

"... ÉS AZ IGAZSÁG LESZ MAJD A MÉRCE"

*Tisztelgő írások Szathmáry Béla professzor úr
65. születésnapjára*

Hit és Kultúra
4.

Sorozatszerkesztő
Csorba Dávid

TÁMOGATÓK:

TISZÁNINNENI
REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLET

SÁROSPATAKI
REFORMÁTUS TEOLÓGIAI AKADEMIA

SÁROSPATAKI REFORMÁTUS KOLLÉGIUM
TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNYEI

„...és az igazság lesz majd a mérce”

Tisztelgő írások
Szathmáry Béla professzor úr 65. születésnapjára

Szerkesztők

Csorba Dávid

Homoki Gyula

Rácsokné Fügedi Zsófia

Szatmári Emília

Hernád Kiadó
Sárospatak, 2021

„...és az igazság lesz majd a mérce”.

Tisztelgő írások Szathmáry Béla professzor úr

65. születésnapjára

Tiszáninneni Református Egyházkerület Hernád Kiadó

Sárospatak, 2021

www.hernadkiado.hu

© Sárospataki Református Teológiai Akadémia

© Hernád Kiadó

© Szerzők, szerkesztők 2021

Olvasószerkesztő

Homoki Gyula

Szatmári Emília

Könyvterv

Asztalos József

Készült a Kapitális nyomdában, Debrecenben.

Igazgató: Kapusi József

ISBN: 978-615-5787-24-9

ISSN: 1785-8895

A címlapon Bertha Zoltán „Órtálló” c. festménye látható.

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulásához van kötve.

Dr. Szathmáry Béla

Tartalom

ELŐSZÓ	9
Nagyné Nádasi Erika: Mindenért hálát adni	15
TANULMÁNYOK, ESSZÉK	19
Homoki Gyula: Kijelentések a Kijelentésről	21
Horváth Dóra: Meddig szabad a vélemény? A közszereplők bírálatának korlátai az Alkotmánybíróság esetjogának tükrében	35
Karasszon István: Időrend a Tórában: Az Őstörténet példáján bemutatva	49
Kormos Erik: Egyházszerkezeti dilemmák a kezdetekben és napjainkban	63
Lapis József: „Hajmeresztő az egész”. Az eldöntetlenség lehetőségei	
Henry James A csavar fordul egyet című kisregényében	83
Marjovszky Tibor: A dolgok egy (vagy 39) csapásra megoldódnak?	93
Molnár Gábor: A jogtudós jogalkalmazó	101
Ormóshegyi Zoltán: Egyházjog: A hatalom eszköze vagy az eszköz hatalma?	113
Rácsokné Fügedi Zsófia: A változó az örökkévaló fényében	123
Rákos Loránt: Jézus és a törvény radikalizálása	131
Tokics Imre: Büntetőjog az Ószövetségben a szakásjog és irott jog alapján	141
EMLÉKEZÉSEK, KÖSZÖNTŐK	159
Baksyné Mózes Emese: Dr. Szathmáry Béla, a Mikóházi Református Egyházközség tagja	161
Barnóczki Anita: „Együtt a rendteremtés munkájában”	
Főtiszteletű Csomós József püspök gondolatai dr. Szathmáry Bélárról, a jogászról, professzorról és barátról	167
Benke András: Emlékek és gondolatok	173
Csizmár János: Laudáció dr. Szathmáry Béla professzor úr 65. születésnapjára	177
Oláh Emil: Tiszta szívvel! (Kol 3,22)	181
Törő Nikolett: Mi minden fér egy egyházjog órába!	183
Interjú Dr. Szathmáry Bélával	185
KÉPEK	191
SZERZŐK	199

ELŐSZÓ

„Vigyáz a törvény ösvényeire, és híveinek útját megőrzi.
Majd megérted, mi az igazság és a törvény, a becsületesség és az igazán jó út.
Bölcsesség költözik szívedbe, és az ismeret gyönyörködteti lelked.” Péld 2,8-10

Születésnap ajándékot választani örömteli és egyben néha nehéz feladat is; különösen olyasvalakinek, akinek, úgymond, mindene megvan, szakmai-és magánélete áldásokkal teli. Máskor pedig azt is érezzük, hogy a személyesség vált értékke az életünkben, ezért kezdet fogni, megölelni valakit, akihez baráti, családi vagy éppen szakmai szálak kötnek, sokkal inkább megható és többet ér bármilyen értékű tárgynál. A Sárospataki Református Teológia Akadémia próbált megfelelni eme kitüntető kihívásnak, hogy méltó ajándékkal köszönthesse 65. születésnapja alkalmából dr. Szathmáry Béla professzort. Így született meg ez a kötet, hogy baráti köszöntő kézfogás legyen a szeretet és a megbecsülés jegyében.

Dr. Szathmáry Béla 1956-ban született Sátoraljaújhelyen. Szegeden a JATE Állam- és Jogtudományi Karán szerezte jogi diplomáját 1981-ben *summa cum laude* minősítéssel. 1983-tól büntető ügyszakos bíróként dolgozott a Sátoraljaújhelyi Járásbíróságon, annak 1986-tól 2002-ig, majd 2014.május 1. napjától 2015. január 12. napjáig, több mint 16 éven át elnöke volt. 1997. április 7. napjával nevezték ki címzetes megyei bírónak (későbbi elnevezés szerint címzetes törvényszéki bíró), nyugdíjba vonulásáig viselte a címet. A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolában 2005. május 26. napján védte meg doktori értekezését. A Miskolci Egyetem Doktori Tanácsa 2005. június 13. napján *summa cum laude* minősítéssel PhD doktorrá fogadta. 2011-ben habilitált alkotmányjogi témakörben, 2011. november 25. napjától a köztársasági elnök egyetemi tanárrá nevezte ki.

Bírói munkája mellett 1995-ben kezdte meg tudományos munkáját az alkotmányos alapjogokkal, ezen belül a vallásszabadsággal foglalkozva a Debreceni Hittudományi Egyetemen, s ezzel párhuzamosan 1996-ban, az akkori Kossuth Lajos Tudományegyetemen az információs alapjogokkal egészítette ki tudományos és oktatói tevékenységét. E tárgykörben

több egyetemi jegyzet társszerzője. 2006. január 1. napjától a Károli Gáspár Református Egyetem Állam-és Jogtudományi Kar Alkotmányjogi Tanszékének egyetemi docenseként az állami egyházjog főtárgy oktatója volt, ezen kívül egyházjogi alapismereteket, református és más felekezeti egyházjogi előadásokat tartott, szemináriumokat vezetett. 2009 februárjától az Alkotmányjogi Tanszéktől különvált, a vallásszabadság alapjogával és annak összetevőivel foglalkozó Egyházjogi Tanszék vezetője volt 2011. augusztus 31. napjáig. Jelenleg egyetemi oktatóként a Sárospataki Református Teológiai Akadémia egyetemi tanára, a Tiszánineni Református Egyházkerület Egyházjogi Kutatóintézetének vezetője.

Kutatási területei: az alkotmányos alapjogok (vallásszabadság és esélyegyenlőség, információs alapjogok) a társadalmi megszervezetek működése és igazgatása. Ebben a körben rendszeres előadója hazai és nemzetközi konferenciáknak. Nagyszámú publikációi közül kiemelkednek a *Magyar Egyházjog* (2004), *Egyházak az államban* (2010) és a *Református egyházjog* (2020) című monográfiái. Ez utóbbinak már bővített, javított kiadása is napvilágot látott. 1994-ben a bírósági szakmai munkássága elismeréseként állami kitüntetésként Deák Ferenc Díjat, 2016. március 15. napján oktatói és tudományos tevékenységért a Magyar Érdemrend Tisztikereszt Polgári Tagozat kitüntetését, 2020. október 31. napján Károli Gáspár Díjat kapott. A rendszerváltást követően kezdetben a Zsinati Bíróság, majd e tisztségéről történő lemondását követően két cikluson át a Tiszánineni Református Egyházkerület bírója volt. A Magyarországi Református Egyház Doktorok Kollégiumának rendes tagja. Az MTA Köztisztületének tagja. Részt vesz a Magyarországi Református Egyház Zsinatának jogalkotási tevékenységében a Jogi Bizottság keretében.¹

A szakmai sikerek elérésben 40 éve hűen támogatja felesége, Barabás Mária, akivel 1981-ben kötöttek házasságot. Felesége tanítói, informatika tanári hivatása mellett minőségbiztosítási tanúsító, auditori képesítéssel is rendelkezik. Házasságukból 1982 decemberében született meg Zoltán, majd 1984 októberében István fiuk, akik édesapjuk példáját követve jogi pályára léptek, s édesapjuk méltán büszke rájuk. Két unokájuk: Krisztina és Zita ajándékoz nagyszülői örömeiket számukra.

¹ A szakmai életrajzi adatok forrása: http://srta.hu/wp-content/uploads/2021/01/szakmai-eletrajz_2021.pdf (utolsó letöltés: 2021. 09. 25.)

A Példabeszédek könyve intésekkel és tanácsokkal van tele. Gyermeknevelésben, pedagógiában jártas emberek tudják, hogy azok a tanítások maradnak meg igazán a fiatalokban, amit gyakorlatban is megtapasztalnak, amit saját szemükkel látnak. Szathmáry Béla munkássága pedig élő példája annak, hogy az ember folyamatosan tanul, bővíti tudását, tapasztalatokat gyűjt, döntések ezreit hozza meg, melynek során saját magának kell kutatnia, hogy mi az igazság és mi a törvény; miként lehet az igazán jó útra találni, azon megmaradni. Mindeközben az a vezérfonala és reménysége mindezeknek, hogy az Úr megőrzi híveit. S ha hűségesen, alázattal szolgáljuk Őt, akkor elérhetjük a bölcsességet és az ismeret azon fokát, amely közelebb visz Hozzá. Isten áldása kísérfje Professor Úr életét a továbbiakban is, hogy minél tovább és minél több emberrel oszthassa meg mindazt a tudást, amit eddig már megszerzett ezen az úton.

A beérkezett tisztelegő irások két nagy egységben kerülnek közlésre a kötetben: *Tanulmányok, esszék*, illetve *Emlékezések, köszöntők* fejezetekben. Ezekben belül szerzők szerinti alfabetikus rendben olvashatók a dolgozatok.

A *Tanulmányok, esszék* részben *Homoki Gyula* a dolgozatában a Kijelentés problémakörét vizsgálja rendszeres teológiai aspektusok felmutatásával. *Horváth Dóra* az egyik alapvető emberi jog, a véleményszabadság kérdéseivel foglalkozik: a tág definíció gyakran nem értelmezhető egyes esetekben, főként a közszereplőket érintő megnyilatkozásokat illetően; a szerző az Alkotmánybíróság esetjogát vizsgálva igyekszik jogértelmezést adni a kérdésben. *Karasszon István* az őstörténet időrendjének, az őstörténet forrásanyagainak előállításával foglalkozik: hagyományos nézet szerint a Jahvista-forrás előbbi, míg a Papi-forrás későbbi keletkezésű. A hagyományos nézetet felváltó újabb kutatási eredmények éppen fordítva látják a kronológiát: a Papi korábbi, a Jahvista későbbi – a szerző e nézet melletti érveket sorakoztatja fel, külön elemezve a két forrás sajátos nézőpontjait. *Kormos Erik* szerint számos olyan egyházi jogi és egyházszerkezeti kérdés merül fel a mai korban, amelyre a szerző szerint az újszövetségi irások megoldással szolgálnak; az egyház üzenetének tartalmi és formai különbségei, a különféle egyházszerkezetek egymáshoz való viszonya és feszültsége, a pluralitásból adódó feszültségek mind-mind sürgető kérdések a mában. A szerző ezeket a problémákat ecseteli és az

újszövetségi megoldások segítségével próbál lehetséges kiutat mutatni ezekre. *Lapis József* Henry James 1900-ban megjelent *A csavar fordul egyet* c. művének műfaji értelmezésével foglalkozik: a múlt században az irodalomkritikusok többféle besorolást is alkalmaztak a könyvre; a szerző szerint ezek egyike sem szükségszerűen az egyetlen legitim olvasat, sokkal inkább a különféle értelmezés-kísérletek teszik igazán izgalmassá az olvasó számára a művet. Ő maga a „detektívtörténet” műfaji besorolhatóságát látja legkézenfekvőbbnek. *Marjovszki Tibor* a Misna néhány traktátusában előforduló jogi értelmezéseket vizsgálja: a hamis tanúskodás eseteit és megítélését, a száműzetést és az erre szolgáló városokat, valamint a testi fenytést érdemlő eseteket és annak kivételeit ismerteti a *Szanhedrin* egyik kisebb traktátusa alapján, nem csupán elemzést adva, hanem a vonatkozó fejezetek fordítását is adja.

Molnár Gábor tanulmánya *Finkey Ferenc*ről, a Sárospataki Jogakadémia múlt század eleji híres jogtudósáról, az országos „karriert” befutott jogtudósról nyújt teljesebb képet; az életrajzi vonatkozások mellett bemutatja munkásságának sajátos elemeit, illetve felhívja a figyelmet arra is, hogy a mindenkori jogtudósnak egyszerre jogalkalmazónak is kell lennie. Ennek ékes példáját látja és láttatja *Finkey Ferenc* munkásságában. *Ormóshegyi Zoltán* tanulmányában amellet érvel, hogy az egyházjog semmiképpen sem az éppen regnáló egyházkormányzat kiszolgáló instrumentuma, hanem *Krisztus* szolgálatának és a felebarát szeretetének eszköze, azaz nem a hatalom eszköze, hanem az eszköz hatalma. A múlt századi diktatúra alatt azonban ennek az alapelvnek éppen fordítottját láttuk megvalósulni; *Török István* professzor és tanítványa, *Baán István* református lelkész életpéldáin keresztül mutatja be mindezt a szerző. *Rácsokné Fügedi Zsófia* a tanulmányában arról ír, hogy a világban lévő állandó változások analógiájára a jog keletkezése és fejlődése szempontjából is lényeges a dinamikusság: a szövegszerű foglalat és a mindenkori gyakorlat közösen alakítják a jogot. A szerző *Izrael* történetének fordulatain keresztül vázlatosan vizsgálja, hogy miként tudott a Jahve-hit a nép történetében állandó maradni és a jognak mely az az állandó eleme, amely öszszeköti a változó korokat. *Rákos Loránt* munkája az Isten és ember közötti kapcsolat bűn rontotta állapotának következményét tárgyalja: a törvény betöltése (pontosabban: be nem töltése) kárhozatos átok (volt) az ember

számára; Krisztus helyettes áldozata azonban új értelmezést hozott ebbe a viszonyba, amelynek folytán immár nem a törvénynek való görcsös megfelelési kényszer válik az ember sajátjává, hanem a Krisztusban való létből fakadóan – mintegy „természetes” módon – kezd az erkölcsi törvény szerint élni. *Tokics Imre* a *talio*-elv, a „szemet szemért, fogat fogért” elv ókori kialakulását és használatát állítja dolgozata fókuszába: miként alkalmazta az elvet Izráel, és milyen párhuzamok fedezhetőek fel a környező népek joggyakorlatában. A szerző a vérbosszú törvényével foglalkozó ószövetségi helyeket külön elemzi, és arra a következtetésre jut, hogy az elv mögött az a meggyőződés áll, hogy minden jogellenes cselekedet elnyeri a büntetését, méghozzá abban a mértékben, amilyen mértékben a büntetendő cselekedet sértette az áldozat érdekeit.

Az emlékezesek, köszöntések közül *Nagyné Nádas Erika* igei gondolatai a kötet elején kapnak helyett; *Baksyné Mózes Emese* a mikóházi gyülekezet lelkipásztora a gyülekezeti tag Szathmáry Bélát köszönti és méltatja; *Csomós József* püspököt Szathmáry Bélával kapcsolatos személyes emlékeiről kérdezi *Barnóczki Anita*; *Benke András* pataki öregdiák a Professor Úrral kapcsolatos egyik emlékét idézi fel; *Csizmár János* méltatja a jogász, egyházjogász kollégát; *Oláh Emil* a balatonfüredi beszélgetések tanulságait fogalmazza meg, *Törő Nikoletta* pedig a pataki egyházjog órák jelentőségéről vall.

A kötet képanyagát Baksyné Mózes Emese és Asztalos József bocsáttották rendelkezésre. A kötet megjelenését támogatta Professor úr több munkahelye is: a TIREK, az SRTA és a Károli Gáspár Református Egyetem.

Szerzőink írásai újabb és újabb színeket adnak az Ünnepelelt portréjához; a jogász, egyházjogász, tudós, tanár, gyülekezeti tag, Krisztusban testvér Szathmáry Béla eddigi életútjának felvázolásához.

Isten éltesse és áldja Professor Urat!

Sárospatak, 2021 szeptembere

A Szerkesztők

MINDENÉRT HÁLÁT ADNI

Hálát adunk az Istennek mindenkor mindnyájatokért, amikor megemlékezünk rólatok imádságainkban; mert szüntelenül emlegetjük a mi Istenünk és Atyánk színe előtt hitből eredő munkátokat, szeretetből jövő fáradozásotokat és a mi Urunk Jézus Krisztus felől táplált reményeségetek állhatatosságát; mivel tudjuk, Istentől szeretett testvéreink, hogy választottak vagytok.”

1Thessz 1, 2-4

Életünknek vannak pillanatai, amikor megállunk és hálás szívvel olyan időkre emlékezünk, amelyek különösen is fontosak voltak a számunkra. Pál apostol gyülekezetekhez írt leveleiben is hangsúlyos a hálaadás, ahogy a thesszalonikai gyülekezethez írt levél kezdő soraiban is olvashatjuk, hiszen a szokásos címzés és üdvözlés után az apostol első szava a hálaadás Istennek. Hálát ad a gyülekezet hitéért, Istentől kapott ajándékaikért.

A hálaadás életünk egyik legszebb és legfontosabb tette. A hálaadásban gyógyító erő van. Aki hálát tud adni, az nem gabalyodik bele rossz érzéseibe, hanem Istenre figyel és a kérdéseire a választ nála keresi. Életünkben sok mindenért szükséges hálát adni.

Nem csupán általánosságban értem ezt, hanem egészen konkrétan. Először is kezdve az egyéni életünkkel. Tudunk-e hálát adni azért, hogy nem kell egyedül élnünk e világban, hanem vannak mellettünk társak? Hálát adni diáknak tanárért és tanárnak a diákjaiért, a teológia közösségeért. Megköszönni Istennek azokat, akiket életünk útján Urunk nekünk ajándékozott. Azokat is, akik életünknek csak egy szakaszán kísérhetnek el minket. Látjuk-e, mennyi mindent kaptunk a velünk, körülöttünk élő embereken keresztül Urunktól?

Isten ajándéka, amikor egy számunkra fontos közösségben tudunk hálát adni Neki. Hálát adni a teológia közösségeért, ahogy a Zsoltárok könyvében is olvashatjuk: „Hatalmas dolgokat tett ezekkel az Úr!” (Zsolt 126,3)

Jó, hogy ez az igevers rádöbbsen bennünket: a hálaadás alapja nem bennünk van, és nem is a körülményeinkben, hanem a Megváltóban.

Ahogy az apostol fogalmaz: „... emlegetjük a mi Istenünk és Atyánk színe előtt hitből eredő munkátokat, szeretetből jövő fáradozásotokat, és a mi Urunk Jézus Krisztus felől táplált reménységetek állhatatosságát...” (1Thessz 1,3). Ez különösen akkor fontos, amikor a nehézségekért is hálat adunk, mert Jézus által ez is lehetséges!

Jó megtapasztalni, hogy „minden” mögött ott van az isteni rendezőerő. Megtapasztalhattuk a teológián, hogy maga Isten „rendezte” a beszélgetéseket, tanulást és tanítást, igehirdetéseket, egyházi életre való felkészülésünket, nem azért, mert kell, vagy mert ha hálat adunk, jobbra fordul a sorsunk, hanem azért, mert „választottak vagyunk”. Hálat adni, tudva, hogy reménységünk Jézus Krisztusban van.

Csodás dolog megtapasztalni egy közösségben, esetleg családban, diákközösségben, akár teológus közösségben egy nagyon fontos dolgot, mégpedig azt, hogy az emberi lelkek hogyan hatnak egymásra. Mert az emberi lelkek hatnak egymásra. Hálasak lehetünk egy közösségért akkor is, amikor megtapasztaljuk, hogy ha az ember csak egyetlen, hitéből fakadóan derűs testvérével találkozik, az beragogyja egész napját, örömmel tölti el, még akkor is, ha élete nem túl pozitív eseményeiről beszél. A teológia közössége ilyen szempontból is nagyon sokat adott és adhat ma is tanárnak és diáknak egyaránt.

Miénk a lehetőség, hogy ne csak magunkért, hanem egymásért is figyeljünk a belső életünkre, lelki növekedésünkre, mert tudjuk, hogy az igenis kihat másokra, a többiekre, és őket is segítheti az úton. Ahogy írja az apostol: „Példává is lettetek minden hívő számára...” (1Thessz 1,7).

Az Úrban erősnek lenni annyi, mint Őt tenni figyelmünk központjába, és hagyni, hogy Ő legyen erős bennünk. Hálasak lehetünk Istennek, amikor különösképpen is a figyelmünk központjában ott lehet az Ő titkainak kutatása, ahogy a Példabeszédek könyve is írja: „minden embernél tudatlanabb vagyok, nincs emberhez illő értelmem, nem tanultam bölcsességet és nem ismerem a szent dolgok tudományát” (Péld 30,2-3).

Ugyanakkor kiválasztottnak, példának lenni felelősség. „...mivel tudjuk, Istentől szeretett testvéreink, hogy választottak vagytok...” (1Thessz 1,4) Milyen példa, lenyomat marad utánunk? Példa lehet az is, ahogy egymáshoz szólunk, ahogy éljük a mindennapjainkat. A mindennapi életünk sokszor meggyőzőbb igehirdetés a gyülekezet számára minden szószéki szolgálatnál. Látszik-e, hogy Krisztus mindenek felett levő az életünkben? „Úgy ragyogjon a ti viláosságotok az emberek előtt, hogy lássák jó cselekedeteiteket, és dicsőítsék a ti mennyei Atyátokat” (Mt 5,16).

Ez nem túl egyszerű küldetés, hiszen a hit kockázatát mégiscsak vállalunk kell. Amit a Biblia bizonyágtételnek, vagyis tanúskodásnak

mond, az a keresztyén hit továbbadásának legfontosabb útja. Az emberek ilyenkor nem hallgatnak arról a jóról, amit Istentől kaptak, hanem elmondják másoknak is, megosztják velük. Beszélnek arról a jóról olyanokkal, akik még nem kaptak belőle. Ez mindig kockázatos dolog, mert amikor „vallunk”, sebezhetővé válunk. Aztán néha akaratlanul többet vagy kevesebbet sikerül mondani abból, ami bennünk van, amit megtapasztaltunk – de ezt a kockázatot, a hit megvallásának kockázatát, mégis vállalnunk kell. Mert ami jót kaptunk, azt nem csak magunknak kaptuk, hanem azért, hogy a többieknek is adjunk belőle. Meg azért is, mert ez által mi is gazdagodunk, épülünk, s ez által töltjük be az Istentől elrendelt küldetésünket. Krisztusi úton járni, hálát adni, másokért fáradozni, Krisztus ügyét hordozni, közben formálódni Isten akarata szerint, és akkor megtapasztalhatjuk Pál apostol áldáskérését, „Hű az, aki elhív erre titeket; és ő meg is cselekszi azt” (1Thessz 5,24).

TANULMÁNYOK

ESSZÉK

KIJELENTÉSEK A KIJELENTÉSRŐL¹

I.

A kijelentésről szóló bárminemű emberi fejtegetés csakis abból az alapvető felismerésből indulhat ki, hogy Isten szól. Akármilyen egyértelműnek – már-már triviálisnak – hat is ez a megfogalmazás, a vizsgálódó ember nem spórolhatja meg a megrendültség vagy ámulat állapotát, amikor szembe találja magát ezzel a csodával. Az Isten ószövetségi népe számára voltaképp az Isten szótlanságból előtörő beszéde az egyetlen érvényes istenbizonyíték a pogány népekkel és isteneikkel szemben: „A bálványok ezüsből és aranyból vannak, emberi kéz csinálmányai. Van szájuk, de nem beszélnek, van szemük, de nem látnak. Van fülük, de nem hallanak, van orruk, de nem szagolnak. Van kezük, de nem tapintanak, van lábuk, de nem járnak, nem jön ki hang a torkukon” – fogalmazza meg apologetikusan a szentíró (Zsolt 115,14-7). A bálvány néma, nem tud és nem ért semmit (Ézs 48,18), ellenben Izrael Istene hall, hallgat, figyel és cselekszik, éppen ezért megszólítható, és az ember bízhat abban, hogy kérése nem marad megválaszolatlanul nála (vö. Zsolt 115,9). Nem véletlen, hogy az ősi hittapasztalásokból megszülető hitvallások mögött újra és újra az a visszatérő motívum tárul elénk, hogy Jahve szava erejével és a történelmi eseményekben való aktív részvételével kiválasztott népe mellett kötelezte el magát és üdvösségüket kívánja szolgálni.² Heschel klasszikussá lett megfogalmazásában: a kijelentés Istene a pátosz Istene, aki nem transzcendens absztrakció az ószövetségi hívő számára, hanem az emberi világban, a történelemben, a társadalom problémáiban és az egyéni sorsokban érdekelt Isten, aki *valóságos* és *jelenvaló* mindenhol és mindenkor.³ Isten kijelentése tehát nem információközlés, vagy az elme számára nyújtott, kézzelfogható adatmennyiség,

¹ Sok szeretettel ajánlom ezt a tanulmányt Szathmáry Béla professzor úrnak, egykori egyházjog tanáromnak.

² Lásd VON RAD, Gerhard: *Az Ószövetség teológiája*, 1. kötet, *Izrael történelmi hagyományainak teológiája*, ford. GÖRFÖL Tibor, Budapest, Osiris, 2000, 94.; BUBER, Martin: *A próféták hite*, ford. BENDL Júlia, Budapest, Atlantisz Kiadó, 1998, 47.

³ HESCHEL, Abraham J.: *The Prophets*, New York, HarperCollins, 2001, 286–298.

és nem írható le a kommunikációtudomány szigorú szabályaival, hiszen az elsősorban Isten elköteleződése a világ és benne a választott közösség mellett. A kijelentés Istene nem a görög eszmény-isten, a mozdulatlan és a maga tökéletességében önmaga számára elegendő létező, akinek nincs szüksége arra, hogy létét és életét mással megossza, nem is a Tao morális öröktörvényiségében megbúvó kifürkészhetetlen képlet, a karma automatizmusában következetesen működő személytelen erő vagy a sorsszerűség kerekeit maga előtt görgető hatalom, hanem az, aki Igéje által egyszersmind megteremti a rajta kívül létező valóságot, és úgy dönt, hogy tevékenyen részt vesz annak életében. A pusztító némaság, a kietlenség és pusztaság, a zűrzavar és zavarodottság erőit így győzi le a Lélek által a „Legyen!” igéje (1Móz 1,2). Így válik éltető erővé a Tórában, és lesz eseményé a korszakok kusza szálai között a kiválasztott hírvivők által.

Mindezek összefüggésében válik botrányossá az az emberi hűtlenség, amely ezt a csodát visszautasítva a szótlanság csalódását kínáló evilági csinálmányoktól várja az útmutatást. A nép Áronhoz intézett kiáltásában: „Jöjj, és készíts nekünk istent, hogy előttünk járjon!” (2Móz 32,1), valójában az az örökös elfordulás érhető tetten, amely által az ember megcsúfolja Isten kijelentését, hogy helyette a saját vágyai és tetszése megistenült idolvát követhesse. Az ember hamis autonómiájából fakadóan úgy érezheti, hogy képes Istent maga elé hajtania, képes a szuverén szó felett hatalmat gyakorolni és megszelídíteni, mígnem kívánsága túlnő fölötté, és az önmagába zárt világában ismét a *tohuwabohu* állapotában találja magát (vö. Róm1,18kk). A fától kér tanácsot, a bot ad neki kijelentést (Hós 2,12), úgy vélheti, hogy az általa megformált arany- és ezüstszobor valóban visszaszól, mindez azonban csupán monológ, a *homo incurvatus in se* lehangoló szócséplése, amely legfeljebb tizedrangú bűvésztükk, mintsem autentikus isteni csoda. A néma istenre pedig igazzá válik Feuerbach ítélete, miszerint az nem más, mint „az ember önmagán kívülivé vált énje”.⁴

Elgondolkodtató, hogy modern korunk nem éppen ennek az ősbűnnek a következményeként szenved-e attól a végtelen úrtól, amely Nietzsche „Isten halott” programja óta a kijelentés-nélküliség kiábrándító tapasztalásában mutatkozik meg. Rudolf Bohren már évtizedekkel ezelőtt figyelmeztetett bennünket, hogy az igehirdetés legfőbb nehézsége a világháborúktól égett világban a mindenütt jelenvaló szótlanság kínzó zavara. Isten nem hallgat, vallja Bohren, csupán visszautasítja, hogy Őt bálvány módjára tárgyasítsuk, és így valójában amit mi az Ő

⁴ FEUERBACH, Ludwig: *A kereszténység lényege*, ford. TÍMÁR Ilona, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1978, 67.

hallgatásaként tapasztalunk, nem más, mint saját hamis isten-képünk némasága: „A hírt, hogy Isten halott, úgy kellene bejelenteni, hogy Isten bálványá vált, ami nem annyira az Ő halálát jelenti, mint azt, hogy egy halott Istent prédikálunk”.⁵ Az Isten hallgatásának vagy halálának megtapasztalása tiltakozás a részéről az ellen, hogy megragadjuk őt annak érdekében, hogy „előttünk járjon”. Ez a tiltakozó visszavonulás azonban a modernkori bábeli zűrzavart is magával hozta, amelynek következményeképpen a szavak megfosztattak teremtő erejüktől, teljes mértékben kiürültek, és nem képesek arra, hogy metafizikai jelentést közvetítsenek. Jóllehet, az információs technológiának köszönhetően naponta több száz milliárd szöveges üzenet cserél gazdát, azonban a szavak használati tárgyá degradálódtak, elcsépelte lettek, a túlaradt szófolyamban fuldokló tétova ember pedig búsan kesereg Babits Jónásához hasonlóan a cethal gyomrában, és csak sajogva nyugtázthatja: „Hozzám már hűtlenné lettek a szavak”. A szavaktól megcsömörlő szótlán világban némaságba burkolódzó Isten pedig nem tűnik úgy, hogy hathatósan szólna az egyházban. Bohren Ernst Eggimann egyik ironikus megszólalását idézi az egyház bántó szólásképtelensége kapcsán: „kedves gyülekezet / minden vasárnap ezt halljátok blabla / én is ezt hallgatom: blablabla / amit mondok, blabla / engedjétek hát meg, hogy ezen a vasárnapon csak / hallgassunk”.⁶ Nem csoda hát, hogy azok, akik saját egyházukon belül csak a lélek sivárságával és „a szavakat megpermetező eső” hiányával szembesülnek, új, sokszor az intézményes kereteken kívüli utakon keresik a Kijelentéssel való találkozás csodáját.⁷

II.

Jelen korunk sebtében felvázolt krízise a földi időben élő mindenkori ember egyetemes problémája. A református hagyomány pedig figyelmeztet bennünket arra, hogy ebből az állapotból kifelé nem, csak befelé vezet az út – amelyen maga Isten lép be az emberi egzisztencia belső körébe. Feltűnő, hogy az evangéliumok beszámolóí szerint minden Jézus irányába történő emberi szókezdeményezés, amely nem a nyomorúság állapotából történő szabadulás igényével fogalmazódik meg, eleve kudarcra van ítélve, és visszautasításra talál a testté lett Igétől. A jeltívánók írástudók és farizeusok nem kapják meg, amire vágnak (Mt 12,38-45), a kíváncsiskodó főpapok és vének, akik hatalma felől érdeklődnek, szintén

⁵ BOHREN, Rudolf: *Az igehirdetés mint szenvedély, Azoknak, akik prédikálni fognak*, ford. HORVÁTH Gabriella, Pápa, Dunántúli Református Egyházkerület, 2020, 37.

⁶ Uo., 35.

⁷ FEKETE Ágnes: *Református spiritualitás, Sárospataki Füzetek*, 24. évfolyam, 2020/4, 133–137, 136.

üres kézzel távoznak (Mt 21,24-27), ahogyan azok az osztozkodó testvérek is, akik Jézust szeretnék megtenni vitás ügyük rendező bírójává (Lk 12,13-21). A testté lett Ige némasága újra és újra konfrontálja azon hatalmasokat, akik mindenkinél jobban hozzászoktak ahhoz, hogy tekintélyüknél fogva minden száj megnyílik kérdéseikre (vö. Mt 26,63; Lk 23,9). Minden próbálkozás zárt ajtókra talál a mennyei Igénél, amely a kíváncsiság, a tudálékosság, a hatalom vagy a racionalitás mérlegén kívánja megmérni Isten szándékát. Azok gyógyulnak meg, azok nyernek szabadulást, azok számára hangzik a Szó, azok tapasztalják meg a csodajeleke megannyi formáját, akik képesek „alulról” kiáltani, és saját reménytelenségük, némaságuk, gyötrődésük megrázó beismerésével odafordulni Jézushoz. Sőt, olykor szavak sem kellene ahhoz, hogy létrejöjjön a gyógyító találkozás. Elegendő egy érintés (Lk 8,44) vagy a szenvedés totális, egyértelmű ténye (Lk 7,12-13) ahhoz, hogy Krisztus maga lépjen oda az emberhez és nyilvánítsa ki isteni mivoltát. A sorsfordító találkozás a kijelentéssel tehát mindig felülről köszönt az emberre, az örökkévaló „Te” – ahogyan azt Buber megállapítja – „a kegyelem által találkozik velem – hiába keresném, hogy megtaláljam”.⁸

Már az eddig felsorolt szentírási példák is jól mutatják számunkra azt a megállapítást, hogy a kijelentés folyamata sohasem információközlés, hanem találkozás és esemény, amelyben Isten megengedi az ember számára, hogy titkában, misztériumában részesüljön. Tillich rendkívül éleslátóan kapcsolja össze ezt a történetet az egyetemes emberi tapasztalással, amikor arra mutat rá, hogy ebben a titok-kinyilvánításban szükségképpen a létünk alapjával történő találkozásra kerül sor. Éppen így válhat a kijelentés minden más információt meghaladó kommunikációjává, hiszen az a szubjektív - objektív szerkezeten túlról értesít bennünket afelől, hogy az, „ami végsőleg meghatároz bennünket”, parancsoló erővel tart igényt életünkre.⁹ Ebben az összefüggésben van értelme eksztatikus élményről és csodáról beszélni: a kijelentés történéseiben ugyanis az ember egyfajta „ontológiai sokk” megtapasztalását éli meg, amikor a saját létszerkezetén túli valósággal szembesülve a csodatát és ámulat ereje keríti hatalmába.¹⁰ Az isteni *dábár* vagy a *logosz* nem utasításokkal és tanácsokkal látja el az embert, mint a görög jósdák hivatalos orákulumain keresztül megszólaló istenség, hanem leleplezi hamis autonómiáját, és új életösszefüggést látat vele. A Kijelentés nagy hordozói, a próféták tisztában voltak azzal, hogy Jahve *dábárja*, amelyet lényük részévé válva kellett továbbadniuk környe-

⁸ BUBER, Martin: *Én és Te*, ford. BÍRÓ Dániel, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1994, 15.

⁹ TILLICH, Paul: *Rendszeres teológia*, ford. SZABÓ István, Budapest, Osiris, 1996, 102.

¹⁰ Uo., 103–107.

zetüknek, nem egyszerűen praktikus eligazítás az aktuális politikai, társadalmi vagy vallási élet útvesztőiben, hanem olyan teher (vö. Mal 1,1), amely súlyánál fogva a létezés alapjaira kérdez rá, és életet ígér annak, aki hajlandó befogadni. Ilyen formán Isten bemutatkozásának színtere lesz a kijelentés-esemény, amelyben a világot meghaladó *der ganz Andere* közel hajol az emberhez, és a rejtettségből nyilvánvalóvá teszi akarátát és szándékát. Ebben a bemutatkozásban pedig az emberi egzisztencia teljességére történő igénybejelentése mutatkozik meg. Egyetlen számunkra felfedett tulajdonsága sem elvont attribútumokat takar, hanem erőteljes relációigényt rejt magában.¹¹ Minden, az ember számára kijelentett nevében közölhetővé teszi magát vele, személyként hajol oda hozzá, és kommunikációt kezdeményez azért, hogy elérhetővé (de nem megfoghatóvá!) váljon számára. „Én vagyok az Úr, Ábrahámnak, a te atyádnak Istene és Izsáknak Istene”, mondja Jákóbnak álmában, de csak azért fedi fel előtte önmagát, hogy hozzátehesse: „És ímé, én veled vagyok”, azaz a menekülő csaló számára is biztosítsa jelenlétének ígéretét (1Móz 28,13-15). Bemutatkozik a világ számára mint a kezdetben teremtő Isten, de csak azért, hogy az ember az ámulat és dicsőítés hangján felelni tudjon és áldani őt nagyságos művéért, amit a teremtésben véghezvitt (Zsolt 104). Megmutatja magát mint minden élet eredőjét azért, hogy az ember megérezze ezt a hozzá fűződő intim közelséget, és nyugalmat leljen a gondviselés karjaiban (Zsolt 139,6). Döntő és végső feltárulkozásában, Jézus Krisztusban pedig teljességgel nyilvánvalóvá válik, hogy az az Isten, aki sokféleképpen eredt az ember nyomába az idők kezdetétől fogva, dicsősége kisugárzásában és lénye képmásában (vö. Zsid 1,3) maradandó módon személyesítette meg magát számunkra, hogy az ég és föld metszéspontjában, találkozásában az ember megmentése végérvényesen beteljesüljön.

Betlehem és a Golgota óta tudhatjuk, hogy Isten nem metafizikai princípium, hanem az emberrel végérvényesen közösséget vállaló „Te”, aki „köztünk lakott” (Jn 1,14) és akinek neve, Immánuel, az Istennek a világgal való örökérvényű együttlétét bizonyítja. Nem véletlen, hogy az ógyházi viták nagy hevében újra és újra a bibliai kijelentés-felfogás és a görög statikus istenfogalom megütközése válik kézzelfoghatóvá. Az egyik oldalon a görög szellemet képviselő órigenészi spekulatív logosz-krisztológia, mely a testtételel szó szerinti értelmezésével éppen az Isten személyváltát vonta kétségbe, másfelől viszont az a meggyőződés, hogy az értünk emberré lett Krisztus a megváltás tökéletes bevégzése érdekében az egész emberi személyiséget (testestől-lelkestől) magára vette, hogy má-

¹¹ BRUNNER, Emil: *Revelation and Reason, The Christian Doctrine of Faith and Knowledge*, transl. WYON, Olive, Philadelphia, The Westminster Press, 1946, 84–89.

sodik Ádámként a teljes embert meggyógyíthassa.¹² Isten személy volta Jézusban összetéveszthetetlenül előttünk áll, s ennek eredményeképpen a mindenkori embert meglátogató kijelentés személyes kapcsolatot kínál: „többé már nem 'hinnünk kell valamit', hanem Őhöz kell jönnünk, bízunk Benne, egyesülnünk Vele és megadnunk magunkat Neki. A kijelentés és a hit egy személyes találkozás, személyes közösség”.¹³

A húsvét utáni egyház életében pedig újra és újra ez a személyes találkozás és közösség válik felkínálttá az ember számára akkor, amikor a Krisztusról szóló igehirdetésben az esemény csodája megtörténik. Az Ige dinamikus, tranzitív természetéről beszélhetünk ebben az összefüggésben, amelynek értelmében az inkarnációban objektív történelmi alapon álló kijelentés a Krisztusról szóló bizonyágtételben szubjektíve, a hallgató és hittel befogadó számára ismét valósággá válik.¹⁴ A damaszkuszi úton Sault megállító Krisztus közvetlen szava (ApCsel 9,4-6) és a róla szóló apostoli igehirdetés között – tartalmára nézve – egyáltalán nincs különbség, hiszen mindkettőben az idő és a térhelyzet egyik vagy másik pontján a feltámadott Logosz konfrontálja az embert bűnével, és emeli új élethelyzetbe. Az eredeti csoda, az eredeti kijelentés a történelem új pontjain ismét manifesztálódik, és így olyan szituációt hoz létre, amelyben a Lélektől megragadott és megrázott ember szemben találja magát az Igével: Tillich szavaival élve, új „kijelentési korreláció” jön létre, amelynek lényege változatlan, külső, „függő” szerkezete a nemzedékek egymást követő lelki felfogásában azonban dinamikus és változó lesz.¹⁵

III.

Ezekben az új kijelentési korrelációs szituációkban, a kijelentés befogadásának és továbbadásának kettős dinamikájában ott van az ember, aki szemben találja magát az Igével. Nem magától értetődő azonban, hogy ez a gyógyító találkozás egyáltalán megtörténik. A Szentírás tud arról, hogy az isteni Ige nem *ex opere operato* éri el az embert és válik éltető erővé számára, sokkal inkább a hitetlenség és nem-hallás nehézségebe és akadályába ütközik (Ézs 6,9-10; Mt 13,13-15; Jn 12,40). Minden prófétai és igehirdetői keserűség éppen abból a csalódásból táplálkozik, hogy a címzettek visszautasítják az üzenetet, a fülek süketek maradnak, a szívek kemények és az Ige magvai csak elenyésző mértékben találnak megfelelő környezetre. Ezekben a helyzetekben válik nyilvánvalóvá, hogy a kijelen-

¹² KELLY, J. N. D: *Early Christian Doctrines*, New York, HarperCollins, 1978, 280kk.

¹³ BRUNNER, Emil: *The Christian Doctrine of God*, Dogmatics, Volume 1., transl. WYON, Olive, Philadelphia, The Westminster Press, 26.

¹⁴ Uo., 29.

¹⁵ TILlich: i. m., 114–115.

tés dialogikus természete magában hordozza azt a kockázatot, hogy az „Én - Te” viszonyban a befogadó fél ellenáll a felkínált kegyelemnek, és az önrontás útját választja. A probléma egészen az ember teremtséig vezet vissza bennünket, amikor is Isten úgy dönt, hogy a rajta kívül álló világban az embert saját képére és hasonlatosságára alkotja meg (1Móz 1,27). Brunner szerint az *imago Dei*-nek a kijelentés vonatkozásában az ember szó- és válaszképességének (Wortmächtigkeits, Verantwortlichkeit) potencialitásában van kiemelt jelentősége, hiszen az ember Istentől kapott méltósága éppen abban mutatkozik meg, hogy más teremtményektől eltérő módon képes meghallani az isteni szót és válaszolni rá.¹⁶ Ez az általa csak formálisnak nevezett *imago* pedig a bűnessel sem szűnt meg, hiszen még bűnös állapotában is képes az Isten Igéjét meghallani és befogadni. Amennyiben nem lenne megszólítható, nem rendelkezne a válaszadás felelősségével, úgy képtelenség lenne számon kérni őt bármiféle engedetlenségéért.¹⁷ Isten az embert szabadságra teremtette, olyan élőlénynek, aki szabad elhatározásából, szeretetből és hálából kötődik Teremtőjéhez, és ebben a szabadságban adatik meg számára a személy voltának magasstossága: azaz, nem automatikus reakcióként éli életét, hanem felelősségteljes „Én”-ként válaszol Urának.¹⁸ Természetesen ez az *imago*-ból levezethető kapcsolódási pont (*Anknüpfungspunkt*) nem jelenti azt, hogy egyszersmind nem lenne szükség a Krisztus megváltói munkája eredményeként kapott kegyelemre (ahogyan azt Barth tévesen feltételezte), hiszen a Brunner által csak „materiális”-nak nevezett istenképűség csak és kizárólag az emberré lett Ige munkája révén állítottott helyre. Az általa felvázolt perszonalista antropológia ugyanakkor a maga valóságában kívánja komolyan venni az embert, hiszen a Szentírás – és tegyük hozzá: a mindennapi tapasztalat – „az Istennek felelős, de éppen ezért az önálló döntés szabadságával rendelkező személyiségről” beszél, aki nem pusztán passzív elszenvedője az isteni szónak, hanem aktív módon reagál – pozitíve vagy negatíve – arra.¹⁹

¹⁶ McGRATH, Alister E.: *Emil Brunner, Újraértékelés*, ford. SZABADI István, Budapest, Kálvin Kiadó, 2018, 192.

¹⁷ BRUNNER, Emil: Nature and Grace, in BAILLIE, John (ed.): *Natural Theology, Comprising „Nature and Grace” by Professor Dr. Emil Brunner and the Reply „No!” by Dr. Karl Barth*, transl. FRAENKL, Peter, Eugene, Oregon, Wipf and Stock, 2002, 31.

¹⁸ BRUNNER, Emil: *The Christian Doctrine of Creation and Redemption, Dogmatics Volume 2*, transl. WYON, Olive, Philadelphia, The Westminster Press, 1952, 56.

¹⁹ BÉKÉSI Sándor: Ellenpontozás, Emil Brunner felfénylése Karl Barth árnyékából, in LUKÁCSINÉ Kádár Éva (szerk.): *Isten igent mond ránk, Barth és Brunner megbékélt találkozása, Tanulmányok*, Budapest – Debrecen, Kálvin Kiadó – Tiszántúli Református Egyházkerület, 2017, 89–99, 97.

Jóllehet az *imago*-ból adódó szabadság lehetővé teszi az ember számára a válaszadást, a reformáció teológiája különös módon is hangsúlyozza, hogy az Igével való találkozás eseményében csakis a Lélek megszentelő munkája garantálja a befogadó fél meghallását. Kálvin ezért kezdi a Lélek titkos működésének bemutatásával a hitről és megigazulásról szóló tárgyalását az *Institutioban*: „mert hiába ragyog a fény a vaknak, ha az értelem Lelke nem nyitja meg az elme szemét; joggal mondjuk tehát, hogy a Lélek a kulcs, amely megnyitja számunkra a mennyei ország kincses-tárát, megvilágosítása pedig elménk megélezése, hogy lássunk” (*Institutio*, III.1.4).²⁰ Minden új korrelációs szituációban az Ige a Lélek hathatós munkája nyomán válik valósággá az ember számára, mint ahogyan a Krisztus emberré lételénél is az örökkévaló, transzcendens Logosz a Lélek fogantatása által vált tapinthatóvá az immanens világban. Bibliai értelemben az Ige és a Lélek kölcsönösen kötődnek egymáshoz, és a kijelentés eseményében a kettő szoros együttműködésével számolhatunk. Minden olyan próbálkozás – figyelmeztet Kálvin –, amely egyiket vagy másikat megkerülve kíván a Kijelentéssel találkozni, eleve kudarcra lenne ítélve, hiszen Isten akarata az, hogy az Ige és a Lélek közösségében váljon életté az ember számára a kijelentésemény. Akik csak az Igéhez ragaszkodnak (annak írott vagy hirdetett formájához), azok könnyen a betű fogóságának merevségébe kerülnek, akik pedig az evangéliumi tanúságtételt vagy a prédikációt megvetve egyedül a Lélekkel való direkt kapcsolatra hagyatkoznak, figyelmen kívül hagyják Isten szándékát, aki a külső eszközök felhasználásával árasztja ránk Lelke megvilágosító erejét (*Institutio*, I.9.3). Semmilyen emberi ész érv nem győzheti meg az embert arról, hogy a prófétai beszéden keresztül, az apostoli tanúságtételben, a Szentírás lapjain vagy a vasárnapi prédikáció alkalmával valóban a létünkön túlról tör be Isten az ember belső életébe. Az eseménynek, a kijelentés csodájának megteremtése ugyanis egyedül a Lélek privilégiuma: „a Szentlélek tanúságtétele minden észérvet felülmúl. Mert ahogy igéjében csak Isten tanúskodhat önmagáról, úgy ez az ige is csak akkor talál hitelre szívünkben, ha megpecsételi a Szentlélek belső bizonyosságétele. Ugyanannak a Léleknek kell a mi szívünkbe is hatolnia, aki a próféták szája által szólt, hogy meggyőzzön: hűségesen adják át azt, amit Isten rájuk bízott” (*Institutio*, I.7.4). Nem hiába beszél Kálvin állandóan sejtelmes módon a Lélek munkájáról a kijelentésemény létrejöttének kontextusában, hiszen a Lélek oda fúj, ahová akar (Jn 3,8), éppen ezért belső, titkos működése (*testimonium Spi-*

²⁰ Az *Institutioból* vett minden idézetet a következő magyar kiadás szerint közlök: KÁLVIN János: *Institutio Christianae Religionis, A keresztényen vallás rendszere 1559*, I-II. kötet, ford. BUZOGÁNY Dezső, Budapest, Kálvin János Kiadó, 2014.

ritus Sancti internum) nem idézhető elő, csupán azzal a reménységgel várható és kérhető, hogy a külső eszközök felhasználásával Isten Lelke által valósággal jelenvalóvá válik az ember számára.

IV.

Minden csoda, így a kijelentés eddig fejtegetett csodája is, azonban instrumentumot feltételez, és a valós, ismert, földi világ keretei között megy végbe. A bot, amely Mózes kezében kígyóvá változik, anyag. A Jordán vize, amely kettéválik a szövetség ládájának áthaladásakor, szintén matéria. A kenyér megszaporitása, a vakon született szemének sárral történő megnyitása, de még a halott ifjú feltámasztása is a tér és idő kontextusában zajlik, amikor is az általunk ismert és használt valóságok, dolgok válnak az isteni erő eszközeivé. A kijelentés csodája sem egy másik dimenzióban válik eseménnyé, hanem itt és most történik: nem természetellenes – vagy a szó ezen értelmében vett „természet fölötti” – történés, hanem a mi világunkban lejátszódó és létrejövő esemény.²¹ Valami hamis doketizmus csapdájába esünk, amennyiben elmulasztjuk hangsúlyozni, hogy Isten az emberi szó által és azt felhasználva kíván találkozni az emberrel. Jóllehet Isten megtehetné, hogy közvetlenül, mennyei szózat által jelentse ki magát az ember számára, az Ő legnagyobb ajándékának egyike azonban az, hogy „mértőnek tartotta a maga számára megszentelni az emberi száját és nyelvet, hogy általuk hangozzék szava” (*Institutio*, IV.1.5). A Kijelentés nem egy objektív valóság, egy „dolog” vagy buberi értelemben „Az”, amely önmagában is létezhetne, hanem csakis a befogadó emberi szubjektumot elérve válik céljára tekintettel hathatós realitássá. Sem a prófétai szó, sem Jézus Krisztus, de még a húsvét utáni apostoli igehirdetés sem mondható kijelentésnek *per se*, csupán akkor, ha eléri az embert és az a hit aktusában meghallja és reagál az isteni szóra. „Hit nélkül a kijelentés nem teljesül be”, vallja Brunner, „nem történik meg, hiszen a kijelentés minden objektív formájának szüksége van a 'szubjektumra', akiben ezek a formák kijelentéssé válhatnak”.²² Az Ige nem általánosságban adatik, a gyógyító esemény és találkozás nem az élettelen objektumokat érinti, hanem konkrét történeti helyzetben, konkrét keretek között, konkrét emberekhez szól. Ebben az összefüggésben lesz kiemelkedő jelentősége annak a személynek, akit a *dábár* és a *logosz* elér, megragad és azzal a felelősségteljes feladattal bíz meg, hogy saját instrumentum voltát felismerve közvetítse a megragadott isteni üzenetet a további címzetteknek.

²¹ TILLICH: i. m., 107.

²² BRUNNER: *The Christian Doctrine of God*, 19.; Vö. TILLICH: i. m., 103.

Az elmúlt évszázadban a pszichoanalízis különféle módszereinek kibontakozása magával hozta a próféták személyiségének vizsgálatát is a Szentírás kutatóinak körében, amelynek hatására felismerésre került a tény, miszerint a bibliai kijelentés-hordozó személyek nem egyszerűen passzív módon továbbították az Igét kortársaik számára, hanem egész lényükkel részt vettek a proklamációban.²³ Ezékiel esete talán megfelelő paradigmát kínál számunkra ennek a tényszerűségnek az illusztrálására, hiszen a prófétának előbb meg kellettennie az Isten által leírt irattekercset, meg kellett töltenie vele a gyomrát, saját, organikus részévé kellett tennie az üzenetet (Ez 3,1-3), majd az üzenettel való azonosulással, az azzal való eggyé válással kellett továbbmennie Izráel házához és hirdetni mindazt, ami az imént lénye és személye elválaszthatatlan összetevőjévé lett (Ez 3,4). A próféta nem hivatali közömbösséggel viszonyul a Kijelentéshez, nem szenvtelenül fogadja a csodálatos eseményt, hanem a maga teljes valóságában, testestől-lelkéstől vonódik be a kijelentési korrelációba, és a megrendültség, félelem és csodálat aktusában részesül a transzcendens érintésében. A lehető legszemélyesebb dialógusnak lehetünk tanúi ettől a pillanattól kezdve, amelyben sokféle emberi érzelem, rettegés, kilátástalanság és tiltakozás is helyet kaphat. „A próféta személy, nem pedig mikrofon” – figyelmeztet bennünket Heschel –, s mint személy, nem pusztán küldetéssel rendelkezik, hanem sajátos temperamentummal, egyedülálló karakterrel és egyéniséggel. Ezek pedig nem egyszerűen mellékszöveggé jelennek meg a prófétai beszédekben, hanem szerves módon alakítják és formálják az általuk kapott üzenetet.²⁴ John Locke elhíresült megfogalmazásában: „Ha ugyanis Isten prófétának hív el valakit, azzal meg nem szünteti meg benne az embert”.²⁵ A küldött nem emelkedik transzcendens magasságokba, nem vedli le saját emberiségét és nem hagyja maga mögött mindazt, ami korábban jellemezte (mindez az eksztatikus misztikusokra vagy nyelveken szólókra lenne igaz), hanem saját ember voltában – ha szabad így fogalmazni – a maga képére és hasonlatosságára formálja az üzenetet úgy, hogy közben az eredeti isteni szándékának sérthetetlennek kell maradnia. Még a tiltakozó Jónás is – akinek egész prófétai működésébe biztos állíthatjuk, hogy egész sor „emberi”

²³ Összefoglalóan lásd NÉMETH Áron: Prófétai emóciók, Megjegyzések az ószövetségi prófétaság antropológiai aspektusaihoz, *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Theologia Reformata Transylvanica*, 64. évfolyam, 2019/1, 248–262.

²⁴ HESCHEL: *The Propheets*, xxii.; Uő.: *God in Search of Man, A philosophy of Judaism*, Harper & Row Publishers, New York, 1955, 257–261.; BUBER: *A próféták hite*, 207.

²⁵ LOCKE, John: *Értekezés az emberi értelemről*, ford. VASSÁNYI Miklós – CSORDÁS Dávid, Budapest, Osiris, 2003, 801.

vegyült – a dac és neheztelés felkavaró érzelmei közepette végül mégis elmondja a rábízott üzenetet.

A teológia nyelvén sokféleképpen fogalmazható meg ez az isteni – emberi kooperáció. Mint fentebb láthattuk, Kálvin számára egyértelmű ugyan, hogy az igehirdetés mindaddig hiábavaló, külső és halott beszéd marad, amíg „Krisztus, a belső tanító Lelkével nem vonja magához azokat, akiket az Atya neki adott” (*Institutio*, III.1.4), azonban az evangélium hirdetése olyan eszközként szolgál, amely által Isten üdvözíteni kívánja az övéit. A genfi reformátor összetéveszthetetlenül sákramentumi módon festi meg az igehirdetés titkának értelmét.²⁶ Analógia állítható fel ugyanis az igehirdetés és az úrvacsora között oly módon, hogy az emberi beszédben, a hallható jelben, Krisztus éppolyan bizonyosan és valószínűsággal jelen van a hívő számára, mint a látható igében: „Láttuk immár, hogy Krisztus egyetlen tápláléka lelkünknek, de mivel Őt birtokunkba az Úr igéje juttatja, melyet e célra mintegy eszközül maga az Úr rendelt, ezt az igét is nevezik kenyérnek és víznek. Amit azonban az igéről ekként mondanak, éppen úgy áll az úrvacsora szentségére nézve is”.²⁷ Az igehirdetés szent eszköz, csakúgy, mint a sákramentum, ha pedig így van, akkor – a sákramentumok anyagaihoz hasonló módon – az igehirdető szava és maga az igehirdető is eszközzé válik Isten kegyelmének közvetítésében. Ugyanakkor Kálvin nyomatékosan hangsúlyozza, hogy a „külső igehirdetés” nem adhat okot az elbizakodottságra – ahogyan a sákramentumok sem *ex opere operato* közvetítik a kegyelmet az ember számára, úgy az igehirdetés is csak a meglevenítő Lélek munkája révén válik hathatossá: „Mert egy dolog, hogy Krisztus hozzákapcsolja a maga erejét az emberek tanítói szolgálatához, és más dolog, hogy mire képes magától az emberi tanítás. Tehát a Lélek szolgálai vagyunk, de nem úgy, mintha magunkban zárva tarthatnánk őt, mint egy foglyot, s nem is úgy, mintha kegyelmét tetszésünk szerint közölhetnénk mindenkivel, vagy akivel nekünk tetszik, hanem úgy és azért, mert Krisztus általunk világítja meg az emberek elméjét, újítja meg a szívüket, egyszerre: szüli újjá teljesen az embereket”.²⁸ Isten Igéje nem tárgyiasítható, az igehirdetésről

²⁶ Lásd DEVRIES, Dawn: Calvin's preaching, in MCKIM, Donald K. (ed.): *The Cambridge Companion to John Calvin*, Cambridge, Cambridge University Press, 2004, 106–124.

²⁷ KÁLVIN János: Rövid értekezés az úrvacsoráról (1541), ford. CZEGLÉDY Sándor, in *Kálvin János kisebb művei a rendszeres theologia köréből*, Pápa, MRE, Református Egyházi Könyvtár IX, 1912, 140–141.

²⁸ KÁLVIN János: *A második korinthusi levél magyarázata*, ford. SZABÓ András – BOGÁRDI SZABÓ István, Budapest, Kálvin János Kiadó, 2015, 56–57.; Vö. a Habakuk 1,12-ről szóló magyarázatával: CALVIN, John: *A Commentary on the Twelve Minor*

szóló reformátori tétel – *praedicatio verbi Dei est verbum Dei* – pedig nem használható mágikus képletként, amely minden körülmény között szavatolja a kijelentési korreláció sikerességét és effektivitását. Olyan titokkal szembesülünk az igehirdetésről szóló elgondolásunkban, amely nem vizsgálható tudományos pontossággal: nem állapítható meg, hogy pontosan milyen arányban emberi és milyen részben isteni egy-egy igesemény. Valóban kalcedóni feszültséggel állunk szemben e csoda körüljárásakor, hiszen az immanens és transzcendens valóságok, az isteni és az emberi, a tökéletes és a tökéletlen összeegyítetlenül, elválaszthatatlanul, oszthatatlanul és elkülöníthetetlenül fonódnak egymásba a kimondott proklamációban.²⁹ Éppen ebből a nehezen megkülönböztethető szituációból következik, hogy a Kijelentés továbbadásának minden aktusa a „theonóm reciprocitás” elvén működik, azaz egy olyan Istenben nyugvó kölcsönösséget, viszonyosságot, sajátos partnerséget feltételez, amely egyrésztől fenntartja Isten kezdeményezését az Ige eseményjelleének létrejöttében, ugyanakkor nem feledkezik meg az „emberi ittlétről” és arról a soha el nem múló kontextualitásról, amelyben a szószóló kimondja a prófétai szavakat: „Így szól az Úr!”³⁰ Isten szuverén hatalma és cselekvése nyomán lesz az Ige hallhatóvá és érthetővé, azonban ebben a csodában az emberi „vevő” nem értékelődik le, sőt éppen a kölcsönösség révén minden „emberi” érzés, szenvedély vagy intellektuális elem az isteni hordozójává magasztalódik fel.³¹

V.

Az Istenről szóló beszéd minden formája tehát ebben az állandó dialektikában hangzik. Változhatatlan tételek és állandóan változó feltételek kettősségében megy végbe a Kijelentés eseménye. Isten szól, az ember istenképiségéből adódóan pedig képes meghallani teremtője és ura szavát. Személy beszél a személyhez, a „Te” szólítja meg az „Én”-t. Az üzenet eszenciája pedig kortól függetlenül ugyanaz: Jahve Igéje döntés elé állítja a felelősséggel felruházott embert: „az életet és a halált adtam előttökbe, az áldást és az átkot. Válaszd azért az életet, hogy élhess mind te, mind a te magod” (5Móz 30,19). Az Isten és az emberiség közötti drámában tehát

Prophets, Volume 4, *Habakkuk, Zephaniah & Haggai*, transl. OWEN, John, Edinburgh, The Banner of Truth Trust, 1986, 341–343.

²⁹ Lásd KODÁCSY Tamás: *A homiletikai aptum, Hogyan lesz a szószéki beszédből igehirdetés?*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan, 2019, 73–85.

³⁰ BOHREN: i. m., 79.

³¹ Uo., 365kk.; Vö. VARGA Zsolt: *Rudolf Bohren homiletikája*, Doktori értekezés, Debrecen, Debreceni Református Hittudományi Egyetem, 2009, 30–31.; TÖRÖK István: *Dogmatika*, Kolozsvár, Protestáns Teológiai Intézet, 2006, 50–52.

nincsenek előre eldöntött játszmák, hanem a jelen megnyúló perceiben kell felismernie az embernek Isten élet-adó szándékát. Ahogyan Buber fogalmaz, Jahve népe állandóan „foglya ama pillanat kezdetének, amely pillanatban Isten teszi, amit tesz, amely pillanatban tehát még nincs meg a döntés, hanem éppen döntenek”.³² Az egyház pedig hirdeti, hogy a tegnap, ma és mindörökké ugyanazon Jézus Krisztusban (Zsid 13,8) az élet teljessége látogatott meg bennünket és kér bebocsátást az emberi egzisztencia legbelsőbb körébe ma is (Jel 3,20). Az ember a kijelentés-eseményben újra és újra a döntés jelenidejűségében, az „éppen”-ben találja magát: a Krisztusban való hit vagy hitetlenség, a Neki történő engedelmisség vagy engedetlenség között kell választania. Ezen túl azonban minden külső körülmény – a tegnap és a ma változó feltételei – a történelem adott pontjain a változásnak van alávetve. Az Isten által elhívott mindenkori próféta – akár saját vallási közössége elutasításának árán is! – belép az örökkévalóság jelenébe, szemtől szemben találja magát az Igével, hogy visszatérve az ezer szálon összekuszálódott földi valóságába, meghirdesse azt az éltető isteni szándékot, amit a némaságba burkolózó kortársak megszüntek hallani. Teszi mindezt azzal a kettős bizonyossággal, hogy jóllehet tisztában van teremtményi létének behatároltságával és szavainak korlátoltságával (1Kor 2,1-3), mégis azokat az isteni erő, hatalom és a Lélek bizonyító erejének szolgálatába állítva használja fel az igehirdetés szolgálatában (1Kor 2,4), bízva abban, hogy a csoda eseményében az eredmény a megkeményedés helyett a hit és az engedelmisség gyümölcsiben kamatozik majd.

³² BUBER: *A próféták hite*, 217.

MEDDIG SZABAD A VÉLEMÉNY? A KÖZSZEREPLŐK BÍRÁLATÁNAK KORLÁTAI AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG ESETJOGÁNAK TÜKRÉBEN

„Az eszmék szabad közlése, aminek legszebb vívmányait köszönheti az emberiség, ép oly ártalmassá válhatik, mint a tűz, mely világit és melegít, de mely ellenőrizetlenül és féktelenül csapongva, igen gyakran nagy szerencsétlenségnek, sok nyomornak és pusztulásnak lett már okozója.”¹

Bevezető

Alaptörvényünk deklarálja a véleménynyilvánítás szabadságának jogát,² majd rögzítve annak határait, kimondja: e jog gyakorlása nem irányulhat mások emberi méltóságának, továbbá a magyar nemzet, a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösségek méltóságának a megsértésére.³ Nemzetünk alapokmánya annak explicit megítélését, hogy kikkel szemben, pontosan milyen korlátok mellett gyakorolható a véleménynyilvánítás alapjoga, a rendes bíróságok gyakorlatára és az Alkotmánybíróság döntéseiben manifesztálódó értelmezésre bízta. „A véleménynyilvánítás szabad, a határvonal az emberi méltóság védelme”⁴ – fogalmaz az Alkotmánybíróság, azonban a véleménynyilvánítás alapjogának interpretációja, annak meghatározása, hogy az egyén ebbéli szabadsága milyen körben korlátozható, nem mindig ennyire

¹ 1878. évi V. törvénycikk indokolása – a magyar büntetőtörvénykönyv a büntet-tekről és vétségekről. VI. Fejezet – A törvény, a közhatóságok vagy a közhatósági közegek elleni izgatás.

² Alaptörvény IX. cikk (1) bekezdés.

³ Alaptörvény IX. cikk (4)-(5) bekezdés.

⁴ A véleménynyilvánítás szabad, a határvonal az emberi méltóság védelme, *alkotmanybirosag.hu*, 2021. 02. 05. URL: <https://www.alkotmanybirosag.hu/kozle-meny/a-velemenynyilvanitas-szabad-a-hatarvonal-az-emberi-meltosag-vedelme> Utolsó letöltés: 2021. 03. 14.

egyértelmű. Különösen igaz ez a közéleti szereplők bírálata során formált véleményekre, melyek a közbeszéd színvonalának egyre inkább tapasztalható csökkenése miatt gyakran e jog alkotmányos gyakorlását biztosító keretek megerősítését igénylik. Utóbbi jelentőségét feltétlenül igazolni látszik a véleményszabadság körül az elmúlt évtizedekben kialakult és e tanulmány tárgyául szolgáló gazdag alkotmánybíróági esetjog, mellyel a testület nagyban hozzájárul Magyarország jogállami létének megerősítéséhez, miközben utat mutat a „legkonfliktusosabb” alapjog⁵ bírálatát gyakorló jogalkalmazók számára is.

A közszereplő fogalma

Az emberi jogok (pl. az élethez való jog) mint az emberi minőséghez tapadó, jogi elismeréstől függetlenül „létező” erkölcsi jogok lényegében az emberiséggel egyidősek, míg az alapjogok (pl. a véleménynyilvánítás joga) az emberi jogok jogi kifejeződéseiként morális gyökerű, az embert emberi mivoltánál fogva, a polgárt pedig mint a politikai közösség tagját megillető jogosultságok, amelyek alkotmánybeli elismerésüknél fogva a jogrendszer részei, ekként jogi úton kikényszeríthetők.⁶ A nemzetközi sztenderdek által determinált alapjogok köre ma is folyamatosan szélesedik, a klasszikus szabadságjogok listája újabb és újabb jogosultságokkal bővül;⁷ ahogy változik a közszereplőket érintő, a véleményszabadság védelmét élvező megnyilatkozások, de különösen az azon kívül eső szólások körére, illetve az ilyen jellemzőkkel nem rendelkező személyekre vonatkozó szabályozás is.

A közszereplői minőség a védelem alacsonyabb szintjét vonja maga után, tágabb teret ad a magánéletbe való beavatkozás lehetőségére, ugyanakkor „a közszereplő fogalmát nehéz behatárolni, ezért érthető, hogy meghatározását a jogalkotó sem kísérelte meg”,⁸ ellenben a tudomány folyamatosan törekszik annak definiálására. Tattay Levente szerint közszereplők azok, akik nyilvános eseményen, rendezvényen aktív szere-

⁵ SCHIFFER András: A véleményszabadság alkotmánybíróági esetjoga a megváltozott közjogi környezetben, *Alkotmánybíróági Szemle*, 2018/1, 34–48. (URL: <https://abszemle.hu/a-szolasszabadsag-alkotmanybirosagi-gyakorlata-a-megvaltozott-kozjogi-kornyezetben/> Utolsó letöltés: 2021. 08. 21.)

⁶ CHRONOWSKI Nóra – VISSY Beatrix: *Előadásjegyzet*, ELTE-ÁJK, 2016. 09. 12.

⁷ CHRONOWSKI Nóra – VISSY Beatrix: *Előadásjegyzet*, ELTE-ÁJK, 2016. 09. 19.

⁸ MOLNÁR Hella: A közéleti szereplők személyiségi jogainak védelme, in GÖRÖG Mária – MENYHÁRD Attila – KOLTAY András (szerk.): *A Személyiség és védelme, Az Alaptörvény VI. cikkének érvényesülése a magyar jogrendszeren belül*, Budapest, ELTE-ÁJK, 2017, 15–31, 20. (URL: http://www.eltereader.hu/media/2018/04/Go-rög_Menyhard_Koltay_Szemelyiseg_READER.pdf Utolsó letöltés: 2021. 08. 25.)

pet vállalnak,⁹ illetve nyilvános közéleti tevékenységet végeznek,¹⁰ továbbá közszereplőknek minősülnek azok a személyek is, akik a helyi vagy az országos viszonyok alakulására működésükkel, nyilvános fellépésükkel hatással vannak, valamint a közéleti kérdések érintettjei.¹¹ Törő Károly a közszereplők tevékenységét a nyilvánosságtól elválaszthatatlannak ítélte, a társadalom tagjai részéről jogos kíváncsalmnak tekintette azoknak az ismeretét, akik életük folyására jelentős befolyással rendelkeznek.¹² Mások szerint a rendezvényeken jelenlevő személyek pusztán részvételükből fakadóan közszereplőnek tekinthetők¹³.

Kétségtelen, hogy a jogalkotásban is megjelent a közszereplő fogalma, példaként említendő az ún. „ügynektörvény”, melynek értelmében közszereplő az a személy, aki közhatalmat gyakorol, gyakorolt vagy közhatalom gyakorlásával járó tisztségre jelölték, illetve aki a politikai közvéleményt feladatszerűen alakítja vagy alakította.¹⁴ Egy másik jogszabály értelmező rendelkezései szerint kiemelt közszereplő az a természetes személy, aki fontos közfeladatot lát el, vagy az ügyfél-átvilágítási intézkedések elvégzését megelőző egy éven belül fontos közfeladatot látott el.¹⁵

Az Alkotmánybíróság esetjoga szerint a közszereplők köre nem azonos a közhatalmat gyakorlók és a közszereplő politikusok körével és a közéleti szereplés, a közéleti tevékenységbe bocsátkozás sem csak a szűken értelmezett közügyek intézését jelenti. A közszereplői minőség a közéleti kérdések megvitatásával együtt járó közszereplés tényéhez kötött, amelyet mindig meghatározott szempontok alapján, egyedileg kell értékelni.¹⁶ A rendes bíróságok számára iránymutató meghatározás értelmében, annak eldöntésekor, hogy ki tekinthető közszereplőnek, az ismertségnek van meghatározó jelentősége, továbbá annak, hogy az érintett személyt, annak sorsát érintő esemény hírértékkel bír-e. A közéleti szereplők (politikusok, színészek, írók, modellek) leginkább a saját

⁹ TATTAY Levente: A közszereplők jó hírnevének védelme, *Gazdaság és Jog*, 11. évfolyam, 2003/12, 18–22, 20.

¹⁰ Uo., 21.

¹¹ TATTAY Levente: A közszereplők magánjogi személyiségvédelme, *Magyar Jog*, 53. évfolyam, 2006/4, 228–236, 229.

¹² Törő Károly: *A személyiség jogi védelme*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1979, 22.

¹³ PETRIK Ferenc (szerk.): *A személyiség jogi védelme*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1992, 137.

¹⁴ 2003. évi III. törvény az elmúlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének feltárásáról és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára létrehozásáról I. § 13. pontja.

¹⁵ 2017. évi LIII. törvény a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása megelőzéséről és megakadályozásáról 4. § (1) bek.

¹⁶ 3145/2018. (V. 7.) AB határozat.

döntésük következményeként válnak érdekessé a közérdeklődés számára, hiszen az általuk választott foglalkozás szükségszerű velejárója a nagy érdeklődésre számot tartó élet.¹⁷ Személyiségvédelmük éppen ezen az alapon korlátozható. Ugyanakkor a társadalmi folyamatok hatására a közszereplők köre állandóan bővül, az e kategóriába soroltak egy része akarátán kívül (pl. születése folytán) lesz közszereplővé, míg mások e szerepet maguk vállalják. A közélet egyes szereplői a társadalmi döntéshozatali folyamatok aktív résztvevői, míg mások (sportolók, zenészek, modellek, bloggerek) csupán a társadalmi szerepvállalásuk által gyakorolnak hatást környezetük értékrendjére.¹⁸ A megannyi említett fogalom meghatározás fényében meglapozottnak tűnik Menyhárd Attila – a témában írt egyik tanulmányában megfogalmazott – álláspontja, miszerint: „Messze nem világos [...], hogy kiket kell az ilyen, a beavatkozást nagyobb mértékben túrni köteles személyek körébe tartozónak tekinteni, és az sem, hogy hol és milyen szempontok szerint húzhatóak meg az őket még megillető jogvédelem határai”.¹⁹

A véleménynyilvánítás szabadsága és a közszereplők bírálata

Magyarország Alaptörvényének Nemzeti Hitvallása értelmében „az emberi lét alapja az emberi méltóság”. Az Alaptörvény II. cikke védi az emberi méltóságot, deklarálja, hogy az emberi méltóság sérthetetlen, majd a már korábban idézett IX. cikk a véleménynyilvánítás szabadságát rögzíti, azonban nem ad explicit választ arra a kérdésre, hogy ezek találkozása esetén melyik élvez prioritást. Valamennyi alkotmányos alapjog tekintetében fontos kérdés tehát, hogy azokat lehet-e – és ha igen, milyen feltételek mellett – megszorítani, korlátozni, esetleges kollíziójuk esetén mely szempontok figyelembevételével kell az elsőbbséget meghatározni. Az alapjog-korlátozás filozófiai háttere az a tézis, miszerint az egyik ember szabadságának határa a másik ember szabadsága, azzal a kitételrel, hogy léteznek abszolút jogok, amelyek semmilyen körülmények között sem korlátozhatók, amelyekkel szemben nincs mérlegelhető korlátozási indok. Ezek háttérben az emberi méltóság sérthetlensége áll,²⁰ ilyenként érvényesül az élethez és emberi méltósághoz való jog, a tisztességes el-

¹⁷ FÉZER Tamás: Személyiségi jogok, in OSZTOVITS András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja*, I. kötet, Budapest, Opten Informatikai Kft., 2014, 249–355, 277.

¹⁸ MENYHÁRD Attila: A magánélethez való jog elméleti alapjai, *In medias res*, 3. évfolyam, 2014/2, 384–406, 398.

¹⁹ Uo., 384.

²⁰ Alaptörvény II. cikk.

járáshoz való jog,²¹ a kínzás tilalma,²² a büntetőjogi garanciák (nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege elvek,²³ ártatlanság vélelme²⁴), és a bírósághoz fordulás joga²⁵.

E körben történelmi jelentőségűnek tekinthető a 23/1990. (X. 31.) AB határozat, mely legalapvetőbb és elidegeníthetetlen emberi jogokként deklarálta az élethez és az emberi méltósághoz fűződő jogokat. Sólyom László szerint a méltóság oszthatatlan és redukálhatatlan, azaz az emberi státusz minimális feltétele, amely tehát egyetlen embertől sem vehető el.²⁶ Lábady Tamás és Tersztyánszky Ödön alkotmánybírák véleménye alapján: „Az emberi méltóság, mint a személyiség integritása, az emberi étellel együtt az emberi lényegét jelenti. A méltóság ember voltunknak és értékünknek fölemelő és feltétlen tiszteletet parancsoló volta, emberi lényegünk rangja”²⁷ A hivatkozott döntés értelmében az élethez és az emberi méltósághoz való jog olyan alapvető jognak minősül, amelynek gyakorlása rendkívüli állapot, szükségállapot vagy veszélyhelyzet idején sem függeszthető fel, illetve nem korlátozható.²⁸ Az emberi élet és az emberi méltóság elválaszthatatlan egységet alkot és minden mást megelőző legnagyobb érték, olyan oszthatatlan és korlátozhatatlan alapjog, amely számos egyéb alapjognak forrása és feltétele²⁹.

A testület – a véleményszabadsággal kapcsolatban, a véleménynyilvánítás szabadságának értelmezését és tartalmának kifejtését illetően – alaphatározatnak tekinthető 30/1992. (V. 26.) AB határozatában azt rögzítette, hogy a véleménynyilvánítás szabadságának az alapjogok között kitüntetett szerepe van, az alapjogok között csak külső korlátai vannak.³⁰ Az ún. első magyar „gyűlöletbeszéd-döntésben”³¹ tehát az alkotmánybí-

²¹ Emberi Jogok Európai Egyezménye 6. cikk.

²² A kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni nemzetközi egyezmény kihirdetéséről szóló 1988. évi 3. törvényerejű rendelet.

²³ Alaptörvény XXVIII. cikk (2) bek.

²⁴ A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény 1. §.

²⁵ Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bek.

²⁶ 23/1990.(X.31.) AB határozat, SÓLYOM László párhuzamos véleménye.

²⁷ 23/1990 (X. 31.) AB határozat, LÁBADY Tamás és TERSZTYÁNSZKY Ödön párhuzamos véleménye.

²⁸ 23/1990 (X. 31.) AB határozat.

²⁹ Uo.

³⁰ 30/1992.(V.26.) AB határozat.

³¹ SZILÁGYI Emese: A kommunikációs alapjogok általános értelmezése és alkalmazása a rendes bírósági és az alkotmánybírói gyakorlatban – a bírói kezdeményezések és az alkotmányjogi panaszos ügyek tapasztalatai, in *Az Alaptörvény érvényesülése a bírói gyakorlatban*, Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2019, 100–126, 3.3.1. pont. (URL: https://jog.tk.hu/uploads/files/2016_16_Szilagyi.pdf Utolsó letöltés: 2021. 08. 21.)

rák a véleményszabadság tekintetében alapvető megállapításokat tettek rögzítve, hogy „a véleménynyilvánítás szabadságának kitüntetett szerepe van az alkotmányos alapjogok között, tulajdonképpen anyajoga többféle szabadságnak, az ún. kommunikációs alapjogoknak”.³² Kimondták, hogy „az állam akkor nyúlhat az alapjog korlátozásának eszéhez, ha másik alapvető jog és szabadság védelme vagy érvényesülése, illetve egyéb alkotmányos érték védelme más módon nem érhető el”.³³ A véleménynyilvánítás szabadságának e „kitüntetett szerepe ugyan nem vezet arra, hogy ez a jog – az élethez, vagy az emberi méltósághoz való joghoz hasonlóan – korlátozhatatlan lenne, de (...) kevés joggal szemben kell csak engednie, azaz a véleményszabadságot korlátozó törvényeket megszorítóan kell értelmezni”.³⁴ A testület e határozatával megalapozta a tartalomsemleges védelem elvét is, amely szerint a szabad véleménynyilvánítás védelme nem függ az elhangzó tartalomtól: „A szabad véleménynyilvánításhoz való jog a véleményt annak érték és igazságtartalmára tekintet nélkül védi”.³⁵ Tehát amíg a véleménynyilvánítás egy alkotmányosan meghúzott külső korlátba (pl. emberi méltósághoz fűződő jog) nem ütközik, „maga a véleménynyilvánítás lehetősége és ténye védett, annak tartalmára tekintet nélkül”.³⁶

A véleményszabadság büntetőjogi korlátai a közszereplők aspektusában

Az Alkotmánybíróság gyakorlatának számos esete igazolja, hogy olykor a büntetőjog képezi szükséges korlátját a véleménynyilvánításnak. A véleménynyilvánítás büntetőjogi korlátai, azaz a becsület védelme az azt sértő megnyilvánulásokkal szemben szintén az emberi méltóságból vezethetők le. Már a Csemegi-kódex is részletekbe menően szabályozta a becsületsértés és a rágalmazás eseteit,³⁷ ahogyan ma is a rágalmazás³⁸ vagy a becsületsértés³⁹ tényállását valósíthatják meg azok, akik a véleményükkel mások emberi méltóságát sértik. A döntés alapjául mindenkor alapos bírói mérlegelésnek kell szolgálnia, körültekintő megfontolást igényel annak megítélése, hogy az adott közlés beletartozik-e a véleménynyilvánítás szabadságának kategóriájába, vagy az más ember méltóságát sértő bűncselekményt valósít meg. Különösen igaz ez a

³² 30/1992.(V.26.) AB határozat.

³³ Uo.

³⁴ Uo.

³⁵ Uo.

³⁶ HALMAI GÁBOR: *Alkotmánybírói esetjog*, Budapest, Indok Kiadó, 2004, 195–196.

³⁷ Csemegi-kódex 258-259. §.

³⁸ A büntetőtörvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (továbbiakban: Btk.) 226. §.

³⁹ Btk. 227. §.

közszereplőket érintő szólások esetében, hiszen mint arról már említés történt, a véleménynyilvánítás a közügyek vitatása kapcsán különleges alkotmányos védelmet élvez.

Hazánkban a jogi szabályozás lehetőséget teremt arra, hogy a közéleti szereplőnek a személyét érintő bírálatokat szélesebb körben kell eltűrnie, mint az állampolgároknak általában. Esetükben – legtöbbször – az önkéntes társadalmi szerepvállalás egyik következménye a védelmük átlagosnál alacsonyabb szintje.⁴⁰ A közszereplők, továbbá a közélet alakulására egyébként véleményformáló hatással lévők tevékenységének nyilvános bírálhatóságához kiemelkedő alkotmányos érdek fűződik.⁴¹ Egyes közéleti szereplők, különösen a politikusok esetében az is előfordulhat, hogy az érintett magánélete is sajtócikkek tárgya lehet, hiszen a közügyek megvitatásához fűződő speciális körülmények között nem is csupán magával a közszereplővel, hanem az érintett magánéletével kapcsolatban is figyelembe kell venni a közvélemény tájékozódáshoz való jogát.⁴² Ez azt jelenti, hogy egyes közszereplőnek a magánélete is a tájékoztatás része lehet, hiszen a fokozott tűrési kötelezettségnek ez is szerves része.⁴³ Ugyanakkor a közszereplői státusz sem zárja ki – bizonyos feltételek mellett – a támadásokkal szembeni igényérvényesítés lehetőségét, a szabad véleménynyilvánítás az emberi méltóságot, mint minden ember veleszületett, sérthetetlen és elidegeníthetetlen, alapvető jogát a közszereplők esetében sem sértheti, miként a véleményszabadság nem nyújt védelmet a közszereplők magán- vagy családi életével kapcsolatos öncélú kifejezések használatára sem.

A témában kiemelkedő jelentőséggel bír a 36/1994. (VI. 24.) AB határozat, mely az ún. magyar New York Times-szabályt deklarálta. (A New York Times-szabály a polgárjogi mozgalmak Amerikájában 1966-ban megfogalmazott tétel, mely szerint a köztisztviselő hivatalos tevékenységére vonatkozó rágalmozó állításért nem lehet kártérítést megítélni, kivéve, ha azt rosszindulattal közölték, tehát annak tudatában, hogy az állítás valótlan, illetve gondatlanul hagyták figyelmen kívül az állítás hamisságát.⁴⁴) A határozat lényege szerint a döntés keltének időpontjában hatályban volt büntető anyagi jogi kódex 232. §-ában sza-

⁴⁰ BARZÓ Tímea: A közéleti szereplők és a magánélethez fűződő jog, in KÉKESI Tamás (szerk.): *Multiscience XXXII. MicroCAD International Multidisciplinary Scientific Conference*, Miskolc, Miskolci Egyetem, 2018, 1–9. (URL: https://www.uni-miskolc.hu/~microcad/publikaciok/2018/e/E_Barzo_Timea.pdf Utolsó letöltés: 2021. 08. 27.)

⁴¹ BDT2004. 1038.

⁴² 7/2014. (III. 7.) AB határozat, Indokolás [31].

⁴³ Fővárosi Ítéletábla 17.Pf.20.706/2016/3-II.

⁴⁴ SZILÁGYI: i. m., 147.

bályozott, a hatóság vagy hivatalos személy megsértése megnevezésű tényállás szigorúbban rendelte büntetni a „hivatali becsület” megsértését más személyek ilyen jellegű megsértésénél. Az Alkotmánybíróság tárgybeli döntésével a támadott rendelkezés alkotmányellenességét állapította meg, ezért azt megsemmisítette. A határozat indokolása értelmében a hatóság vagy a hivatalos személy becsületének, illetve jó hírnevének büntetőjogi védelme ugyan nem alkotmányellenes, azonban a közhatalmat gyakorló személyek, a közszereplő politikusok esetén a véleménynyilvánítás köre tágabb, mint más személyeknél; ekként utóbbiak becsületének csorbítására alkalmas – közszereplő minőségükre tekintettel tett – értékítéletet kifejező véleménynyilvánítás főszabályként nem büntethető. Az ún. magyar New York Times-szabály szerint a becsület csorbítására alkalmas tényállítás, híresztelés, illetve ilyen tényre közvetlenül utaló kifejezés használatának büntethetőségére csak akkor kerülhet sor, ha az elkövető tudta, hogy a közlése lényegét tekintve valótlan, vagy azért nem tudott annak valótlanságáról, mert a hivatása vagy foglalkozása alapján reá irányadó szabályok szerint elvárható figyelmet vagy körültekintést elmulasztotta.⁴⁵

Később – a 13/2014 (IV. 18.) AB határozatában – az Alkotmánybíróság a magyar New York Times-szabályt megerősítve kinyilvánította, hogy a véleményszabadság különleges védelmet élvez akkor, amikor a közügyeket és a közhatalom gyakorlását, a közfeladatot ellátó, illetve a közéletben szerepet vállaló személyek tevékenységét érinti. A közhatalom gyakorlásában résztvevő személyek védelmében a véleménynyilvánítás szabadságának szűkebb körű korlátozása felel meg az alkotmányos követelményeknek. E kiemelt alkotmányos védelem azonban még a közszereplőket támadó bírálat tekintetében sem lehet korlátlan. Az emberi méltóságból fakadó becsületvédelem, a jó hírnév a közügyeket érintő szólás alkotmányosan igazolható korlátját jelenti. Nyilvánvalóan nem a közéleti véleménynyilvánítás szabadságával él, aki a másik személy emberi mivoltában való megalázása érdekében használ súlyosan bántó vagy sértő kifejezéseket – állapította meg az Alkotmánybíróság.⁴⁶ A testület álláspontja szerint a becsület csorbítására alkalmas tények állítása vagy híresztelése nem élvezi a véleményszabadság oltalmát, „ha a tényeket állító vagy híresztelő tudta, hogy közlése valótlan, vagy a valótlaniságról azért nem tudott, mert a foglalkozása szerint elvárt figyelmet vagy körültekintést elmulasztotta.”⁴⁷

⁴⁵ 36/1994. (VI. 24.) AB határozat.

⁴⁶ 13/2014. (IV. 18.) AB határozat, Indokolás [27], [28], [29].

⁴⁷ Uo., [31].

A határozat a büntető igazságszolgáltatás számára is lényeges alkotmányos követelményt fogalmazott meg. Egyértelműsítette, hogy a nyilvános közlés megítélése során az Alkotmánybíróság esetjogában kifejtett alkotmányossági mérce alkalmazandó. Elsőként azt kell vizsgálni, hogy az adott közlés a közügyekben való megszólalást, közérdekű vitában kifejtett álláspontot tükröz-e, vagyis a közügyek szabad vitatásával áll-e összefüggésben. Ennek megítéléséhez pedig elsődlegesen a közlés megjelenésének módját, körülményeit, valamint a vélemény tárgyát, kontextusát szükséges figyelembe venni. Vizsgálni kell a médium típusát, a közlés aporóját adó eseményt, illetve az arra érkező reakciókat és az adott közlésnek ebben a folyamatban játszott szerepét. További szempontként szükséges értékelni a kijelentés tartalmát, stílusát, illetve a közlés aktualitását, valamint célját. Ha a közlés a közügyek szabad vitatását érinti, úgy a közlés automatikusan a véleménynyilvánítási szabadság nyújtotta magasabb szintű oltalmat élvezi.⁴⁸ Mindezeket követően abban szükséges dönteni, hogy a közlés értékítéletnek vagy tényállításnak tekinthető-e. A kérdés eldöntését ugyan megkönnyítheti a bíróságok ítéleteiben gyakran hivatkozott definíció, mely szerint: „a tény a való világ része, annak valamely objektív – az emberi tudattól független mozzanata – a múltban létezett, vagy a jelenben létező érzékelhető jelenség, állapot, esemény, történés vagy cselekvés”,⁴⁹ ezzel szemben a vélemény „szubjektív kategória, valamely tényre vonatkozó állásfoglalás, értékítélet, következtetés”.⁵⁰ Amíg „a tény valósága bizonyítható vagy cáfolható”,⁵¹ addig a véleményhez „a valóság kritériuma nem kapcsolható”.⁵²

Az Alkotmánybíróság szerint az értékítéletekkel szemben a tényállítások mindig olyan konkrétumokat tartalmaznak, amelyek valósága bizonyítás útján igazolható, ellenőrizhető. Így a közügyeket érintő véleménynyilvánítás szabadsága a valónak bizonyult tények tekintetében korlátlanul, míg a hamis tény állításával vagy híresztelésével szemben már csak akkor véd, ha a híresztelő nem tudott a hamisságról és a foglalkozása által megkívánt körültekintést sem mulasztotta el. Az ilyen becsületsértésre alkalmas tényállítások a rágalmazás bűncselekményének minősülnek és büntetendők.⁵³

⁴⁸ Uo., [39].

⁴⁹ PRIBULA László: Vélemény vagy tényállítás, *Pro Futuro*, 5. évfolyam, 2015/1, 48–68, 56.; Szegedi Ítéletábra Pf. II. 20746/2010/2.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ Uo.

⁵² Uo.

⁵³ 13/2014. (IV. 18.) AB határozat, Indokolás [40], [41].

Az Alkotmánybíróság gyakorlata értelmében tehát főszabály szerint nem lehet jogi felelősségre vonás alapja a közhatalmat gyakorló személyekkel és közszereplő politikusokkal szemben a közügyekkel kapcsolatban megfogalmazott értékítélet, e mellett azonban bizonyos esetekben a közszereplőket is megilleti a személyiségvédelem. Ilyen lehet, „ha az értékítélet a személyüket nem a közügyek vitatása körében, nem közéleti tevékenységükkel, hanem magán- vagy családi életükkel kapcsolatban érinti”,⁵⁴ illetve „amikor a megfogalmazott vélemény nem pusztán nevesített személyiségi jogokat sért, hanem – az érintett személy ember mivoltának semmibevételével – az emberi méltóság korlátozhatatlan aspektusába ütközik”.⁵⁵ Hangsúlyozta a testület, hogy a közszereplők bírálata esetén az értékítéletet kifejező véleménynyilvánítások ugyan különösen erős védelmet élveznek, amely kiterjed a túlzást vagy provokációt tartalmazó szólásokra is, azonban a véleményszabadság az emberi méltóságot sértő, illetve a magán- vagy családi élettel kapcsolatos öncélú kifejezések használatára nem nyújt védelmet.⁵⁶ A szabad véleménynyilvánítás joga „nem védelmezi a közéleti vitában kifejtett véleményt, ha az abban megfogalmazottak az emberi méltóság korlátozhatatlan magját sértik, így az emberi státusz nyilvánvaló és súlyos becsmérlésében öltenek testet”.⁵⁷ A 3263/2018. (VII. 20.) AB határozat kitér arra is, hogy „az emberi méltóságnak ezt a korlátozhatatlan tartományát nem a méltóságból fakadó egyes részjogok [...] intenzív becsmérlése sérti, hanem az, ha a véleménynyilvánítás eleve ennek a sajátosan védett szférának a megsértésére irányul”.⁵⁸ Az emberi méltóság megsértésének minősül egyrészt, ha a szólás az érintett emberi mivoltát vonja kétségbe, másrészt, ha a megszólaló öncélúan támadja a személyiség és az identitás lényegét alkotó vonásokat. „A becsületesítés szubjektív kategóriájával szemben ez a megsértés olyan objektív alapot teremt, amelyre a bíróságok a becsületesítés büntetőjogi értékelésekor is hivatkozhatnak”.⁵⁹

A szabad véleménynyilvánítás és közhatalmat „hivatásszerűen” gyakorló személyek védelme

Az elmúlt évtizedben egyre hangsúlyosabbá vált a közhatalmat hivatásukként gyakorló személyek bírálatának lehetősége, eljárásuk

⁵⁴ 3263/2018. (VII. 20.) AB határozat, Indokolás [35].

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ 3263/2018. (VII. 20.) AB határozat, Indokolás [36].

⁵⁷ 13/2014. (IV. 18.) AB határozat, Indokolás [40].

⁵⁸ 3263/2018. (VII. 20.) AB határozat, Indokolás [41].

⁵⁹ Uo.

kritizálhatóságának követelménye, mely folyamat maga után vonta a közélet tisztasága, a véleményalkotás szabadsága mint kiemelt érdekek és az érintettek személyiségi jogai védelmének kollízióját.⁶⁰ A probléma az intézkedő rendőrök képmásának felismerhetősége kérdésében csúcspontot ért el, eldöntendő kérdésként jelentkezett ugyanis a bíróságok, majd az Alkotmánybíróság gyakorlatában is, hogy a nyilvánosság tájékozódáshoz való joga megelőzheti-e a rendőrök mint munkájukat ellátó magánszemélyek képmáshoz való jogát. Egyes vélemények szerint a rendőrök arcképének nyilvánossá tétele megalapozó érv lehet, miszerint nyomós közérdek fűződik ahhoz, hogy közhatalommal élő rendőrök a nyilvánosság ellenőrzése mellett végezzék feladataikat. Amennyiben az intézkedő rendőr képmása nem ismerhető meg a közvélemény számára, az a szólásszabadság szükségtelen és aránytalan korlátozását jelentheti.⁶¹ A rendőrök arcképének nyilvánosságra hozatala ellen érvelők álláspontja az, hogy a felismerhetőség veszélybe sodorhatja az érintettet és családtagjait is.⁶²

Az Alkotmánybíróság a rendőrök képmásának nyilvánosságával kapcsolatos álláspontját több határozatában is kifejtette. A rendőrök veszélyeztetettségével összefüggésben rámutatott: előfordulhat, hogy a rendőrök az eljárásukkal összefüggésben fenyegetések, zsarolások, vesztegetési kísérletek, nem egyszer fizikai támadások célpontjaivá is válhatnak, azonban „ezt a veszélyt hivatásuk megválasztásakor vállalták”.⁶³ Később, a 28/2014. (IX. 29.) AB határozatban alapvetésként rögzítette, hogy a rendőri intézkedésről készült képfelvétel hozzájárulás nélkül is nyilvánosságra hozható, amennyiben a nyilvánosságra hozatal nem öncélú, tehát az eset körülményei alapján a jelenkor eseményeiről szóló vagy a közhatalom gyakorlása szempontjából közérdeklődésre számot tartó tájékoztatásnak, közügyet érintő képi tudósításnak minősül. „A társadalom életét általában befolyásoló, akár az országos, akár a helyi viszonyok alakulását meghatározó, vagy ilyen célzattal létrejött nyilvános rendezvényeken, eseményeken történő szereplés közszereplésnek tekinthető”.⁶⁴ „A közhatalmat gyakorló személyek esetében a személyiségvédelem korlátozottsága mindenki máséhoz képest szélesebb körben minősül indokoltnak a szólás- és sajtószabadság érdekében”⁶⁵ – fogalmazott a testület.

⁶⁰ PAPP János Tamás: A rendőrök képmáshoz való jogának kérdése, in GÖRÖG – MENYHÁRD – KOLTAY (szerk.): i. m., 119–142.

⁶¹ Uo., 123.

⁶² Uo., 122.

⁶³ 54/2000. (XII. 18.) AB-határozat, Indokolás III. [2]-[3].

⁶⁴ 28/2014. (IX. 29.) AB határozat, Indokolás [30].

⁶⁵ Uo., [36].

Fenti érvek mentén kelt a 3/2017. (II.25.) AB határozat is, melynek indokolása a korábbi esetjogot fenntartva emelte ki, hogy főszabályként a rendőri intézkedésről készült képfelvétel nyilvánosságra hozható, ez alól csupán a nyilvánosságra hozatal öncélú volta képezhet kivételt; ekként kizárólag az emberi méltóságból fakadó személyiségi jogi sérelem (az emberi mivolt benső lényegét feltétlenül megillető védelem, pl. a hivatása gyakorlása során megsérült rendőr szenvedésének bemutatása) alapozhatja meg a nyilvánossághoz való jog korlátozását.⁶⁶

Érdemes összevetni a rendőrökről készült felvételek nyilvánosságának problémáját a bírakra, illetve az ügyészekre e körben vonatkozó szabályozással. A bírák számára egyrészt a jogállásukat rendező norma tilalmazza, hogy megvédjék magukat, vagy a döntéseiket a támadásokkal szemben; másrészt a nyilvánosság tájékoztatását biztosító eljárási szabályok korlátozzák személyiségi jogaik teljes körű védelmét abban a körben, miszerint lehetővé teszik személyükről – hozzájárulásuk nélkül – kép-, hang- valamint kép- és hangfelvétel készítését (a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény 232. § (3) bekezdés és a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény 108. § (2) bekezdés). A rendőrök javára eltérő megkülönböztetésre tehát az igazságszolgáltatás és az eljárások nyilvánossága alapvető elve szolgál indokul, utóbbi az eljárásról történő hiteles tájékoztatás érdekében igazolja a bírák és az ügyészek személyiségi jogainak háttérbe szorulását. Az Alkotmánybíróság a bírák személyiségvédelmét a 7/2014. (III. 7.) AB határozatban érintette. Eszerint indokolt lehet a bírák esetében a közviták által nem érintett személyekhez képest ugyan szűkebb körben, de megnyitni a személyiségvédelem lehetőségét.⁶⁷ Az EJEB esetjoga értelmében pedig „ugyan a bírói ítéletekkel kapcsolatban is széles körben biztosítani kell a közügyek vitatásának szabadságát, a bírák személyét ért kritika esetében az igazságszolgáltatásba vetett közbizalom megóvása érdekében a bírákat meg kell védeni a megalapozatlanul romboló támadásoktól, különös tekintettel arra, hogy ők hivatali szabályaik értelmében nem védekezhetnek e támadásokkal szemben”.⁶⁸

Összegzés

Látható tehát, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága és a közéleti szereplők védelmének problémája meglehetősen szerteágazó és bonyolult jogi kérdéssé vált az évek során. Számos bírósági döntés és alkotmány-

⁶⁶ 3/2017. (II. 25.) AB határozat, Indokolás [17].

⁶⁷ 7/2014. (III. 7.) AB határozat, Indokolás [58]-[59].

⁶⁸ Uo. [32], EJEB, De Haas és Gijssels kontra Belgium (19983/92), 1997. február 27., 37. bekezdés.

bírósági határozat született a témában, azonban egyes lényegi kérdések megítélésében a jogtudomány elméleti és gyakorlati szakemberei között sincs egyetértés. Nem egységes a közszereplő fogalmának meghatározása, sokszor nehézséget jelent annak eldöntése, hogy a vitássá tett szólás a véleményszabadság által védett kategória, esetleg azon kívül esik, ha a kérdéses megnyilvánulás becsületper tárgya, az értékítéletnek, vagy tényállításnak minősül. Kijelölsre vár az a határ, mely alapján biztonsággal eldönthető, hogy a közszereplőt érintő adott megnyilvánulás öncélú-e vagy sem. Talán csak a jövő adhat megnyugtató választ arra is, hogy indokolt lehet-e a közéleti szereplést önként vállalókhöz képest szélesebb körű védelem biztosítása a közhatalmat „hivatásszerűen” gyakorló azon személyeknek, akik a munkájukkal összefüggésben kerülhetnek a közéleti viták keresztjébe. Addig is a tárgybeli alkotmánybírói esetjog „a véleményszabadság egyik alkotmányos biztosítékaként”⁶⁹ hasznos útmutató lehet a jogalkalmazók számára, miközben maradéktalanul garantálhatja a közélet szereplőinek védelmét és azt, hogy „a véleménynyilvánítás szabadsága is biztosított legyen”⁷⁰.

⁶⁹ SCHIFFER: i. m., 3. bekezdés.

⁷⁰ MOLNÁR: i. m., 32.

IDŐREND A TÓRÁBAN: AZ ŐSTÖRTÉNET PÉLDÁJÁN BEMUTATVA

Jubilánsunk nagy tekintélyre tett szert egyházunkban, országunkban, de az egész Kárpát-medence térségében is azért, hogy a református egyházjog hagyományainkhoz méltó, ugyanakkor korszerű művelésével nem csak az egyházi szolgálatban foglaltosoknak nyújtott értékes segítséget, hanem – ezt nagyon reméljük – az egyházi gondolkodást is jelentősen befolyásolta. Különösen összefoglaló, nagy művére¹ utaljunk, amely Sz. Kun Béla,² ill. Kováts J. István³ után a legjelentősebb református egyházjogi áttekintés országunkban.⁴ Nem jogász számára természetesen a jogi természetű szövegek olvasása ritkán jelent üdítő élményt, sokszor kell figyelmét megerőltetnie, de az is gyakran előfordul, hogy egyik-másik rendelkezés célját és értelmét egyszeri elolvasásra nehezen tudja kivenni. Ilyen szempontból sokat segít az a történeti áttekintés, ami a külső rend kialakulását magyarázza, hiszen egy közösség együttlései formáit folyamatosan formálja és alakítja. A teljes értelemhez nyilván hozzátartozik tehát a történeti háttér – úgy, ahogyan azt Szathmáry professzor könyvében a második nagy fejezetben olvassuk is: „Történeti áttekintés. A református egyházjog történeti alapjai” címmel (113– 174).⁵

¹ SZATHMÁRY Béla: *Református Egyházjog, A Magyarországi Református Egyház szervezete és működése*, Sárospatak, Hernád Kiadó, 2020.

² SZENTPÉTERI KUN Béla: *A Magyarországi Református Egyház külső rendje*, Budapest, MORE, 1948.

³ KOVÁTS J. István: *A református egyházalkotmány alapvető kérdései*, Budapest, Bethlen Gábor Rt., 1948.

⁴ Jegyezzük meg mindazáltal, hogy külhoni magyar reformátusok is érzik az egyházjogi tisztázódás szükségességét. Lásd például SOMOGYI Alfréd könyvét (*Az egyházjog isteni alapjai*, Komárom, CJTA, 2016).

⁵ Zárójelben jegyezzük meg, hogy jogtörténeti kérdések is napirenden vannak a jelen kutatásban. Példaként említhetjük GÖRÖZDI Zsolt könyvét (*Protestáns egyházértelmezés a reformáció századában a jelentősebb egyházi rendtartásokban*, Budapest, KRE – L'Harmattan, 2014.), de lásd cikkét is Uő.: Az 1571-es emdeni zsinat aktái,

Vajon miért lenne mindez másként a bibliai törvény (Tóra) esetében? A jogi szentenciák nyilván hosszú évszázadokon keresztül hagyományozódtak és alakultak is egyben, míg aztán a Pentateuchos monumentális gyűjteményében kodifikálták őket, s így ránk maradhattak – immár kanonikus formában. Kifejezetten szerencsésnek mondhatjuk, hogy a Pentateuchos tartalma nem egyszerűen törvényekből áll, hanem jelentős a történeti beágyazottság is; igaz, itt meg kell hagynunk, hogy történeti felfogásunk ma már jelentősen eltér a bibliai korétól.⁶ A Pentateuchos kutatásának története tehát ugyanakkor egy olyan kutatástörténet is, amely megpróbálta a mai történettudomány premisszáinak megfelelően értelmezni a meglehetősen sokrétű tartalmat. Ez az erőfeszítés bizonytalanság, értelmezés, interpretáció volt, kb. egy fordításnak megfelelően, ahol természetesen az eredeti mindvégig megőrzi primátusát, de hogy érthető legyen, szükség van a magyarázatra is. A jelen sorokkal csupán egy kis szeletét kívánjuk érinteni mindennek, amivel kifejezzük a jubiláns (és a Sárospataki Református Teológiai Akadémia) iránt is nagybecsülésünket!

Köztudott, hogy hagyományosan a forráselmélet magyarázza a Pentateuchos előállításának történetét. A négyforrás-elméletet itt nem kell bemutatnunk,⁷ csupán arra utaljunk, hogy az ún. újabb dokumentum-elmélet szerint az Óstörténetben két forrás jut szóhoz: a J (Jahwista), ill. a P (Papi Irat) forrása – sem az E (Elóhista), sem a D (Deuteronomium)

in KARASSZON István – MOLNÁR János (szerk.): *A szent hely, Tanulmányok Dr. Erdélyi Géza püspök tiszteletére 70. születésnapja alkalmából*, Komárom, CJTA, 2007, 184–205.

⁶ Úgy látom, a 21. század kutatói szívesen felejtenek, régebbi művek értékét alig látják. Pedig éppen a mi esetünkben M. NOTH szemlélete mindmáig fontos lehetne: Die Gesetze im Pentateuch, in Uő.: *Gesammelte Studien zum Alten Testament*, München, Chr. Kaiser, *Theologische Bücherei* 6, 1960, 9–141.

⁷ Nyilván túlmegy egy rövid cikk terjedelmén a Pentateuchos kutatástörténetének bemutatása. A régebbi kutatást jól foglalja össze C. HOUTMAN könyve: *Der Pentateuch, Die Geschichte seiner Erforschung neben einer Auswertung*, Kampen, Kok Pharos, 1994.; Magyarul is elérhető DE PURY, Albert – RÖMER, Thomas: *A Pentateuchos-kutatás rövid története*, Budapest, A Budapesti Református Theológiai Akadémia Bibliai és Judaisztikai Kutatócsoportja, 1994.

A kutatásban nem jártas olvasó számára mindenesetre mehökkentő lehet, hogy ha a források elkülönítése *grosso modo* már másfél évszázada megtörtént, akkor mivel foglalkozik azóta a tengernyi szakirodalom. Nyilván egészen apró részletekről lehet szó. Ez így is van, de ezen túl azt is látnunk kell, hogy a kutatás többször átértékelte a Pentateuchos egyes darabjainak jellegét. Mi a forrás, a forrástörödek, forrásréteg, dokumentum, glossza, redakció (szerkesztés), kompozíció, kiegészítés? – Ez állandó vitatéma az elmúlt három évtized kutatásában. Áttekintésül lásd BÜHRER, Walter: *Neuere Ansätze in der Pentateuchkritik, Verkündigung und Forschung*, 64. évfolyam, 2019/1, 19–32.

nem található meg benne. Immár nagyjából másfél évszázada tartják úgy, hogy a J őstörténete a Kr. e. 8. századból származik,⁸ míg a P későbbi, a Kr. e. 5. századra datálható. Ugyan elég sok minden megváltozott időközben a kutatásban, mégis relatíve stabil ismeretként tanultuk, hogy a J egy paraszti, egyszerű szemléletet tükröz, míg a P a kor legmagasabb szintjén álló tudós műve lehetett – ez jól megmagyarázza azokat a különbségeket, amelyek már egyszerű olvasás esetében is feltűnhetnek mindenkinek. Nos, ez a nézet lett újabban kérdés tárgya, és többen pont fordítva látják a két forrás időrendjét, tehát korábban tartják a P elbeszélését, s későbbinek a J réteget az őstörténetben. Rövid utalást ugyan tettem már erre nemrégiben,⁹ de úgy látom, magyar nyelven még senki nem sorolta fel azokat az érveket, amelyek ez utóbbi döntés mellett szólnának. Tegyük ennek a feladatnak eleget, egyszerűen és sallangmentesen – azon kötelezettség, de igény nélkül is, hogy mi akarnánk dönteni ebben a fontos kérdésben. Döntsen az olvasó!

Az Őstörténet magyarázatából már sokat tudunk; van azért olyan is, amiről a tudomány világosan kimondja: nem tudjuk! Nyilvánvaló: az is tudományos eredmény, ha valamiről kijelentjük, hogy jelen ismereteink alapján nem tudható, s az 1Móz 1 papi teremtéstörténetében van is egy ilyen mozzanat. Az 1Móz 1,26 szerint Isten ezekkel a szavakkal teremti meg az embert: „Alkossunk embert a képmásunkra, hozzánk hasonlóvá”. Van-e itt annak jelentősége, hogy nem a *bárá*, hanem az *‘ászá* ige szerepel? Talán igen, talán nem. Végső soron ez utóbbi is használható a teremtés körülírására, bár a P szívesebben használja a *bárá* igét *terminus technicus*ként. A többes szám azonban már nagyon feltűnő, hiszen monoteista vallásról lévén szó furcsa, hogy az istenség többes számban szó-

⁸ Keletnémet kiadása okán Magyarországon is elterjedt G. VON RAD Genezis-kommentárja: *Das erste Buch Mose, Genesis*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, *Das Alte Testament Deutsch (ATD)* 2-3, 1949. (Az általam használt 9., átdolgozott kiadás 1972-ben jelent meg). Ő még korábbra, Salamon kora utánra teszi a J keletkezését – jegyezzük meg, hogy a „salomoni felvilágosodás” Jahwistája azóta már igen kevesek által képviselt nézet.

A sorozat kiadói úgy döntöttek, hogy csaknem hét évtized után teljesen át kell írni a kommentárt. J. C. GERTZ, aki az új kiadást elkészítette, immár teljesen elhagyja a Jahwista megjelölést, s amit régebben jahwista anyagnak hívtak, azt inkább „bölcseességirodalmi elbeszélés” névvel illeti (GERTZ, J. Christian: *Das erste Buch Mose [Genesis], Die Urgeschichte Gen 1-11*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, *Das Alte Testament Deutsch (ADT)* 1, 2018, xi.). Az elnevezés magyar fordításban talán kissé félreérthetőnek hangzik, ezért az alábbiakban kerüljük használatát.

⁹ KARASSZON István: Az őstörténet homiletikuma, in FEKETE Károly – LITERÁTY Zoltán – STEINBACH József (szerk.): *Igehirdetők kézikönyve*, Budapest, Kálvin Kiadó, 2021, 223–227.

lítja meg magát. Hogy más istenség alkotta volna meg az embert, mint a világ egyéb részeit, az egyszerűen kizárt. A talányra a kérdést hosszú ideje keresi a tudomány. Persze történeti magyarázatban elutasítandó, ha némely dogmatikus itt esetleg a Szentháromságra gondol – a Kr. e. 5. században erre még aligha számítani. Talán valamilyen közel-keleti politeista vallás maradványával van dolgunk? Ez az út is járhatatlan, mert ugyan a sémi vallások többsége politeista volt ebben az időben, a teremtő isten mégis mindig egy az istenek világában. Esetleg a *pluralis maiestatis* („királyi többes”) ismert fordulatával van dolgunk? Ez a retorikai fordulat ugyan elég gyakori Európában, az ókori Keleten viszont teljesen ismeretlen. Udvariasan szokás mondani a *pluralis deliberationis* kifejezést („az elhatározás többese”), ám ismét olyan fordulatot feltételezünk ezzel, ami az ókori keleti szövegekben nem fordul elő.¹⁰ Azon túl semmit se tudunk mondani, mint hogy a többes szám egyszerűen hangsúlyossá teszi a kijelentést, jöllehet ha egyes számban állna az ige, akkor is ugyanez lenne jelentése. Említettük, hogy azért furcsa (és nehezen magyarázható) ez a jelenség, mert meglehetősen egyedülálló, tehát nem tudunk párhuzamokat hozni az igen gazdag ókori keleti irodalomból az ilyen számváltásra. Ámde a Bibliában van, jelesül éppen az Őstörténetben. Babel tornyának építéskor hasonló módon többes számban szólítja fel önmagát Isten: „Menjünk csak le és zavarjuk ott össze a nyelvüket” (1Móz 11,7). A *néradá* látszólag ellentmond az 5. versben szereplő egyes számú *wajjéred* alaknak. Ismét azt kell mondanunk, hogy semmi más értelmet nem látunk abban, hogy Isten önmagát többes számban szólítja meg, mint hogy hangsúlyossá teszi kijelentését – a *pluralis deliberationis* nem rossz megjelölés lenne, ha egyáltalán létezne ilyen ókori keleti fordulat. Röviden: az 1Móz 1,26 és az 1Móz 11,7 két olyan szöveg, ami nem független egymástól – vagy a P ismerte a Babel tornya építése történetét,

¹⁰ Ez a legmarkánsabban C. WESTERMANN kommentárjában látható: *Genesis 1–11, A Commentary*, Minneapolis, Augsburg Publishing House, 1984, 144–145. (A német kiadás: *Genesis*, Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verlag, *Biblischer Kommentar I/3*, 1968, 199–201.)

Saját megjegyzésként annyit hadd fűzzek hozzá ehhez a vitához, hogy a bibliai héber nyelvben előfordul, hogy ha stílárisan önmagát szólítja fel cselekvésre valaki, s erre a célra cohortativust használ, úgy nem szokatlan, hogy önmagát többes számban szólítja meg (a *na^a* sze alak az 1Móz 1,26-ban cohortativus, vö. JOÜON, Paul – MURAOKA, Tamitsu: *A Grammar of Biblical Hebrew*, I, Roma, Pontificio Istituto Biblico, 1996, §79, o bekezdés). Ezt láthatjuk például a 2Sám 24,14 esetében, s érdekes módon ott senkit sem zavar a számváltás: „Inkább essünk az Úr kezébe”, majd ugyanebben a versben: „csak ember kezébe ne essem!” Ismét hangsúlyozzuk: lehet, de nyelvtanilag nem kötelező, hiszen az ellenkezőjére is van példa: Préd 2,1.

vagy fordítva. Ha azt feltételezzük hagyományosan,¹¹ hogy az 1Móz 11 J szöveg, akkor nyilván ettől függ az 1Móz 1 teremtéstörténete, az ember istenképiségének leírásához a P ezt a fordulatot használta fel.¹² Csak-hogy itt jön a probléma: az újabb kutatások nyilván kimutatták (amit már korábban is láthattunk volna), hogy az 1Móz 11 *nem jahwista* szöveg. Világos ma már, hogy az egész fejezet az 1Móz 12 előkészítése (jól mutatja ezt a 10. verstől Sém nemzetségtáblázta, majd a 27. verstől Ábrahám családfája): a fejezet előkészíti, hogy Isten egy népet választ ki a föld felszínén szétszórt, és egymás nyelvét immár nem értő nemzetek közül. Bábel tornyának építése persze épít a *bábel-bábal* szójátékra (Babilon neve, ill. a nyelvek összekeverése), de tulajdonképpen polemikus szöveg az asszír birodalmi politika, a népek egységesítésére tett törekvés ellen.¹³ Hogy úgy mondjuk, függelék az Őstörténethez, ami az özönvíz történetének befejezésével, ill. Nőé leszármazottainak említésével le is zárult. Csak az jöhet tehát számításba, hogy az 1Móz 11,7 függ az 1Móz 1,26-tól, és nem fordítva. Ilyen háttéren az sem meglepő, hogy a Bábel tornya építésének története egyébként *teológiájában* nagyon függ az 1Móz 2 szövegtől is: egyrészt bemutatja az emberi kultúrát, annak nagyszerűségét, miszerint ezáltal az ember nevet is szerezhethet magának, ugyanakkor ebben *in nuce* benne van a bűn is. Amikor az ember nagy dolgokat visz véghez, sokszor éppenséggel a *hübrisz*, felfuvalkodottság veszélyével jár, s ez oly nagy is lehet, hogy az már lázadás Isten ellen.

Ha azonban mindez így van, akkor búcsút kell vennünk attól a nézettől, hogy a J szerzője egy egyszerű júdai paraszt a Kr. e. 8. századból. Egy nagyon is komoly teológiai koncepcióval rendelkező, magas költői értéket képviselő próza szerzőjével van dolgunk, aki a bűn elharapózá-

¹¹ Azok, akik a J forrást is osztják, ráadásul a régebbi rétegezh számítják, lásd EISSFELDT, Otto: *Einleitung in das Alte Testament*, Tübingen, J. C. B. Mohr (P. Siebeck), 1964³, 258.; Szerinte az elbeszélés a „Laienquelle” része.

¹² Említhetjük még, hogy az 1Móz 3,22 szintén ismeri a többes számú megfogalmazást, és szintén ellentmondásban is van a szöveggörnyezet egyes számú szóhasználatával. Ez a vers azonban egész nyilvánvalóan az 1Móz 1,27 idézete, hogy úgy mondjuk, nem független a P teremtéstörténetének stílusától. Az érdekesség mármost az, hogy az úgynevezett Jahwista elbeszélés összefüggésében áll a vers. Itt azért elképzelhető az is, hogy a két teremtéstörténet harmonizálására törekvő későbbi glosszával van dolgunk. Érdekes, hogy ezt a lehetőséget nem említi az egyébként klasszikus forrásanalízist elfogadó G. von Rad, hiszen idézett műve 70. lapján csak „egyenletlenségekről” beszél a szövegben. Ezzel szemben J. C. Gertz, aki elutasítja a hagyományos nézetet, jelzi, hogy szerinte itt glosszáról van szó, GERTZ: i. m., 83.

¹³ UEHLINGER, Christoph: *Weltreich und 'eine Rede', Eine neue Deutung der sogenannten Turmbauerzählung (Gen 11,1-9)*, Freiburg – Göttingen, Universitätsverlag – Vandenhoeck & Ruprecht, *Orbis Biblicus et Orientalis* 101, 1990.

sát a kultúra elterjedésével párhuzamosan akarta szemünk elé varázsolni úgy, amint ezt látjuk is az ún. jahwista genealógiában, az 1Móz 4,17-24 verseiben. Fűzzük hozzá: itt is dupluról van szó, hiszen a P is megírja a maga nemzetségtáblázatát, ami Ádámtól Nóéig terjed (1Móz 5). A P szándéka nyilván kivethető: a teremtés és az özönvíz összekapcsolása a szándék, s persze a mondanivaló jól össze van foglalva a papi özönvíz-történet elején: „A föld pedig mind romlottabb lett az Isten előtt, és megtelt erőszakossággal” (1Móz 6,11). Világos tehát az irodalmi cél: a teremtéstörténet és a vízözön-történet átmenetének megszerkesztése, illetve a teológiai szándék is: a „negatív üdvtörténet”, a bűn elharapózása a földön. Ezzel szemben az ún. jahwista genealógia Kaintól Lámekig terjed, tehát az első gyilkostól a tömeggyilkosig; a negatív üdvtörténet sokkal kifejezettebb formában van jelen. A bűn elharapózása mellett pedig a kultúra motívuma is bele van szöve a nemzetségtáblázatba: Kain várost épít, amit fiáról nevez el (1Móz 4,17), illetve Lámek gyermekei közül Júbál zenész, Túbalkain pedig kovácmester. Talán nem tűnik fel, de ide kell számítanunk természetesen Jábált is, aki a sátorlakók és pásztorok ősatya lett – ez is a kultúrát akarja kifejezésre juttatni (1Móz 4,19-22). Lámek elvetemült voltához kétség se férhet, hiszen önteltségében hetvenhét éves bosszút követel meg magának minden sérelemért (1Móz 4,24), ám mindezt szép verses formában teszi. Melyik a korábbi: az ún. jahwista, rövid genealógia, vagy a P hosszabb genealógiája? Általában inkább a rövidebbet szoktuk régebbinek gondolni; bizonytalán így volt ez az elmúlt évtizedek kutatásában is. Viszont az áttekintés most azt mutatja, hogy teológiailag a P az egyszerűbb, a J kifejezettebben összetett, teológiailag komplexebb. Lehetetlen nem arra gondolnunk, hogy teológiai fejlődést láthatunk, ami persze nyilván a P anyagán nyugodott: a „negatív üdvtörténet”, ill. a két nagy elbeszélés összekapcsolásának irodalmi megoldása a P koncepciója volt, s ehhez járult a kultúra motívuma.

A kultúra motívuma márpedig központi fontosságú az 1Móz 2 teremtéstörténetében. Sokszor és sokféleképpen beszéltek már a két teremtéstörténet közötti különbségről, mi most csak néhány jellemző gondolatot idézzünk emlékezetünkbe, s a kultúra fontossága ekkor szembeötlő lesz. Mi volt a teremtés előtt? Az 1Móz 1 szerint káosz, amiben felhangzott Isten teremtő szava. Az 1Móz 2 szerint terméketlen, száraz föld, amire Isten esőt bocsát, termékenyvé teszi. Mit teremt Isten? Az 1Móz 1 szerint a világmindenséget a maga rendjével. Az 1Móz 2 szerint az Éden kertjét, amelyen kívül változatlanul pusztaság és terméketlenség van. Mi az istenképe a két teremtéstörténetnek? Az 1Móz 1 szerint egy mindenható Úr, aki szól és a világmindenség előáll. Az 1Móz 2 szerint egy kommunikatív partner, aki beszél az emberrel, s látja azt is, hogy az embernek nem jó egyedül. Mi az

emberről alkotott kép a két teremtéstörténetben? Az 1Móz 1 szerint Isten méltósággal ajándékozta meg az embert. Ez ugyan megtalálható abban a motívumban is, hogy az 1Móz 2 szerint az ember műveli és ellenőrzi a kertet (1Móz 2,15), de itt már határ van szabva neki. S talán a legnagyobb különbség a két elbeszélés között: az 1Móz 1 egy zárt, szigorú felépítésű elbeszélés. Nem véletlenül van ez így, hiszen az egész világrendet meghatározza az a mód, ahogyan Isten megteremtette. Az 1Móz 2 azonban nyitott: a 17. versben megfogalmazott tiltás ugyanis értelmetlen motívum lenne, ha nem feltételezné, hogy lesz egy 1Móz 3, amely már arról tud, hogy az ember át fogja hágni a tiltó parancsokat.¹⁴ Az eddig is világos volt, hogy csak az ún. jahwista elbeszélés tartalmazza a bűnesetet, tehát a P a maga elbeszélésével megelégedett annyival, hogy a világ rendjét is előírja szigorú és részletes leírásával. Az 1Móz 3 esetében azért fel kell figyelniük arra is, hogy honnan ered a rossz: a gyümölcs leszakításával, tehát a kultúra eredményének helytelen fölhasználása által. S mi az, amit először megront a bűneset? A kommunikatív Istennel való kapcsolatot. A kommunikáció megromlását tökéletesen ábrázolják a párbeszéddek: egyrészt Isten és Ádám között (1Móz 3,10), de a későbbiekben Isten és Kain között is (1Móz 4,9). A kultúra Janus-arca az ún. J elbeszélések sajátja tehát: a kultúra jó, Isten teremtménye, ugyanakkor pedig az ember kezében az agresszió (az 1Móz 11 poszt-jahwista elbeszélésében a felfuvalkodottság) eszközévé válik. Mindez messze túlmutat a Kr. e. 8. században élt júdai paraszt lehetőségén, akinek természetes bölcsességét ugyan nincs okunk tagadni, de összetett teológiai mondanivalót mégsem szoktunk elvárni tőle. Jól érthető tehát a két teremtéstörténet úgy is, hogy a második elbeszélés (amit korábban Jahvistának mondtunk) kiegészíti és tovább viszi a P elbeszélését, s nem csak összekapcsolja a két történetet. A. de Pury úgy tartja, hogy a J teremtéstörténete midrásszerűen viszi tovább a P elbeszélését, hiszen ahhoz kétség sem férhet, hogy az Őstörténet alapvető struktúráját a P adta meg.¹⁵

¹⁴ A két teremtéstörténet összehasonlítása oly módon, ahogy a fentiekben történik, nyilván nem teljes, de részemről nem is különösebben eredeti. Így tesz már W. ZIMMERLI is: *1. Mose 1–11, Die Urgeschichte*, Zürich, Zwingli-Verlag, 1943, 128–129.; Ha azonban valaki veszi a fáradságot és egybeveti a két felsorolást, rögtön láthatja, hogy mekkorát fordult a tudomány időközben. Zimmerli kora magyarázatát reprezentatív módon összegzi, s összehasonlítása arra fut ki, hogy mennyivel „szegényesebb” a J teremtéstörténete („ärmlich”). Ma már úgy gondoljuk, hogy a feltételezhetőleg későbbi J semmivel nem szegényebb, csak egyszerűen más, mint a P valóban csodálatos teológiai rendszere.

¹⁵ DE PURY, Albert – RÖMER, Thomas – SCHMID, Konrad: *L'Ancien Testament commenté, La Genèse*, Genève – Montrouge, Labor et Fides – Bayard, 2016, 279. lapján ugyan nem kívánja eldönteni, hogy melyik elbeszélés a korábbi, ill. későbbi, mégis kitart amellett, hogy a J részek szakítják meg a P elbeszéléseinek folyamatát, s nem

Az özönvíztörténet kissé eltér a teremtéstörténettől, hiszen itt nem két egymás mellett álló elbeszélés van, hanem egybe van dolgozva a két szöveg. Az vitán felül áll, hogy a P elbeszélése teljes és egész, nem hiányzik belőle semmi, s kiegészítésre nem szorul. Viszont érdekes ellentmondásra bukkanunk akkor, amikor a bárkába vitt állatokról tudósít az 1Móz 6,19: a P szerint minden állatból kettőt-kettőt kell bevinni, nyilván azért, hogy a hím és nőstény megmentésével a faj fennmaradjon. Ezzel szemben az 1Móz 7,2 (J) szerint a tiszta állatokból hetet-hetet kell vinni, míg a nem tiszták közül kettőt-kettőt. Hogy ennek mi az értelme, az nyilvánvaló – annak ellenére, hogy a mi logikánk azt sugallná, hogy a P elbeszélése az érzékenyebb a tiszta és a tisztátalan megkülönböztetésére. Nyilván arról van szó, hogy a tiszta állatból lehet áldozatot bemutatni, míg a tisztátalan állatok esetében elegendő szempont a faj fennmaradása. Elképzelhető, hogy az áldozat szempontját csak a J veszi figyelembe, a P pedig eltekint tőle? Ez nem csak elképzelhető, hanem így is van: a J azzal fejezi be a vízözön történetét, hogy Nőé hálaáldozatot mutat be Istennek (1Móz 8,20-22), s erre következik Isten ígérete, hogy bár az ember ifjúságától fogva rossz, mégsem átkozza meg őt Isten, hanem a vetés és aratás, hideg és meleg, nappal és éjszaka mindig fennmarad. A P ezzel szemben az örök szövetséggel, s annak jelével, a szivárvánnyal zárja az őstörténetet (1Móz 9,1-17), amelyben feltűnően megismétli az 1Móz 1 áldását („szaporodjatok és sokasodjatok, és töltsétek be a földet!” 1Móz 9,1). Jegyezzük meg: ez nem kis dolog, hiszen a P teológiai újítása óriási a deuteronomiumi szövetség fogalmához képest. A Deuteronomium is Isten kegyelmi kiválasztásával indokolja, hogy Izrael szövetségben van Istennel, ott azonban a nép az egyik szerződő fél, most pedig Nőén keresztül az egész emberiség. A nagy különbség mégis az, hogy a szerződés feltételeit a Deuteronomium szerint teljesíteni kell: meg kell tartani a Törvényt, ellenkező esetben nem áldást, hanem átkot jelent a szerződés-szövetség úgy, ahogy azt az 5Móz 28. fejezetben olvassuk. A P szövetség-konceptiójában azonban kizárólag Isten tette, s annak megmásíthatatlan volta a téma: az ember tettétől teljesen függetlenül, sőt sokszor annak dacára is fennáll a szövetség az ember és Isten között. Ez kétségkívül jelentős, koncepciózus változtatás a P teológiájában az előzményekhez képest, és a Nőével kötött szövetség itt tökéletes összhangban áll az Ábrahámmal kötött szövetséggel. Az 1Móz 17 is hangsúlyozza Ábrahám feddhetetlen

megfordítva. Igaz ugyan, hogy a J anyag lehet korábbi is, de például az 1Móz 2 nyilvánvalóan az 1Móz 1,27 bővebb kifejtése. S ha az 1Móz 8,6-12 a Gilgames-eposz idézi, ezt éppen megtehetette hellénista korban is. Azok a példák, amelyek nyilvánvalóan korábbi J anyagról számolnak be, nem az Östörténetben, hanem az ósatyák történetében találhatók.

voltát (ahogy Nőé tökéletességét is hangsúlyozza az özönvíz története), de Isten csak önmagát kötelezi el, döntése független attól, hogy Nőé vagy Ábrahám utódai követik-e őüket, s Isten akaratának megfelelően járnak-e el. A különbözőségeik ellenére látható, hogy van átfedés a J és a P koncepciója között az özönvíz befejezésében, jelesül az, hogy mindkét esetben teljesen független Isten döntése az ember magaviseletétől: második teremtésről beszélhetünk, s ezzel lezárult a világ létrehozása, végérvényes Isten műve. Kérdésünk nem is ez, hanem inkább az, hogy a P vette át a már korábbi J elbeszélés motívumát (ami a hagyományos nézet volt), avagy éppen fordítva? Elképzelhető-e, hogy a P – ismerve már a J elbeszélésében az áldozat motívumát – éppenséggel kihagy egy ilyen, számára is fontos és jellemző teológiai mondanivalót? Nem sokkal inkább az a valószínű, hogy az ő elbeszélése az első, s ebben nem volt helye az áldozatnak (amit másutt részletesen tárgyal egyébként), mivel már úgyszólván jelentős teológiai mondanivalót fűzött elbeszélésebe? S ha így lenne: miért kell mindenképpen áldozattal lezárni az özönvíz történetét? Az erre adható válasz a legérdekesebb: irodalmi szempontból fontos, hiszen az ókori keleti teremtéstörténetek mind azzal zárulnak, hogy a megteremtett ember templomot épít az istenségnek, s abban áldozatot mutat be.¹⁶ Ez persze az özönvízre is áll, hiszen ott is az áldozat illatát megérezve lágyul meg az istenek szíve; a J őrzí is ennek emlékét, amikor az Úr megérzi az áldozat „kedves illatát” (1Móz 8,21). A *re‘ah nihó‘h* kifejezés ugyan előfordul még többször áldozati kifejezésekben az Ószövetségben (pl. 3Móz 1,9), s bizonnyal a fordítás is helyes (a Septuaginta értelmezését követve: ὀσμὴ εὐωδίας), mégsem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy közel áll az akkád *nuħħu libba* fordulathoz: megnyugtatni a szívet/akaratot, tehát valakinek a haragját lecsendesíteni. Pontosan ez történik a Gilgames-eposzban, amikor Utnapistim áldozatát követően az istenek megenyhülnek. Hogy esetleg Nőé neve is összefügg-e ezzel a fogással, azt talán itt figyelmen kívül hagyhatjuk. Annál fontosabb, hogy ez a mozzanat is tökéletesen bizonyítja: a J nem egy egyszerű paraszt műveltségét tükrözi!¹⁷ Hogy egy Kr. e. 8. századi paraszt a Gilgames-eposzt

¹⁶ Vajon azonban a P nem tudta, hogy a világ keletkezésének történetét templomépítéssel és áldozattal kell lezárni? Jó kérdés, biztosan tudta, hiszen a Gilgames-eposzt a P is ismerte. Viszont úgy tűnik, a P ezt a mozzanatot történetírása lezárásának tartotta fenn. Elég vehemens vita folyik arról, hogy a 2Móz 24, vagy a 3Móz 1–7 (esetleg 9. fejezet) lenne ez a lezárás – ezzel a vitával ehelyütt nem foglalkozhatunk, lásd inkább FREVEL, Christian: *Mit Blick auf das Land die Schöpfung erinnern, Zum Ende der Priestergrundschrift*, Freiburg, Herder, *Herders Biblische Studien* 23, 2000.

¹⁷ Hozzáértő olvasó talán látja, hogy zárójelbe tettem M. WITTE nézetét (*Die biblische Urgeschichte, Redaktions- und theologiegeschichtliche Beobachtungen zu Ge-*

olvasta volna, az olyan anakronizmus, mint ha feltételezném, hogy Magyarország egy paraszt a 19. században Shakespeare összes műveit tanulmányozta volna – köztudott, hogy ezt csak Arany János tette meg, akit a magyar irodalom legmagasabb régióiban szoktunk elhelyezni... Sokkalta valószínűbb tehát, hogy a P koncepcióját látva egy későbbi szerző „korrigál”, azaz hozzáfűzi a nemzetközi irodalom ismert mozzanatát a már meglévő szöveghez, a P szövegét azonban érintetlenül hagyja. Ha ezt megteszi, akkor viszont a logika szabályainak megfelelően kell beiktatnia a hét-hét tiszta állatról szóló megjegyzését is, hiszen azt az ellentmondást nem engedheti meg magának, hogy az áldozat miatt valamely állatfaj kipusztuljon az özönvíz következtében. Ezt a modellt követve egy további régi dilemma oldódik meg: talány volt ugyanis eddig, hogy miért dolgozik másként a P a teremtéstörténet és az özönvítörténet esetében, ha mindkét alkalommal ugyanúgy egy korábbi szöveget kellett átírnia. A teremtéstörténetben juxtapolálva látjuk a két elbeszélést, tehát világosan kivethető két blokk áll előttünk: mindkettőnek megvan az eleje, a vége, s a kettő közötti logikus gondolatfűzés. Két dokumentum! Az özönvíz-történetben azonban a két anyag szépen össze van dolgozva, igazi szeminárium munkája, hogy az immár másfél évszázada elvégzett irodalomkritikai munkát egy főiskolai hallgató önmagától is ugyanúgy végrehajtsa. Nyilván arról van szó, hogy a J teremtéstörténetének szükségszerűen nyitottnak kellett lennie, hogy a bűneset történetét, az Édenből való kiűzetést, illetve az első testvérgyilkosságot ábrázolhassa – egyszerűen átdolgozni az 1Móz 1 teremtéstörténetét nem lett volna elegendő. Ilyen kényszer azonban nem volt az özönvíz története kapcsán: ez tényleges lezárása mindkét elbeszélés esetében az Őstörténetnek, a nyitottságot nem kell garantálni. Ezért lehet a J kiegészítése, ha úgy tetszik, módosítása a P által megírt özönvítörténetnek.

nesis 1,1–11,26, Berlin – New York, W. de Gruyter, Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft 265, 1998.). Nem azért tettem, mint ha nem értenék vele egyet, csak első lépésként talán nem ezzel a bonyolult szerkesztéstörténeti tanulmánnyal kell indítani vizsgálódásainkat! Witte szerint a J anyag nem egységes az Őstörténetben: két részre osztja a forrást. Szerinte a „protojahwista” célja a kultúra teremtése, ill. „anthropogónia” volt, míg a későbbi réteg témája a „hamartiológia” és a „theodicea”. A fenti érvelésből az derülhet ki, hogy a „protojahwistát” is a P utánra kell datálni.

Az egyébként nyilvánvaló, hogy még ha a J a papi teremtés után keletkezett is, akkor sem ez volt a legkésőbbi redakcionális beavatkozás az Őstörténetbe. Az 1Móz 11 szövegéről már szoltunk, az 1Móz 10 is nyilvánvalóan szekunder, a Behisz-tun-felirattól függ irodalmilag. S az 1Móz 6,1–4 verseit is későinek tartjuk ma már (G. von Rad is igen erős kérdőjellel számítja a J forráshoz az istenfiak és emberek leányainak házasságát).

Az apró részletek után forduljunk egy kicsit a makrostruktúra felé! Ha azt a kérdést tesszük föl, hogy mi akart lenni a Pentateuchos, ill. ezen belül milyen szerep jutott az Őstörténetnek, úgy nyilván arra kell figyel-nünk, hogy az izraeli hagyományok összegyűjtése, kompozícióvá formá-lása milyen szempontok szerint történt. Annyi talán világosnak tűnik, hogy a babiloni fogság első felére összeállt az első nagy lélegzetvételű nemzeti történelem, a Deuteronomiumi Történeti Mű. Világos, hogy Deutero-Ézsaiás már ennek ellenpólusát akarta megfesteni, tehát ismer-nie kellett a deuteronomiumi teológiát, így a történeti mű keletkezését nyilván Kr. e. 587 és 547 közé kell tennünk. Újabban az is általánosan elfogadott nézet, hogy ennek előfutára egy kibővített király-lista volt, amivel a jósiási reformot igazolta a deuteronomiumi mozgalom a Kr. e. 7. század utolsó harmadában. Ez ugyan csak a királyokat tekintette át, de nyilván a jósiási kor utáni történelmet, ill. a királyokat megelőző tör-ténetírást a babiloni fogság történésze hozta létre. A koncepció világos: a honfoglalástól az országvesztésig terjedő történelem tulajdonképpen Izrael országának eseményeit említi meg. Persze az ország története ösz-szefügg magával a néppel, de a deuteronomiumi koncepcióban a „föld”= „ország” (*érec*) örökségül bírása (*járes*) központi teológiai fontosságú: Isten az ősatyáknak esküvel ígérte meg, hogy utódaik fogják örökölni a földet.¹⁸ Az ígéret–beteljesedés séma tehát szubsztanciális eleme a deu-teronomiumi teológiának, s ennek nyilvánvaló meghosszabbítása, hogy meg lehet írni az ígéret adásának történetét is. Ráadásul ehhez bőségesen volt korábbi anyag: mind az ősatyák történetéhez, mind pedig a Mózes–exodusz történetekhez volt J és E hagyomány, amelyekből mindazáltal a P történetírása csinál folyamatos történelmet. Nyilván ez a történe-lem adja meg azt a lehetőséget is, hogy elhelyezzük a gazdag legiszlatív anyagot, amit a múltból örökölt a fogság utáni Izrael. A deuteronomiumi törvény eleve adva volt, önálló blokként ott találjuk a jelenlegi Pentateu-chos végén. A Szövetség könyve (2Móz 21–23) a pusztai vándorlás és sínai-teofánia összefüggésébe került. Végül pedig a P is megszerkeszti a maga monumentális, többretegű törvénykönyvét (2Móz 25–3Móz 27).¹⁹

¹⁸ T. RÖMER észrevételei változatlanul érvényesek és értékesek: *Israels Väter, Untersuchungen zur Väterthematik im Deuteronomium und in der deuteronomistischen Tradition*, Freiburg – Göttingen, Universitätsverlag – Vandenhoeck & Ruprecht, *Orbis Biblicus et Orientalis* 99, 1990.; A tanulmány lényege az, hogy a Deuteronomiumi Történeti Mű terminológiája jelentősen eltér az ősatyák történeteinek terminológiá-jától; nyilván más körökből származik mindkét elbeszélés-komplexum.

¹⁹ Jegyezzük meg mindazáltal, hogy ez az irodalmi tevékenység ugyan elragadtatással töltheti el a mai olvasót, ugyanakkor egy jelentős történeti kérdést eltakar, aminek megválaszolása a jövő feladata lesz. Az ókori keleti legiszlációban ugyanis legy-

Rengeteg vitás kérdés van itt, amelyeket ezúttal nem tudunk tárgyalni: nyilván problémás az ósatyak blokkjának és az exodusz-blokknak az összeillesztése, csakúgy, mint a szabadítás-vándorlás történetének összekapcsolása a honfoglalással. Csak annyit jegyezzünk meg, hogy a P mindkét elvarrás esetében irodalmilag nagyon aktív. A lényeg viszont az, hogy amikor a fogság utáni száz év során valamikor előáll ez a monumentális kompozíció, a P szándékának megfelelően megszületik az a történeti kontinuum, amit irodalmilag az Enneateuchos képvisel – ez már nem az ország története akart lenni, hanem a nép és a hit együttes története.²⁰ Nyilván hosszan lehetne beszélni a különböző kompozíciók és redakciók sokaságáról, de azokról az eszközökről is, amelyekkel a szerzők elérték céljaikat. Itt most nem ez a szándékunk, hanem az, hogy megmutassuk: ezekből a koncepciókból kilóg az Őstörténet, ami se nem nemzeti történetírás, se nem a hit története, hanem mintegy prologus mindezek elé.²¹ Szándéka az, hogy röviden informáljon arról a világról, amelybe a zsidó hit belelépett – merthogy, s ez igen fontos, a zsidó nép

gyakrabban a király tekintélye áll egy-egy törvénykönyv mögött – nyilván így lehet garantálni, hogy a törvényt megtartsák az országban. Az Ószövetségben is feltételezhetjük a királyi tekintélyt, de ez sajnos nem bizonyítható. A Szövetség könyvével kapcsolatban újabban inkább arra gondolunk, hogy eredete egyfajta segítség céljából összeállított gyűjtemény lehetett az érvényben levő kazuisztikus törvényekről, talán azzal a törekvéssel, hogy a lokális igazságszolgáltatás relatíve egységes maradjon. A deuteronomiumi törvény kapcsán ugyan feltételezhetjük, hogy a törvény a királyi tekintélyre támaszkodik, de ez esetben nehezen magyarázható, hogy miért van éppen a király zárójelbe téve a törvényben (az 5Móz 17 a király szerepét inkább korlátozza, s legfőbb törvényszékeknek a papi lévitákat teszi meg). A papi törvény esetében pedig királyról nem is beszélhetünk Izraelben, maximum annyit mondhatunk, hogy a királyi funkciót átvállaló főpap állhat a törvény mögött, ám ez sem adatolható. Az egyetlen olyan eset, amikor a király beavatkozását dokumentálja egy elbeszélés, a 2Krn 19,4–11. Itt viszont nem törvénykönyvről, hanem a jogszolgáltatás szervezeti megújításról van szó. Változatlanul kérdés tehát a törvénykönyv és a király kapcsolata.

²⁰ Az Enneateuchos teóriája újra feltűnt a tudományos párbeszéd asztalánál – természetesen nem úgy, ahogy B. Spinoza, de még csak nem is úgy, ahogy O. Eißfeldt gondolta. Összefüggő dokumentumról szó sem lehet, viszont a redakciók (szerkesztői megjegyzések) szintjén nyilván gondoskodott valaki róla, hogy e nagy összefoglaló művek között mégis időrendi összefüggés legyen. Lásd AURELIUS, Erik: *Zukunft jenseits des Gerichts, Eine redaktionsgeschichtliche Studie zum Enneateuchos*, Berlin – New York, W. de Gruyter, *Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 319, 2003.

²¹ Legszébb tanulmány ezen a téren SCHÜLE, Andreas: *Der Prolog der Hebräischen Bibel, Der literar- und theologieggeschichtliche Diskurs der Urgeschichte (Genesis 1–11)*, Zürich, TVZ, *Abhandlungen zur Theologie des Alten und Neuen Testaments* 86, 2006.

nem a mitológiából, hanem a történelemből eredezteti magát. Ahhoz, hogy Ábrahám elhívását Mezopotámiából érthessük, tudnunk kell, hogy hogyan keletkezett a világ, s hogyan alakult ki a népek és országok sokasága. A prolóógus megírásánál a P (és később az ún. jahwista elbeszélés is) felhasználja ugyan a közös ókori keleti anyagot, de határozottan érezhető egyfajta csendes polémia is a keleti mitológiával szemben. Végsősoron itt a világ keletkezéséről van szó, de úgy, ahogy azt a zsidó hit vallja. A fentieket nyilván azért írtuk le (kockáztatva a leegyszerűsítés okozta veszélyeket is), hogy az olvasó világosan lássa: egy ilyen prolóógus gondolata és nyilván megszületése is, nem képzelhető el az előzőek megléte nélkül, így a közvetlen fogság utáni időknél korábbra datálnunk lehetetlen. Ez azt jelenti, hogy a P korára tehetjük az Őstörténet papi részeinek a keletkezését, tehát a P adja meg az Őstörténet alapstruktúráját, a teremtés és özönvíz kettősségét (amit nyilván az ókori keleti anyagból kölcsönzött). A modifikációk több ízben is ehhez járultak. Az úgynevezett J tehát későbbi, mint a P, s az Őstörténet J anyaga, ill. az ősatyák J rétege között²² egyenlőségjelet tenni súlyos hiba lenne!

Sikerült-e meggyőzni az olvasót arról, hogy – immár ki tudja, hányadszor? – ismét egy óriási átértékelést hajtson végre az ószövegségi szövegek egyikének értelmezésében? Talán igen, talán nem. Célunk nem is ez volt, hanem inkább az, hogy a Biblia eme fontos passzusának a magyarázatát újra átgondoljuk, s mindennek az értelmét ismét kérdés tárgyává tegyük. A tudományos eredmények efemer voltahoz egyébként se férhet kétség: lehet, hogy amit ma egészen biztos tudásnak vélünk, holnapra elavult ismeret lesz. Célunk volt viszont, hogy az ismert bibliai passzusokhoz ne a régi megszokás alapján közelítsünk, hanem a mindig új fölfedezését reméljük. Ebben biztos nem fogunk csalódní!

²² Csábító feladat lenne bemutatni a J forrás alakulásának történetét, az E forrással egybeszerkesztett változatban (J. Wellhausen), aztán két, vagy több rétegre osztott állapotban (R. Smend sen., később O. Eißfeldt), majd a J későbbre datálásának stádiumában (M. Rose, H. H. Schmid), esetleg megtagadva (R. Rendtorff), avagy későre datálva (Chr. Levin, J. Van Seters). Ezt a bemutatást azonban egy másik tanulmányunk kell fenntartanunk, hiszen kissé idő- és helyigényes feladatról van szó.

EGYHÁZSZERVEZETI DILEMMÁK A KEZDETEKBEN ÉS NAPJAINKBAN

Bevezetés

Szathmáry Béla professzor urat mint az egyetemes és a református egyház jog kiváló tudósát, sárospataki teológiai tanulmányaim alatt ismertem meg. Sokat jelentett számomra, hogy a saját egyházam, a Hetednap Adventista Egyház szervezeti rendjét is elhelyezhettem abban, amit általában tanultam a protestáns egyházjogról, nem sokkal az előtt, amikor is 2011-ben újra a parlament elé került hazánkban a vallásszabadság kérdése.¹ Mivel bennünket – amerikai eredetű egyház lévén – közvetlenül is kényesen érintett ez a vita,² 2011. november 21-én egy konferenciát szerveztünk Budapesten.³ Ennek sem én, sem Szathmáry professzor úr nem lehettünk előadói, melynek okait itt nem lenne helyénvaló firtatni. Mindenesetre felteéseim jelezték a konferencia lelkészi állományú főszervezője felé, hogy neki is bölcsőbb lenne távol maradnia, ami jelezte, hogy kényes területre érkezünk: a téma ugyanis az egyházak jogállását érintette inkább. Mindez a törvény kibocsátása után történt, amelynek ma is vannak kárvallottjai.

A Hetednap Adventista Egyház, tekintettel a múltjára,⁴ megőrizte korábbi státusát, továbbra is megmaradt államilag elismert egyházként –

¹ A 2011. évi CCVI. törvény utáni vitáról van szó, amelyet a 2012. VI. törvény „a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról” egészített ki. Ez utóbbi kiegészítés nem érintett bennünket, ugyanakkor egyházunk vallásszabadsági osztálya fontosnak tartja, hogy mások vallásszabadsága érdekében is felszólaljon. A törvény szövegét lásd: net.jogtar.hu, URL: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200007.tv> Utolsó letöltés: 2021. 08. 08.

² Az ún. amerikai típusú egyházak szabadságáért személyesen Hillary Clinton járt közbe, aki maga is metodista. Az ő vallásszabadsági tevékenységének köszönhető, hogy már a 2011. CCVI. törvény sem vonta meg tőlünk az egyházi jogokat.

³ A konferencia neves előadói közül néhány Szathmáry Bélán kívül: Sólyom László, volt köztársasági elnök, Kukorelli István, Schanda Balázs, Rixer Ádám, Boleratzky Lóránt. Konferenciakötet elérhető: ERDÉLYI László: *Egyházügyi vallásszabadsági tudományos konferencia, Konferenciakötet*, Budapest, „Boldog Élet” Alapítvány, 2011.

⁴ H. N. Adventista Egyház néven 1957-óta élvezzük az egyházi státus áldásait, azonban a H. N. rövidítés sok félreértésre adott okot (pl. Hazafias Népfőnt). Ezért 2004-ben az angol Seventh-day Adventist Church mintájára Hetednap Adventista

de mindez akár másképpen is történhetett volna. A törvény kibocsátása óta éppen tíz év telt el és sok változás történt a társadalomban, amelyek az egyházakat, illetve közvetlenül akár a lelkiismereti szabadság kérdését is érintik. Többször feltettem magamnak a kérdést: ha ott lehettem volna azon a konferencián és lehetőségem lett volna előadni újszövetségi kutatóként, mit tettem volna hozzá egy olyan vitaindító szimpóziumhoz, amelynek kérdései egészen az újszövetségi egyház kialakulásáig vezethetők vissza. Ennek a felvetésnek szeretném szentelni e tanulmányt: hogyan láttam akkor, 2011-2012-ben az egyházat (általában, felekezeti sajtóságoktól eltekintve).⁵ Mindezt az erre vonatkozó néhány újszövetségi kutatás fényében igyekszem közzétenni, amelyek nagyobb részével már akkor is rendelkeztem volna. Teszem ezt most, 2021-ben azzal a felelősséggel, hogy törekszem az anakrónia jelenségét elkerülni: nem a jelenlegi helyzet értékelése fényében írom észrevételeimet, hanem ahogyan akkor tettem volna még doktoranduszként.

1. A keresztyén egyház ószövetségi tipológiája

Egyházaink életében jelentős hely a templom. Ugyan melyik lelkipásztor az, aki egy szépen felújított templom felszentelőjén ne Salamon dicsőséges templomáról, annak felszenteléséről beszélne legszívesebben? Induljunk tehát el innen, de egy sajtóságos megközelítésben: az ószövetségi ember és a templom viszonyából, amelynek tipologikus képe⁶ az Újszövetségben vissza-visszatér.⁷

Egyházra módosítottuk nevünket, nem használva a rövidítést a továbbiakban. Ez azonban sem státusváltozást, sem a korábbiaktól való eltérést nem jelentett.

⁵ Öt évvel később, 2017-ben a Wesley János Lelkészképző Főiskolán egy újabb konferenciát szerveztek „Igaz Vallás” mottóval. Itt igyekeztem korábbi hiányosságomat pótolni. Ezt az anyagot, mivel ott is erősen kényesnek mutatkozott a téma, nem vállalták, hogy megjelenettk. A teljes írás anyagát kérték volna átszerkeszteni, ami „jobban illik az intézmény profiljához”. Ezt nem vállaltam, hanem a 2018-as Adventista Szemlében megjelentettem teljes terjedelmében, lektoráltatva: KORMOS Erik: A keresztyén és a keresztyén vallás arany középpútja és két „fenevad”: a fundamentalizmus és a konformizmus, *Adventista Szemle*, XI. évfolyam, 2018/2, 53–69.

⁶ A tipológia mint forma értelmezését a Leonard Goppelt értelmezése szerint használom, amely feltételezi, hogy nem csak újszövetségi, hanem ószövetségi formáról is szó van, ha a tipológiáról beszélünk. Lásd FABINY Tibor: Bibliai tipológia – többféle értelmezésben, Rudolf Bultmann, Gerhard von Rad és Leonard Goppelt írása elé, in Uő. (szerk.): *Tipológia és apokaliptika*, Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont, *Hermeneutikai Füzetek* 11, 1996, 3–14.

⁷ BAKER, Eric W.: *The Eschatological Role of the Jerusalem Temple, An Examination of the Jewish Writings dating from 586 BCE to 70 CE*, Hamburg, Achor Academic Publishing, 2015.

A sínai-hegyi kijelentéssel érdemes kezdeni, ahol nem csak a Tízparancsolat két kőtáblájáról olvasunk, de az Ex 20,24-26-ban arról is, hogy Isten „földoltárt” (RÚF)⁸ akart, illetve meghagyta: „ne faragott kőből építsd, mert ha vésővel nyúlsz hozzá, megszenteltelened”; sőt még a szolgálat rendjére vonatkozóan is rendelkezett: „Lépcsőkön se menj föl az oltáromhoz, hogy ki ne lássék közben a szemérmed”. Ennek ellenére Salamon „ébenfából lépcsőket készíttetett az Úr templomába” (2Krón 9,11), az aranypajzsokat (2Krón 9,15) is hozzátéve, amely a pompát növelte: „Nem is láttak azelőtt ilyet Júda országában” (2Krón 9,11). Ebben a párosításban mindenképpen elhajlást lehet látni az Úr akarata és a végső megvalósítás között, amelynek meg is lett a végeredménye, ha a templom későbbi sorsára, illetve a második templom kultuszára, majd pedig a késői judaizmusban Nagy Heródes szerepére gondolunk.⁹

A földoltár és a salomoni templom között azonban ott van a szent sátor, amely sokkal meghatározóbb az újszövetségi egyház szimbolikáját illetően, mint a templom.¹⁰

1.1 A szent sátor szerepe és célja

Habár kronológiai szempontból a szent sátorról előbb ad kinyilatkoztatást az Exodus, mint ahogyan az aranyborjú történetéről olvashatunk, mégis a kettő összefügg: az Ex 20,24kk még földoltarról beszél, az Ex 27 már égőáldozati oltárról is. Ha nem választjuk szét egymástól vallástörténi szempontból a két hagyományt,¹¹ tekinthetjük kontinuitásnak is egyiket a másikhoz képest, amire az aranyborjú-probléma ad választ, ¹² majd az újabb kőtáblák (Ex 34,1-9) és végül a szövetség megkötése (Ex 34,10-28).

A kutatók többsége egyetért abban, hogy az Egyiptomból kivonult zsidóság számára mind a politeizmus, mind pedig a bálványimádás kísértést jelentett.¹³ Így a legvalószínűbb, hogy az aranyborjú az egyiptomi Ápisz-bika mintájára készült, ami az egyik fő vallási szimbólum volt – a

⁸ A későbbiekben is mindig a Revidált Újfordítású Biblia (RÚF) szövegére fogok hivatkozni, az ettől eltérő helyeket külön jelölöm.

⁹ BALFOUR, Alan: *Solomon's Temple, Myth, Conflict, and Faith*, Maleden, Willey – Blackwell, 2012, 175–216.

¹⁰ SCHMIDT, Maurine: *The Tabernacle of Exodus as a Work of Art, An Aesthetic of Monotheism*, Lewiston – Queenston – Lampeter, The Edwin Mellen Press, 2009, 7–35.

¹¹ LEEUW, Gerardus van der: *A vallás fenomenológiája*, Budapest, Osiris, 2001, 50–55.

¹² Az aranyborjút bizonyosan JHWH perszonalifikációjaként értelmezték, ami a tárgyakban megnyilvánuló isteni hatalom szimbóluma lett volna. Leeuw szerint a szent tárgyakban van a „mana”, az isteni erő. Lásd LEEUW: i. m., 36–43.

¹³ JAGERSMA, H.: *Izrael története az ószövetségi korban*, ford. CZANIK Péter, Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1991, 37–39.

Nílus megtermékenyítéséért felelt a kultuszban.¹⁴ Így a „Teremtő helyett a teremtmény” (vö. Róm 1,25) imádása megengedhetetlen kísértést jelentett, s ez okozta az anomáliát. Ezért a sátor – a bálványimádást elkerülendő – egyfajta isteni kompromisszumként áll előtünk a földoltár és a salamoni templom között:¹⁵ ha már mindenképp szükség volt valamiféle szent térre,¹⁶ úgy Isten kívánta meghatározni annak mibenlétét. Ő akarta kijelölni, hogy milyen eszközök legyenek használatban benne: frigyláda, áldozati eszközök, sátor a hármasszerkezettel, stb. Isten jobbnak látta, hogy Ő maga nyilatkoztassa ki, hogyan viszonyuljon a nép a kultuszhoz az Isten – ember relációjában. Erre az irányvonalra rá lehet helyezni a kiválasztás eszméjét,¹⁷ beleértve a lévitákat és később a teljes papságot is, nem csak a sátor és a templom tárgyi mivoltát. E perspektívából szemlélve pedig a vallás földi és mennyei dimenziói teljesen más képet mutatnak: a salamoni templom favorizálásának éppen az ellenkezőjét.

Ez a fent taglalt rendszer lett később az újszövetségi egyház tipológiájává, amit meg kell hagyni, hogy csak kevesen értelmeznek így – nyilván ennek oka lehet a tipológiáról mint formáról való gondolkodás sokszínűsége is.¹⁸

A Zsidókhoz írt levél nagy téma-hármasa, a Kr. u. 66-74-ig tartó zsidóháború eseményei után,¹⁹ vagy akár közvetlen előtte élő zsidó csoportot is foglalkoztatta:²⁰ 1) hol a templom 2) ki a főpap, 3) hogyan történik a naponkénti és az engesztelő áldozat bemutatása.²¹ Nyilvánvaló, ha a földi templom már romokban hevert, a lévita papság már

¹⁴ Lásd pl. ROHL, David: *Fáraók és királyok, A Biblia – A mítosztól a történelemig*, Budapest, Gold Book, 1995, 57–76.

¹⁵ KIDWELL, Jeremy: *The Theology of Craft and the Craft Work, From Tabernacle to Eucharist*, London – New York, Routledge, 2016, 24–23, 81–117.

¹⁶ ELIADE, Mircea: *A szent és a profán*, Budapest, Helikon, 2014, 24–26.

¹⁷ A kiválasztás eszméje alapjául szolgáló héber מִקְרָא szó szorosan összefügg az egyiptomi stp szógyökkel, ami vallástörténi szempontból adatot szolgáltat a két kultusz kapcsolatához. Lásd BOTTERWECK, G. Johannes – RINGREN, Helmer: *Theological Dictionary of the Old Testament*, Vol. II., Michigan, Eerdmans, 1975, 73.

¹⁸ Ennek az értelmezésnek a háttérében a puritánok hermeneutikája áll. Lásd PACKER, James I.: *Bevezetés az angol puritanizmus világába*, Kolozsvár, Koinónia, 2000, 103–158.

¹⁹ A zsidóháború pontos kezdeti és végpontja tekintetében nincs egységes álláspont. Itt Jagersma közlésére támaszkodtam: JAGERSMA, H.: *Izrael története*, 2. kötet, *Nagy Sándortól Bar Kochbáig*, ford. CZANIK Péter, Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1991, 120–124.

²⁰ CARSON, D. A. – MOO, Douglas J.: *Bevezetés az Újszövetségbe*, Budapest, KIA, 2007, 568–608.

²¹ MASON, F. Eric (ed.): 'You Are a Priest Forever', *Second Temple Jewish Messianism and the Priestly Christology of the Epistle to the Hebrews*, Leiden – Boston, Brill Academic, 2008, 8–40.

nem létezett és az áldozat bemutatása sem ment a megszokott módon, tipologikusan kellett választ adni ezekre a kérdésekre.²² Erről szól a Zsid. levél, amelynek egy kiemelt részlete függ itt össze témánkkal: „Mert nem emberkéz alkotta szentélybe, (vagyis) az igazi másolatába²³ (ἀντίτυπος) ment be Krisztus, hanem magába a mennybe, hogy most megjelenjen az Isten színe előtt értünk” (Zsid 9,24).

Az eddigiek alapján azt kellene mondani, hogy a földi sátor, majd a templom a mennyei tipológia alapja: a földi vallási rítusok vezetnek a menny felé, ahogyan ezt a vallásgyakorlat szerint gondoljuk. A Zsid. levél szerzője ezt *megfordítja*: az „emberkéz által alkotott” egyház, nem *tüposz* – vagyis leképezése a mennyeknek –, hanem *antitüposz* (ἀντίτυπος), amely leginkább a tükörcépre emlékeztet;²⁴ s ha a bűn általi defektusokat is figyelembe vesszük, meg kell vallani, hogy egy meglehetősen torz tükörcép.

Ilyen módon a földi papság is torzult tükörcépe (ἀντίτυπος-a) a mennyei szolgálatnak, amelynek tökéletes megtestesítője Jézus Krisztus. A papok földi áldozata is torzulat a mennyei tökéletes áldozathoz képest,²⁵ ami pedig nem más, mint Jézus Krisztus egyszери földi kereszttáldozata, illetve annak a mennyei dimenziója, amelyről a Zsid. levél is beszél.

Ezzel a tipologikus képpel nem hagy kétséget az író afelől, hogy az újszövetségi egyház számára még fontosabbnak tartja a földi tárgyaktól való elszakadást, és ilyen módon az egyházat szellemi értelemben tartja üdvözítő szervezetnek.²⁶

1.2 Az egyházszerkezet első nagy dilemmája: tartalom vs. forma

Azt lehet tehát sejteni, hogy a földi egyház kezdetekben, de különösen is az első századokban Nagy Konstantinig, az egyházszerkezés kérdését nem intézményesített formában kívánta meghatározni, sőt, amennyire lehetett, el is zárkózott attól.²⁷ A 313-as konstantini fordulat *kényszerű* volt

²² HOLBROOK, Frank B.: *The Atoning Priesthood of Jesus Christ*, Michigan, Adventist Theological Society, 1996, 35–55, 73–95.

²³ Ezen a ponton eltérek a RÚF szövegétől, mert ott az ἀντίτυπος „képmásába” fordításban áll, ami itt félreérthető lehet: megítélésem szerint a τυπος a *képmás*, az ἀντίτυπος pedig a *másolat*, ahogyan a Károli szövegében találjuk e helyen.

²⁴ Az ἀντίτυπος használatára lényegesen kevesebb Biblián kívüli példát találunk, ezért óvatosabbak a fordítók. A Bibliában mindössze két előfordulást találunk, ezen kívül még 1Pét 3,21. Ráadásul a Septuaginta sem használja a szót. Az ezen kívüli használatához lásd: ἀντίτυπος in KITTEL, Gerhard (ed.): *Theological Dictionary of the New Testament*, Vol. VII., Michigan, Eerdmans, 1985.

²⁵ HOLBROOK: i. m., 73–95.

²⁶ LINDARS, Barnabas: *The Theology of the Letter to the Hebrews*, Cambridge, Cambridge University Press, 1991, 26–119.

²⁷ ROBERTSON, Archibald: *A kereszténység eredete*, Budapest, Gondolat, 1972, 254–288.

az erkölcsi erejében kivérzett Római Birodalom számára, a keresztyénül-dözésekben megfáradt keresztyénség számára pedig *szükségszerű*.²⁸

Ezt nevezhetjük tehát az *első dilemmának*, amelyre az egyházszervezet, és azon belül az egyházjog lehet képes megoldással szolgálni: a kényszerűséget ma is az élet hozza, a szükségszerűséget pedig az egyházjog szabályozza.

2. A keresztyén egyházszervezet kialakulása és kezdeti válsága

Fontos kérdés, vajon mikor beszélhetünk keresztyén/keresztyény²⁹ egyházzól. E tanulmányban feltételezem, hogy Pál apostol az a személy,³⁰ aki részben az ószövetségi vallási jártasságát, részben pedig a római jog ismeretét felhasználva megszervezte az egyházat, mint szellemileg működő szervezetet, de nem mint intézményt.³¹ A későbbi korszakok ezt folytatták: ma sem tudjuk kikerülni az Újszövetség olyan fogalmait, mint diakónus, püspök, felvigyázó, tanító, stb. Ugyanakkor azt is érdemes megjegyezni, hogy Pál a 12 apostol hatáskörén kívül tevékenykedett, tehát a Tizenkettő³² bizonyos értelemben nem segítette, hanem inkább gátolta Pál apostol egyházszervező, missziói törekvéseit. Mindez több ponton is sejthető, még ha az Újszövetség az *eufemizmus* stilisztikai eszközével úgyesen el is rejti ezeket.³³

Először vegyük alapul Mátyás apostollá választását (ApCsel 1,15kk) és Pál önmagáról alkotott apostoli képét (Gal 1,1). A „Tizenkettő” meg lehetőségen tipologikus megnevezés az apostolok számának meghatározására; ahogyan Izrael törzseit illetően is a József helyébe kerülő Efraimmal

²⁸ EHRMAN, Bart D.: *A keresztyénség diadala, Hogyan térítette meg egy apró, betiltott szekta az egész világot?*, Budapest, Cser Kiadó, 2019, 35–61, 180–197.

²⁹ Itt a kétféle helyesírás „keresztyény/keresztyén” használatához ragaszkodom, hogy az egyház egyetemességét érzékeltessem, így sem a római katolikus, sem a protestáns egyházak ne maradjanak ki a kifejezés használata miatt. Itt jegyzem meg, hogy habár a „keresztyén” formula általában a protestáns egyházak privilégiuma, mi hetednap adventisták, protestáns lévén, mégis a „keresztyén” formulát használjuk. Jó lenne már ebben (is) egy reformot végrehajtani – ZAICZ Gábor: *Etimológiai szótár, Magyar szavak és toldalékok eredete*, Budapest, Tinta Kiadó, 2021, 429.

³⁰ Ebben a vonatkozásban mérvadónak tartom Dunn véleményét, aki az egyház kialakulásának fontos mérföldkövét „Jézustól Pálig”, s nem Páltól Krisztusig határozza meg. Lásd egyfelől DUNN, James D. G.: *Kezdetben volt az evangélium, Jézus, Pál és az evangéliumok*, Budapest, Kálvin Kiadó, 2014, 123–147.; Másfelől VERMES Géza: *A keresztyénség kezdetei, Názárettől Nikaiáig (Kr. u. 30-325)*, Budapest, Libri, 2013, 105–181.

³¹ WICK, Peter: *Pál, A keresztyénség tanítója*, Budapest, Kálvin Kiadó, 2007, 154–198.

³² PEACE, Richard V.: *Conversation in the New Testament, Paul and the Twelve*, Michigan – Cambridge, Wiliam Eerdmans, 1999, 17–25.

³³ WEGNER, Paul D.: *A Student's Guide to Textual Criticism of the Bible*, Illinois, IVP Academic, 2006, 53–54.

és Manasséval inkább beszélhetünk tizenhárom törzsről, mint tizenkettőről. Hasonlóan kell látni az apostolok számát is: Pállal 13, de nélküle (Mátyással együtt) 12 apostolról beszélhetünk. Milyen üzenetet hordoz az apostolok számának „korrekciója”?

2.1 Az apostolok számának meghatározása: tanulságok

Az ApCsel 1,15-26 beszámolója szerint Péter volt a kezdeményező, akiről mindig is nyilvánvaló volt,³⁴ hogy Jézus kiválasztása alapján (Mt 16,13-20) önmagát többre tartotta a többiekénél, s vélhetően, adott esetben vizsgálta is ezt (Gal 2,11-15).³⁵ Nem indokolta meg, hogy miért is kellene kiegészíteni a 11-et 12-re, csupán arról olvasunk, hogy Júdás cselekedeteit ecsetelve érvel az apostol a választás szükségessége mellett. Júdás halála ezt még önmagában nem indokolta volna, hacsak nem azt fejezi ez ki, hogy a 12-es szám lezárásáról ők maguk akartak dönteni, s egy tizenharmadik személyt már nem engedtek volna be az apostoli körbe. Ezt bizonyítani nem lehet, mindenesetre az a tény, hogy Pál a saját apostoli tekintélye érdekében folyamatosan küzdött, s ebben a küzdelemben meglehetősen egyedül volt, eléggé beszédes.³⁶

Még megdöbbentőbb a sorsvetés ténye (ApCsel 1,26), illetve a „jelölés” módja. A sorsvetés gyakorlatilag ellentétje az isteni kiválasztásnak: a kiválasztás isteni és megmásíthatatlan, a sorsvetés emberi és manipulálható.³⁷ Jellemzően egy maihoz nagyon hasonló, több protestáns egyházban is alkalmazott módszer³⁸ előképét mutatja ez be: emberek kijelölnek két szerintük alkalmas személyt, Barsabbást és Mátyást. Majd a sorsvetés Mátyás javára dönti el a kérdést, de nem kapunk választ arra, hogy Isten akaratával mindez egyáltalán megegyezik-e. Erről Lukács beszámolója hallgat, ellen-

³⁴ VERMES: i. m., 105–141.

³⁵ Ebben a témában egy korábbi írásomra hívnám fel az olvasók figyelmét – KORMOS Erik: A közösségvállalás retorikája Pál apostol teológiájában és az „antiochiai incidens”, in BENYIK György (szerk.): *Vallási és kulturális konfliktusok a Bibliában és az ősegyházban*, 27. Nemzetközi Bibliikus Konferencia, Szeged, JATE Press, 2017, 177–195.

³⁶ Ehhez leginkább az 1Kor bevezetéstani ismereteit ajánlom – CARSON – MOO: i. m., 411–450.

³⁷ SAMRA, Jim: *God told me*, Grand Rapids, Michigan, Baker Books, 2012, 76–79.

³⁸ A Hetednapos Adventista Egyház gyakorlatában a képviselési rendszer él. Ennek lényege, hogy a jelölőbizottságok feladata az egy, vagy több jelölt állítása, illetve annak eldöntése, hogy melyik személyt bocsássa szavazásra. Ez nagyon hasonló a református gyakorlathoz. Lásd *Working Policy of General Conference of Seventh-Day Adventists*, Nampa, Pacific Press Publ. Ass. 2019-2020, 65–82. Elektronikus formában elérhető: <https://www.casd.sk/wp-content/uploads/2020/08/2019-2020-GCWP-Electronic.pdf> Utolsó letöltés: 2021. 08. 04.

ben néhány fejezettel később bemutatja Saulust, aki Paulus lesz egy tipikus, ún. *bát-kól* (בַּת לֹקֵן) elhívás részeseként.³⁹ Isten közvetlenül szólítja meg Saulust, amely tipologikus névként a király Saulra mint gonoszra utal, ellenben a Paulus jelentése alapján („kicsike”) arra az alázatra, amely végig jellemzi szolgálatát és az emberekhez való viszonyát is.⁴⁰

2.2 Az egyházszervezet második nagy dilemmája: kiválasztás vs. megválasztás

Ebben az összefüggésben két dolog nagyon feltűnő. Egyfelől, a földi hatalom nagyon hamar kísértést jelentett: Péter, János és Jakab nagy tekintélyre tesznek szert, amellyel élhettek, de vissza is élhettek. Másodszor, Isten más módon (is) tud választ adni egy hiányra: közvetlenül is meg tud szólítani bárkit és szolgálatba állítani.⁴¹ Már csak az a kérdés, hogy az egyház melyikből táplálkozik: a földi, vagy a mennyei dimenziókból – s itt az újabb egyházszervezeti dilemma.

Az ApCsel szövege erősen eufémikus, ezért a Szentlélekre, s nem a tényleges történésekre fókuszál. Ez azt kínálja fel megoldásként, hogy ha Istenre támaszkodunk, a földi problémák eltörpülnek. Ezért engedték meg az ApCsel műfajával kapcsolatosan egy saját elképzelés, amelynek itt hangot kívánok adni, s ez esetben másra nem hivatkozni: *Az Apostolok Cselekedetei az isteni kiválasztás eszméjének kiterjesztett motívuma egy jól megszerkesztett páli életrajzban bemutatva*. Pált választja ki Isten és bízta rá az egyház megszervezését. A kiválasztás és a megbízás párhuzamosan történik. Ilyen módon, ha az egyházszervezet és az egyházjog isteni eredetét keressük, itt találjuk meg a kapcsolódási pontokat. Közben az emberi sorsvetés és a hatalmi tényezők teljes egészében szükségtelenek, sőt az isteni kiválasztás értelmében ellenérdekeltek a korai egyház számára.

³⁹ A בַּת לֹקֵן közvetlen mennyei kinyilatkoztatás volt, ami különösen is jellemezte az intertestamentális időszakot. Az ilyen jellegű közvetlen mennyei hang egyenrangú volt az írott kinyilatkoztatás tekintélyével: Talmud: Szotá 13,2.; Illetve Kun Lajos – Molnár Ernő: A hagyomány gyöngyei, A Talmud könyvei. Jebamoth – Szóta – Nedárim – Názir – Szanhedrin, Budapest, Garai Irodalmi és Nyomdaipari Rt. (é.n.), „Szótá” – nincs oldalszám.

⁴⁰ Wick: i. m., 28–56.

⁴¹ A בַּת לֹקֵן kifejezés szerepel a zsidó enciklopédiában is, ahol, zsidó vélemény szerint nagyon fontos újszövetségi helyek is találhatóak, ahol φωνή ἐκ τοῦ οὐρανοῦ kifejezéssel azonosítják a szerzők. Lásd: <https://jewishencyclopedia.com/articles/14725-voice-of-heaven> Utolsó letöltés: 2021. 08. 04.

3. A hárompólusú egyházszerkezet egységesítése és szellemi pluralizálódása

Az újszövetségi egyház kezdeteit többen többféleképpen közelítik meg. Mindenképpen elavultnak mondható az a nézet, miszerint a kereszténység bölcsője Jeruzsálem.⁴² Jeruzsálem mellett legalább olyan – ha nem nagyobb – szerepe volt Antiókiának és Efézusnak is⁴³ mint missziói központoknak. A bibliakritika egyes eszközeivel is könnyen elkülöníthetünk három iratcsoportot, amelyek ennek a három tengelyű kereszténységnek a lenyomatát képzik: 1) jeruzsálemi iratok, 2) páli iratok, 3) jánosi iratok.⁴⁴

Jeruzsálem annak a kereszténységnek volt a bölcsője, amely a 11, illetve Mátyással 12 apostol ősegyházának tekinthető.⁴⁵ Antiókhia Pál apostol és tanítványai, de különösen is Lukács szellemi központja volt. Efézus sokáig egyrangú lehetett Pál számára Antiókhia mellett,⁴⁶ pl. Róma helyett, amelyet nem tudott megnyerni, hiszen péteri befolyás alatt volt. Majd Pál 67-es halála után János mint felszentelt presbiter (2Jn 1,1; 3Jn 1,1) viszi tovább az ügyet Kis-Ázsiában.⁴⁷ Így Efézus a későbbiekben a jánosi kereszténység központja lett a gnosztikus elhajlások miatt, amelyeknek nyomaival Pál apostol is találkozott már, de a későbbiekben Jánosnak kellett velük megbirkózni.⁴⁸ Ennek oka minden bizonnyal a zsidó háború utáni elvándorlás Jeruzsálem környékéről: az egyes zsidó csoportok a szélrózsa minden irányába kirajzottak a diaszpórába, az olyan szélsőségesek, mint az esszénusok pedig egyenesen veszélyt jelentett a kereszténység számára.⁴⁹

⁴² ROBERTSON: i. m., 81–82.

⁴³ Itt érdemes megemlíteni Wayne A. Meeks és Robert L. Wilken kutatásait, akik úgy vélik, hogy a 66–74-ig tartó zsidó háború következménye volt, hogy ekkortól a zsidó és a hellén keresztény gyülekezetek teljes egészében szétváltak egymástól. Antiókhia lett a pogány misszió központja, amelyet igazolni látnak egy korai mozaik padló feliratának szövegével: „A déli ország koronájának gyöngyszeme”. Lásd Baird, William: *History of New Testament Research*, Vol. 3., Minneapolis, Fortress Press, 2013, 234–235.

⁴⁴ Ezt tendenciakritikának nevezzük, amelynek tipikus példája BUDAI Gergely: *Az Újszövetség története*, Budapest, Kálvin Kiadó, 1994., lásd a tartalomjegyzék szerinti felosztást.

⁴⁵ VERMES: i. m., 235–266.

⁴⁶ MURPHY, Jerome – O'CONNOR: *Pál története*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 2015, 180–231.

⁴⁷ A „presbiter János” kifejezés értelmezésében Frank Thielman véleményére támaszkodom – THIELMAN, Frank: *Theology of the New Testament, A Canonical and Synthetic Approach*, Michigan, Zondervan, 2005, 635–636.

⁴⁸ ARNOLD, Clinton A.: *The Colossian Syncretism, The interface between Christianity and Folk Belief at Colossae*, California, Baker Book House, 1995.

⁴⁹ WILLITTS, Joel: Context matters, Paul's Use of Leviticus 18,5 in Galatians 3,12, *Tyn-dale Bulletin*. 54. évfolyam, 2003/2, 105–122.

3.1 A hárompólusú keresztyén egyház jellemzői

A Jeruzsálemben maradtak nem igazán tudtak mit kezdeni a missziói paranccsal. Jellemzően Júdea területén tevékenykedtek inkább: ez alól kivétel Péter⁵⁰ és Márk,⁵¹ akik Rómában is aktívak voltak. Meg lehet még említeni cirénei Simon két fiát (Mk 15,21), Alexandert és Rúfuszt (Róm 16,13), akik Rómában voltak. Márk számol be róluk, illetve Pál fontosnak tartja megemlíteni őket. Ez annak a jele, hogy volt bizonyos mozgás, főleg Jeruzsálem és Róma tekintetében. Ezt leszámítva azonban meglehetősen belterjes közösségnek nevezhető a jeruzsálemi ösgyülekezet.⁵²

Nagy valószínűség szerint Pál egy kritikát is megfogalmaz ezzel kapcsolatosan a Gal 5,20-ban a „test cselekedetei” között található egy ritka szó, az *aireszisz* (αἰρείσις) használatával,⁵³ amelynek élet az ismert magyar fordítások nem emelik ki olyan mértékig, mint lehetne.⁵⁴ Ennek az asszociációnak is hangot adva azonban így lehetne elképzelni: „Az érzékiesség cselekedetei pedig világosan szemlélhetők: fajtalankodás, erkölcs-telenség, féktelenség, bálványimádás, kuruzslás, viszálykeltés, rajongás, szenvedélyek, önféjűség, pártoskodás, *szektásodás*...” (Gal 5,19-20).⁵⁵

Legfeltűnőbb azonban, hogy az Újszövetség kiemeli a jeruzsálemi gyülekezet elszegényedését: Agabosz (ApCsel 11) megjövendöli, hogy „nagy éhínség lesz az egész földön”, ami be is következett Júdeában Klaudiusz császár idejében.⁵⁶ Ilyenkor a keresztyén misszió megkívánná, hogy a szükségletekre jótékonyással válaszoljanak (Gal 2,10, Jak 1,27), ehelyett azonban ők szorultak segítségre a belterjességük miatt. Még mielőtt az őskeresztyénység egyes történetkritikai értelmezői csóválnák a

⁵⁰ Péter apostol antiókhiai szereplését és a többi, inkább tekinthetjük negatív jelenlétnek, mintsem misszionának. Lásd KORMOS: A közösségvállalás retorikája, 177–195.

⁵¹ Márk és Péter kapcsolata a Papiasz egyházatya által fennmaradt hagyományon alapul, CARSON – MOO: i. m., 168–196.

⁵² Az ösgyülekezet kifejezést, mint jeruzsálemi őskeresztyénység többen használják. E tanulmányban az alábbiakra támaszkodtam – THEISSEN, Gerd: *Az első keresztyének vallása, Az őskeresztyén vallás elemzése és vallástörténeti leírása*, Budapest, Kálvin Kiadó, 2001, 95–97.; Ez és a következő részek leírják a belterjesség rendszerét is.

⁵³ Összes előfordulása az Újszövetségben: ApCsel 5,17; 15,5; 24,5; 26,5; 28,22; 1Kor 11,19; Gal 5,20; 2Pét 2,1.

⁵⁴ Ezt bővebben kifejtve, kommentár-szerűen lásd KORMOS Erik: *Az újszövetségi hapax legomena kézikönyve*, III. kötet, MEMO-Exegesis: a súlyponti modellezés exegetikai módszere, Mauritius, Globe Edit, 2018, 187–196.

⁵⁵ A saját fordítást lásd Uo.

⁵⁶ E tény a Biblián kívüli történetírás is megerősíti: SHELDON, Rose Mary: *Kill Caesar!, Assassination in the Early Roman Empire*, New York – London, Rowman & Littlefield, 2018, 136–138.

fejüket⁵⁷ és azt mondanák, hogy ezt nem várhatjuk el egy kezdetleges mozgalomtól, nem szabad megfélemlkezni arról, hogy a páli missziói kereszténységben még arra is volt mód, hogy gyűjtést szervezzenek és a jeruzsálemi kereszténység számára azt adományként elküldjék (Róma 15,26; 1Kor 16,1; Gal 2,10).⁵⁸

A Galata-levelet figyelembe véve az a gyűjtés, amiről ott szó van, történhetett akár Klaudiusz császár idejében is 54 előtt.⁵⁹ A korinthusi és a római levelet figyelembe véve, amelyek már Néro uralkodása alatt íródtak,⁶⁰ úgy tűnik, hogy a szegénység elhúzódott, a pogány-misszió pedig képes volt támogatni a júdeai kereszténységet.

Ugyanerre utal a Gal 2,9, ahol Páltól Péter, Jakab és János, „csak azt kérték, hogy emlékezzünk meg a szegényekről...”, amelynek gnómius élet egy saját fordításban is igyekeztem érzékeltetni: „Miótán pedig Jakab, Kéfás és János, akik az egyház fundamentumának tartópilléreként ismeretesek, elismerték a nekem adatott kegyelmet, a közösség jobb kezét nyújtották nekem és Barnabásnak, hogy mi a népek között, ellenben ők a körülmetéltek között munkálkodjanak. Csak azt várták el tőlünk, hogy meg ne feledkezzünk a szegényekről. Azóta arra ösztökélem magam, hogy meg is cselekedjem ezt” (Gal 2,9-10).⁶¹

Ez az „ösztokelés” vice versa történhetett. A három nagytekintélyű apostol megkérte Pált, a „kicsikét” (1Kor 15,8), mire ő a világi misszióval válaszolt: macedónok, gallok, görögök pénzt küldte és vitte zsidókeresztényeknek.⁶² Tekintély ide, vagy oda, a pénz már akkor is megmutatta, hogy melyik keresztény közösségi modell a sikereesebb.

Még szembetűnőbb az első diakónusválasztás az ApCsel 6-ban,⁶³ amikor is a görög nyelvű zsidók zúgolódnak a héberül beszélők ellen. Ez a mai gyülekezeti kontextusban tipikus esete annak, amikor a sokaság zúgolódik egy nagyobb tekintéllyel bíró kisebbség ellen. Hogyan oldják meg a problémát? Kell, hogy lássuk a sorok közötti üzenetet is.

⁵⁷ Pl. VERMES: i. m., 235–266.

⁵⁸ Azt, hogy ezt konkrétan a zsidókeresztényeknek küldték el, lásd WICK: i. m., 58–61, 184–187.

⁵⁹ A kronológiához lásd KORMOS: *Hapax legomena kézikönyve III*, 224–226.

⁶⁰ CARSON – MOO: i. m., 388–411, 411–450.

⁶¹ KORMOS: *Hapax legomena kézikönyve III*, 88–112.

⁶² Néhány szerző ír arról, hogy Pál fogságba vitele és végül római kivégzése összefüggésbe hozható azzal, hogy a pogányok adományát Jeruzsálemben nem akarták elfogadni a későbbiekben. Ez már mindenképpen Néro uralkodása alatt történhetett, lásd O’CONNOR: i. m., 307.

⁶³ BOOR, Werner de: *Die Apostelgeschichte*, Wuppertal, Brockhaus Verlag, 1965, 127–139.

Az apostolok ragaszkodnak a tudományhoz, a krisztusi hagyomány továbbviteléhez, ezért nem tartják fontosnak, hogy ilyen apróságokkal is foglalkozzanak, mint az özvegyasszonyok szükségletei. A gyülekezeti belmisszióra tehát görögöket választanak, ilyen módon a zsidókereszténység elkülönül a szolgálattól, megmarad az *apostolica successio* a Tizenkettőnek. Ezzel azonban a pogány missziót is számúzik a zsidókereszténységből egyszer s mindenkorra.

A harmadik pólus Kis-Ázsia, ami földrajzi helyzetét tekintve is önálló lehetett. Meg kell azonban említeni, hogy itt is egy páli missziói bázis volt.⁶⁴ A hagyomány úgy tartja, hogy az első európai keresztény gyülekezet Filippiben jött létre Pál munkálkodása révén.⁶⁵ Innen induljunk el tehát.

Pál valamikor 49-51 körül érkezett Filippibe, éppen Klaudiusz uralkodása idején. Ekkor érvényben volt egy rendelet, az ún. Klaudiusz-ediktum, ami ugyan Rómára vonatkozott,⁶⁶ de feltehetően itt is érezte a hatását. A rendelet értelmében 49-től egészen 54-ig, vagyis Klaudiusz haláláig a zsidóknak el kellett hagyni Rómát. Mivel Filippi erősen Róma-párti politikát folytatott,⁶⁷ úgy tűnik, hogy ez lehetett az ok, amiért Pál a zsidókkal nem Filippiben, hanem a városon kívül, egy folyóparton találkozott (ApCsel 16). Ez a beszámoló egy maroknyi zsidócsoportosulást mutat be, amely megerősíteni látszik annak tényét, hogy Filippi, erős kormánypolitikai bázis lévén, nem igazán szerette a zsidókat, és inkább ragaszkodott a klaudiuszi rendelethez.⁶⁸

A 20. században azonban feltárták a Filippi zsinagóga alapjait és megdöbbentő módon arra találtak bizonyítékokat, hogy Pál idejében egy többszáz fős közösség lehetett, amelyet *religio licita* által védett a római jog.⁶⁹ Néhányan emiatt pontatlannak vélték a Biblia beszámolóját. A megoldás azonban, amely egyaránt figyelembe veszi a bibliai és régészeti adatokat, az a közlés, amit több helyen (ApCsel 2,10, 13,43, stb.) is látunk, hogy az első kereszténység bázisát a 1) zsidók (Ιουδαίος), 2) prozeliták (προσηλυτος) és 3) istenfélő görögök (σεβομένων Ελλήνων) adták.

⁶⁴ O'CONNOR: i. m., 183–210, 321–324.

⁶⁵ BARTHA Tibor (szerk.): *Keresztény bibliai lexikon*, 1. kötet, Kálvin Kiadó, Budapest, 1993, 480.

⁶⁶ PECSUK Ottó: *Pál és a rómaiak, A Római levél kortörténeti olvasata*, Budapest, Kálvin Kiadó, 2009, 30–34, 40–41.

⁶⁷ HAAG, Herbert: *Bibliai lexikon*, Budapest, Apostoli Szentsek Kiadója, 1989, 438–439.

⁶⁸ Nem kizárt, hogy ez Kis-Ázsiában fordítva működött, mint Rómában: A *religio licita* védte a zsidókat, de nem védte a prozelitákat és azokat, akik szimpatizánsok voltak egy diaszpóra zsinagógában. Ez lehetett az oka a galáciai történeteknek is, ahol a kampányszerű körülmetélkedés arra utal, hogy a zsidók védelmet élveztek. Lásd KORMOS: *Újszövetségi hapax legomena kézikönyve III*, 206–217.

⁶⁹ BARTHA: *Bibliai lexikon I. kötet*, 480–481.

Így tehát azt feltételezhetjük, hogy a filippihez hasonló diaszpóra-zsinagógában e három réteg kiválóan megfér egymás mellett, élvezve a zsidó lét viszonylagos védelmét a *religio licita* értelmében.⁷⁰ Az pedig, hogy Pál a folyóparton találkozott a zsidókkal, azt igazolja, hogy a többség formálisan nem tartozott a zsinagógai közösséghez, ti. azok nem voltak ott szombaton. Ez a *religio illicita* állapota volt. Másképp fogalmazva: a formalitást nem tartották fontosnak. Ilyen módon Pál evangéliumi üzenete *liberális* volt (értsd: felszabadító jellegű), s örömmel csatlakoztak hozzá, kiváltva ezzel a tradicionális zsidóság haragját.

A későbbiekben Efézusban is találkozunk ezzel a jelenséggel: a zsidóságnak köszönhette Pál, hogy bebörtönözték,⁷¹ de vélhetően a zsidókereszténység okozta az erős tekintélyvesztését is Efézusban, aminek az lett a következménye, hogy János apostolt, aki idő közben életkorában is beért, fel kellett szentelni presbíternek (2Jn 1,1; 3Jn 1,1) és rábízni Efézust mint bázist. Ezt a helyzetet súlyosbította a gnoszticizmus is, amelynek hatásait János írásaiban érezhetjük.

3.2 A hárompólusú egyház szervezeti összefogása és a pluralitás kérdése
Értelemszerűen már az újszövetségi iratok egymással való összeegyeztetésénél is találkozunk pluralitással.⁷² Talán éppen ezért Nicea (Kr. u. 325) óta mondjuk „hiszek egy, szent, katolikus és apostoli Anyaszentegyházban...”, amely, ha az egyház katolicitására gondolunk, végpontot jelent – odáig azonban el is kellett jutni valahogy.⁷³ A magam részéről nem hiszem, hogy valaha is sikerült volna az egyháznak az egyetemességet ténylegesen megteremtienie – az kizárólag a dogmatika és az egyházi jogi kritériumok alapján vált csupán valóra.⁷⁴ A pluralizmus akkor és később is jelen volt a keresztényen vallásban, ellenkező esetben nem lettek volna eretnekek és nem lett volna a későbbiekben oly sok egyházszakadás.⁷⁵ Egyháztörténelemmel itt nem kívánok foglalkozni, több kiváló kiadvány

⁷⁰ Erről Paul Trebilco is ír a jeruzsálemi zsinagógák vonatkozásában. Szerinte Jeruzsálemben egy-egy zsinagógában több volt a görögül beszélő, mint az arámul – héberül tudó. Ugyanakkor az integráció nem történt meg: a görögül beszélők mindig a külső réteghez tartoztak. Lásd TREBILCO, Paul: *Jewish Backgrounds*, in PORTER, Sanley: *Handbook to Exegesis of the New Testament*, Boston – Leiden, Brill Academic, 2002, 359–389.

⁷¹ O'CONNOR: i. m., 205–210.

⁷² BARTON, John: *A Biblia története*, Budapest, Osiris, 2020, 211–310.

⁷³ Lásd „A karizmától a dogmáig” fejezetet in VERMES: i. m., 349–360.

⁷⁴ EHRMAN: i. m., 35–60.

⁷⁵ Jos Colijn szerint sohasem volt egységes a kereszténység, ilyen módon a reformáció sem volt egységtörés: COLIJN, Jos: *Egyetemes Egyháztörténet*, Budapest, Iránytű Alapítvány, 2001, 126–127.

jelent meg mostanában e vonatkozásban, hanem – ahogyan tanulmányom címében érzékeltettem – inkább dilemmákra szeretnék rámutatni, amelyekre megítélésem szerint lehetséges megoldást találni.

3.3 Harmadik egyházszervezeti dilemma: organizáció vs. pluralitás

Ha a történelemben az európai egyházszervezetet megnézzük, a keleti és a nyugati modell egy jeruzsálemi keresztény mintát követ.⁷⁶ Ennek lényege az apostolica successio: az egyház továbbviszi a tekintélyt és hagyományt egészen addig, amíg a Nyugatrómai Birodalom meggyengülése után a császárok trónját fokozatosan felváltja a római pápa páp trónusa,⁷⁷ ezzel biztosítva a római jog successióját a kánonjogban, ami aztán az egész európai társadalmat meghatározza a későbbiekben. A keleti egyházban egy másik szerkezet alakul ki a metropolitákkal és a cezaropapizmussal. A kettő egy dologban hasonló: Pál apostolt nem tekintették – és keleten mind a mai napig nem is tekintik – egyenrangú apostolnak a Tizenkettővel.⁷⁸

A reformáció felismerte Pál apostol iratainak jelentőségét, és sok mindent megváltoztatott az egyházszervezet tekintetében is. A protestáns egyházak jelenlegi helyzetét figyelembe véve azonban úgy tűnik, hogy több dologról megfeledkeztünk: a misszió helyett fontosabb lett az identitás, az önfenntartó, önmagát finanszírozó egyház pedig erősen társadalom- és államfüggő lett. Miközben az egyház(ak) arra törekszik(enek), hogy megfelelő társadalmi támogatottsággal kiépítsék a fiatalokban az egyházi és vallási identitást, teljes társadalmi rétegeket és korosztályokat veszítünk el, de leginkább éppen a fiatalokat, akiket már a régi struktúrába nem lehet belekényszeríteni. Olyan ez, mintha Filippiben Pál missziójának célja az lett volna, hogy visszavigye a prozelitákat és az istenfélő görögöket a zsidók zsinagógájába. Ahogyan ott nem ment, most sem fog.

Dilemma tehát, hogy megőrizzük-e az *apostolica successio*t azon az áron, hogy elveszítjük egyháztagjainkat, vagy liberalizálódjunk és rugalmasabban kezeljük az egyházi hagyományt és az identitás kérdését. Ezzel ma mindnyájan küzdünk, megoldást találni pedig meglehetősen nehéz.

⁷⁶ BRUINSMA, Reinder: *Krisztus teste, Bibliai tanítás az egyházzról*, Budapest, Advent Kiadó, 2017, 109–129.

⁷⁷ Az első ismert pápai dekretális, melyen Róma püspökére a „papa”, vagyis „pápa” címmel utal a negyedik századból, 385-ből ered, amelyben az akkori római püspök saját magát nevezte pápának, aki Szent Siricius (384-399). Lásd GERGELY Jenő: *A pápaság története*, Budapest, Kossuth Kiadó, 1982, 39.

⁷⁸ LADOUER, Paul: *Modern Orthodox Theology, Behold, I Make All Things New (Rev 21,5)*, London – New York, T&T Clark, 2019, 383, 398, 513.

4. Az egyházi dilemmák lehetséges alternatívái

Az alábbiakban határozottan el szeretném kerülni azt, hogy megmondjam mi a helyes, azt ugyanis sem én, sem más nem tudhatja bizonyosan. A dilemmák esetében azonban meggyőződésem, hogy a két lehetőség mellett mindig van mód arra, hogy egy harmadikat találjunk: ez a *semper reformanda* útja, amely megítélésem szerint a jövőben leginkább az egyházszerkezetek megreformálását fogja jelenteni. Nézzünk tehát szembe a valósággal és a lehetséges kivezető utak valamelyikével.

4.1 Első dilemma megoldása: tartalom vs. forma

A Római Birodalomban a kereszténység dinamikusan fejlődött, mert erkölcsi ereje volt. Ellenben amikor a konstantini fordulat megtörtént, az egyház a morált feláldozta az egyházszerkezet oltárán. Hiába áramlott az egyházba mindenféle nép, soha nem volt olyan erkölcsi ereje a kereszténységnek, mint az üldözések és az elnyomás ideje alatt. A mai Európa területén található különböző népek egyházi integrációja kevésbé szolt a tényleges megtérésről, mint inkább a politikai keresztiségről, amellyel gyakorlatilag a szétesett Római Birodalom újraegyesítése történt meg – legalábbis szervezetiileg. Ennek volt feje a római pápa a középkorban.⁷⁹

A reformáció gyakorlatilag ezzel a koncepcióval helyezkedett szembe, de a radikálisabb irányzatoknak nem sikerült teret nyerniük, amelyek – egy-két kivételtől eltekintve – strukturális (formai), nem pedig tartalmi akadálya volt.⁸⁰ Ma már nem beszélünk a *cuius regio, eius religio* elvről, de valahol még mindig ott kísért egyházaink ökumenikus határán, ahová kerítéseket építünk: neveljen csak mindenki a saját felekezeti hagyományára szerint utánpótlást. Hajdanán egyik neves teológiai tanárom tanította mintegy 25 évvel ezelőtt:⁸¹ „a jó szomszédság titka az erős kerítés”, s ez valóban jellemez is bennünket az egyházi életben. Ezt pedig a kánonjogból örököltük és egy szabad világban, ahol az ember szabadon választhatja meg a vallását, már kissé elavult.⁸²

⁷⁹ A pápaságnak éppen ezen szerepe az, amivel Luther Márton szembehelyezkedett. Lásd LUTHER Márton: *A római pápaságról, Egyházformáló iratok*, ford. MASZNYIK Endre, Budapest, Aeternitas, 2004, 9–60.

⁸⁰ ÁGOSTON István: *A magyarországi puritanizmus gyökerei*, Budapest, Kálvin Kiadó, 1997, 16–101.

⁸¹ Szöllösi Árpád az Adventista Teológiai Főiskola Gyakorlati Teológiai Tanszékének volt tanára halálig.

⁸² Kevesekben tudatosul, de az amerikai típusú szabadegyházi mozgalmak a letéteményesi a vallásszabadságnak, a női választói jogoknak, az egyenjogúságnak és általában az újkori demokráciáknak, amely Közép-Kelet-Európában teljesen más megítélés alá esik, mint nyugaton. Angliában pl. minden általános iskolában van „religion study”, ami nem hittan, hanem egy általános tanulmány az ott elérhető

Lehetséges, hogy Európában az iszlám éppen azért növekvő vallás az újabb keletű szabadegyházi mozgalmak mellett, mert erre a szabadságorientáltságra nyitott, ellenben a tradicionális kereszténység hordoz magában a múltból egy örökséget, ami kötötte, zártta teszi. Ennek rendeljük alá egyházi tisztviselőválasztásainkat, egyházszervezeti struktúráinkat, és a rendszerváltás utáni generációnak sem sikerült ezt kezelnie.⁸³ Sajnos ennek a formának áldozatává válik a tartalom: a kereszténység úton van az üres frázisok és közhelyek felé.⁸⁴

Hogyan lehet ezt megoldani? Teológusként ezt a kérdést én az egyházjog irányába terelném, nem kibújva a saját felelősségem alól az alábbiak szerint. S mivel ez hosszútávú törekvést kíván, nem csak az egyházjogászokat érinti, hanem a lelkészeket, de különösen is a teológia tanárait.⁸⁵

A mai egyházban, Európában, de különösen Közép-Kelet-Európában, az egyházvezetőknek még mindig túlzottan nagy hatalma van, amely az *apostolica successio* hagyományából ered, amit a paritás elve is csak részben tudott feloldani. Az ősegyházban ez a kánoni tekintély megőrzésére irányult, ma azonban ennek már inkább a teológiai akadémiák a hordozói, az egyházvezetők pedig a képviselői.⁸⁶

A nyugat-európai minta az, amit mi nem igazán értünk, mert a formát látjuk, s nem a tartalmat szemléljük, pedig az amerikai típusú egyházak demokráciája nagyon is mintaértékű. Ott a hangsúly nem az egyházvezető személyén van, hanem egy jogi szabályzórendszeren.⁸⁷ A szabályzótól egyetlen egyházi testület vagy egyházi személy sem térhet el, ezért a második szint a paritáson alapuló testületé, amelyet a vezetőknek (mi nem nevezzük püspököknek) sincs joga felülrni. A harmadik szint

összes vallásról. Ezzel a gyerekeket a vallás szabad megválasztására ösztönzik. Sajnos a média erről egy torz képet mutat be. Lásd ehhez: BENYIK György: *Amerikai Biblia 1-5*, Verbum, 2012. Az 1. szám elérhető online: <https://keresztenyszso.verbumkiado.ro/archivum/2011/december/1.html> Utolsó letöltés: 2021. 08. 05.

⁸³ Szigeti Jenő erre vonatkozó profetikusi szavai a 90-es évekből mára teljes egészében valósággá váltak – SZIGETI, Jenő: Eastern Europe – Which way?, in SCHANZ, Borge – LEHMANN, Richard – MAHON, Jack (eds.): *Cast the Net on the Right Side...*, England, Bracknell, European Institute of World Mission, 1993, 133–139.

⁸⁴ RANDALL, Roberts L.: What matters more: Container or content?, *Ministry. International Journal for Pastors*, 2002/May, 5–7.

⁸⁵ SZILVÁSI József: *Együttműködés, koordináció, konszenzuseresés, Ki kormányozza az egyházat?*, Pécel, Adventista Teológiai Főiskola – Katica Könyv Műhely, 2017, 11–59, 119–144.

⁸⁶ Uo., 46–49, 145–148.

⁸⁷ Lásd pl. *Working Policy of the General Conference of Seventh-Day Adventists*, Nam-pa, Pacific Press, 2019, 65–68, URL: <https://www.casd.sk/wp-content/uploads/2020/08/2019-2020-GCWP-Electronic.pdf> Utolsó letöltés: 2021. 08. 05.

az egyházvezető szerepe, akinek szavazati joga ritkán van egy-egy területben, inkább a képviselő a lényeg. Ilyen módon az egyházvezető az egyháza felé tájékoztat és egyeztet, a „világi” fórumok felé (kifelé) pedig képvisel. Ez a minta ténylegesen egyenrangúvá teszi az egyházvezetőket a tagsággal és a szolgálat („ministry”) valóban szolgálat lesz, nem az *apostolica successio* hatalmával való élés. Természetesen ez a szabályzó szerinti ideális állapot, amely sohasem valósul meg földi körülmények között.⁸⁸

Ha egyházaink élen járnának ebben és mintát tudnának szolgáltatni „kifelé”, a társadalom teljesen másképpen gondolkodna a demokráciáról, amely téren valljuk be, van mit tanulnunk!⁸⁹ Ami azonban még ennél is fontosabb: a teológus a teológiával foglalkozna, akik az „asztal körüli szolgálattal” vannak megbízva, azzal törődnének, az egyházi vezetők pedig az egyházat vezetnék. Ilyen módon helyére kerülhetnének a szerepek, s talán az egyház négy fala közül a politika is kiszorulhatna az arra méltóbb helyekre. Az egyház pedig lépéseket tenne az önfentartóság felé, hogy egyre kevésbé függjön az államtól, főként anyagilag.

4.2 Második dilemma: kiválasztás vs. megválasztás

Habár az *apostolica successio* megkövetelte a földi tekintélyt, az isteni kiválasztás, amely Pál apostol személyében testesült meg, sokkal ígéretesebbnek mutatkozott. Melyik úton haladjunk tovább? Bizonytalán azért nem érvényesültek demokratikus elvek e kérdésben az ősegyházban, mert a demokráciának is megvannak a maga határai, s azok a Római Birodalomban nagyon is éreztették a hatásukat a *religio licita* értelmében, amelybe a kereszténység egésze, mint *illicita* sohasem fért bele.⁹⁰ Bár ez az észrevételem ellentmond az előző pontban található megállapításomnak, ami a demokrácia értelmezését illeti, mégis itt ismét az egyházjog felelősségét és feladatkörét szeretném feltárni a demokratikus út értelmében.⁹¹

Mindnyájan tudjuk, hogy mi a különbség a *vocatio interna* és az *externa* között.⁹² Ezzel kapcsolatosan létrehoztunk egy olyan egyházi rendszert, ahol azt mondjuk, az *interna* kvázi „maganügy”, de ha az illető a rátermettségét bizonyítja, akkor az *externa* az a terület, ahol az egyházjogi

⁸⁸ Itt szeretném feltélenül ajánlani TOMKA Miklós: A „keresztény társadalom” vége, és ami utána következik, in FÖLDVÁRI Mónika – NAGY Gábor Dániel (szerk.): *Vallás a keresztény társadalom után*, Szeged, Belvedere Meridionale, 202, 293–307.

⁸⁹ BURILL, Russel: *Forradalom az egyházban*, Belgrad, Preporod, 1997.

⁹⁰ BOER, Harry R.: *A Short History of the Early Church*, Michigan, Eerdmans, Publ. Inc., 1976, 43–46.

⁹¹ GRUCHY, John W. De.: *Christianity and Democracy, A theology for a just word order*, Cambridge, Cambridge University Press, 1995, 15–35.

⁹² SZATHMÁRY Béla: *Magyar egyházjog*, Budapest, Századvég, 2004, 168–170.

szabályozás belép a rendszerbe és „mindenki teszi a maga dolgát”. Ennek ellenére számos tapasztalat mutatja, hogy ha valakinek élő elhívásmé-
nye van, mégsem jut el soha odáig, hogy a külső szabályozás rendszerébe
bekerüljön: tehetséges, karizmával rendelkező, vezetői szempontból al-
kalmas emberek sohasem kerülnek az egyházpolitika vonzásába, mert a
már említett hagyomány közbeszól. Vajon, ha ma élne Pál apostol és fel-
szólalna egy zsinaton azt állítva, hogy mennyei látomása volt, hinnének
neki? Megbíznák az egyház vezetésével?

Itt is nyugati példát szeretnék tálalni a megoldás kezelésére. Az USA-
ban a protestáns egyházak tekintetében a lelkészi munkahelyek már leg-
alább 50 éve telítettek. Ezzel nekünk is szembe kell néznünk: tudunk-e
lelkészi munkahelyet kínálni egy fiatalnak, ha elvégezte a teológiát. Ho-
gyan bizonyítsa elhívását, ha nincs számára lelkészi hely?

A fentiek kezelésére találták ki az „sátrokészítő misszionárius”
státust⁹³ Pál mintájára, ha valaki bizonyítani akarja rátermettségét.
A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy nem veszik fel az egyház állo-
mányába, nem kap gyülekezetet és lelkészi támogatást, hanem lai-
kusként alapítania kell egyet. A gyülekezetalapítói munkát anyagilag
pályázatokkal támogatják. Mivel e gyülekezetek állami támogatást
nem használhatnak,⁹⁴ nem is számítanak jogi személynek. A cél, hogy
tized formájában legalább annyi adományt fizessenek be az adott
egyház központi pénztárába, ami képes eltartani egy lelkészt. Ha ezt
valaki a nulláról képes megvalósítani, bizonyította a rátermettségét,
„kitermelte” a bérét, alkalmassá vált arra is, hogy a szervezeti elhívás
szabályai szerint felvegyék lelkésznek. A tapasztalatok szerint még a
jelentéki liberális nyugati társadalomban is 3-5 év alatt lehetséges
ilyen módon gyülekezetet alapítani.⁹⁵ Ez egyben azt is igazolja, hogy
nem csak a külső-belső elhívás kérdését kell(ene) újragondolni, de
azt is, hogy a haldoklónak hitt társadalom nagyon is felébreszthető,
ha a pulzusán tartjuk a kezeinket.⁹⁶ Kérdés, hogy ha a jelenlegi egy-
házszerkezet szerint egy fiatal, akit a külső elhívás szabályai szerint
kibocsátunk és lelkészi fizetést adunk neki, mennyiben lesz érdekelt

⁹³ Ez a státus, mint hivatalos megnevezés mind a mai napig megtalálható a Hetednap
Adventista Egyház gyakorlatában és több szabadegyházi felekezet gyakorlatában is.

⁹⁴ Az amerikai szabadegyházi szerkezet szigorúan elzárkózik a hitéleti tevékenység
állami támogatásának lehetőségétől: *Hetednap Adventista Egyház Gyülekezeti Kézi-
könyve*, Pécel, Hetednap Adventista Egyház Magyar Unió, 2006¹⁷, 198–208.

⁹⁵ GLADDEN, Ron: *Alapítsuk meg a jövőt*, Budapest, Advent Kiadó, 1998.

⁹⁶ Itt ajánlom Szigeti Jenő kiváló írását – SZIGETI JENŐ: *Hogyan jönnek létre a sza-
badegyházak?* in Uő. (szerk.): *Egyházak – egy világ végén*, Budapest, Advent Irodal-
mi Műhely, 2009, 54–78.

a társadalom problémáival való tényleges szembesülésben, ellenben azzal, akinél ez egzisztenciális kérdés.⁹⁷

Egyházaink különböző módon oldják meg az elhívás szabályozásának kérdését. Megítélésem szerint azonban elérkezett az ideje, hogy ebbe az irányba is nyitottak legyünk és megteremtjük a szolgálat ilyen irányú feltételeit is. Nem lesz könnyű!⁹⁸

4.3 Harmadik dilemma: organizáció vs. pluralitás

A hagyományok megőrzése és továbbvitele ellenében támaszt egy liberalizáció, amely rugalmasabban kezeli az egyházi hagyományokat és az identitást, ezzel szemben pedig az organizáció az értékeket, az identitást és a hagyományokat védi.

A liberalizmus az egyik rákfenéje az egyháznak, pláne a teológiának. A liberalizáció alatt azonban mást is érthetünk. Hadd idézzem itt is nagy tekintélyű teológiai professzorom népszerű tanítását: „A tradíció halott atyáink élő hite, de a tradicionálizmus a ma élő emberek halott hite.”⁹⁹ Ugyanígy a nem kívánatos liberális jelző megfosztja a vallásos életet attól, aminek lennie kell, konkrétan, hogy ellentétet képezzen a liberális világgal szemben. A liberalizáció ellenben felszabadít és enged azzá lenni, ami lehetek, vagy amivé válhatok az Istennel való kapcsolatban.¹⁰⁰

Erre a dilemmára a lelkeszi tapasztalatom 23 évéből szeretnék példát bemutatni, nem pedig szakirodalomra támaszkodni. A mi egyházunk sem szereti a felemás házasságokat. Nem felemás, ha két egyházon belüli ember házasságáról van szó, természetesen ellentétes neműeket értve ez alatt. A válás és újraházasodás statisztikáját nézve azonban alig vagyunk jobbak, mint a világi, vallástalan emberek. Történt egy eset az egyik gyülekezetemben: kezelhetlenné vált lelkigondozói szempontból egy házasság. Már nem tudtam mit tanácsolni, mint a válást. A „szereket” azonban erősebb volt: a férj megmaradt hetednapos adventistának, a feleség egy kisebb pünkösdi jellegű gyülekezetbe kezdett járni, ahová a kisebbik lányuk is bekeresztelkedett. Azóta béke van, nem csak látszat-

⁹⁷ A magyarországi tapasztalatok 1990-2011-ig azt mutatják, hogy ilyen módon nem lehet produktív missziói munkát végezni. Jöttek ugyan létre új gyülekezeteink, de csak ott, ahol a laikus tagság tartotta kezében az ügyet. Én magam is dolgoztam ilyen projecten több-kevesebb sikerrel.

⁹⁸ SZIGETI Jenő: Egyházak a posztszocialista társadalom bűvös hintójában, *Adventista Szemle*, XI. évfolyam, 2018/2, 73–81.

⁹⁹ SZIGETI Jenő: Hívók a társadalomban, *Adventista Szemle*, IX. évfolyam, 2016/2, 39–49.

¹⁰⁰ KADE, Emanuel de: *Liberal religion, Progressive Version of Judaism, Christianity and Islam*, London, Routledge Publ., 2019.

béke. Ellenben nemrégiben történt: egy kollégám, akit már tanítottam a teológián, lelkes lett és ragaszkodva a jó rendhez, olyan felséget választott magának, akit kisgyermek korától kezdve a hitre neveltek a Hetednapi Adventista Egyházon belül. Pár év házasság után válás lett belőle: az asszony döntött úgy, hogy elhagyja még az egyházat is.

Mit mondhat az ember két ilyen helyzetre?

Az egyik eset arra mutat rá, hogy van liberalizáció egy plurális társadalomban, ahol a vallás is plurális, a másik pedig arra, hogy akár a lelkészek házasságra vonatkozó szabályozását is érdemes lenne átgondolni, sok más szabály értelmében, mert azok idejét múltak. Ökumenikus értelemben egyébként is nehéz biblikus alapokon kimondani, hogy két különböző felekezetből miért is ne házasodhatna össze két arra rátermett, ellentétes nemű ember, ha egyébként mindkettő hívő – ebbe beleértve a lelkészcsaládokat is.

Mindez természetesen nem kizárólagosan egyházjogi kérdés, első sorban etikai, de a szabályozás mindenképpen az egyházjogot érinti.

Utószó

Tanulmányom végén, újragondolva a Szathmáry professzor úrral való kapcsolatomat, az első szó, ami eszembe jut: a *hála*. Olyan személynek ismertem meg, aki mellett szabad gondolkodni, és aki a diákokat gondolkodásra is serkenti.

Remélem, hogy e dilemmafejtegetéssel nem mentem túl messzire, csupán megmaradtam a közös gondolkodás mezsgyéjén, ami eredeti célom volt. Fontos jeleznem, hogy mindazt, amit itt leírtam, nem kritikának szánom – a legkevésbé sem. Egyházaink strukturái eltérőek, de a problémák mindig ökumenikusak, így ami a Református Egyháznál probléma, az a Hetednapi Adventista Egyháznál is. Igyekeztem úgy fogalmazni, hogy tanulmányomban az „egyház” szó a lehető legáltalánosabb és egyben leginkább egyetemes értelemben szerepeljen. Ezeket mondtam volna el egy 2011-es vallásszabadsági konferencián, vélhetően politikától mentesen, amely akkor sem volt célom.¹⁰¹

Reménységgem, hogy a jövőben lesz lehetőség tudományos értelemben reflexióra, amit várok is! Ha nem lenne ilyen, írásban is szívesen veszem az észrevételeket!

¹⁰¹ Töredelmesen bevallom, hogy tervben volt ennek a tanulmánynak előadás a szokásos konferenciái 20 percben. A vázlat elméletben készen is volt, de érthető módon azzal nem hozakodtam elő, nem tehettem a már említett okok miatt.

„HAJMERESZTŐ AZ EGÉSZ”. AZ ELDÖNTETLENSÉG LEHETŐSÉGEI HENRY JAMES A CSAVAR FORDUL EGYET CÍMŰ KISREGÉNYÉBEN

Szeretettel ajánlom ezt a kis műértelmezés-kalandot – valamint a szóban forgó, 1900-ban megjelent Henry James-kisregényt – Szathmáry Béla, a nagyszerű jogász és bíró figyelmébe. Az igazságszolgáltatás ügyének elhivatottjaként talán érdekesnek találja majd, hiszen a jó és rossz, hamis és igaz, morál és erkölcstelenség kérdései egyaránt lényegesek jelen történetben. Bár a jog valószínűleg stabilabb mankót és sorvezetőt nyújt egy-egy vitás kérdés eldöntéséhez, mint amit egy összetett irodalmi mű szövege kínál az értelmezés számára, elképzelhető, hogy gyakorlata során Szathmáry Béla maga is szembesült sajátos „kisértethistóriákkal”, „szellemi történetekkel”, illetve bizonynal kapcsolatba került az igazság földerítését célzó nyomozói munkával...

Műfajok között

„a jó és rossz küzdelmének allegóriája”¹

(Értelmezések) Henry James *A csavar fordul egyet* című kisregénye meglehetősen sokféle és egymáshoz látszólag kevésbé kapcsolódó értelmezési hagyományhoz tudott kapcsolódni. A szöveg szerkezete, hangja, elbeszélésmódja és cselekménye önmagában is provokatív, de együttesen egy olyan reflektált és rétegzett szöveget kínálnak értelmezésre, amely legkülönbözőbb kritikai gyakorlatok számára nyújtott terepet. Mind a mai napig több, többé-kevésbé egyformán releváns és kielégítő interpretáció látott napvilágot – a legtöbbjük meggyőző és szabatos, vonatkozó és oda-

¹ A mottó Sarbu Aladár *Henry James világa* című könyvéből származik. Kiemelések tőlem. (SARBU Aladár: *Henry James világa*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1979.)

illő szövegrészletekkel messzemenően alátámasztott értelmezés. És a folyamat valószínűleg még nem ért véget.

Ismeretes, hogy a kisregény fogadtatása nem volt sem viharos, sem ellentmondásos: kevés port vert fel. A század második felében (főként olyan kultúraelméleti irányzatok, mint a posztstrukturalizmus, a dekonstrukció és a pszichoanalízis révén) aztán egyre többször szállt fel az egy-egy értelmezés által keltett por, míg mára az apró szemcsék homályában nehéz észrevennünk az eredeti Henry James-i intenciók szerinti tiszta és világos művet. Nehéz, azonban koránt sem lehetetlen. A különböző interpretációk ugyanis egymásnak kevészer mondanak ellent,² és sok közöttük a kapcsolódási pont. Dolgozatomban egyfajta rendszerezésre teszek kísérletet: az első, áttekintő jellegű fejezetben igyekszem valamilyen rendet vinni az eddigi értelmezésekbe, majd kitekintek a kisregény két lehetséges műfaji kapcsolatára, a fantasztikumhoz és a metafizikus, illetve anti-detektívtörténethez fűződő viszonyra.

Léteznek ismertebb, az éppen aktuális irodalmi divatnak jobban megfelelő értelmezések. A szerzői szándékok és följegyzések már önmagukban kijelölhetik a vizsgálódás irányait. Henry James-ről tudjuk, hogy nagyon tudatosan szerkesztette műveit, és bevallottan a reflektált irodalmat (művészetet) tartotta igazibbnak, hangsúlyosabbnak. Határozott véleménye volt *A csavar fordul egyetről* is. Először is, míg a legtöbb értelmező a nevelőnő (mint elbeszélő és/vagy mint szereplő) felől próbált valahogyan rálátni a műre, az író maga azonban – jegyzetfüzete tanúsága szerint – kevés figyelmet szentelt neki a történet megtervezésekor. A hangsúly a két (halott) szolgán, azaz a visszajáró kísérteteken és a gyerekeken van, valamint a jelenések helyszínein.³ Csak a jegyzet vége féltesz említést a nevelőnő alakjáról. Wayne C. Booth is idézi James azon kijelentését, hogy szükségtelennek tartja a nevelőnő körüli ellentmondásokat és vitákat. James maga pusztán egy olyan személytelen narrátort akart létrehozni, aki képes tisztán, világosan és érthetően elmondani a történeteket. Ezt a külső megfigyelőt, az ügyesség, szilárdság és bátorság kivételével minden belső bonyolultságot nélkülöző rezonort vélte megtalálni a nevelőnő alakjában.⁴ James intenciói tiszták. A legtöbb kritikus

² Kivéve a két fő, egymást kizárónak tűnő interpretációt: az egyik szerint a szellemek valóságosak, a másikban csak a neurotikus nevelőnő képzeletének szüleményei – Vö. JAMES, Henry: *The Turn of the Screw*, Ed. BEIDLER, Peter G., Boston, Bedford Books, 1995, 127.

³ TROTTER, David: *The English Novel in History 1895–1920*, London – New York, Routledge, 1993, 232.

⁴ BOOTH, Wayne C: *The Rhetoric of Fiction*, London – New York, Penguin Books, 1991, 312.

nem habozik azonban eltérni a szerzői szándék tekintélyétől.

Újra és újra rámutatnak, hogy a pusztán személytelen külső megfigyelőnek szánt narrátor tevékenysége meghaladja eredeti szerepkörét – nem csak értelmezi, de akár félre is értelmezi saját adatait és megfigyeléseit.⁵ Pontosán úgy, ahogyan általában az olvasó teszi ezt nap mint nap (a félreértés szükségszerűsége a posztmodern elméletek óta az irodalmi szövegek egyik legfontosabb sajátossága, mert – az ugyanúgy másképpen értéktől terhes mindennapi beszédétől eltérően – az irodalom tudatosan épít a nyelv ezen sajátosságára). *A csavar fordul egyet* egyik értelmezési lehetősége ebből a párhuzamból indul ki: a nevelőnő nem elsősorban egy szereplő, hanem egy olyan pozíció, amelybe az olvasó zökkenőmentesen tud behelyezkedni. „A nevelőnő a bizalmatlan olvasó szerepét játssza a szövegen belül” – idézi Trotter Shoshana Felmant.⁶

Csak a felsorolás szintjén maradva, az újabb értelmezések közül az alábbi irányok a leggyakoribbak: pszichoanalitikus (pl. Leon Edel, Felman, Edmund Wilson), dekonstrukciós és posztstrukturalista (pl. Felman, Brooke-Rose), feminista (pl. Priscilla Walton), marxista kritika (pl. Bruce Robbins).

(*Olvasatok vitája*) Wayne C. Booth is kijelenti, hogy bár James mindig explicit kifejezőmódrú, és soha nem homályosságra törekedett, „tény marad, hogy a történet olvasóra tett hatása messze van attól, hogy világos és érthető legyen”.⁷ Booth alapvetően az olvasói reakciók és válaszok felől vizsgálja a szöveget, ugyanakkor elismeri, hogy számára James tudatos írói intenciói teljes mértékben megvalósultak: „a kísértetek igaziak, a nevelőnő azt látja, amit mond, hogy lát”.⁸ Szerinte a viták abból adódnak, hogy a nevelőnő egyike azon eldönthetetlenül megbízhatatlan elbeszélőknek, akik nyilvános polémiákba vezették az olvasót. Jőmagam azokhoz a legújabb elgondolásokhoz tudok csatlakozni, amelyek szerint nem is létezik egyetlen autentikus olvasat – mindegyik, önmagában releváns és jól megérvelt interpretáció megállja a helyét. A szöveg teljes mértékben lehetővé teszi ezt.

A kritikusok egyik köre abból indul ki, hogy tagadják a kísértetek létezését, az elbeszélőt a szexuális elfojtás neurotikusanak tartják, a szellemeket pedig az ő hallucinációinak. Bármelyik értelmezés alátámasztható, „majdnem mindegyik, elejétől a végéig, egyformán olvasható mind-

⁵ TROTTER: i. m., 232.

⁶ Uo., 231.

⁷ BOOTH: i. m., 313.

⁸ Uo., 314.

két értelem felől nézve”. A két csoport között ott van a kompromisszumot hangoztatók köre – a szellemek is lehetnek valóságosak, de elég adat van arra nézve is, hogy megengedjék a mentális zavar diagnózisát.⁹ Alapvetően olvasói döntés függvénye, hogy melyik irányba indulunk el, majd az is, hogy tartjuk-e ezt az irányt, vagy sem. A detektívregények (és más titokfelderítő vagy célelvűen irányított szövegek) egyik legjellemzőbb sajátossága érvényesül jelen esetben is: „a végső megoldás hiánya vagy nem kielégítő volta hívja fel a figyelmet a történetben megbújó hézagokra, ellentmondásokra, széttartó erőkre”.¹⁰ Ugyan bármikor megvan az újraolvasási döntés meghozatalának lehetősége, *A csavar fordul* egyetlen esetében ez sem szolgál feltétlen megnyugvással. (Akárhányadszori) újraolvasásunk legalább olyan bizonytalan lesz, mint az első. Nincs ugyanis a kezünkben az értelmezések közötti választáshoz szükséges egyértelmű bizonyítékok halmaza, így az olvasó mint a szöveg „végső jelentése” után kutató nyomozó – az újabb detektívregények analógiája szerint – kudarcra van ítélve: nem fogja elkapni a gyilkost, több jelölt közül bármelyiket gyanúsíthatja, mert mindegyik gyanúsított ellen kb. ugyanannyi és ugyanolyan súlyú (tehát nem perdöntő) bizonyítéka van.

A Peter G. Beidler által szerkesztett, a regény teljes szövegét és öt értelmezést (Wayne C. Booth, Shoshana Felman, Stanley Renner, Priscilla L. Walton, Bruce Robbins) tartalmazó kötetben a szerkesztő alapos áttekintést ad *A csavar fordul* egyet értelmezéstörténetéről. Az olvasó választhat, hezitáljon-e a látogatók, a gyermekek és a nevelőnő állapota felett, vagy választhatja azt, hogy habozik habozni. Magát a szöveg eldönthetetlen természetét is többen különféleképpen értelmezték – jól látszik a tendencia: egy határozottan világosnak és érthetőnek szánt szövegből előbb egy bonyolult, reflektált, de feltárható szöveg lett, majd az újabb értelmezésekkel egy eldönthetetlenül többértelmű mű alakult ki, amihez egy „naiv” olvasón kívül más nemigen tud megnyugtatóan (egyések szerint semmilyen lehetséges módon sem) nyúlni. Sőt, Beidler áttekintése arra enged következtetni, hogy manapság a szöveg újabb lépést tett: már csak metakritikusan lehet hozzá viszonyulni – a regény helyett a regényről írott szövegek lettek a kritikák kizárólagos témái.

⁹ Uo., 313.

¹⁰ BÉNYEI Tamás: *Rejtélyes rend, A krimi, a metafizika és a posztmodern*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2000, 172.

Fantasztikum

„Ő lenne az? – Annyira el voltam szánva, hogy megszerzem a végső bizonyítékokat, hogy olyan lettem, mint a jég: ki akartam csikarni belőle. – Kit értesz „ő” alatt? – Peter Quintet... te ördög! – Megint könyörgő, elkíszott tekintettel nézett körül a szobában. – *Hol van?*”¹¹

(*Horror történet*) Klasszikus értelemben, első olvasásra *A csavar fordul egyet* tekinthető kísértethistóriának. De valóban lehet az? A kérdés megválaszolásához vessünk egy pillantást a műfaji hagyományra.

A szellemek jelenléte indítja be természetesen a kísértethistória tradícióját. „Az alsó szintű mimézisben a szellemek már Defoe óta szinte teljes mértékben a 'kísértethistóriák' kategóriájában különülnek el”.¹² A „klasszikus” kísértethistória szoros kapcsolatot tart fenn a horror műfajával.¹³

Az egyik alapvető sajátosság az, hogy a horror történetekben a szörny mindennapi világunk egy rendkívüli teremtménye, és nem egy mindennapi teremtmény egy rendkívüli világban.¹⁴ Vizsgált szövegünkre (ellentétben pl. a tündérmesékkel) ez teljes mértékben igaz – szörny alatt értsük a mű negatív hősét, Peter Quintet, de akár (a szegény nevelőnőre és a gyerekekre is feltételezeten hatást tevő) Miss Jesselt is tekinthetjük bátran annak. És mivel visszajáró lelkeként jelennek meg, kétségtelenül nevezhetőek rend-kívülieknek (arról is szól a kisregény, hogy hogyan bontják meg a jelenések Bly megszokott korábbi rendjét – a szellemek ugyanis mindig valamin kívül jelennek meg, kívül a domesztikált renden). A horrorban a szereplők mindig félnek a szörnyektől, megrémülnek, és egyszerűs mind undorodnak is tőlük. A szörnyű teremtmények nem pusztán elképzelhetetlenek, de tisztátalanok és undorítóak, megvetésre méltóak is egyben, a szereplők nem csak rettegést, de utálatot is mutatnak irányukban.¹⁵ (A rettegés sokszor testi remegéssel kapcsolódik össze – nem véletlenül, a szörnyek sokszor hidegben, például éjszaka

¹¹ JAMES, Henry: *A csavar fordul egyet*, ford. KATONA Tamás, Szentendre, Interpopulart, 1995, 102.

¹² FRYE, Northrop: *A kritika anatómiája*, ford. SZILI József, Budapest, Helikon, 1998, 48.

¹³ A műfaj sajátosságait Noel Carroll *The Philosophy of Horror* című munkája alapján mutatom be. Meg kell jegyezni, hogy Carroll nem adoptálta Todorov kategóriáit, bár csodálja őt és nagyban hatott rá: CARROLL, Noel: *The Philosophy of Horror or Paradoxes of the Heart*, New York – London, Routledge, 1990, 16.; Todorov rendszerében a horror a fantasztikus-csodás címke alá esik.

¹⁴ CARROLL: i. m., 16.

¹⁵ Uo., 21, 23.

jelennek meg.) A nevelőnő, mint látjuk, hasonló érzésekkel bír a két volt szolgáló iránt. Nem csupán retteg tőlük maga is, és nem csak a gyereket félti rontó hatásuktól, de megvetést és undort is érez irántuk, mint alacsonyabb rendű létformák iránt (a konvencionális viktoriánus értékrend meg is követel hasonló beállítódást a Quinthez és Miss Jesselhez hasonló, alacsonyabb rendű, „bűnös életű” emberek, úrfiakkal és úri kislányokkal barátkozó szolgálók felé). A félelem továbbá egy olyan speciális, a normáltól eltérő, izgatott, feszült és felkavart fizikai és lelki állapotba taszítja a rettegőt, amelyben olyan dolgokat is tapasztalni vél, amelyeneket egyébként, nyugodt állapotban nem látna, hallana, érezne.¹⁶

Ezen a ponton kapcsolhatunk be egy újabb hagyományt. Azt, amikor a mű során (általában a végén) kiderül a (sokszor egyes szám első személyben megnyilvánuló) pozitívnak vélt főhősünkről, hogy ő maga a szörny. Erre a jelenségre példaként szolgálnak a farkasember- és vámpírtörténetek bizonyos időközönként átváltozó karakterei, de utalhatnak a – Noel Carroll által is említett – Howard Phillips Lovecraftre, akinek például a *The Outsider* című novellájában a történet mesélője a mű végén tükörbe nézve szembesül saját valójával, és szörnyű, hátborzongató külsejével.¹⁷ Vizsgált szövegünk esetében is megfigyelhetünk hasonlót. A tükör motívum visszatér a kisregény nagy tükreben, amelyben először pillantja meg magát tetőtől talpig a nevelőnő. Először szembesül itt saját magával – és a történet végére odáig jut el, hogy ha a szellemek nem léteznek, akkor kicsoda ő? Talán nem más, mint a horror történet negatív hőse, a szörny. Ez alapján a gondolatmenet alapján tartom horror történetnek *A csavar fordul egyet*et. De csak olyan értelemben, ahogy a krimiparódia is krimi: kisregényünk a horror történet paródiájává válik a sémák ironikus kifordításai által.¹⁸

(*Fantasztkum*) Noel Carroll egy helyen bővebben is ír *A csavar fordul egyet*ről. Tzvetan Todorov definícióját követve megállapítja, hogy a regény nem lehet horror történet, mert a fantasztikus (ahová jobban beleillik) nem a horror alműfaja: a horrorban a szörnyek úgy jelennek meg, hogy semmiképpen

¹⁶ Itt idézhetném Dosztojevszkij (pontosabban szereplője, Szvidrigajlov) érvét a *Bűn és bűnhődés*ből: az, hogy leginkább csak beteg emberek tapasztalnak örültnek tűnő látomásokat, nem a betegség természetellenességét jelenti feltétlenül, hanem talán azt, hogy csak a beteg ember elméje válik képessé meglátni, meghallani bizonyos dolgokat.

¹⁷ Nem ez Lovecraft egyetlen ilyen novellája. Több más történet is követi azt a sémát, hogy a főszereplő a szöveg végére változik át szörnyré. Vö. pl. *Árnyék Insmouth fölött*.

¹⁸ Vö. HUTCHESON, Linda: *A Theory of Parody, The Teachings of Twentieth-Century Art Forms*, New York – London, Methuen, 1985, 6.

sem magyarázhatóak meg természetes úton semmiféle tudomány segítségével¹⁹ – legyen az biológia, fizika, vagy mint esetünkben, a pszichológia. A pszichoanalitikus értelmezést is megengedő olvasói hozzáállás nem teszi lehetővé a horrorként való olvasást. De több horror történet is azt a sémát követi (pl. a felfedező-felderítő jellegű művek), hogy fantasztikusként indul, hezitálva a tudományos magyarázat és a természetfölötti között, ám végül, miután a szörnyek létezése világossá vált az olvasó előtt, végérvényesen horrorként végzi.²⁰ Esetünkben, ha a kis Miles halálát az olvasó olyan különösnek találja, hogy képes nyugodt szívvel inkább a természetfölötti beavatkozás mellett dönteni, *A csavar fordul egyet* is lehet horror.

Rosemary Jackson is a fantasztikushoz utalja a kísértethistóriákat: „a szellemtörténet a fantasztikus egy speciális kategóriája, amely a népi folklórból ered és a gótikus horroron keresztül fejlődött ki, hogy végül nagyon népszerűvé váljon a viktoriánus korszakban, Sheridan Le Fanu, M. R. James, Rudyard Kipling, Arthur Machen, Vernon Lee, Henry James, stb. művein keresztül.”²¹ Ezért is sorolja – szintén Todorov alapján – vizsgált szövegünket is a fantasztikus kategóriájába, „ahol az olvasó kételyek között marad a 'szellemek' természetes vagy természetfölötti eredetét illetően.”²² Ez a bizonytalansági tartomány a fantasztikus legfőbb specifikuma. De Jackson sem veszi át egy az egyben Todorov rendszerét, bár természetesen ő is belőle indul ki. Ő például nem tartja műfajnak a fantasztikust, mert – a *csodással* ellentétben – a másik hivatkozási alapot, a *különöst* nem tekinthetjük irodalmi kategóriának. Ezért definiálja a fantasztikust „irodalmi eljárás mód”-ként (literary mode), és helyezi azt a *csodás* és *mimetikus* opciója közé (és tartja e két eljárás elemeinek a kombinációjának).

Végül rátérek a sokat emlegetett Todorovra, aki szintén megemlíkezik *A csavar fordul egyetről*, teljes mértékben fantasztikusként definiálva azt. „*A fantasztikum* a bizonytalanság idejét tölti ki. Amint az egyik vagy másik választ fogadjuk el, elhagyjuk a fantasztikumot, és valamelyik szomszédos műfajba lépünk: a *különösbe*²³ vagy a *csodás-*

¹⁹ CARROLL: i. m., 145.

²⁰ Jó példát találunk erre a jelenségre a magyar populáris irodalomban. Lőrincz L. László és Leslie L. Lawrence (egyazon író két álneve) regényei abban különböznek egymástól, hogy míg Lőrincz történetei valamilyen különös, de megmagyarázható eseményből kiindulva végül teljesen természetfölöttivé válnak (általában katasztrófával végződve), addig Lawrence-nél mindig kiderül, hogy a farkasember egy közönséges gyilkos, és a vámpír is csak ember.

²¹ JACKSON, Rosemary: *Fantasy, The Literature of Subversion*, London – New York, Routledge, 1991, 68.

²² Uo., 32.

²³ „Ha úgy dönt, hogy a valóság törvényei változatlanok maradhatnak, és lehetővé teszik a leírt jelenségek magyarázatát, azt mondhatjuk, hogy a mű egy másik mű-

ba.²⁴ A fantasztikum tehát a csak természeti törvényeket ismerő ember habozása egy természetfölöttinek tűnő esemény láttán.²⁵ Ez a habozás az olvasó részéről mindenképpen megvan, a főszereplő-narrátor részéről viszont szinte egyáltalán nincs meg, ő nagyon biztos magában, *csodásként* fogva fel az eseményeket.

A fantasztikum három todorovi feltétele²⁶ közül láthatóan nem mindig teljesül be a második (az olvasó azonosulása egy szereplővel), sem pedig a harmadik, egyébként szükséges feltétel (az allegorikus és „költői” értelmezések elvetése). Az első feltétellel semmi probléma nincs. Az átmeneti kategóriákat tekintve a „fantasztikus-különös”-hez tudnám leginkább kötni a szöveg pszichoanalitikus értelmezését: Olyan események, melyek természetfölöttinek tűnnek a történet során, végül racionális magyarázatra lelnek. Az események szokatlan volta okán hitték sokáig szereplő és olvasó, hogy a természetfölötti megjelenéséről van szó. Az irodalomkritika ezt a változatot „megmagyarázott természetfölötti” névvel illeti (és bírálja gyakran).

Fejezetzárásként Todorovot idézem: „Ám hiba lenne azt állítani, hogy a fantasztikum csak a mű egy részében létezhet. Vannak szövegek, melyek a kétértelműséget, az „odaát” érzetét mindvégig fenntartják. Amikor becukjuk a könyvet, akkor is megmarad a kétértelműség. Ennek figyelemreméltó példája Henry James regénye, *A csavar fordul egyet*: a szöveg nem teszi lehetővé, hogy eldöntsük, kísértetek járkál-e a régi birtokot, vagy csak a nevelőnő hallucinációiról van szó, melyeket az őt körülvevő nyugtalanító közeg okoz”.²⁷ Megállapíthatjuk, hogy a todorovi fantasztikum is elégségesnek tűnő magyarázatot szolgáltat a szöveg eldönt(het)etlenségeit illetően.

Detektívtörténet

„...ugrásra készen állok, hogy valamilyen furcsa rejtett gondolaton kapjam őket.”²⁸

fajhoz, a különöshöz tartozik”. HANKISS Elemér (szerk.): *Strukturalizmus*, I. kötet, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1997, 39.; Vö. még: TODOROV, Tzvetan: *Bevezetés a fantasztikus irodalomba*, ford. GELLÉRI Gábor, Budapest, Napvilág, 2002.; TODOROV, Tzvetan: *The Fantastic, A Structural Approach to a Literary Genre*, New York, Cornell University Press, 1975.

²⁴ „Ha épp ellenkezőleg, úgy dönt, hogy új természeti törvényeket kell elfogadnunk, melyek révén a jelenség magyarázhatóvá válik, a csodás műfajába lépünk” – HANKISS: i. m., 39.

²⁵ Uo., 25.

²⁶ Vö. Uo., 31.

²⁷ Uo., 41.

²⁸ JAMES: *Csavar*, 46.

(*Klasszikus detektívtörténet*) Végezetül azt vizsgálom meg, hogy mennyiben csatlakoztatható Henry James regénye egy másik hagyományhoz, a bűnügyi vagy titokfelderítő történetekhez. Alapvetően négy változatát különíthetjük el a hagyománynak (ezek a változatok természetesen egymásba fonódnak). Ezek az alábbiak: klasszikus vagy analitikus detektívtörténet, krimiparódia, metafizikus detektívtörténet, anti-detektívtörténet.

Klasszikus vagy analitikus detektívtörténetként kevésbé megnyugtatóan olvasható a mű.²⁹ Hiányzik például maga a detektív, a segéd, a gyilkos, a hulla – legalábbis „hivatalosan”. De ha jobban szemügyre vesszük a szerkezetet, vannak szereplők, akik megfeleltethetőek a fenti címkéknek. Ráadásul nem is ezek a detektívtörténet elsődlegesen meghatározó sajátosságai: „*Klasszikus detektívtörténeten* a bűnügyi történetnek azt a típusát értem, amelynek cselekménye egy központi rejtélyen, valamint a rejtélyt (általában gyilkosságot) feltáró nyomozó racionális, logikus okoskodásán alapul – vagyis az izgalmak, a kalandok (nemcsak a befogadó számára) elsősorban intellektuális természetűek”.³⁰ Ez, úgy érzem, elmondható Henry James kisregényére is. (Ez a koncepció egyébként láthatóan ellentmondásban van a *klasszikus kísértethistória* hagyományával, amelyben a kalandok általában *nem* intellektuális természetűek. Ezt akár közvetett bizonyítékként is felfoghatjuk a kísértethistória elleni perben.) A nyomozást a nevelőnő végzi, célja a két korábbi szolgáló rejtélyének – különös életvitelének, afférvjának, eltűnésének és feltételezett halálának, akár egy lehetőség szerinti meggyilkolásának, valamint a gyerekekhez fűződő különös kapcsolatának – röviden, a múltnak a felderítése. A nyomozásban Mrs. Grose segíti az amatőr detektívet, s hű segédként mindig le van maradva egy-két lépéssel a nevelőnő mögött.

A nevelőnő a detektívekhez hasonlóan a rend képviselője a rend-kívüli szituációban. Ezt támasztja alá a már korábban idézett james-i szándék a narrátor személyét illetően (bátorság, szilárdság, ügyesség), ráadásul a személytelen (nek szánt) hang és nézőpont kísértetiesen emlékeztethet minket a műfaj klasszikus nyomozójára, Edgar Allan Poe Dupin-jére, aki nyomozás (logikázás) közben elveszíti minden emberi-érzelmi tulajdonságait.³¹

Amikor ez a nyomozói tevékenység a jó és a gonosz párharcában is megtestesül, a történet metafizikai tétet kap, belépve így a metafizikus detektívtörténet hagyományába. Ugyanez állapítható meg akkor, amikor „az általános episztemológiai allegorikusság mellett a nyomozást töb-

²⁹ Különösen Bényei Tamás intése után: „Nyomozás, keresés, olvasás, bűnügyi vagy rejtély majdnem minden terjedelmesebb elbeszélő szövegben van; aki akar, mindenhol detektívtörténetet talál...” – BÉNYEI: i. m., 15.

³⁰ Uo., 15.

³¹ Vö. Edgar Allan Poe: *A Morgue utcai kettős gyilkosság*.

bé-kevésbé nyíltan az olvasás/értelmezés allegóriájaként is használja³² Bizonyos dekonstrukciós értelmezések (pl. Shoshana Felman) pontosan erre helyezik a hangsúlyt. Ha tehát detektívtörténet, akkor mindenképpen metafizikus is. Ez a metafizikai tét akkor is érvényesül, ha anti-detektívtörténetről beszélünk.

(*Anti-detektívtörténet*) „A megoldás nem lehetséges, bizonytalanná válik, nyugtalanítóan megsokszorozódik, elveszti jelentőségét, vagy olyan síkra helyeződik át, amely a klasszikus detektívtörténet számára nem látható és nem releváns. Ezeket a klasszikus krimi episztomológiai alapfeltevéseit megkérdőjelező, dekonstruáló metafizikus detektívtörténeteket [...] *anti-detektívtörténeteknek* nevezzük³³ A megoldás megsokszorozódását azzal is könnyen szemléltethetjük, hogy Peter Beidler nem kevésebb, mint 27 különböző értelmezését adja a „Miles halála” jelenetnek.³⁴ Ez már önmagában sem megnyugtató, de a megoldás bizonytalanságát még lehet fokozni. Elég arra gondolnunk, hogy a nyomozás egyik lehetséges gyanúsítottja (ami ironikus módon maga a detektív számára sem világos, egy-két homályos megjegyzéstől eltekintve) maga a detektív, aki végül potenciálisan (bizonyos értelmezések szerint minden kétséget kizáróan) gyilkossá válik. A „nyomozó mint áldozat” mellett „a nyomozó mint gyilkos” az anti-detektívtörténetek egyik lehetséges kimenetele.³⁵ Az elbeszélés egyik funkciója tehát az lehet, hogy a nevelő (ön)tudatlanul védőbeszédet mond gyilkos tette felmentéséért.

(*Konklúzió*) Elsősorban a műfaji hagyományokat vizsgálva a dolgozat áttekintést kívánt adni *A csavar fordul egyet* című szöveg eldönthetlenségeinek lehetséges okairól, remélt célja szerint egy-két új olvasási szempontot is megnyitva. A fantasztikum szempontrendszere felől a szöveg hezitálásra készítő erejét vizsgáltuk, megmaradva a bizonytalan billegés mint leginkább releváns állapot feltérképezésénél. Végül a detektívtörténeti szöveghagyomány szempontjait érvényesítettem a regényre, rámutatva, hogy ez az értelmezés erőteljes relevanciával bír, és nemhogy megfér másfajta értelmezésekkel, de erősíthetik is egymást.

³² BÉNYEI: i. m., 18.

³³ Uo., 19.

³⁴ JAMES: *Turn*, 141–144.

³⁵ Márai Sándor *A gyertyák csonkig égnek* című műve például a „nyomozó mint gyilkos” változatra is jó példa, és szintén meggyőzően olvasható anti-detektívtörténetként, míg klasszikus bűnügyi történetként kevésbé tűnik relevánsnak.

A DOLGOK EGY (VAGY 39) CSAPÁSRA MEGOLDÓDNAK?

Jogásznak jogról írni kockázatos, bírónak bíraskodásról még inkább, olyan jogásznak és bírónak, aki maga is írt a zsidó jogról leginkább. De aki nem mer, az nem nyer! Pajzsként tartom magam elé, hogy az itt következő sorok célja nem az analízis, hanem sokkal inkább a szövegközlés, megértetés, némi magyarázattal, s csipetnyi vallástörténeti zamattal. Ennyit az önvédelemről.

A misnai jog egy parányi szeletéről lesz szó, nem is lehet másképpen, hiszen a Misna korpuszában igen terjedelmes helyet foglal el a jogszöveg/jogértelmezés, egyesek véleménye szerint valójában az egész az. Nagy traktátusok vonultatják fel ezeket, s mivel sem a Misna, sem a Tószefta, sem pedig a Talmudok nem tesznek különbséget a civil és a szakrális jog között fontosság tekintetében, így gazdag és terjedelmes anyag keletkezett, amelyet a Misna hat rendjéből a negyedikben (נויקין) *N^oziqin* Károk [Polgári és büntetőjog] találunk. Ebben a rendbe (סדר) *šéder*) egy-két olyan traktátus is bekerült, amelyeknek nem témája a törvénykezés és a jog, a többi *šéder*ben sem ritka, hogy megjelenik egy-két „kakuktkojás”. A Nezikinben – a 12 traktátus közül – nem jogi témájúak: a Pirké Ávót (פרקי אבות) *Pirqē ‘āvôt* „Az atyák mondásai”), az egyetlen, amely bekerült a tradicionális héber imakönyvekbe, az Édujjót (עדיית) *‘édujjôt* „Bizonyosságok”), amely túlnyomórészt régi misnai döntéseket tartalmaz és a Hillél és Sammáj házának ellentétes állásfoglalásait tárgyalja. Vallástörténetileg számunkra a legérdekesebb lehet az Avoda záró (עבודה זרה) *‘Avodâ zârâ*), amely a zsidóság számára elvileg és gyakorlatilag életfontosságú kérdéssel foglalkozik, hogy milyen társadalmi és gazdasági érintkezés lehetséges vagy éppen tilos a pogányokkal szemben. A joggal foglalkozó nagyobbak: A három – első, középső, utolsó – kapu (א בחתרא) *Bâvâ qammâ*, *B. meši`â*, *B. bâtrâ*)¹ és a Szanhedrin (סנהדרין) *Šanhædrîn*).

¹ Ez a három, eredetileg egy egészet alkotott, valószínűleg a 30 fejezetet praktikus okokból osztották háromszor tízre.

Így járt a széder legkisebb traktátusa is, amely a régebbi kiadásokban/kéziratokban (Ms Kaufmann, Ms Parma) a Szanhedrin részét képezte s csak három fejezetből áll. Ez a Makkót (מכאן *Makkôt* „Ütések”). A három fejezet tartalmában élesen elkülönül egymástól, az első a hamis tanúskodás eseteit, megítélését járja körül, a második a száműzetést és az erre szolgáló városokat taglalja, a harmadik pedig a testi fenyítést érdemlő eseteket, s annak kivitelezését.

Hamis tanúk (עדים זוממין *’ēdīm zôm^emîn*)

Tórai alapja: 5Móz 19,16-21, büntetése igen súlyos, mert főbenjáró vétkek, amelyért pénzbüntetés vagy megkorbácsolás szabható ki. Amennyiben felmerül a hamis tanúskodás gyanúja, vagy a tanúk vallomásai ellentmondanak egymásnak, el kell döntenit, ki a hamis, mert nem maradhat büntetlenül. Ha több tanú van, s véleményük szemben áll egymással, akkor a többségi létszám semmit sem számít, mert a Tóra rendelkezése szerint már két tanú vallomása is érvényes, ez a „két [tanú] megfelel száznak” (חרי כמאה *ḥarī kē[’]mē[’]ā*) elve. A hamis tanút ugyanaz az ítélet sújtotta, amelyet – bebizonyított bűnössége esetén – a vádlottra kellett kiszabni. Az eljárás neve: חזמה (*ḥazzāmā*).

Száműzetés (גלות *gālūt*)

Annak a gyilkosnak a helyzetét szabályozza, aki szándéktalanul ölt (שוגג *šōgēg*), lásd 4Móz 35,9-34 és 5Móz 19,1-10.

A menedék/száműzetési városok kérdése igen kiterjedt és összetett. Ebben a fejezetben igen röviden, de minden szálát megvizsgálva és elvárva próbál a Misna aprólékos eljárásjogot nyújtani. Nem csak az elmenekült helyzete figyelemreméltó, hanem visszatérésének vagy végleges távollétének kérdései is az éppen regnáló, vagy a száműzetés alatt hivatalba lévő/lépő főpappal, esetleg annak az éppen üresedésben lévő pozíciójával összefüggésben. Ha a tettes elhagyja a várost vagy annak védett környékét, a vérbosszuló (גועל הדם *gō[’]ēl haddām*) megölheti. Attól a pillanattól, amikor a tettes eléri a menedékvárost, tárgyalásra idézhető ítélet hozható felette: kivégzés, száműzetés vagy felmentés.

Verés (תוקלמ *malqūt*)

Olyan vétkek esetében alkalmazzák, amikor a tettes szándékosan hág át egy tórai tiltást. Nem minden tiltás áthágása esetében alkalmazzák. A későbbi törvénykódexekben a veréssel büntethető törvényszegések

száma igen magas: Rambam (Maimonidesz) Misné Tórájában (Hilh. Szanhedrin 18-19) kétszáz, s ez csak a tiltó parancsokra vonatkozik

II/4-7

Hova számúzik [a vétkeseknek bizonyulokat]? A Jordán túloldalán és a Kánaán földjén [fekvő] három-három menedékvárosba, amint meg van írva: Három várost adjatok a Jordánon túl, és három várost adjatok a Kánaán földjén, menedékvárosok (ערי מקלט) *‘arè miqlát*) legyenek azok (4Móz 35,14)! Ameddig még ezt az Izrael földjén lévő három várost nem jelölték ki, addig a Jordán túloldalán lévőbe sem lehetet menekülni, amint meg van írva: Amely városokat pedig odaadtok, azok közül hat legyen néktek menedékvárosul (4Móz 35,13), azaz mind a hatnak [egyszerre kellett] menekülésre [alkalmasnak lennie]. Az egyikből a másik [városba] utakat építettek, amint meg van írva: Mérd le a hozzájuk vezető utat, és oszd fel három részre országod területét, amelyet örökségül ad neked Istened, az Úr, hogy odamenekülhessen mindenki, aki szándéktalanul gyilkolt (5Móz 19,3). Két tudósjelöltet adtak melléjük, hogy ha a [vérbosszút elkövetőt], az úton [az áldozat rokonai] meg akarnák ölni, szót emelhesseken érte. R. Méír mondja: Csak az elkövető szólhat magáért, ez [kizárólag] az ő lehetősége.

R. Jósze² R. Jehúda³ fia mondja: Egy szándékos s egy szándéktalan gyilkos érkezett idő előtt [ugyanabba] a menedékvárosba, s a bíróság értük küldött, s kihozatta őket onnan. Akit [a bíróság] halálra ítélt, azt megölték, akit nem, azt szabadon bocsájtották. Akit száműzetésre ítélték, azt visszavitték a helyére [a városba], amint meg van írva: Mentse meg a közösség a gyilkost a bosszúállótól, és küldje vissza a közösség abba a menedékvárosba, ahova menekült (4Móz 35,25)! Egyre megy, hogy olajjal felkentől, [hivatali] ruhával kitüntetettől vagy ideiglenesen szolgáloról van-e szó. Jehúda mondja: A gyilkost a harcra felkent is visszaküldi. Az anyák így gondoskodnak a (fő)pap életszükségletéről, ruházataról, hogy [a szükség miatt] ne imádkozzon a fiai haláláért. Amennyiben a főpap – a gyilkos felett kimondott ítélet után – meghal, [a gyilkost] nem kell száműzni. Ha a főpap az ítélet [meghozatala] előtt hal meg, s helyébe egy másik lépett, akkor [a tettes csak] a második főpap halála után térhet vissza [a menedékvárosból].

² R. Jósze: Negyedik generációs tanna. Teljes nevén: József ben Halafta. Foglalkozására nézve tímár volt, Sepphorisban élt. A Misnában több mint 300-szor említik, a vallási kérdések mellett a politikaiakban is gyakran nyilvánított véleményt.

³ R. Jehúda: Negyedik generációs tanna. Teljes nevén: R. Jehúda ben Élaj. Egyike a Misna leggyakrabban – hatszázszor – említett tanítóinak. Úsában élt és R Akiva más tanítványival együtt részt vett az úsai tanház-centrum újraindításában.

Amennyiben [a tettes] ítélete a főpap nélkül fejeződik be, mert valaki a főpapot megölte, vagy mert a főpap maga ölt meg valakit, akkor a tettes [a menedékvárost] sohasem hagyhatja el. Sem a szükséges tanúskodás céljából, sem vagyoni perek tanújaként, sem pedig főbenjáró ügy tanújaként. Akkor sem, ha Izraelnek szüksége van rá, mert Izrael hadvezére ő, mint Jóáv ben Zerúja, [a menedékvárost] soha nem hagyhatja el, amint meg van írva: Abba (4Móz 35,25). Ott lesz lakóhelye, halála és sírja. Úgy, ahogy a várost kijelölik menekvésül, úgy az azt körülvevő területet is. Ha a tettes elhagyja ezt a területet, s vérbosszú [áldozata lesz], úgy – a galileai R. Jósze szerint – [azzal, hogy megöli] a vérbosszuló [tőrai] parancsot teljesít, de a [vele lévő] többi emberre nézve ez nem kötelező. Rabbi Akiva mondja: A vérbosszulóra nézve nem kötelező, a többiek pedig nem büntethetőek.

Ha egy a város külső területén lévő fa lombkoronája, a területen kívülre nyúlik, vagy ha a fa a területen kívül áll, de lombkoronája a területen belülre nyúlik, akkor a lombkorona által [lefedett teljes terület érvényes] menedék. Ha a gyilkost egy ilyen városban ölik meg, akkor [a tettes] a városnak ebből a részéből [száműzetésként] menjen át a város egy másik részébe. Egy – a menedékvárosban lakó – lévita fia, egy másik menedékvárosba menjen száműzetésbe.

Ugyanígy, ha egy gyilkos egy menedékvárosba megy száműzetésbe, s a város lakói meg kívánják tisztelni, mondja ezt: Gyilkos vagyok. Ha ezt mondják: Ennek ellenére fogadd el, akkor fogadja el, mert meg van írva: Ezek a gyilkos szavai (5Móz 19,4) [?]. A menedékvárosokban lévők fizessenek bért a lévítáknak. Rabbi Jehúda szavai [szerint]: R. Méir mondja: Nem kell bért fizetni a lévítáknak. A gyilkos [a regnáló főpap halála után] visszatér korábbi hivatalába. Rabbi Jehúda szavai [szerint]: R. Méir mondja: A gyilkos [a regnáló főpap halála után] sem térhet vissza korábbi hivatalába.

III/1

Ezek kapják a botozás büntetését: Aki a [következőkkel] hál: A nővérel, az apja nővérel, anyja nővérel, saját feleségének nővérel, testvérének feleségével, apja testvérének feleségével, egy menstruálóval (3Móz 17-21), egy főpap, aki egy özvegyet (3Móz 21,14), egy egyszerű pap, aki egy elvált (3Móz 21,7) vagy egy *halúcát* (חלוץ) (*wa*)⁴*húšá*) [vesz el]. Ha egy özvegy ugyanakkor elvált is, akkor két parancsolt [áthágása] miatt büntetendő. Ha egy elvált ugyanakkor *halúcá*⁴ is, akkor csak egy

⁴ *Halúcá*: A levirátus, sógorházasság feloldása. A gyermektelen özvegyet, az elhunyt férj testvérének kellett elvennie, s az először születettet fiúgyermek az el-

parancsolat [áthágása] miatt büntetendő. [[Az az izraelita is, aki *mamzerrel*⁵, vagy *netínával*⁶ hál, vagy az az izraelita nő, aki *mamzerrel* vagy *netínnel* hál]].

A szöveg – enyhén szólva – bonyolult, érezhető az a szándék, hogy minden lehetséges kázus előkerüljön s a szabályozással minden elképzelhető – s néha elképzelhetetlen – helyzetet is modellezzenek. A rabbinikus irodalomban az abszurd, groteszk, fantasztikus – nagyrészt aggádikus – leírások ilyen célt szolgálnak. Ezekkel kapcsolatban két fatális értelmezési hiba követhető el: Lehetetlenné nyilvánítani, s ezért teljességgel ignorálni őket, vagy fanatikusan ragaszkodni valós voltukhoz. (Ez a két hermeneutikai csapda a keresztyén írásmagyarázatban – bár más hangsúllyal – ugyanígy tetten érhető.) Érdekes kontraszt, hogy a Misna valójában mindig csupán két fogalmat jár körül: Tiltott és engedélyezett.

A szöveg első felében a vérfertőzés esetei jönnek sorra. Fontos tudnivaló, hogy ezek a rokonsági tételek úgy értendők, mint amelyek a tett elkövetésekor – különböző okokból – már nem álltak fent eredeti formájukban. Az ok világos: A 3Móz 18-20 fejezeteiben ezekért a vétkekért kiírtatás jár, pl. ha valaki érvényes házasságban lévő féllal létesített volna szexuális kapcsolatot, azért halálbüntetés járna, így „csak” botozás.

A szankcionálás igyekszik minden részletre kitérni, s ennek a legmagasabb foka, az élettől való megfosztás, a kivégzés, amelynek négy fajtája lehetséges: Megkövezés, megégetés, kard általi halál, megfojtás (mSzanh VII/1). Európai logikával ennél súlyosabb büntetés elképzelhetetlen, de nem a misnai gondolkodás szerint, amely a kazuálisból átlép a divinális jog területére, ahogyan ezt a következő részlet világosan mutatja (mSzanh X/1-3):

hunyt nevét kapta. Ezt a sógor azonban megtagadhatta, ekkor az özvegy a vének előtt – miután azok a férfit sikertelenül próbálták meggyőzni, hogy vegye el az özvegyet – lehúzta a sógor saruját, s az arcába köpött. A férfi innentől mentesült a sógorházasság kötelezettsége alól (5Móz 25,5-10).

⁵ *Mamzer* ממזר (*mamzer*): A Törvény által tiltott kapcsolatból született gyermek. Ennek eseteit a Tóra rövidebben, a rabbinikus hagyomány (pl. Maimonides) kiterjesztve értelmezi. Jogilag teljes értékű zsidónak számít, pl. örökölhet, gyakorolhatja a *halicát* (1. ott). Egy büntetőrendelkezés, a későbbi jogi bonyodalmak elkerülése végett szinte kizárólag rájuk vonatkozik: *Mamzer* csak *mamzerrel* házasodhat.

⁶ *Netin* נתין/נתינה (*netin/netina*): Azoknak a gibeonitáknak a leszármazottjai, akiket Józsué alacsonyabb rendű templomi szolgálatba állított (Józsué 9,27).

X/1

Ezek azok, akiknek nem lesz részük az Eljövendő Világban⁷: Annak, aki azt mondja, hogy nincs halottak feltámadása, aki azt [állítja], hogy a Tóra nem a mennyből való, s annak, aki epikureus. Rabba Akiva mondja: Annak sem, aki heretikus könyveket olvas, s annak, aki rá mormol a sebre, s ezt mondja: *Egyet sem bocsátok reád ama betegségek közül, amelyeket Egyiptomra bocsátottam, mert én vagyok az Úr, a te gyógyítód* (2Móz 15,26). Abba Saul mondja: Annak, aki az Örökkévaló nevét betű szerint kimondja.

X/2

Három királynak és három közembernek nem lesz része az Eljövendő Világban. A három király: Jeroboám, Áháb és Manassé. Rabbi Júda mondja: De Manassénak része lesz az Eljövendő Világban, amint meg van írva: *És könyörögvén hozzá, megkegyelmeze néki, és meghallgatván könyörgését, visszahozá őt Jeruzsálembé, az ő országába* (2 Krón 33,13). [A tudósok] ezt felelték neki: Országába visszahozta, de nem az Eljövendő Világban való életbe. Négy közember: Bileám, Dóég, Akitófel és Géházi.

X/3

Az özönvíz nemzedékének nem lesz része az Eljövendő Világban s nem állnak [az utolsó] ítéletre, amint meg van írva: *És monda az Úr: Ne maradjon az én lelkem örökké az emberben, mivelhogy ő test!* (1Móz 6,3). Szodoma embereinek nem lesz része az Eljövendő Világban, de ők oda állnak [az utolsó] ítéletre. Rabbi Nehemjá mondja: Sem ezek, sem pedig azok, nem állnak [az utolsó] ítéletre, amint meg van írva: *Ezért nem állhatnak meg a bűnösök az ítélet idején, ezek az özönvíz nemzedéke, a vétkesek az igazak közösségében, ezek a szodomai emberek* (Zsolt 1,5). [A tudósok] ellenkeztek vele: Nem az igazak gyülekezetében állnak, hanem a gonoszok gyülekezetében! A pusztai [vándorlás] nemzedékének nem lesz része az Eljövendő Világban s nem állnak [az utolsó] ítéletre,

⁷ *Eljövendő Világ* עולם הבא ('*ólám habbá*): a kifejezés kettős értelemben magyarázható, ahogyan az már a korai zsidó magyarázóknál is megjelenik (rambam kontra Ramban). Az egyik álláspont: Ez a lélek világa, amely miután elhagyja testet, kvalitatív szintet lép, s végtelen örömben és boldogságban, soha véget nem érő fényben teljességgel érti és fogadja be a Teremtőt. A másik oldal nem ennyire „spirituális”, bár ugyanolyan fontos az individuum számára: Az a világ, amely a halál utáni feltámadáskor nyílik meg az ember számára, amikor is a test és a lélek újra egyesül, s örökké így él tovább, de ennek az állapotnak nincs kapcsolópontja a korábbi egzisztenciális léthez.

amint meg van írva: *Ebben a pusztában emésztetnek meg, és ugyanott halnak meg* (4Móz 14,35). Rabbi Akiva szavai: Rabbi Eliézer⁸ mondja: Erről mondja az Írás: *Gyűjtsétek elém kegyeseimet, akik áldozattal erősítik szövetségemet* (Zsolt 50,5)! Kórah csapatáról többé nem [esik szó]. Rabbi Akiva szavai: Rabbi Eliézer mondja: Erről mondja az Írás: *Az Úr megöl és megelevenít, letaszít a sírba, és újra felhoz onnét* (1Sám 2,6). A tíz törzs nem tér vissza a jövőben, amint meg van írva: *Kitépte őket földjükből az Úr, és más földre dobta őket. Így van ez ma is* – ahogy ez a nap elmúlik s vissza nem tér, úgy ők is elmúlnak s nem térnek vissza többé. Rabbi Akiva szavai: Rabbi Eleázár mondja: Ahogyan ez a nap sötét lesz, s majd ismét világos, úgy nekik is a sötétség a jövőben világossággá válik.

⁸ *Rabbi Eleázár*: Negyedik generációs tanna. Teljes nevén: Eleázár ben Sammúa. Kevésbé jelentős a fent említetteknel. Nem Úsában működött, hanem önálló tanházat tartott fenn.

A JOGTUDÓS JOGALKALMAZÓ^{1*}

Prológus

Szathmáry Béla professzor úr szakmai, tudományos és közéleti megjelenését mindig hármas indíttatás jellemezte. A jogtudomány és a napi jogalkalmazói gyakorlat mélyreható ismerete nála mindenkor tudományos kutatói megalapozottsággal és egyúttal – a rendszeres oktatói tevékenységéhez is kapcsolódó – didaktikai megközelítéssel társult. Mindezt pedig a tiszta erkölcsi és keresztény gondolkodásmódja hatotta át.

Magánéletében közvetlen természetű és szípkázó szellemű ember, akinek a társaságát keresik a jóérszű emberek. Így talán nem véletlen, hogy a Kúriára történt kirendelését (2015. 04. 01-2015. 06. 30) követően szinte „beleégett” a Kúria B.II. tanácsának közösségébe és a közös ítékezés örök barátsággá érett. (A Kúria B.II. tanácsát akkor 5 bíró alkotta: dr. Katona Sándor tanácselnök, dr. Molnár Gábor Miklós tanácselnök, dr. Feleky István, dr. Kiss Sándor és dr. Krecsik Eldodóra kúriai bírák.)

Szathmáry Béla professzor úrhoz több csatornán irányított a Sors. Praktikusan egyetemi oktatói tevékenységemen keresztül ismertem meg. Az ELTE ÁJK Büntetőjogi Tanszékének oktatójaként az 1990-es évek elejétől a büntetőjogi oktatás és a tudományos diákköri munka keretében a joghallgatókkal rendszeresen ellátogattunk a Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtönbe. E látogatásokat gyakran összekötöttük a helyi járásbíróság munkájával való ismerkedéssel is. Így kerültünk kapcsolatba Professzor Úrral, aki akkortájt (és szinte örökösen) a Sátoraljaújhelyi Városi Bíróság/Járásbíróság elnöke volt.

Legfőbb ügyészégi ügyészként és az Ügyészek Országos Egyesületének alelnökeként Finkey Ferenc koronaügyész munkásságának, életútjának feldolgozása és méltatása kapcsán szembesültem Professzor úr e téren kifejtett kimagasló tudományos értékű kutatásainak eredményeivel és azokkal a hozzáférhető adatbázisokkal is, amelyek immár mindenki

¹ * Finkey Ferenc születésének 150. évfordulója tiszteletére a Sárospataki Református Kollégiumban 2020. február 13-án tartott emlékülésen elhangzott előadás átdogozott változata.

számára akadálytalanul lehetővé teszik a Finkey-hagyaték megismerését és akár a mindennapi tudományos kutatói vagy a napi jogalkalmazó gyakorlatban történő alkalmazását.

Így jutottunk el a Professor úr által előkészített, Finkey Ferenc születésének 150. évfordulója tiszteletére a Sárospataki Református Kollégiumban 2020. február 13-án tartott emléküléshez, amelyen a Kúria és a Kúria B.II. tanácsának képviseletében előadást tarthattam. A Kúria B.II. tanácsa az előadás alább átdogozott változatával nyilvánítja tiszteletét Professor úrnak a bírói életpályája során nyújtott kimagasló szakmai teljesítményéért és Finkey Ferenc koronaügyész munkásságának feldolgozása terén kifejtett kimagasló tudományos eredményeiért.

1. Finkey és Szathmáry

Mai értékvesztett és a még meglevő értékeket folyamatosan elorvasztó világunkban különösen szükségünk van példaképekre. Olyan személyiségekre, akik nem pusztán jogászai munkásságuk nagyra becsült eredményeivel, hanem személyes életükkel, Istenhez és a közösséghez való hűségükkel is mintául szolgálhatnak a következő generációk számára. Finkey Ferenc ilyen ember volt. Jogászai és szakmai nagyságáról mindent elmond, hogy életében közel 400 tudományos munkát készített, emellett a gyakorlati jogászai-igazságszolgáltatási vezető tisztségek majd mindegyikét betöltötte hosszú pályafutása során. Talán ő volt az első olyan magyar büntetőjogász, aki felhívta a figyelmet a büntetőjog tudományának egységére, illetve a büntetés-végrehajtás mint önálló tudományterület létjogosultságára. Mindezen példátlan szakmai eredmények és sikerek mellett *ember* tudott lenni és minden nehézség ellenére annak maradni. Szerénység és alázat, a rábizott hatalom tisztességes gyakorlása jellemezte.²

Finkey Ferenc munkásságát úgy ismertem meg, hogy napi jogalkalmazói munkám során kapaszkodókat kerestem az elem került jogkérdések megoldásához. Minden jogalkalmazó, de különösen a kezdők nap mint nap szembesülnek ilyen eldöntendő, megoldandó jogkérdésekkel. Angyal Pál jegyzet-sorozata rendszerint elérhető volt, ha nem a kollégáknál, akkor a munkahelyi könyvtárban. Finkey nem volt mindennapos. És egyszer a sors elem hozta Finkey magyarázatát.³ Az összehasonlítás – elsősorban Angyal stílusával, gondolkodásával, problémamegoldásával – kézenfekvő volt. És Finkey kifejezetten közelebb állt hozzám. Ettől kezdve a napi rutinom részévé vált, hogy hozzá fordultam döntéseim megalapozásához.

² MADARASSY-MOLNÁR Máté: Hit – tudás – alázat, 60 éve hunyt el Finkey Ferenc, *Iustum Aequum Salutare*, 4. évfolyam, 2008/4, 239–248, 239.

³ FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*, Budapest, Grill, 1914.

Tudjuk, hogy a jogalkalmazó mindig éppen arra a kérdésre nem talál megoldást, amit meg kell oldania. Persze, hiszen azért alkalmazák a jogalkalmazót, hogy kitalálja, kialakítsa, létrehozza az adott helyzetre megfelelő megoldást. Mivel azonban a megoldandó kérdések többnyire komplexen jelentkeznek, már az egyes rész vagy előkérdések megnyugtató tisztázása, értékelése is hatékonyan segítheti a megalapozott döntés meghozatalát.

Mitől lesz megalapozott a döntés?

A büntetőjog területén legelső sorban is akkor, ha dogmatikailag letisztult, általánosan elfogadott érvrendszerrel alátámasztott.

Amint általában a jogalkalmazás, a büntető jogalkalmazás is alapvetően konzervatív, vagy másként fogalmazva, értékelvű. Attól kiszámítható, hogy a jogtudomány és a joggyakorlat által már elfogadott jogi megoldásokat nem kérdőjelezi meg nap mint nap, hanem azok mintegy automatikusan érvényesülnek. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy ezek a megoldások megváltoztathatatlanok, de erre letisztult, kiforrott gyakorlat esetében ritkán kerülhet sor.

Tudnék is erre egy idevaló példával szolgálni. A mi generációnk (a mi szűkebb családunk, a Kúria B.II. tanácsa, amelyből, az öttagú nagy tanácsból négyen – a négy még aktív bíró – részt vett a Fineky emlékkonferencián) egy meghatározott korosztályt képvisel. Mi dogmaként tanultuk meg az egyetemen, hogy az adócsalás speciális bűncselekmény a csaláshoz képest. Azután 1988-tól az új adórendszer részeként belépett az általános forgalmi adó és a kivetéses adóztatást legnagyobbbrészt felváltotta az önadózás. Hamarosan világossá vált, hogy a két bűncselekmény, az adócsalás és a csalás kapcsolata – az általános forgalmi adó visszaigénylése körében – a specialitás elvével nem oldható meg. A kapcsolat valódi tartalmának a meghatározásához először is pontosabban, világosabban kellett megfogalmazni a specialitás mint a látszólagos alaki halmazat feloldására szolgáló egyik elv, módszer tartalmát. Ennek letisztulása után megfogalmazódott bennem az újszerű megoldás. Azt előbb csak szakmai fórumokon, gyakorló jogászok – bírák, ügyészek, nyomozók – előtt fejtettem ki személyes véleményként, majd az évek múltával már publikációkban, magyarázatokban, tankönyvekben is le mertem írni. Végül pedig 18 év után a Legfelsőbb Bíróság is meghozta 2006-ban a jogegységi határozatát,⁴ és ezzel dőlt meg végleg a korábbi dogma.

⁴ 1/2006. Büntető jogegységi határozat, csalás és adócsalás bűncselekmény megvalósulásáról fiktív bizonylatok, számlák felhasználása esetén

Mindez mit sem változtat azon az állításomon, hogy a kiszámítható jogalkalmazás alapja a dogmatikailag kiérlelt elveken nyugvó következetes mindennapi gyakorlat.

2. Finkey életpálya

2.1. Iskolái

Finkey Ferenc 1870. január 30-án született Sárospatakon sokgyermekes családban. A hat gyermekből ő volt a legkisebb. Iskoláit és jogi tanulmányait is Patakon végezte. Csak azért fejezte be Kolozsváron, mert akkor Patak még nem adhatott doktori diplomát.⁵

Tanulmányait kitűnő eredménnyel végezte, tehetséges volt a nyelvtanulásban: latinul, görögül, németül és franciául beszélt, majd élete folyamán még olaszul és angolul is megtanult.

1887-ben, 17 évesen kezdte meg tanulmányait a Sárospataki Református Jogakadémián, majd a doktori cím megszerzése érdekében az utolsó egyetemi félévet a kolozsvári jogi karon hallgatta le.

A sárospataki jogakadémia virágkora 1875 és 1914 közé tehető, köszönhetően a kultuszminisztérium 1874-ben kiadott engedélyének, amelynek következtében az intézmény egyetemi jogi fakultással minősült egyenlőnek. 4 éves képzést nyújthatott 8 főállású jogtanár szakmai irányításával, de jogi diplomát és magántanári habilitációt nem adhatott.

Finkey 22 évesen jogi doktor lett. Úgy írják, hogy bírónak készült. Jogtudományi disszertációját a házassági vagyonjogról írta, amelynek megvédése után, 1892. január 23-án avatták a jogtudományok doktorává.

Mivel bírói pályára készült, ahhoz előbb az ügyvédi vizsgát kellett letennie. Ennek érdekében 1891-től Sátoraljaújhelyen Kovácsy Pál ügyvéd irodájában gyakornok, majd Poprádon Kullman János országgyűlési képviselő mellett ügyvédbojtár lett. Ezt követően egyéves önkéntes katonai szolgálatát tölti Kassán, ahol katonai vizsgáját kitűnő eredménnyel tette le. A honvédségtől tartalékos hadnagy rangban szerelt le.⁶

2.2. Akadémiai karrier

1893-ban (23 éves) visszatért szeretett szülővárosába, Sárospatakra mint a betegeskedő Nemes Ferenc helyettesítésére felkért helyettes-jogtanár. A jogakadémián büntetőjogot, közjogot és közigazgatási jogot oktatott, valamint több speciálkollégiumot is tartott. 1894-ben (24 éves) véglegesítik a jogtanári kinevezését. Nagy lelkesedéssel veti bele

⁵ MADARASSY-MOLNÁR: i. m., 240.

⁶ Uo., 241.

magát az immár főállású tanárságba. Sürgeti a jogi oktatás reformját. Hallgatóit az elméleti képzés mellett esküdtszéki tárgyalásokra, javító-intézetekbe és fegyházakba viszi.

1895-ben megírta a későbbi magántanári habilitációja alapjául szolgáló „Az egység és többség tana a büntetőjogban” című tanulmányát, amelyben a Kúria ítélezési gyakorlatát vizsgálta konkrét ügyek tükrében, és arra a következtetésre jutott, hogy az egység és többség fogalmának használata során sok az elméleti következtetlenség az ítélezés és a joggyakorlat részéről.

1896-ban (26 éves) veszi feleségül Radácsy Erzsébetet, aki élete végéig hű társa maradt. Ugyanebben az évben Budapesten sikeres ügyvédi vizsgát tett.

1899-ben az új Büntető Perrendtartás (1896. XXXIII. törvénycikk) hatálybalépése (1900. január 1.) előtt jelenteti meg „A magyar büntető-eljárás tankönyvét”, amely rendkívüli szakmai sikert hozott a számára. Összesen négy kiadást ért meg, és az 1916-os Átdolgozott kiadást Marczibányi-jutalommal díjazták. E kötetet maga is élete fő művének tartotta.

1900-ban Hammersberg Jenő koronaügyész felkérte a királyi főügyészhelyettesi tisztségre, amelyet ekkor még visszautasított, mivel nem értett egyet Hammersberggel az ügyészi függetlenség kérdésében.

1902-ben (32 éves) jelenik meg (az utóbb öt kiadást megért) „A magyar büntetőjog tankönyve”, amelynek tudományos alaposága és sok esetben modern felfogása nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy 1908-ban (38 éves) Balogh Jenő és Wlassics Gyula ajánlására az MTA levelező tagjává választották. Büntetőjogi kutatásai mellett jogbölcselettel is foglalkozott.

Az 1905-ben Budapesten tartott VIII. Nemzetközi Börtönügyi Kongresszus szervezéséből aktívan és nagy sikerrel vette ki a részét, majd a következő 1910-es washingtoni kongresszuson ő képviselte Magyarországot.

Sárospataki éve során az egyetemi elfoglaltságok mellett számos alkalommal egyházi tisztséget látott el. Előbb Patakon presbiter, majd az Alsózempléni egyházmegyében, illetve később a Tiszáninneri Egyházkerületben világi aljegyző, e tisztségében az egyházkerületi szabályok összeállítója.

A város megbecsült és szeretett polgára, amelyet mi sem bizonyított jobban, mint az az ünnepség, amelyet 1912-es távozásakor (42 éves) a helyiek rendeztek számára, megköszönvén a tudományért és a városért tett szolgálatait.

Finkey Ferenc 1912-ben búcsúzott el szeretett szülővárosától, midőn elfogadta a kolozsvári egyetem professzori kinevezését, amelyet nagy tisztességnak érzett, és egyetemi pályafutása csúcspontjaként értékelt. Kolozsvári éve alatt az anyagi és eljárásjogi előadás mellett speciálkollé-

giumot tartott a katonai büntetőeljárásról, amelyen külön engedéllyel a kolozsvári hadbírák is jelen lehettek.

1915-ben meghívták az újonnan alapított pozsonyi egyetemre, ahol kezdetben rektori hatáskörrel felruházott dékán, majd az universitas első rektora, s így a hagyományos oktatói munka mellett vezetői tapasztalatokat is szerezhethet. A trianoni békeszerződés következtében az egyetem csehszlovák kézbe kerül, aminek köszönhetően Finkeyt 1921 őszén kihatásították az ősi koronázó városból. Szívesen tartott volna a Pécsre áthelyezett egyetemmel, annál is inkább, mert bátyja is a városban szolgált bíróként, de a zavaros politikai helyzet és a város átmeneti szeb megszállása miatt végül a Kolozsvárról Szegedre költöztetett Ferenc József Tudományegyetem felkérésének tett eleget. Tanári pályájának ez az utolsó állomása azonban nem okozott sok örömet a számára. A korszakra oly jellemző lakásínség miatt nem kapott lakhelyet az alföldi városban, ezért az előadások idejére Budapestről kellett leutaznia az egyetemre. A sok vonatkozás miatt találón nevezte élete ezen időszakát a „vándor-méhész-tanári” korszaknak.

2.3. Finkey joggyakorlati munkássága

Tanári és elméleti munkájában kissé megfáradván, 1923-ban (53 éves) elfogadta Vargha Ferenc koronaügyész felkérését és koronaügyész-helyettesse neveztek ki. A tisztség betöltése számára nem csupán kitűnő szakmai kihívást jelentett, hanem egy igazi barátságot is eredményezett, hiszen a Varghával közösen töltött évek alatt életre szóló barátság bontakozott ki a két büntetőjogász között.⁷

Munkája az igazságszolgáltatási szervek joggyakorlatának elméleti és gyakorlati ellenőrzésében állt. Amennyiben az alsóbb bíróságok ítéleteiben törvénytelenéget észlelt, köteles volt jogegységi perorvoslatot kezdeményezni a Kúria előtt.

Feladatát közmegelédésre látta el, amelyet mi sem bizonyít jobban, mint, hogy az előterjesztett perorvoslataival szemben egyetlen esetben sem merült fel kifogás a Kúria ülésén.

A több évtizedes elméleti és gyakorlati munkásságának elismeréseként a Magyar Tudományos Akadémia 1929-ben (59 éves) rendes tagjává választotta. Székfoglalóját 1930-ban „A börtönügy haladása az utolsó száz év alatt” címmel tartotta.

Akadémiai székfoglaló értekezésében kifejtette azt az álláspontját, hogy az elmélet és gyakorlat nem ellentétei, hanem próbakövei egymásnak.

⁷ Uo., 243.

3. A Finkey életpálya mára szóló üzenete

3.1. A kései utódok

Finkey életútja alapján számtalan helyzet modellezhető:

- tudósból jogalkalmazó.
- ügyészből bíró,
- bíróból ügyész,
- tudós és közjogi méltóság.

Napjainkban is találkozhatunk hasonló élethelyzetekkel. És már van korábbi mintánk, példánk arra, miként (is) lehet azokat kezelni, gyakorolni.

Emlékezzünk a nyitó gondolatra: mai értékvesztett és a még meglevő értékeket folyamatosan elsorvasztó világunkban különösen szükségünk van példaképekre. Olyan személyiségekre, akik nem pusztán jogász munkásságuk nagyra becsült eredményeivel, hanem személyes életükkel, Istenhez és a közösséghez való hűségükkel is mintául szolgálhatnak a következő generációk számára. Finkey Ferenc ilyen ember volt.

Ennek tükrében érdeklődve szemléljük, hogy Finkey életútja milyen mára szóló üzenetet hordoz napjaink jogtudósainak és jogalkalmazóinak.

A rendszerváltást követően kinevezett első „koronaügyészünk”⁸ éppen azért nyerhette el e tisztségét, mert tudományos és oktatói tevékenységét, valamint független személyiségét megfellebbezhetetlenül és egyöntetűen valamennyi politikai erő elismerte. Tény, hogy rendkívüli előny, ha a folyamatos egyetemi oktatás, valamint a rendszeres tudományos kutatói és publikációs tevékenység következtében mindazokra a kérdésekre, amelyek a napi jogalkalmazás során felmerül(het)nek az elméletileg megalapozott és elfogadott dogmatikai rendszerbe is illeszthető válasz készen áll az adott jogalkalmazó fejében.

Nagyszerű érzés biztonsággal, bizonyossággal és megnyugtatóan véglegesen eldönteni a döntést igénylő kérdéseket.

Ilyen megalapozott szakmai felkészültség mellett nem lehet kérdéses, hogy bármikor ugyanaz a problémakör, vagy ahhoz kapcsolódó kérdés felmerül – akár emlékszik még a korábbi kérdésre és megoldására, akár nem – a válasz ugyanaz lesz, mert a letisztult, egységes dogmatikus gondolkodásból ered. Az ilyen jogtudós jogalkalmazó nem kerül szembe saját korábbi önmagával egész élete folyamán. A korábbi döntése pedig utóbb, más ügyek eldöntése kapcsán legfeljebb azért bukkan fel ismét az emlékezetében, mert – bonyolultabb, összetettebb esetekben – végigjárta azt a gondolati utat, azt a logikai láncot, amely révén önmaga eljutott a saját megoldásához.

⁸ Györgyi Kálmán legfőbb ügyész (1990-2000)

Azok, akik már hosszabb ideje, a kialakult joggyakorlat ismeretében folytatták ügyészi tevékenységüket, néha rácsodálkoztak a joggyakorlat szempontjából laikus „koronaügyészre”. Ő azonban saját szakmai álláspontját gyöngybetűs, kiírt kézírásával mindig a legnagyobb tisztelettel kifejtette a gyakran hat vezetési szinttel alatta álló beosztott ügyészeknek, a nevével szólította őt (pl. Kedves Molnár Úr!).

Ezek a feljegyzések ma is megtalálhatóak a legfőbb ügyészségi aktákban és szemléletesen visszaigazolják a legfőbb ügyész úr szakmai felkészültségét, tisztességét.

Sajnos, hogy vagyunk olyanok, akik csak a távozása után tudtuk meg igazán, milyen csoda volt, és milyen nagy érték az igazságszolgáltatás funkcionális működése szempontjából, ha meghatározó eleme, az ügyészség valóban úgy végzi a munkáját, ahogyan arról Finkey is vallott.

Köztudomású, hogy a jogtudós első (újkori) legfőbb ügyész után a Legfőbb Ügyészség vezetését ma már kinevezett egyetemi tanárok látják el. Az ő tudományos és szakmai felvérteztségük értékelése, és ennek az ügyészi szervezet szakmai tevékenységére kifejtett hatásának az elemzése értelemszerűen az utókorra marad.

Fontos elem mind egy koronaügyész (és helyettes), mind egy kúriai tanácselnök munkájának értékelése során a feladatellátás, a mindennapi döntések, az ilyen személy eljárásainak, érveléseinek a szakmai és társadalmi elfogadottsága. Ez szintén összetett kérdés.

Amikor az ügyész vagy a bíró már bizonyította elmélyült és tudományosan is megalapozott szakmai ismereteit, és az sem kérdőjeleződhet meg, hogy tiszttségét, döntési kompetenciáját szakmai életútja és felkészültsége alapján nyerhette el, akkor a szakma és a társadalom nem vonja kétségbe azokat a döntéseit sem, amelyek első látásra nem tűnnek autentikusnak, magától értetődőnek.

3.2. A jogalkalmazó

És már itt is van egy Finkey előtt, alatt és után is felmerülő, a jogalkalmazók számára örök kérdés: Lehet-e egy adott eldöntendő büntető szakmai kérdésre adott válasz hivatásrendek szerint eltérő? Adhat-e ugyanarra a kérdésre eltérő választ a bíró és az ügyész (netán a védőként eljáró ügyvéd)?

Meggyőződésem, hogy azonos szakmai kérdést, azonos jogszabályi környezetben, azonos joggyakorlat mellett (tehát adott esetben itt és most) csak azonos szakmai igénnyel (igényességgel) lehet megközelíteni. Minden hivatásrend tagja az adott kérdés (ügy) bírója. Csak úgy alakíthat ki megalapozott, a címzettek (érintettek, szakma, társadalom) számára is meggyőző álláspontot, ha független szakmai érvrendszer kialakítására törekszik. Úgy jár el a legjobb tudása szerint, mintha az ügy bírója volna.

És remélem, mindezt senki nem érti/értelmezi úgy, hogy azonos döntésre (is) kellene jutnia, azonos döntést kellene hoznia. Nem ez hangzott el.

Persze a környezet, a légkör is megváltozott az elmúlt harminc év alatt. Sajnálattal tapasztalom, hogy fokozatosan teret nyert a bizalmatlanság az egyes hivatásrendek között.

Hogy mennyire más a légkör ma, mint régen, eszembe jut az alábbi történet.

25 évvel ezelőtt a Legfelsőbb Bíróság mint másodfokú bíróság tartott tárgyalást. Az eljáró Bf.IV. tanács elnöke dr. Pálinkás György tanácselnök úr, a Legfőbb Ügyészség képviselőjében eljáró ügyész jómagam, a védő pedig dr. Békés Imre professzor úr, az ELTE ÁJK Büntetőjogi Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára volt. Mindketten, tehát a bíró és az ügyész is az ő tanszékén oktatott. Ez természetesen mindenki előtt ismert volt akkor is, azóta is. És természetesen soha senkiben fel nem merülhetett, bármiféle összeférhetetlenség, meg nem engedhető közreműködés látszata, gyanúja. Úgy gondolom, hogy ma, a mai társadalmi környezetben ugyanezt megismételni már igencsak kockázatos (méginkább lehetetlen) volna.

3.3. A jogtudós jogalkalmazó

A rendszerben, az egészben való gondolkodás a jogtudós sajátja. Amikor a jogtudós jogalkalmazó valamely konkrét kérdéssel szembesül, gondolkodása nem a végénél, tehát a konkrét problémánál kezdődik. Mindig látja az egészet. Az egészet mint az egész ügyet, és az egészet mint az eldöntendő kérdést is magában foglaló anyagi jogi vagy eljárási jogi rendszert.

A gondolkodása nem a konkrét problémánál kezdődik és soha nem egyetlen szempontot mérlegel (nem egyetlen kérdést vizsgál), függetlenül attól, hogy adott esetben valóban csak a konkrét kérdést fogja megválaszolni és formálisan egyéb kérdésekkel nem is foglalkozik a döntésében.

Ugyanakkor ennek a dogmatikai rendszerben gondolkodásnak lehet éppen az a következménye is, hogy a döntést igénylő konkrét kérdés megválaszolására esetleg nem is lesz szükség, miután valamely rendszerszintű kérdés megválaszolása mintegy annullálja a konkrét döntést igénylő kérdést.

Finkey egyik kutatásai témája volt a formális és a materiális jogeljenesség. Ez napjainkban is számtalan kiélezett ügyben merül fel problémaként. Ha a jogtudós a rendszerszintű gondolkodása folytán eleve, automatikusan vizsgálja a bűncselekmény-fogalom elemeit, a bűncselekmény megvalósulásának a feltételeit, akkor ösztönösen, elemi erővel érzi meg, ha valamely elem tekintetében annak megvalósulását kizáró körülmény merül fel. A jogtudós jogalkalmazó tehát soha nem egyetlen szempont alapján dönt, hanem dogmatikai rendszerben gondolkodik.

A jogtudós jogalkalmazó Finkey másik alapvető módszertana volt, hogy mind az anyagi büntetőjog, mind pedig a büntetőeljárás jog területén magyarázta, és egyúttal továbbgondolta a tételesjog szabályait. Másként megfogalmazva, nem csupán a gyakorlatban már felmerült helyzetekre kívánta magyarázni a tételes jogot, hanem olyan általános elveket fogalmazott meg, amelyek a jövőben esetlegesen felmerülő problémák megoldásának is a kiindulópontját képezhetik.

Ennek azután az a kézenfekvő hozadéka, hogy amikor az élet valóban újabb és újabb helyzetek megoldását igényli, akkor az ilyen módon, előzetesen kialakított és védhető, okszerű logikai érvelésen nyugvó dogmatikai alapvetésből már egyenesen következhet a válasz az újonnan felmerült kérdésekre, helyzetekre. Talán éppen ez az a terület, amelyen oly jelentős a munkássága és amiért a mai napig hat és segíti a mi munkánkat is.

Amikor a tudományos, jogirodalmi munkásság igazán a szerző sajátja – és ez Finkey esetében utólag visszatekintve is kétségtelen –, akkor soha nem fordulhat elő, hogy a jogtudós jogalkalmazó a napi jogalkalmazói gyakorlatában szembekerül saját jogirodalmi munkásságával. Ez köszönt vissza akkor, amikor 50 évesen koronaügyész-helyettesként az igazságszolgáltatási szervek joggyakorlatának elméleti és gyakorlati ellenőrzésének eredményeként az alsóbb bíróságok ítéleteiben észlelt törvénytelenségek kiküszöbölését kezdeményezte a Kúriánál a jogegységi indítványaival. Amint erre fentebb már utalás történt, úgy hírlik, hogy ezek az indítványai egytől egyig eredményre vezettek.

Finkey ezután a Kúria tanácselnöke lett, majd végül koronaügyész. Elképzelem, hogyan fogadta volna az alábbi nyilatkozatot.

Történt ugyanis, hogy Finkey kúriai tanácselnök egy mai utódjával nemrég egy hatályos államtitkár (a Miniszterelnökség parlamenti és stratégiai államtitkára) interjút készített, amely a médiában mindenki által olvasható volt.⁹ A kúriai tanácselnök szerint csupán a közelmúlt hozománya, hogy egyes bírák az egyetemi katedrán fejtik ki szakmai álláspontjukat. Bezzeg „a háború előtt vagy ügyészek vagy kifejezetten egyetemi karrierre vágyó oktatók álltak a katedrán”. „Ez abból az ethoszból fakadt, amely szerint a bíró a tudását döntésként beleírja az ítéletbe.” Tudniillik „az ügyésznek és az ügyvédnek célja van az üggyel, a bírónak meg dolga”.

Szegény Finkey! Amikor ezeket a sorokat olvassa odafenn és elgondolkodik azon, hogy valóban, ügyészként célja volt az üggyel, másnap bíróként dolga volt az üggyel, majd harmadnap megint ügyészként

⁹ ORBÁN Balázs: A bíróság a legnemzetibb intézmény, a büntetőjog pedig a legnemzetibb jogág – beszélgetés Márki Zoltánnal, *precedens.mandiner.hu*, 2019. 05. 30. URL: <https://precedens.mandiner.hu/tag/interju2019> Utolsó letöltés: 2021. 09. 11.

megint célja volt-e ugyanolyan ügygel, akkor végül teljesen összezavarodik. Mert hogy közvádoló ügyészként ugyanabban az egységes állami igazságszolgáltatásban működik közre, mint a bíróság. Az ügyésznek és a bírónak is meg van a maga-maga feladata ugyanabban az ügyben, amint a védőnek is meg van a feladata. A vád, a védelem és az ítékezés kiegészíti egymást. Ha bármelyik feladatellátás csökevényes, maga az egész, tehát az igazságszolgáltatás, mint állami feladat sérül, lesz csökevényes. Nem véletlenül mondta pl. Baumgartner Izidor, hogy ahol a bírád a vádlód, ott az Isten legyen a védőd.

És nem véletlenül a Be.¹⁰ alapvető szabálya az eljárás feladatok megoszlásának elve – függetlenül attól, hogy valójában tisztán soha nem valósult meg.

Remélem, hogy sem az ügyésznek, sem a bírónak soha többé nem lesz semmilyen célja egyetlen indítványával vagy egyetlen döntésével sem.

Remélem, hogy minden ügyész minden indítványában és minden bíró minden döntésében arra törekszik, hogy a valóságnak megfelelő (valóság-hű) tényállás megállapítása alapján igazságos döntés szülessen a vádlott büntetőjogi felelősségéről.

Ezt pedig jóhiszemű és tisztességes eljárás útján elsősorban azzal érik el, hogy egyrészt kiszámíthatóan, következetesen és egységesen alkalmazzák a büntető anyagi jog szabályait, másrészt maradéktalanul és időszerűen teljesítik a büntetőeljárásról szóló törvényben meghatározott feladataikat.

Epilógus

Mit fogadunk el Finkeyben és miért?

A tudományos tevékenysége, jogirodalmi munkássága lenyűgöző. Ebből azonban nem jön automatikusan az elfogadottsága is. Az elfogadottság fontos eleme ugyanis maga az elfogadás. Az a ténylegesség, hogy a szakmai és tudományos közösség, illetve emellett a laikus közvélemény ténylegesen tisztelettel tekint a teljesítményre, respektálja azt.

Az elfogadást nagymértékben előmozdítja az az érveléstechnika, amelynek eredményeként az érvelés, a dogma alátámasztása a célközönség számára nyomon követhető és meggyőző. Ez az érvelés soha nem harsány, nem hivalkodó, inkább alázatos. Mindig kétségtelenné teszi, hogy azonos és mindenki számára kiszámítható, ismert feltételek alkalmazásával alakítható ki a végső döntés.

Finkey Ferenc a megfellebbezhetetlen, átlátható, nyomon követhető szakmai életútja során a büntetőeljárás és a büntető anyagi jogi tan-

¹⁰ A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény 5.§

könyvekben, a büntetésvégrehajtási jogi tanulmányaiban, a folyamatosan megjelenő publikációiban és tudományos szerepléseiben megfogalmazott szakmai megállapításait, egy az egyben – tehát töretlenül – alkalmazhatta a napi jogalkalmazói munkájában mind ügyészként, mind bíróként.

Az elfogadás másik alapvető feltétele az emberi életút és a mindennapi életben tanúsított magatartás biztos erkölcsi háttere.

Ehhez pedig már csak a minden jogalkalmazóval szemben támasztott két legalapvetőbb követelmény kellett, a jóhíszeműség (*bona fide*) és a méltányosság (*aequitas*). Talán ezek a feltételek lehettek azok, amelyek minket, az esendő utódokat is indokolt tisztelettel és alázattal tölthetnek el.

Bátran, tiszta szívvel állíthatom, hogy a feltételeknek a mai utód, dr. Szathmáry Béla professzor úr is mindenben, maradéktalanul megfelelt.

ORMÓSHEGYI ZOLTÁN

EGYHÁZJOG: A HATALOM ESZKÖZE VAGY AZ ESZKÖZ HATALMA?

*„Mi azonban... igazságtalannak születünk, mert minden önmaga felé hajlik. Ez ellenkezik a renddel: az általános felé kell hajolnunk, mert a magunk felé való hajlás a kezdete minden rendetlenségnek.”¹
(Pascal)*

I. Az egyházjog fogalma

Nagy megtiszteltetés számomra, hogy Dr. Szathmáry Béla címzetes törvényszéki bíró, zsinati, egyházkerületi bíró, az MTA Köztestületének és a Magyarországi Református Egyház Doktorok Kollégiumának rendes tagja, több rangos állami² és egyházi kintetéssel³ elismert professzor úr 65. születésnapjára készült tanulmánykötetbe én is hozzájárulhatok professzor úr köszöntéséhez.

Nem feladatomból méltatni professzor úr munkáját – azt nálam avatottabbak elvégzik –, de azt mint hálás tanítványa mondhatom, hogy ahogyan a katolikus kánonjogról Erdő Péter bíboros úr neve, az evangélikus egyházjogról néhai Boleratzky Lóránd egyetemi tanár jut az eszünkbe, úgy Szathmáry Béla professzor a legújabb kori felekezeti és állami egyházjog megkerülhetetlen alakjaként áll előttünk.

Abban a nagy kiváltságban lehetett részem, hogy tőle vehettem át a felekezeti és az állami egyházjog oktatását a Károli Gáspár Református Egyetemen a Kecskeméti Közös Jogászképzésen. Nem voltam egyszerű helyzetben, amikor Szathmáry professzor úr után a teológus, illetve joghallgatóknak velem kellett beérniük.

Felelősségteljes büntetőbírói munkája és családi élete mellett volt arra energiája, hogy tanulmányozza a nagy elődöket, és megírja a

¹ PASCAL, Blaise: *Gondolatok*, Budapest, Lazi Kiadó, 2005, 159.

² Deák Ferenc-díj, Magyar Érdemrend Tisztikereszt Polgári Tagozat kitüntetése.

³ Károli Gáspár-díj.

korszakalkotó Magyar Egyházjog⁴ című könyvét. Ebből a könyvből tanul-
gatjuk az egyházjog alapjait.

Engedtesék meg, hogy a tanulmány első részében személyes ta-
pasztalataimról írjak. Szathmáry professzor úr személyében egy olyan
ízig-vérig református egyházjogászt ismerhettem meg, aki az egyházjog
művelésének 21. századi újralfelfedezője és annak a speciálisan reformá-
tus egyházjogi hangnak a megszólaltatója, ami nélkül szegényebb len-
ne a hazai egyházjog tudománya. Professzor úrral kapcsolatosan az első
élményem, amikor végzős teológushallgatóként felhívtam, és irodalmat
kértem tőle a készülő szakdolgozatomhoz, amit az emberi jogokból írtam.
Emlékszem, hogy professzor úr hűvösen egzakt válaszában annyit mon-
dott, hogy ha olvasni szeretnénk megtanulni, akkor először az abcét kell
elsajátítanunk. Először nem értettem, hogy mire gondolt, később azonban
rájöttem, hogy azt akarta elmondani, hogy aki a református egyházjog
művelésével akar foglalkozni, annak az alapoktól kell elkezdenie az épít-
kezést. Ebben professzor úr a számunkra példát mutatott, aki 1995-től az
alapoktól kezdett el ezzel a tudománnyal foglalkozni. „Már nem élt Szent-
péteri Kun Béla, Kováts J. István, már nem tanított Bolartzky Lóránd,
Novák István, a református egyházjog tudományos művelése, Farkas
László, Bajusz Ferenc, Kenéz Ferenc munkássága által jószerével az egy-
házjog történetének kutatására szorítkozott.”⁵ Ezekre az alapokra építette
fel Szathmáry Béla a felekezeti és az állami egyházjogot. Úgy művelte ezt
a tudományt, hogy Kosutány Ignáccal együtt vallotta: „Az egyházjognak
tehát a theologia alapján kell ugyan felépülni, de azután jog legyen az, és
nem »theologia practica«, legkevésbé pedig »ancilla theologiae.«”⁶

Amennyiben az egyházjog teológiai alapokra épül, és mégis önál-
ló tudomány, abban az esetben hogyan határozhatjuk meg a református
egyházjog fogalmát?

Szentpéteri Kun Béla debreceni egyházjogász szerint: „Az állam az
egyházra érvényes szabályokat hozhat, ezek a jogszabályok. Az egyház
belső szabályai, melyek az állami jogként való elismertség hiánya miatt
nem jogi szabályok: ezek az ún. jogi természetű szabályok.”⁷

Farkas László sárospataki egyházjogász szerint: „Az egyházjog olyan
társadalmi szabályok összessége, amelyek közvetlenül vagy közvetve Is-

⁴ SZATHMÁRY BÉLA: *Egyházjog*, Budapest, Századvég Kiadó, 2004.

⁵ Uo., 5.

⁶ KOSUTÁNY IGNÁCZ: *Egyházjog, A magyarországi egyházak alkotmánya és közigazgatá-
sa*, Kolozsvár, 1906³, VI. idézi SZATHMÁRY BÉLA: *Református Egyházjog*, Sárospatak,
Hernád Kiadó, 2020, 20.

⁷ SZENTPÉTERI KUN BÉLA: *A Magyarországi Református Egyház külső rendje*, Buda-
pest, Magyar Református Egyház, 1948, 3.

ten rendelkezésén, isteni kijelentésen, a Szentírásan alapulnak. Tényleges megvalósulásukat, érvényesülésüket a szabályok címzettjeinek, az egyház tagjainak Istenbe vetett hite, Isten iránti engedelmisségen alapuló önkéntes alávetettség biztosítja⁸.

Kosutány Ignác erdélyi egyházjogász szerint: „Egyházjog alatt értjük az egyház élettevékenységének azon külső szabályait, amelyek megállapítják az egyházi hatalom szervezetét, működését és azon módot, amint egy szilárd jogi rend megállapítására és foganatosítására az egyház a maga híveinek szabadságát korlátozza és biztosítja”⁹.

Szathmáry Béla sárospataki egyházjogász szerint: „Az egyházjog az egyház tagjaira, és az egyházra, mint látható szervezetre vonatkozó, az egyházban érvényesülő szabályok összessége”¹⁰.

Jelen tanulmány szerzője szerint „az egyházjog az egyház tagjaira, az egyházra mint látható szervezetre vonatkozó olyan szabályok összessége, amelyek a láthatatlan egyház elveivel összhangban a Szentírásan alapulnak, és az emberi méltóságot minden körülmények között tiszteletben tartják”¹¹.

A református egyházjogban tehát érvényesülnie kell annak az alapelvnek, hogy az egyházjog nem az éppen uralmon lévők kiszolgáló eszköze, hanem Jézus és felebarátaink szolgálatának az eszköze. Azaz nem a hatalom eszköze, hanem az eszköz hatalma.

II. A hatalomfelfogások főbb típusai

„A hatalom a társadalomtudományok egyik legnehezebben definiálható, legtalányosabb és legbonyolultabb kategóriája”¹² Bihari-Pokol szerint a hatalomfelfogások főbb típusai a következők:

1. A misztifikált hatalom: Ez a felfogás a hatalmat irracionális, misztikus, definiálhatatlan jelenségnek tartja. Nem is magát a hatalmat, hanem annak elfogadását, azt a belső motivációt és késztetést, aminek alapján az emberek azt elfogadják.

⁸ FARKAS László: *Egyházjogi Stúdium*, Sárospatak, (Kézirat), 1956, 5–6.

⁹ KOSUTÁNY Ignác: i. m., 9.; Ld. PÉTER Miklós: *Genfi Gyülekezeti Rendtartás*, Budapest, Kálvin Kiadó, 2012, 57.

¹⁰ SZATHMÁRY: *Magyar Egyházjog*, 65.

¹¹ ORMÓSHEGYI Zoltán: *Ecclesia semper reformanda alkalmazása az Egyházjogon belül*, in PELESKEY Miklós Péter (szerk.): *Teológus tavasz konferenciakötet, „Újuljatok meg lelketekben és elmétekben” (Ef 4,23), Az egyház megújulása a reformációra emlékezve*, Debrecen, Debreceni Református Hittudományi Egyetem Doktori Iskolája és Doktorandusz Önkormányzatának közös kiadványa, 2019, 239–246.

¹² BIHARI Mihály – POKOL Béla: *A politikai hatalom*, in Uo.: *Politológia*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1992, 182.

2. Behaviorális hatalomfelfogás: A behaviorizmus eredetileg a pszichológia tudományán keresztül jelent meg. John Broadus Watson, az amerikai behaviorizmus (viselkedéstudomány) atyja az embert egy tanuló gépezetnek fogta fel. Az ember nem más, mint tanult viselkedésmódjainak az összessége. Az ember az őt ért ingerre válaszol. Leegyszerűsíti az ember működését a Stimulus (S) – Response(R) képletre. Robert Dahl amerikai politológus szerint a hatalom lényege: A kiváltja azt, hogy B azt tegye, amit A ráhatása nélkül nem tenne. A hatalom mint sajátos viselkedés, számszerűsíthető és racionálisan elemezhető.
3. Teleologikus, finalista felfogás: A hatalom célra irányultságát hangsúlyozza. A hatalom valamilyen cél elérésére és megvalósítására irányuló tevékenység.
4. Instrumentális hatalomfelfogás: A hatalmat különleges eszköznek tartja. A hatalom az erőszak alkalmazásának lehetősége, a befolyásolás különleges eszköze.
5. Strukturalista hatalomfelfogás: A hatalom strukturális reláció, valamilyen rendszeren belüli viszony, különböző rendszerelemek között.¹³
6. A szolgáló vezetés: A pszichológia tudományán belül Greenleaf (1977), Spears (1995), With Whetstone (2002) szolgáló vezetésről beszél (servant leadership).¹⁴ Ez a fajta vezetés egyfajta határozott, de empatikus, határokat kijelölő és betartató vezetésről szól. A hatalom tulajdonképpen a szolgálat eszköze. Minél nagyobb a hatalom, annál nagyobb a felelősség. Jézus ezt a megközelítést így fogalmazza meg: „Jézus pedig előszólítva őket, mondta: Tudjátok, hogy a pogányok fejedelmei uralkodnak azokon, és a nagyok hatalmaskodnak rajtok. De ne így legyen közöttetek; hanem aki közöttetek nagy akar lenni, legyen a ti szolgátok; és aki közöttetek első akar lenni, legyen a ti szolgálójának. Valamint az embernek Fia nem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon, és adja életét váltságul sokakért.” (Mt 20, 25-28)

A hatalom kérdése megkerülhetetlen az egyház jog művelésében is. Az egyház jog a teológia és a jog határán lévő önálló tudomány. Támaszkodik a világi jogtudományra és a politológiára abban a tekintetben, hogy az emberi hatalomnak jogilag meghatározott korlátokat kell felállítani és azokat be kell tartatnia.

¹³ BIHARI Mihály – POKOL Béla: Hatalom és Legitimáció, in Uo.: *Politológia*, 183–184.

¹⁴ VANDERCKHOVE, Wim – COMMERS, M.S. Ronald: Downward Workplace Mobbing, A Sign of the Times, *Journal of Business Ethics*, 45. évfolyam, 2003/1-2, 41–50, 46.

Az alkotmányjog egyik meghatározó alapelve a hatalommegosztás, amely a „közhatalom gyakorlásának mérséklését, az egyes államhatalmi ágak – mint állami alapfunkciók – és az államhatalmat gyakorló szervek elválasztását, kölcsönös fékezést, egyensúlyban tartását és ellenőrzését jelölik annak érdekében, hogy az egyének szabadságát és biztonságát garantálják, valamint az államhatalom koncentrációját, monopolisztikus gyakorlását, a hatalmi visszaéléseket megelőzzék és megakadályozzák, vagyis jelentős mértékben csökkentsék”.¹⁵

Erdő Péter szerint: „Az egyház kormányzati hatalmat tárgy szerint a hierarchikus elv következtében nem lehet olyan értelemben megosztani, mint a világi jogrendekben”.¹⁶

A református egyházjogban ezzel szemben: „Kálvin szerint a bűnös ember kezében minden hatalom korrumpálódhat, ezért semmiképpen sem engedhető meg, hogy az egy ember vagy csoport kezében összpontosuljon. Ehelyett célszerűbbnek tűnik, ha azt megosztják, és ahol az ellentétes érdekek ellenőrzik és kiegyensúlyozzák a hatalmi viszonyokat”.¹⁷ Ellentétben a római katolikus kánonjoggal a református egyházjog elismeri a hatalommegosztás elvét.

III. Amikor az egyházjog a hatalom eszköze volt

Mégis a közelmúlt egyházjoga bőven szolgáltat példákat arra, hogy az egyházjog az éppen hatalmon lévő egyházi elit érdekeit szolgálta ki. Jelen tanulmányban Török István és Bán István református lelkészek példáján keresztül mutatjuk be azt a kort, amikor az egyházjog a hatalom eszközevé vált.

Önvallomása szerint Török István nem akart dogmatikát írni, etikusnak készült. A kor, amelyben élt,¹⁸ keszekusza volt, ahogy ő fogalmaz: „az élet öröklött rendje összekuszálódott, s a tanácstalanságban

¹⁵ PETRÉTEI József: Hatalommegosztás, in JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Alkotmányjogi rovat)*, 2017. 06. 30. URL: <https://ijoten.hu/szocikk/alkotmanyjog-hatalommegosztas> Utolsó letöltés: 2021. 08. 09.

¹⁶ ERDŐ Péter: Egyház kormányzati hatalom, JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SULYOKI Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Egyházjog rovat)*, 2020. 04. 15. URL: <https://ijoten.hu/szocikk/egyhazi-kormanyzati-hatalom>, 5 [14], Utolsó letöltés: 2021. 08. 09.

¹⁷ VARGA Attila: Kálvin János eszméinek és egyházszerzői munkásságának hatása az alkotmányjogra, *Pro Minoritate*, 2017/1, 27–42, 38..

¹⁸ KOVÁCS I. Gábor (szerk.): *Hit- Tudomány- Közélet, A Debreceni Tudományegyetem Református Hittudományi Kara (1914-1944) Professzorainak Életrajzi Adattára és Életútleírása, Magyarországi Egyetemi Tanárok Életrajzi Adattára 1848-1944*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014, 136–142.

lépten-nyomon sürgetővé vált az etikai tájékozódás. Barth professzornál is éppen etikát hallgattam. Olyankor midőn ellenlábasai még azt hangoztatták: nincsen etikája. Az etikai tanszékre való kinevezésem csak szorgalmazta a további elmélyedést és az előadások kidolgozását.¹⁹

Török István hallatlan tapintattal, ugyanakkor határozottan festi le korának egyházi életét és a teológiai élet mélységének a hiányát.

A barthi megközelítést többek között Török István alkalmazta a magyarországi teológiai, egyházi, egyházjogi és társadalmi berendezkedésre. Ő mutatott rá arra, hogy egy ateista, istentelen, a látszatot fenntartó rendszer mennyire veszélyes tud lenni, legyen az államon vagy az egyházon belül. Az Isten nevére való hivatkozás, az embertelen büntetettek vallásos mázzal való leöntése megcsúfolása az egyházi jogalkotásnak. Az egyházi jogalkotásra is vonatkozik az, hogy ami embertelen, az egyben istentelen is. A gyülekezeteket kiskorúságban tartó egyház és jogpolitika semmiképpen nem egyeztethető össze az evangélium és törvény bibliai fogalmával.

„Minél határozottabb alakban bomlik ki előttünk az egyház isteni volta, annál inkább szemünkbe ötlük emberi gyarlósága és nyomorúsága. Az egyház élete kétségtelenül kritikát vált ki.”²⁰ Ez a kritika jöhet kívülről és jöhet belülről. A külső kritika az, amit a társadalom megfogalmaz az egyházzal szemben. A belső kritikánál pedig idézi Overbecket, aki az egyháztörténetben folyamatos hanyatlást látott (*Kirchengeschichte – Verfallsgeschichte*).²¹ Egyúttal elismeri, hogy „az egyház akarva-akaratlan hamis látszat, történelmi hazugság részévé vált, s most lakolnia kell balgaságáért és vétkéért.”²² Az egyházkritika ébresztő és építő szolgálat. Fogyatékoságaiban is úgy beszél az egyházról, mint az édesanyjáról, szeretettel és alázattal. Ahogyan Berzsényi Dániel fogalmaz: „A jó kritika nem egyéb, mint alkalmazott tanítás...., míg... céljainak híven megfelelő nem gyűlöletünket, hanem egész tiszteletünket érdemli”²³

„Ha minden követ megmozdít is az ördög Krisztus kegyelmének megrontására, s ha erre törekszenek oktalan támadásaikkal Isten ellenzései is, mégsem tudják azt kioltani, sem a Krisztus vérét terméketlenné tenni annyira, hogy az valamiféle gyümölcsöt ne hozzon.”²⁴

¹⁹ TÖRÖK István: *Dogmatika*, Kolozsvár, Protestáns Teológiai Intézet, 2006, 1.

²⁰ TÖRÖK István: *Etika*, Amsterdam, Free University Press, 1988, 131.

²¹ „Az egyháztörténet a folyamatos hanyatlás története.” – Uo., 132.

²² Uo., 133.

²³ BERZSENYI Dániel: *A kritikáról*, idézi TÖRÖK: *Etika*, 133.

²⁴ KÁLVIN, *Institutio*, IV. 1,2, idézi TÖRÖK: *Etika*, 133.

Végül pedig a Kálvin tollából származó Gall hitvallásból idéz: „Jó nekünk, ha az emberek gonoszsága és hálátlansága arra késztet, hogy az ég felé tekintsünk, honnan a mi üdvösségünket várjuk”.²⁵

Milyen nagy „váltás” lehetett ennek a tehetséges embernek, amikor a „Barth Károly-i magaslatookról” visszakerült abba az országba, amelyet akkor teljes mértékben uralt a szolgálat teológiája!²⁶

Török István teológiai professzor a szolgálat teológiájával szemben a Szentírásról, az Isten szolgálatáról és a felebarát szeretetéről, de semmiképpen nem a politikai és ideológiai rendszerek kiszolgáltatásáról tanít.²⁷

Nyomatékosan hangsúlyozza, hogy az egyház Isten tulajdona és nem a miénk. Amikor valaki elfelejti, hogy az egyház Krisztus teste, azaz az ő fennhatósága alá tartozik, akkor ott mindig megtalálható az emberi önkénynek a gyökere. Egyáltalán nem fér össze az egyház teológiai fogalmával az, amikor az: „a központi hatalom pl. a gyülekezet lelkészválasztási jogából (és nemcsak abból!) választásnak álcázott kinevezési rendszert csinál, a lelképásztorokat indokolás nélkül is áthelyezheti, egyebek közt az egyházi sajtó centralizálása útján a szabad véleményalkotást a szükséges mértéken túl is gátolja, mintha az egyházi sajtó nem az egyházé, hanem kizárólag az egyházi kormányzaté volna; az egyházpolitikát a teológiai kritika alól kivonja, tételei elfogadását a doktori cím megszerzése előfeltételévé teszi, a teológiai tudományosságot a vonal hűségén méri. Az egyházi vezetés kifelé, a világra nézve elítéli az „uralkodó egyház” magatartását – igaz e téren ma kísértései sem lehetnek –, addig befelé egyházkormányzati téren páratlan mérvű hatalmat épít ki”.²⁸ Pál nem cserélte le a Krisztus-test isteni igényét emberi igényre, nem akart a gyülekezeteken uralkodni, ő munkatársaival együtt csupán a gyülekezetek „segítője, barátja és szolgálója” akart lenni (2Kor 1,24; 4,5).

Professzoraitól – Csikesz Sándortól, Barth Károlytól – tanulta meg azt az újfajta gondolkodásmódot, „mely először türelmesen járta körül

²⁵ TÖRÖK: *Etika*, 136.

²⁶ A szolgálat teológiája a Jézus és a felebarát szolgálata helyett a fennálló egyházi és politikai hatalom kiszolgáltatását jelentette. A szolgálat teológiáját, annak az egyházra és a társadalomra gyakorolt hatását lásd BOGÁRDI SZABÓ István: *Közelítések és közeledések*, Kolozsvár, Koinónia Kiadó, 2003.; BÁN István: *Az arctalan szolgáltól, Teológiai és történeti értekezés a Magyar Református Egyház 20. századi tevékenységéről*, [é. n.], Kézirat.; BERÉNYI József: *De már tudom*, Budapest, General Press Kiadó, é. n.; FABINY Tibor: *A megállás szimbóluma, Előadások Ordass Lajosról*, Budapest, Hermenutikai Kutatóközpont, 2001.

²⁷ TÖRÖK István: *Határkérdések szolgálatunkban (1972-1989)*, Budapest, A Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1990, 98–106.

²⁸ Uo., 92.

a vizsgált tételt, majd ezután következett az az alapos elemzés, amely minden lehetséges értéket ki akart emelni az egyébként félretett teológiai gondolkodásból. Ő a szabad teológiai gondolkodás híve volt, nem erőszakolta rá nézeteit senkire, csupán segített a döntés meghozatalában. Viszont amikor egy igazságot felismert, általában nem rejtette véka alá, amit látott.”²⁹

Ennek következtében megfosztották az egyetemi katedrójától és nyugdíjba kényszerítették.

Bán István (1931-2006) református lelképásztor, Török István tanítványa személyes életében szintén átélte, hogy mit jelent az, hogy a jog a hatalom eszköze, és nem korlátja.

„A nyíregyházi „fegyházmegye” nagyhatalmú esperese: Békefi Benő KGB-ügynök 1957 elején statáriális bíróságnál jelentette fel a nyíregyházi segédlelkészt. A vád: Bán István november 2-án a nyíregyházi rádióban lemondásra szólította fel azokat a beépített ateista „egyházi” vezetőket, akik elárulták és az ateista hatalomnak kiszolgáltatták a református egyházat. A belügyes hatóságok, volt ÁVO-sok erre nem láttak indokot, de izgatás vádjával eljárást kezdeményeztek a segédlelkész ellen. Az esperes ebbe nem nyugodott bele. Kádár János nyíregyházi látogatása alkalmával ismételt statáriális eljárást sürgetett. Ámde ő sem látta ezt indokoltnak. Előbbi esetben akár halálos ítéletet is hozhattak volna. Így a Megyei Bíróság 340/1957/5. sz. alatt öt évi börtönre ítélte Bán Istvánt. Az ítéletet a Legfelsőbb Bíróság 5087/1987/12. számon nyolc évre emelte.”³⁰

Bán Istvánt tanulmányai befejeztével csupán három hónapot szolgálhatott, ezután letartóztatták. Büntetését Márianosztrán töltötte le. 1962. április 2. napján szabadult. Négy alkalommal kérte szolgálatba való visszavételét, de Bartha Tibor püspök nem is válaszolt a jelentkezéseire. Az egyház nem engedélyezte lelkészi szolgálati jogviszonyba való visszaállítását. Felesége segítségével elvégezte a mérnöki egyetemet és vizsrnök lett. Mérnöki munkája mellett hirdette az ígét, végezte tudományos munkáját, folytatta a börtönmissziót és haláláig szerkesztette a *Gyöngyharmat* hetenként megjelenő kiadványt.

Ezen a két példán keresztül jól látszik, hogy totalitárius hatalom nemcsak a világban, hanem az egyházban is kialakulhat. Mivel az egy-

²⁹ TÖRÖK István: *Miért vagyok keresztyén?* Kézirat, idézi HOTORÁN Gábor János: Török István küzdelme kora ideológiájával, FEKETE Károly – HANULA Gergely (szerk.): *Gondolkodó és cselekvő hit, Tanulmányok a 100 éve született Török István professzor emlékére*, Debrecen, Debreceni Református Hittudományi Egyetem, 2004, 54.

³⁰ PAPP Vilmos: *Negyvenegy prédikátor, XX. századi magyar „gályarab” prédikátorok*, II. kötet, [h. n.], Magánkiadás, [é. n.], 24.

házjog emberi és isteni jog keveréke, ezért a hatalomkoncentrációt és a joggal való visszaélést az egyházon belül is meg kell akadályozni.

IV. Az egyházjog mint az eszköz hatalma, azaz a hatalom korlátja

Az egyházban is kétségtelenül helye van a jogalkotásnak és a jogalkalmazásnak. Figyelembe véve az egyházi jogalkotás sajátosságait mégis azt kell hangsúlyoznunk, hogy ami jó a világi jogalkotásban, azt az egyházi jogalkotásban is alkalmazni lehet. Ma Magyarországnak – Istennek hála – olyan keresztyénség iránt elkötelezett, konzervatív kormánya van, amely a jogalkotásban is alkalmazza a keresztyén alapelveket. Eljött az ideje annak, hogy az egyházi jogalkotásban is érvényesüljön az az alapelv, hogy az egyházjog nem a hatalom eszköze, hanem a hatalom korlátja.

1. A lelkészek szolgálatáról és jogállásáról szóló 2013. évi I. törvény és annak kommentárja³¹ Szathmáry Béla professzor úr szakértelmét tükrözi. Többek között ezzel a törvénnyel elindult egy magas szintű egyházi jogalkotás, ami a jelenben és a jövőben remélhetően tovább folytatódik és rendeződik a lelkészek anyagi megbecsültsége és az emberhez méltó nyugdíj biztosítása.
2. Az azonban továbbra is nehezen érthető, hogy az egyházi bíróságok miért nem lehetnek függetlenek az egyházi végrehajtó hatalomtól; miért szükséges, hogy a különböző szintű egyházi bíróságok elnökségét az adott közigazgatási szint elnöksége adja. A Magyarországi Református Egyházi Bíraskodásról szóló 2000. évi I. törvény 6. § (1)-(3) bekezdése szerint az eljáró bírósági tanács összesen három tagból áll. A tanács tagjai közül legalább egy személy lelkészi és legalább egy személy jogi végzettségű. Az eljáró bírói tanács tagjait a bíróság elnöksége jelöli ki. Elnökét a tagok maguk választják meg. Az elnökség tagjai az ügy tárgyalásában és a határozat meghozatalában nem vesznek részt. A harmadik bekezdésben megállapított kizárás elegendő-e a hatalmi ágak elválasztása tekintetében?
3. Az egyházi hatalommal való visszaélés lehetőségének a megelőzése végett érvelt Szathmáry professzor az *Az appellatio ab abusu a magyar jogrendszerben* című cikkében, amikor a lelkészek világi bíró-

³¹ SZATHMÁRY Béla: A Magyarországi Református Egyház 2013. évi I. törvénye a lelkészek szolgálatáról és jogállásáról: Kommentár (1. rész), *Sárospataki Füzetek*, 18. évfolyam, 2014/2, 61–88.; Uő.: A Magyarországi Református Egyház 2013. évi I. törvénye a lelkészek szolgálatáról és jogállásáról: Kommentár (2. rész), *Sárospataki Füzetek*, 18. évfolyam, 2014/3, 64–88.; Szathmáry Béla: Uő.: A Magyarországi Református Egyház 2013. évi I. törvénye a lelkészek szolgálatáról és jogállásáról: Kommentár (3. rész), *Sárospataki Füzetek*, 18. évfolyam, 2014/4, 90–125.

sághoz forduláshoz való joguk mellett érvel. „De felvethető lenne a kérdés akként is, alkotmányosan igazolható-e az a megállapítás, hogy a lelkész nem munkát végez. Kérdés tehát ezt követően, hogy kell-e kiüresedéstől féltelnünk az egyházak önkormányzatát, ha a benne szolgálók munkához való jogának alkotmányos védelmét biztosítjuk. Nincsen-e fontossági sorrend az egyházi önkényt is lehetővé tevő autonómiának nevezett önkormányzatiság és az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogainak tiszteletben tartása és védelme mint az állam elsőrendű kötelessége között?”³²

Úgy vélem, megváltott bűnös emberek vagyunk, éppen ezért az egyházi jogalkotásnak mindent meg kell tennie a hatalomkoncentráció megakadályozása érdekében. Az egyházjog akkor tölti be hivatását, ha nem az éppen hatalmon lévők pillanatnyi érdekeinek megfelelő eszközként, hanem az isteni akarat eszközeként a felebarát és Isten szolgálatának az eszköze.

³² SZATHMÁRY Béla: Az Appellatio Ab Abusu a Magyar Jogrendszerben, *Magyar Jog*, 57. évfolyam, 2010/7, 416–422. (URL: https://srta.hu/wp-content/uploads/2015/06/az_appellatio_ab_abusu_a_magyar_jogrendszerben.pdf Utolsó letöltés: 2021. 08. 09.)

A VÁLTOZÓ AZ ÖRÖKKÉVALÓ FÉNYÉBEN

A változó világ

A változás az emberi élet része. Ha csak néhány évvel ezelőttre tekintünk is vissza, egészen bizonyos, hogy számos változást tudnánk akár személyes, akár tágabb környezetünk életében megjelölni. Még inkább így van ez, ha történelmi távlatokban gondolkozunk: népek, államok születtek, emelkedtek fel, majd tűntek el; technikai újítások, felfedezések, tudományos vívmányok és kutatások; társadalmi, gazdasági, politikai átrendeződések hoztak gyökeres fordulatokat az emberiség életébe. A tudományos élet sem mentes a változásoktól, biztosnak hitt tézisek, tételek dőlnek meg, vagy kapnak új értelmet. A jog, illetve a jogtudomány is együtt fejlődött az emberiséggel, a kezdetben szükségszerű rendező elvet jelentő szokásoktól el egészen az elvont fogalmak meghatározásig, az összefüggések, rendező elvek kereséséig, a jog tudományos műveléséig. Az ember társas lény, egymásrataltságra él társaival. Ez alakítja ki a csoportok összetartozását, amelyek kezdetben természetes úton (család, törzs, nemzettség), majd mesterséges hatásoknak köszönhetően alakultak ki. A társadalmi csoportok együttműködése túlmutat a tényleges egymásrataltságon, szükséges hozzá a tagok tudati felismerése, az igényérvényesítés akarása és a csoporthoz való érzelmi kötődés. A csoport nagyságával egyenesen arányos a belső ellentétek, széthúzó erők nagysága, amelyek előbb-utóbb szükségessé teszik, hogy a széthúzás ellensúlyozásáról mesterségesen kelljen gondoskodni, így megjelenik a hatalom intézményesített szervezete: az állam. A társadalmat alkotó csoportok érdekvényesítése, érdekek ütköztetése, illetve egyeztetések során alakul ki a társadalomban alkalmazandó magatartás meghatározása. Az egyeztetés akár tekintély, akár egyéb megoldás útján alakul ki, később az ismétlődés és a tapasztalat alapján szokássá alakul, olykor természetfölötti erővel is megtámogatva. „Mindenesetre ez az egyeztetés az ember tudatosságából és társadalomra utaltságából mint elengedhetetlen létfeltételekből adott és meghatározott. Az ilyen tudati elvonatkoztatás hozza létre a történelem hajnalán a társadalmi szabályokat, normákat,

amelyek végül adott csoportban rendszerré állnak össze.¹ Hogy ezt követően bizonyos normarendszereket miért nevezünk jognak, az attól függ, hogy milyen jogfogalmat alkalmazunk. A jog meghatározása is számos változáson ment keresztül, számos tartalommal töltötték meg: a jog mint igazságosság, a jog mint értelem, a jog mint isteni akarat, a jog mint törvény, a jog mint a szuverén parancsa csak néhány példa erre sokszínűsége.

A jog fogalmának változása

A jog manapság általánosan elfogadott definíciója szerint olyan magatartási szabályok összessége, melyek mögött kényszerítő (általában állami) erő áll. „Tudományfilozófiai, módszertani, megismerés-elméleti és nyelvfilozófiai (jelentéstani) megfontolások bátorítanak arra, hogy a jog természetéről összetettebb képet rajzoljunk. Mindezek korábbi igazságokat nem tagadnak ugyan, a jog sajátos létének mégis összetettebb megértését teszik lehetővé.”² Az első ilyen megállapítás: a jogot mint folyamatot kell nézni. A jog nem egyszerű szövegszerű foglalat, nem is az erre hivatkozó gyakorlat, hanem a kettő találkozása. „Valamely adott szövegszerű foglalatnak egy erre hivatkozó gyakorlat során és által történő mindenkori aktualizálásának sorozata – ezért helyesebb a jogot folyamatszerű (dinamikus) kontinuumként felfognunk és nem bármiféle dologszerű statikumként.”³ A második megállapítás szerint a jog többelémi folyamat, s minden eleme folyamat. Eddigi ismereteink alapján jog háromféleképpen keletkezhet: társadalmi szokásból, normaalkotásból, illetve normaalkalmazásból. Az érdekesség az, hogy ezek a keletkezési módok egymástól nem függetlenek, nem tisztán jelennek meg, hanem egyszerre érvényesülnek és kölcsönösen befolyásolják egymást. Tehát a társadalomban egyszerre több jogkeletkezési mód is előfordulhat, ezek erősíthetik vagy gyengíthetik egymást. A társadalom gyakorlatától függ, hogy párhuzamosan működnek, esetlegesen valamelyik előtérbe kerül-e; megtűri vagy éppen kirekeszteni kívánja a többit. Mindezekből tehát következik, hogy a jog nem mozdulatlanul azonos és egynemű, nem beszélhetünk egységként a jogról, épp ezért nem lehet jogi és nem jogi kategóriákat felállítani, hanem inkább jogi és kevésbé jogi halmazokat. „... Továbbá a jog megszakítatlan folyamat, összességére sem gondolhatunk úgy, mint ami egységes,

¹ GÖNCZI Katalin – HORVÁTH Pál – STIPTA István – ZLINSZKY János: *Egyetemes jogtörténet*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., 1997, 28.

² VARGA Csaba: *Előadások a jogi gondolkodás paradigmáiról*, Budapest, Szent István Társulat, 2003, 269.

³ Uo., 271.

befejezett s önmagával mozdulatlanul azonos lehetne. Mint olyan jelenség, amely különféle mozgások szakadatlan egymásnak feszüléséből szövődik, minden pillanatában ezen eltérő oldalak, összetevők, jogkezelési módok küzdelmét mutatja.”⁴ A jog természetének harmadik jellemzője az aktusszerűség: különféle aktusok, hatósági döntések során kerül sor a jog elvont vagy lappangó üzenetének feltárására, aktualizálására. Ha a jog a társadalom számára egyre inkább az aktualizált jogot jelenti, akkor ez bírói döntés jogteremtő jellegének túlsúlyba kerülését okozza, a bírói döntés az aktualizált üzenet hordozója.

A főbb fordulópontok Izrael történetében

A változás természetesen Izrael történelmének is velejárója. Tekintsük át Gerhard von Rad felosztása alapján, hogy milyen társadalmi, gazdasági, politikai és kultikus változásokon ment keresztül Izrael ószövetségi történelme során, és miként tudta ezekben az új helyzetekben megőrizni a Jahve hitet.

Az áttekintés során figyelembe kell vennünk azt, hogy „a bibliai történetírás összességében véve hajlik rá, hogy nyomatékos hangsúlyt helyezzen a korszakok közötti átmenetekre”⁵ Izrael kialakulása, a váltás a bírák korából a királyság korába, a dávidi-salamoni nagybirodalom virágzásának kibontakozása a bibliai leírás szerint gyors változásokként mentek végbe, holott a mai történelmi ismereteink alapján ezek fokozatosan lezajló, lassabb lefolyású átmenetek voltak.

A kezdeti időben Izrael még nem létezett, csupán törzsekről és azoknak csoportjairól beszélhetünk. A Mózes előtti ősatyák vallásáról keveset tudunk, de a későbbi Jahve-hitet megelőlegezik, többek között a kiválasztás tudatot. Ábrahám, Izsák és Jákob isteni kijelentésben részesültek, s abban az ígéletben, hogy Isten vezetni fogja őket és gondoskodik róluk. Jahvét nem kezdettől fogva tisztelték, a fordulópont s a Jahve név használata Isten önkijelentésével következett be (2Móz 3,1kk; 6,1kk). Három helyszín bír ezekből az időkből a későbbi Jahve-hit szempontjából kiemelkedő jelentőséggel: a Sínai-hegy, amely a törvényadás és a kiválasztás helyszíne; Kádés, amely a szentély, az isteni jog őrzésének helye, és a Sás-tenger, ahol a nép megtapasztalta a szabadulást.

A következő nagy korszak a honfoglalás ideje, amikor a törzsek laza szövetségéből kialakult Izrael, és Jahve lett Izrael Istene. Ez azonban hosszú időt ölelt fel, s számos kihívással kellett Izraelnek megküzdenie:

⁴ Uo., 275.

⁵ KESSLER, Rainer: *Az ókori Izrael társadalma*, ford. SZABÓ Csaba, Budapest, Kálvin Kiadó, 2011, 87.

a letelepedettek élete jelentősen megváltozott addigi életmódjukhoz képest, valamint az erős kánaáni kultikus szokásokkal is fel kellett venniük a harcot. A bevándorlás magával hozta a földművelést, a falvakban és városokban való letelepedést, a pénzgazdálkodást, a kötelmi jog kialakulását, a jogfejlődést. Ennek a folyamatnak a legegyszerűbb módja pedig a recepció volt: a már meglévő jogi formákat, a helyi jogrendszert átvették és beépítették az izraelita jogba. Mivel Izrael a jog minden formáját isteni eredetűnek tartotta, ezt a beolvasztott, eredetileg kánaánita eredetű jogra is vonatkoztatta.

„Az államiság korát megelőző Izrael tehát olyan emberek csoportja volt, akik a világot kizárólag a szakrális dimenzió alapján voltak képesek megérteni és értelmezni, vagyis olyan szent rendelkezésekből és törvényekből kiindulva, amelyek a kultusból származtak, és amelyek érvényét szertartások biztosították. Az élet csak úgy volt lehetséges, ha az ember alávetette magát e szakrális rendelkezéseknek, s ha a maga életében eleget is tett nekik. Nem érintkezhetett az isteni szférával, és nem részesedhetett benne, csak úgy, ha alávetette magát e szent rendelkezéseknek, amelyek szabályozták a közösség életét, de arra vonatkozóan is rendelkeztek, hogy földművesként miként viszonyuljon természetes környezetéhez.”⁶

Az újabb változást az állammá szerveződés hozta. Kezdetben a király karizmatikus vezető volt, és az állami hatalom nem volt olyan mértékű, hogy hatást gyakorolhatott volna a szakrális életre. Dávid uralkodása alatt azonban Izrael nagyhatalommá vált, politikai törekvéseivel Izrael függetlenítette magát Jahve vezetésétől és védelmétől, politikai autonómiára törekedett. Az állami létforma gazdasági és szociális fejlődést hozott: adókat szedtek, hivatalnokréteg és önálló katonaság alakult ki, a városok erősödtek. A vidéken élő lakosság az adóterhek, a katonai kötelezettség, a földbirtokok kisajátítása miatt egyre inkább elvesztette önállóságát és szabadságát. A birodalom határainak kiterjesztésével megnőtt a kánaánita lakosság száma, a Baal-kultusz beáramlása komoly kihívást jelentett, a Jahve-hitet szinkretista torzulások fenyegették. Mindeközben felépült Jahve temploma Jeruzsálemben, amely az ősi patriarchális Jahve-hit végét jelentette. A jeruzsálemi szentély állami szentély volt, amelyben a király magánáldozatait és az állami áldozatokat mutatták be. Ahhoz, hogy állami funkcióján túl Izrael központi szentélyévé tudjon válni, legitimációra volt szükség, melyet természetesen az adott, hogy az új rendet Isten döntésére és útmutatására vezették vissza. A szent láda át-

⁶ VON RAD, Gerhard: *Az Ószövetség teológiája*, I. kötet, ford. GÖRFÖL Tibor, Budapest, Osiris Kiadó, 2007, 36.

vitele is isteni akarat alapján következett be, amely által az amfiktüónikus szövetség valamennyi tagja számára elismert központi szentéllé válhatott a salamoni templom. Mindezt csak erősítette az az önálló kiválasztáshagyomány, amely a Sionról mint Isten hegyéről, Isten lakóhelyéről szól. Óriási lépés volt ebben az időszakban az izraeli történetírás átalakulása: nagy történelmi összefüggések megrajzolása, önmagára reflektáló, átfogó történetelbeszélés született meg. Ez a reflexió Izrael Isten-hitének megnyilvánulása is egyben, s már nem csak a csodákban, történelmi eseményekben ismerték fel Jahve tetteit, hanem az ember mindennapi életében is. Már nem csak a szakralitás területén lehetett Jahvével találkozni, hanem a profán világban is, a történelemben véghezvitt tettei így még inkább kivilágoltak.

„Jahve cselekvése átfogja az élet valamennyi területét, a szakralist és a teljességgel profánt egyképpen; ... Jahvében rejlik mindennek az oka: ez a hit, amely alapján már a Jahve-hit legkorábbi formájában is megvolt – itt nyeri el először a neki megfelelő formát. ... Jahve cselekvésének legmagasabbrendű területe az emberi szív. Nem arról van szó, hogy ezáltal a cselekvő személyek »vallási személyiségekké« válnak; ellenkezőleg, olyan emberek, akik szenvedélyesen és konokul törekednek céljaik megvalósítására. S az olvasó mégis azzal találkozik, hogy Jahve a történelem irányítására felhasználja őket, felhasználja szívüket és elhatározásaikat.»⁷

Ezen történelmi kihívások (szinkretizmus, társadalmi, politikai, gazdasági változások, új világbirodalmak kialakulása) közepette, hogyan is tudott a Jahve-hit megmaradni? A próféták megújító munkája által, akik friss erővel, új formában, mégpedig a prófétai igehirdetés formájában léptek fel a Jahve-hit megőrzése érdekében. Közös vonásuk, hogy egészen korai szakrális hagyományokat vettek alapul, visszanyúltak az ősi, hiteles Jahve-hagyományokhoz, ugyanakkor sajátos módon aktualizálták is azokat, új összefüggésekbe illesztették, olykor radikális módon újraértelmezték. Másik közös vonása a prófétáknak, hogy a jövőre vonatkozólag is hasonló megközelítést adnak: az Izraeli államot elpusztító hatalmak Isten haragjának eszközei. Az ítélet mellet ugyanakkor megjelent az ígélet, amely szerint Jahve üdvösséget tervez Izrael számára.

Jeruzsálem elfoglalásával (Kr. e. 701) az északi országrész megszűnt létezni, majd Kr. e. 587-ben a júdeai állam maradványai is felszámolásra kerültek. Az északi birodalom elfoglalása után az asszírok az elnéptelenedett területekre idegen népeket hoztak, a deportáltakat pedig csoportokra bontva telepítették le a birodalom különböző részein. Júdea bukása

⁷ Uo., 51.

után a babiloniak a deportáltakat Babilónia közepén csoportosítás nélkül tartották felügyelet alatt, s az országban maradtak is zavartalunk élhettek tovább. Csak a vezető réteg került deportálásra, a lakosság alsóbb rétegei a helyükön maradtak. A templom és a vezető réteg hiányával, kultikus események és ünnepek megtartása nélkül kellett élniük. A deportáltak szellemi élete – tekintve, hogy ők alkották a szellemi elitet – élénk volt, azonban a Jahve-kultuszt változatlan formában nem folytathatták. A szombat és körülméltékedés megtartása vált központi jelentőségűvé, ezeket tekintették a szövetség jeleinek, ezek vállalásától függött, hogy valaki Jahve népéhez tartozott-e. A deportáltak által kialakított belső rendről nem áll rendelkezésre elég adat. Az kiemelendő, hogy szorosan összetartottak és az otthon maradókkal is szoros kapcsolatot ápoltak.

Az újabb váltást Kürosz perzsa király azon rendelete hozta, amely parancsot adott a jeruzsálemi templom felépítésére és a kultusz helyreállítására. Utódja (Kambüszész) uralkodása alatt pedig a száműzöttek visszatérhettek Júdeába. A templom felszentelésére 515 tavaszán került sor. A kultuszt azonban hanyagul végezték, sőt torzulásnak volt kitéve. Nehémiás megjelenésével kezdődött el a kultusz megtisztítása az idegen elemektől, s az ő vezetése alatt érte el – provinciává alakulásával – a politikai stabilitást Júdea. Ezt követően Ezsdrás papként és a perzsa állam tisztviselőjeként folytatta a megkezdett munkát: a templomi közösség kultikus rendjét újjászervezte, törvénykönyv alapján igyekezett erős kézzel helyreállítani a helyes gyakorlatot. Az összegyűlt közösség előtt felolvasta a Tórát. Ezsdrással egy egész új valóság is megjelent: a zsidóság. A zsidóság legszembetűnőbb jellegzetessége az állami szuverenitás nélküli lét. Izraelt nem viselte meg az állami lét megszűnése, ugyanis már az állam megszűletését megelőzően is Jahve népének tartotta magát, s annak tartotta magát annak pusztulása után is. A két korszak közötti lényeges különbség az, hogy míg korábban valóban népnek volt tekinthető történelmi és természeti szempontból is, addig a fogságot követően a törvény függvénye volt, hogy ki tartozott Izraelhez. Jahve kijelentései már nem egy térben és időben meghatározott néphez szóltak, hanem „a törvény feltétlen, időtől és történelemtől független, abszolút tényezővé válik”⁸ A nép a parancsolatokban nem Isten történelmen átívelő vezetését, az üdvtörténet folyamatát előre vivő kijelentéseit vélte már felfedezni, hanem Jahve akaratát időtlen, abszolút valóságként kezdte meglátni, s a Tórát törvényként értelmezte – ezzel született meg a zsidóság.

⁸ Uo., 80.

A törvény fogalmának alakulása Izrael történetében

Mit jelent a törvény Izrael számára? Milyen szerepe volt a törvénynek Izrael hitének megtartásában a változó időkben? Jahve törvényeit már a legkorábbi szakaszban is ismerte Izrael. Azok teológiai szempontból azonban nem tekinthetők törvényszerűnek, ugyanis azok betartása vagy be nem tartása nem határozta meg Jahve és népe viszonyát. Mózes ötödik könyve lényegében az üdvígéret megújítása, és Izraelnek nem kell tartania a törvény fenyegetésétől, nincs miért kételkednie Isten üdvígéretében. Különösen érdekes megállapítás, hogy az Izrael által törvényként elfogadott szövegek az isteni akarat tartalmát nem határozzák meg.

„Az isteni akarat tartalmát azonban egyetlen jól körülírható, világosan meghatározott törvény sem jelölte. Éppen ellenkezőleg: mint láttuk, Izrael kultusz története folyamán – hogy a kultusz terén felmerülő újabb és újabb veszélyeket kiküszöbölje – állandóan szükségét érezte annak, hogy az első vagy a második parancsolatot újraértelmezze. Jahve akaratát – amely bizonyos időkben megtúrta a szokásokat, másokban viszont elvetette azokat – végső soron minden kor karizmatikusan értelmezte. Ahhoz a számtalan egyedi döntéshez, amelyeket a bevett kultikus szokások és az újabb vallási kezdeményezések sűrűjén eligazodva kellett meghozni, a régi szakrális jog szűkszavú, apodiktikus utasításai nem nyújthattak igazán segítséget. Izraelnek állandóan papjai lelkiismeretére hagyatkozva kellett felismernie, hogy mit tart Jahve engedelmességnek, illetve engedetlenségnek. Ez pedig azt jelenti, hogy a törvényt kezdettől fogva az értelmezés határozta meg. Ez pedig ősidőktől fogva állandóan változott, ami jól látszik bizonyos parancsolatok átalakulásában is. Egy igen lényeges dologra derül itt fény: a törvényt Izrael aligha tekinthette olyan ismert dolognak, amelyet adott esetben csak fel kell idéznie; a törvény sorsesemény volt számára. A parancsolatokat hallgatva ugyanis Izrael találkozott Istenével.”⁹

A törvény újraértelmezése a próféták megjelenésével még radikálisabb formát öltött. A próféták visszanyúltak az ősi hagyományokhoz, normákhoz, azonban azok érvényességét kiterjesztették, merészen alkalmazták olyan területeken is, amelyekre eredetileg nem vonatkoztak, tehát tágították azok kereteit. De nemcsak a tárgyi hatály, hanem a személyi hatály kiterjesztése is megtörtént a próféták által: nemcsak Izraelt, hanem minden más népet is Isten akaratára alá rendelték. Heves lendülettel mindent és mindenkit az isteni parancsoknak vetettek alá. A régi rendelkezések kiválasztása, alkalmazása, kiterjesztett értelmezése karizmatikus eredetű volt.

⁹ VON RAD, Gerhard: *Az Ószövetség teológiája*, II. kötet, ford. BENDL Júlia – MÁDY Katalin – SZITA Szilvia, Budapest, Osiris Kiadó, 2007, 325–326.

Összegzés

Izrael történetének nagyobb állomásait végigtekintve láthatjuk, hogy a törvény, a jog valóban nem statikus valóság, hanem folyamat: a szöveg az aktualizálás folyamata során nyeri el akkor és ott a konkrét helyzetben az értelmét. A jog keletkezésének hármassága szintén megjelenik: saját és idegen népek szokásaiból, isteni törvényalkotásból és a törvény alkalmazásából egyaránt keletkezett jog Izrael történelme folyamán, amelyek együtt, párhuzamosan is léteztek, illetve hol egyik, hol másik került előtérbe, mígnem egyre inkább az aktusszerűség irányába elmozdulva az egyedi döntések, egyedi élethelyzetek, történelmi fordulópontok során bekövetkező újraértelmezés, aktualizálás vált hangsúlyossá. Mi köti hát össze e korokat, mi teremt összefüggést, folytonosságot az állandóan változó világban? A változásokra adott válasz, vagyis maga az a folyamat, ahogyan a törvény újra és újra kapcsolódik Jahve személyéhez és akaratához. Képes mindegyre úgyis akár, hogy a szöveg, a forma (a külső jogforrás) nem változik, de a magyarázata, értelmezése Jahve olyan aktuális üzenetét hordozza, amit abban az adott korban akar kijelenteni Izrael számára. Még jobban alátámasztja ezt az is, hogy Isten az emberi szívekben munkál, az emberi gondolatokat, akaratot és döntéseket a szolgálatába állítja. A jog független mértéke Izrael számára maga Isten, az állandó változásban személye az a sarokkő, amelyhez igazodva a változásokra adott válasz, a folyamat, az új tartalmakkal történő megtöltés megtörténik.

RÁKOS LORÁNT

JÉZUS ÉS A TÖRVÉNY RADIKALIZÁLÁSA

Ajánlva Dr. Szathmáry Béla professzor úrnak 65. születésnapja alkalmából.

*Isten jósága és kegyelme kísérje életútján, mert „megőrzi az Úr
mindazokat, akik szeretik őt...”
(Zsolt 145,20a)*

A krisztusi magatartásforma – mely egy a bűnmegváltáson alapuló és önzetlenséget tanúsító erkölcs minimumán létezik – nem egy olyan követelmény, amelynek megtartását csak előírásokkal, lefektetett normákkal lehet elvárni bárkitől is, hiszen Krisztus szerint élni egy olyan erkölcsi maximum, amely még a Kant által a jogot mint erkölcsi minimumnak tartott szempontot is felülírja, és csak egy igazság felé tereli a figyelmet, miszerint Krisztus nélkül élni lehet ugyan, de nem érdemes. Krisztus nélkül ugyanis elérheti az ember a legmagasabb pü- edesztált is az immanenciában, de ha a hit nem köti a krisztusi tanítá- sokhoz, akkor még a legnagyobb törekvésének a lendületében is csak egy minimumot érhet el a transzcendenciában. Vagyis amit e földön erkölcsi csúcson tudunk nevezni, az még a legjobb szándékkal is csak egy alap lehet Isten világában, hacsak ezt az erkölcsi csúcst az ember nem Krisztusba oltva képes elérni.

A bűn hozta tékozlás során elburjándzott teremtési rend tehát Jé- zus Krisztus újjáteremtő munkájára figyel. Az Újszövetség valamennyi rétege megegyezik abban, hogy Isten megígért uralmának késlekedése nemcsak az elkövetett bűnöknek, hanem az Istennel meghasonlott mi- voltunknak tudható be, aminek egyedül reménykeltő jövőképét csak ennek az uralomnak az elhozásával megbízott Messiás nyújthatja.¹ Ez az irány egyszerre elkerülhetetlen és következetes. Elkerülhetetlen, mert bele kell ütköznie annak is, aki nem kér belőle, és annak is, aki

¹ CSERHÁTI Sándor: *Az Újszövetség teológiája*, Budapest, Luther Kiadó, 2012, 267.

követni akarja. Másrészt következetes, mert Jézus életnyújtása, megváltásának a felkínálása éppúgy számol az ember múltjával, mint a jövődjével; mint ahogyan erre tökéletesen rá is mutatott a Lk 19,10-ben: „mert azért jött az Emberfia, hogy megkeresse és megtartsa, ami elveszett”. A keresztyén tan tehát azt üzeni, hogy Jézus váltságműve központi generátorává vált az emberiség magatartásának. Ugyanakkor a bűn őszövétségi tanúságtételétől a bűnből való rehabilitáció újszövétségi megvalósításáig sok mindent kell megértenünk annak érdekében, hogy felfogjuk, miként is képes a jézusi fellépés radikalizmusa az emberi viselkedést üdvtörténetileg befolyásolni.

A bűn manifesztálta az ember hajlandóságát a rosszra – amely egybeesik a teremtő Istenével való szembehelyezkedéssel –, amivel egyszerre gyújtott Istenben igazságosan elégtételt követelő haragot és megbocsátásra hajlandó szeretetet az ember iránt. Az egész őszövétségi beszámoló az isteni mivolt origójában összpontosuló eme két véglet egyensúlyozásán nyugszik. Az isteni igazság ugyanis elvárja azt, hogy a bűnnek következménye legyen, kegyelme viszont lehetővé teszi, hogy ezen következmény alatt a bűn elkövetője ne morzsolódjon fel.² Érezzük, hogy az elvárt igazságosság és a fennálló kegyelem között itt némi feszültség áll fenn, amelynek töltetét a krisztusi szabadítóvállalás, közbenjáró közbelépés semlegesítette. Ezzel a lépéssel pedig a kárhozattörténet egyszerre üdvtörténetbe fordult át. Az emberiség élete egy isteni átmeneti, alkotott rend hatálya alá került. Zsidó-keresztyén alapokon ezt nevezzük (most nagybetűvel írott) Törvénynek, mellyel az Úr az üdvösség végrehajtójának, Jézus Krisztusnak a földre lépését egy választott népben nemcsak előkészítette, hanem az idők teljességéig egyengette is. Így került az Írások bázisán nyugvó izraeli valláskultusz középpontjába az ún. Sínai-hegyi kinyilatkoztatás, amellyel kapcsolatosan a jahvista-elohista, sőt a papi hagyomány is azt a közös vonást állapítja meg, hogy ez az az isteni gesztus, amelyen keresztül Izrael megkapta az élethez – méghozzá a bűnös életnek a megigazulásáig terjedően – szükséges normákat. Ezen belül a jahvista-elohista hagyomány tartalmazza a hétköznapi életvitelre vonatkozó szabályok sűrítményét, vagyis a Tízparancsolatot is, amely – a jog területére vonatkozó rendelkezéseket magába foglaló – Szövetség könyvével együtt azt a kérügmátikus tartalmat akarja a népnek üzeni, hogy az Úr az élet valamennyi területe fölött kizárólagos jogot vindikál önmagának. Emellett van még a papi tradíció, amely az Istennel tartandó

² Vö. DR. NAGY Gyula: *Az egyház mai tanítása, Evangélikus dogmatika II/1.*, Budapest, Luther Kiadó, 2004, 64.

kultikus kapcsolat magaviseleti szabályairól beszél.³ E hármasszövetségi hagyomány pedig azt adja tudunkra, hogy Isten nem hagyja magára a bajba jutott népet, de ahhoz, hogy a bűn mélyéből felszínre jusson, Isten és ember pontos együttműködésére van szükség.

Az ószövetségi teológia ebből kiindulva fogalmazza meg az egyik legfontosabb kérdését: „Hogyan kell teológiailag értelmezni Isten Izraellel szembeni akaratát, erkölcsi elvárásait, amelyet a Tízparancsolat fejez ki” leginkább? Az ősi elképzelések szerint az ember nem viszonyulhatott az istenséghez anélkül, hogy közben ne vállalt volna fel vele szemben valamilyen kötelezettséget. Vagyis a kiválasztottság szinte elválaszthatatlanul összekötődött az Isten iránti elkötelezettséggel.⁴ Ez így rendjén is van, hiszen az emberi lét egzisztenciális állapota azt mutatja, hogy az ember nem képes önálló életre és nem képes önálló megmaradásra sem. Isten tehát a kálvini felfogásban értelmezett kiválasztottaknak életet kínál, melyben a vele szembeni miheztartás mikéntjének körvonalait a Tízparancsolatban összegezte. Ezek a parancsolatok tehát inkább a határvonalak kijelöléseként értelmezendők, nem pedig maximális elvárásokként (inkább csak minimálisak), amely határvonalakkal leginkább a társadalmi és kultikus együttélést biztosító törvényhez való viszonyulást kívánta demonstrálni. A Tízparancsolatot nem is nevezik az Ószövetségben törvénynek, hanem *’szeret haddebárim*-nek, a „szövetség szavai”-nak (2Móz 34,28; 5Móz 4,13; 10,4), amelyek azon rendeltetéssel bírnak, hogy az emberek javát szolgálják.⁵ Érzékelhető tehát, hogy Isten egy olyan életvitelre akarja beállítani a népet, amely során nem a törvény rendelkezéseinek a súlya nyomja oda az embert Isten elé, hanem az Istennel kialakított pozitív, önkéntes szövetségi kapcsolat adja azt, hogyha az ember Istenhez közel áll, akkor így és így kell élnie, és amely fordítva is visszaadja a valóságot: az az ember, aki így és így éli az életét, az biztos, hogy Istenhez közel állhat.

Kálvin János azt mondja az ószövetségi törvényről (Tóra), hogy Isten akaratát az atyáknak először a törvényen és a prófétákon keresztül jelentette ki. De ez önmagában nem elégséges ahhoz, hogy az ember Isten iránti elkötelezettségét a szívével is átélje. Senkit sem lehet arra kötelezni, hogy Istennek tetsző életet éljen. Kultikus, ceremoniális elvárásokat lehet vele szemben felállítani (mint ahogyan az meg is jelenik a Pentateuchosban), de ahhoz, hogy élete Isten visszaváró országának frekvenciájára

³ BÁNDY György: *Az Ószövetség teológiája*, Komárno, Selye János Egyetem – Református Teológiai Kar, 2010, 71.

⁴ Uo., 73.

⁵ Uo., 74.

álljon, egy belső dinamizmus, a hit szükségeltetik, amelyről – éppen a Tóra mindenhatóságától és üdvözítő küldetésétől elszakadni sarkalló – Pál apostol tanít a Zsid 11,6-ban: „Hit nélkül pedig lehetetlen Istennek tetszeni, mert aki Isten elé járul, hinnie kell, hogy ő létezik, és megjutalmazza azokat, akik őt keresik”. A törvény cselekedeteket vár el az embertől, azaz a törvény követése cselekedetek összességét táplálja bele az emberbe, majd azt várja el tőle, hogy ezek magatartássá forrjanak össze benne. Pál apostol ennek előzményeként említi a még a teremtéskor az ember szívébe írt törvényt.⁶ Ez a természetes erkölcsi törvény egyféle részesedés Isten jóságában és bölcsességében, és azt az eredeti erkölcsi érzékelést jelenti, amely alkalmassá teszi az embert arra, hogy értelmével megítélje a jót és a rosszat.⁷ Vagyis azon szívbé írt cselekedetokről beszél az apostol (Róm 2,14-15), amelyek a mindennapos megnyilvánulások során lelkiismeretes tetteként jelentkeznek. Az ember tehát alapvetően képes volt arra, hogy tudatosan helyes tetteket vigyen véghez, azonban a bűneset okozta rombolás okán ez a lelkiismereti (erkölcsi) törvény elhomályosult, és onnantól kezdve az embernek éppúgy nem okoz lelkiismereti gondot egy jócselekedetre azt mondani, hogy rossz, mint egy rossz tette azt mondani, hogy jó. Még ha el is homályosult ez a szívünkbe írt törvény, arra mégiscsak alkalmas maradt, hogy egyféle külső rend létrehozása által az embert megóvja a teljes zűrzavartól és az azzal együtt járó pusztulástól.⁸ Ez viszont pusztán egy átvezető állapot, vezérfonal, amelynek szükségképpen Krisztushoz kell vezetnie az embert. Krisztus belépése a világtörténelembe – és az egyes emberek élettörténetébe, mert csak akképpen volt értelme az inkarnációjának – pedig új nézőpontot, vagy inkább érthető nézőpontot vetített a törvény elé azáltal, hogy Ő mint Isten szeretetének a megtestesítője eme benne fellelhető és megélhető szeretettől tette függővé a törvényt és a prófétákat, vagyis az egész ószövetségi kánont, mintegy nagy parancsolatként kiemelve, vagy inkább áttemelve a 3Móz 19,18-ból és az 5Móz 10,12-ből a Mt 22,37-40-be a szeretet kettős parancsolatát, amely nem csupán az ószövetségi törvény summázata, hanem Ágoston részéről jól megfogalmazottan a Krisztusban felismert élet égíze is: „Igen rövid parancsot kaptál: / Szeress, és tégy, amit akarsz. / Ha hallgatsz, szeretetből hallgass; / ha kiáltasz, szeretetből kiált; / ha korholsz, szeretetből korholj; / ha kímélsz valakit szeretetből kíméld, / a szeretet gyökere legyen meg benned, / s ebből a gyökérből csak jó fakad”.

⁶ Ezt nevezzük legfőbb erkölcsi törvénynek. BOLBERITZ Pál: *A keresztény bölcsélet alapjai*, Budapest, Szent István Társulat, 2011, 296.

⁷ RATZINGER, Joseph: *A katolikus egyház katekizmusának kompendiuma*, Budapest, Szent István Társulat, 2006, 140.

⁸ NAGY: i. m., 64.

Ezzel a belépővel Jézus azonnal készen áll a törvény radikalizálására, amely egyrészt azt jelenti, hogy Ő az a határ vonal, amely élesen elkülöníti a születését előkészítő népnak, Izraelnek adatott ideiglenes törvényi előírásokat a minden megigazulni és üdvözülni vágyó embernek adatott törvény-kinyilatkoztatástól, amely immár nem más, mint az evangélium.⁹ Az evangéliumban fellelhető, Krisztus által hirdetett és megvalósított összefoglalását az Isten és felebarát iránti szeretetnek nevezzük új vagy evangéliumi törvénynek, amelynek legfontosabb bibliai lelőhelye a Hegyi Beszéd.¹⁰ Az a barthiánus felfogás, miszerint a törvény is evangélium és az evangélium is törvény, voltaképpen Krisztusra mutatva válik egyértelművé, és nem is oly nehezen emészthetővé. Így érthető Jézus kijelentése a Mt 5,17-18-ban: „ne gondoljátok, hogy azért jöttem, hogy eltöröljem a törvényt vagy a prófétákat. Nem eltörölni, hanem betölteni jöttem. Mert bizony mondom, hogy amíg az ég és a föld el nem múlik, a törvényből egyetlen ióta vagy pontocska sem vész el, míg minden be nem teljesedik”. Ő valóban nem a törvény eltörlése végett jött, hanem ép-penséggel annak bemutatására, hogy az egész Ószövetség minden egyes betűje róla, illetve érkezéséről szólt, s most, hogy eljött, és itt van, már nem törvénykövető embernek kell lenni, hanem Krisztus-követőnek. Jézus a Hegyi Beszéd ezen szegmensében egy teljesen új típusú hatalomról számolt be a tanítványainak – a Sínai-hegyi isteni kinyilatkoztatás tradíciója után –, amelyben a maga törvényfölöttiségét igazolja előttük akár azáltal, hogy Ő újraértelmezheti azt, akár azáltal, hogy összefoglalhatja azt az evangéliumban.¹¹ Drasztikus kijelentés ez, amelyet a legkevésbé értettek meg saját korának emberei – nem hiába próbálták ezen istenkáromlasként hangzó kultuszrombolásáért perbe fogni Őt. Kálvin viszont felnagyítja e kijelentésnek az apróságait is, és máris befogadhatóbbá teszi, amikor azt írja, hogy „Isten nem azért adta a törvényt, hogy az elvezesse Krisztustól a választott népet, hanem ellenkezőleg, azért, hogy lelküket várakozásban tartsa eljöveteléig, felébressze iránta vágyakozásukat, és a várakozás ideje alatt megerősítse őket, nehogy a hosszas késlekedés miatt ellankadjanak”.¹² A csődbe jutott bűnösöknek ugyanis egyetlen reményük maradt csupán – és ez mindent felölel –, hogy ezen reményüket a bűn nélküli személybe, a Fiúba vethetik, aki nem csupán együtt érez velük a gyengeségükben, hanem Ő az, aki mindig éppen ott győz, ahol

⁹ Uo., 65.

¹⁰ RATZINGER: i. m., 141–142.

¹¹ SCHLATTER, Adolf: *Das Evangelium Matthäus*, Stuttgart, Calwer Verlag, 1947, 59.

¹² KÁLVIN JÁNOS: *Institutio, A keresztyén vallás rendszere*, Budapest, Kálvin János Kiadó, 2014, 261.

az ember kudarcot vallott.¹³ Jézus nem erőlködésre hívja az embert; az önmagán keresztül vizsgált és megértett törvényben elrejtett isteni akaratnak sem a jogkövető embert teszi immár címzettjévé, hanem a békére, nyugalomra vágyakozó, hozzá megtért hívót. A kettő között pedig óriási a különbség. Rámutatott arra, hogy Isten arra a pillanatra akarta a törvény által megtartani Izrael népét és az egész világot, amikor Ő a világra születik. Onnantól kezdve pedig már Ő szab mindenki számára egy evangéliumi – egy étellel, kedvvel és reménységgel teli – irányt.

Az, hogy Krisztus maga fontosnak tartja azt szóvá tenni, hogy a törvényt nem eltörölni jött, ellenkezőleg a legkisebb betűje sem vesztet el belőle, még mielőtt Ő azt betöltené – a világ létezését biztosító megváltó folyamat utolsó pillanatáig, vagyis még mielőtt a törvény minden egyes előremutatását, megmondását teljesítené –, nyilvánvalóan azt üzeni, hogy a törvénynek a megváltásfolyamatban továbbra is fontos szerepe van. Jézus maga cselekszik a törvényben, ennél fogva az nem törölhető el, hiszen megváltásának fontos tényezője.¹⁴ Ismerjük ezzel kapcsolatosan Jézus részéről a törvény három lényeges vonását, hasznát: (a) rámutat Isten Fiára, hogy Ő a Messiás, aki kiterjeszti a Tízparancsolat mint életforma hatályát az egész világ emberiségére; (b) Isten nem alakoskodást akar az embertől, hanem a törvény által a helytelenül jól megkülönböztethető jó cselekedetet; és (c) mindez akkor lényeges, ha szeretetteljesen – nem pedig rigolyásan – tudunk hozzáállni a Krisztusban elhozott új renchez, amely végett a törvényt is meghaladó olyan evangéliumi mozzanatok is tudunk eredményezni, mint a megbocsátás és elengedés.¹⁵ Mint ahogy Emil Brunner meg is állapítja: „a törvény értelme csak a törvénytől való szabadságban teljesül. Mert a szeretet értelme éppen a törvénytől való szabadság, az Isten szeretetében való megköötöttség és megalapozottság által”.¹⁶ Természetesen a jézusi radikalizmus törvényértelmezése mellett tudunk a törvény kétféle (többféle) hasznáról is: egyrészt a külső rend őrzése fékek fenntartásával (*primus usus legis*), másrészt van egy lelki küldetése is, mellyel Isten folyamatosan leleplezi bennünk a bűneinket (*secundus usus legis*); és van még egy nem mindig említett ún. harmadik haszna is, amelyet a kálvini reformáció a törvény eligazító és tanító hasznaként tart számon (*usus didacticus*).¹⁷

¹³ STAGG, Frank: *Újszövetségi teológia*, Budapest, TCM, 2007, 73.

¹⁴ LUZ, Ulrich: *Das Evangelium nach Matthäus (Mt 1-7)*, Zürich – Düsseldorf, Benziger Verlag – Neukirchener Verlag, 1997, 235–236.

¹⁵ NAGY: i. m., 65–66.

¹⁶ BRUNNER, Emil: *Der Mensch im Widerspruch, Die christliche Lehre vom wahren und vom wirklichen Menschen*, Berlin, 1937, Furche-Verlag, 153.

¹⁷ NAGY: i. m., 71.

Jézus tehát a helyettes áldozat vállalásával – melynek keretében magára vette a bűnös ember természetét (nem bűnösen), hogy elégtételt adjon a bűnért fellobbant isteni haragnak és igazságának – hagyta, hogy a törvény minden egyes rendelkezése rajta megvalósuljon. Így lett Ő nem csupán egy, az emberiségért véres halált halt, kivégzett áldozat, hanem egyszersmind az új életrend tanítómestere (rabbi) is. Vagyis Jézus Isten iránti passzív és aktív engedelmességével töltötte be a törvényt (Fil 2,8), a sínai rendet, miközben eredményképpen megszületik az örömhír, mely szerint az emberek célja már nem az, hogy jó törvénykövetők legyenek, hanem hogy elfogadják és befogadják a Lélek által az Üdvözítőt, hogy üdvözíthesse őket is. Jézus ugyanis a pozitív törvényt és az erkölcsi törvényt is betöltötte, hiszen egyszerre halt meg a mózesi törvények szerint (Jn 19,7), és tanította, hívta a népet Isten országába.¹⁸

Pontosan az Ő halálától – mely több volt egy biológiai halálnál, hiszen Krisztus halálának pillanata éppen a törvény teljes betöltésének, egyszersmind folyamata lezárásának „elvégeztetett” (Jn 19,30) mozzanata volt – számítottnak a sínai törvény megtorló rendje elmúlt, és napvilágot látott a bűntől való szabadság rendje Őbenne. A „törvény alatt” helyett a „törvénytől szabad” formula lépett hatályba, mert a keresztyén hívó ember, mintegy *sola*-sztikus pályára lépve, innentől kezdve igazzá tud válni egyedül a kegyelem, a hit, az ige és Krisztus által.¹⁹ Jézus halála tehát mérvadó a törvény radikalizálása, betöltése szempontjából. Halálával a mózesi törvények szertartási részét mindenképpen eltörölte: az Ő halálától kezdve már nincs szükség áldozatokra, az oltár értelmetlenné vált, helyette ott van a keresztség. A megmaradt erkölcsi törvényt – melyről Kálvin azt vallja, hogy „felmutatja Isten igazságát, vagyis azt az igazságot, amely egyedül helyes Isten előtt”, s ezért célja, hogy „figyelmeztessen mindenkit a saját igazságtalanságára, erről bizonyossá tegye és meggyőzze, végül emiatt kárhoztassa”²⁰ – viszont annál inkább előtérbe hozta: az örökéletre való megmaradásnak nincs más kritériuma, minthogy csatlakozni Őhöz.²¹ A ma követelménye a keresztyén embertől nem más, minthogy bármit is írjon elő a törvény és várjon el tőlünk, annak végcéljának mindig Krisztusnak kell lennie. „Az elveszett embernek – ugyanis – Krisztusban kell keresnie a megváltást”.²²

¹⁸ KAISER, Bernhard: *Keresztyén etika, Egy bukott világban való életről*, Komárom, Selye János Egyetem, 2018, 111.

¹⁹ Uo., 112.

²⁰ NIESEL, Wilhelm: *Kálvin teológiája*, Budapest, Kálvin János Kiadó, 1998, 75.

²¹ DR. BOLYKI János (szerk.): *Válogatás Kálvin János műveiből*, Budapest, Kálvin János Kiadó, 1993, 217.

²² NIESEL: i. m., 74.

Ha Jézus betöltötte a törvényt, akkor az is megállapítható, hogy ezzel együtt Istennek az egész mindenség-történelmet átfogó akaratát is teljesítette, és éppen e betöltéssel egyedül csak Ő nyújt lehetőséget mindazoknak, akik hozzá térnek arra, hogy ők is Isten akaratának betöltői legyenek. Jézus immár nem akar mást: „azt parancsolja az embereknek, mindenkinek mindenütt, hogy megtérjenek” (ApCsel 17,30). Jézus tehát helyettünk is bejárta a törvény útját egészen a végső pontig, a halálig. Ám ezzel nem azt az üzenetet hagyta ránk, hogy innentől kezdve nincs semmi dolgunk, a törvény ereje nem nehezedik ránk, szabadok vagyunk, nem kell csinálnunk semmit, elég csak várni arra, hogy Ő másodszor is visszatérjen, hogy magához vegyen. Mert éppen a várakozás rendjét hagyta ránk, ez pedig egy olyan rendkívüli belső állapotot teremt a Szentlélek megszentelő ereje által az emberben, amely őt viszakanyarítja az evangéliumi törvény megismerésén keresztül a természetes erkölcsi törvény életképességeihez, vagyis az ember újból elkezd lelkiismeretesen élni. Frappánsan fogalmazva, az ember anélkül is be fogja tartani a társadalmi együttélés (jog)szabályait, hogy arra bárki is fenyegetően rá akarná kényszeríteni, pusztán azért, mert Krisztus megvilágosító radikalizmusa áthatja az életét. „És mindent, amit csak tesztek szóval vagy tettel, mindent az Úr Jézus nevében tegyetek, általa hálát adva az Atya Istennek” – üzeni Pál apostol a Kol 3,17-ben azon város lakóinak, akik éppen abban nem tudtak dűlőre jutni, hogy nekik mint zsidókból lett keresztyéneknek be kell-e még tartaniuk a mózesi törvényeket. Az apostoli válasz pedig egyszerű: nem a törvény betartása már a cél, hanem Krisztus követése lelkiismeretesen. Ha pedig erre a primér állapotra eljutnak, akkor fel sem fog merülni bennük, hogy erkölcsök legyenek-e, mert a szívükbe írt erkölcsi törvény olyan különleges érzéseket fog belőlük előhozni, mint a szégyenérzet, a bánkódás, a lelkiismeretfurdalás; és ennél fogva az sem lesz már kérdés, hogy a törvényt – legyen az mózesi, vagy éppen a világ külső rendjét meghatározó jog – be kell-e tartaniuk. Tudjuk, hogy a jogi törvény az ember külső cselekedeteit koordinálja, a köz javát vagy éppen kárát figyelembe véve, és az egyén oldaláról mindig kívülről, bizonyíthatóan közelíti meg azokat. De az erkölcsi törvény az ember cselekedeteit mindig belülről szabályozza. Az előbbi kikényszeríthető, míg az utóbbi mindig szabad akaratú tett, amit egyedül a hitese lelkiismeret képes befolyásolni.²³

Jézus a törvény és a jogkövetés radikalizálásával voltaképpen nem csodát tett, hanem egyszerűen visszavezette az emberi létező működést az isteni eredethez, amelynek állandó ballasztját képezte Isten és ember

²³ BOLBERITZ: i. m., 296.

között a bűn, de Ő e bűn alól felszabadította az emberekben „az emberi természet maradandó alapadottságait”, amelyek – mintegy örök mozgatókként – az időtlen megmaradás felé sodorják az embert. Ezen alapadottságok nélkül a világmindenségben megszűnne az élet, az élők egyszerűen ellehetetlenülnének.²⁴ Ugyanakkor ahhoz már nem fér kétség, hogy az ember végső célja a halálon túli üdvösség, egy halálon túli megkönnyebbült létezés, amely ajándékot viszont csak akkor érheti el, ha „az isteni kegyelemmel szorosan együttműködve, istenképűségének megfelelően tökéletesíti magát az isteni elvárással megegyező módon”.²⁵ Krisztus erre az útra állította az embert, nem a könnyebb, hanem a keskenyebb útra, hogy aki élni szeretne, az elsősorban ne rideg idomoktól várja az ebben való előmozdulását, hanem fakadjon fel belülről a szeretet bizonyosságára, melynek lángját egyedül csak a Megváltó Jézus táplálja. Mécs László (*Megszépül minden* című) versének nyomdokán – „Be szép a szívünk, hogyha szeretik! / Be szép az ország, hogyha szeretik! / Megszépül minden, hogyha szeretik” – nyugtázható az élet kimenetele is: akit szeret Isten, új életre kel, és mindenki új életre kel, aki szereti Istent.

²⁴ Uo., 296.

²⁵ Uo., 298.

BÜNTETŐJOG AZ ÓSZÖVETSÉGBEN A SZOKÁSJOG ÉS ÍROTT JOG ALAPJÁN

A „szemet szemért, fogat fogért” elv ókori háttere

Az ókori emberi közösségekben már kialakultak képzetek az erkölcsi értelemben vett jóról és rosszról, a megtehető és tilos cselekedetokról. A tilalmak és tabuk olyan lehengerlő erővel hatottak az emberi közösségekre és éppoly áthághatatlanok látszottak, mint a legyőzhetetlen természeti erők. A megszegő elkövetőket kérlelhetetlenül sújtotta a törvény, a felette örökös hatalom, mint azt, aki a tűz, a víz vagy a föld erőit sértette meg. A legrégebbi közösségekben a jogi normák és a büntettek még ismeretlenek voltak. Még nem különült el a jog az egyéb társadalmi normáktól, tehát a vallási és erkölcsi normáktól. Ahogyan a hatalmi szervezet sem vált el az emberi csoporttól. Azonban az erkölcs és jog a többségi jogi felfogás szerint a kezdetektől fennáll, kimutatható.¹

Az, hogy az ókori világ népeinél mi jelentette a jogos vagy teljes mértékben jogtalant, az a korai időszakban egyáltalán nem volt írott törvénykönyvbe foglalva, ezért a mai kutató számára nem maradt fenn egyértelmű szöveggyűjtemény.

Az ókori nomád társadalom által elfogadott és az eltérő élethelyzetekben naponta alkalmazott szabályrendszer eredetileg az íratlan szokásjogra épült rá, hiszen a kialakult elvek felett a közösség egésze öröködött.

A keletkezésüket illetően a jog és az erkölcs, mint látható norma-rendszer, annyira szoros kapcsolatban állnak, hogy a kialakuló jog és a kezdetleges erkölcs egybeesik.²

Változás csupán hosszú generációkon keresztül, szinte észrevehetetlenül kis mértékben következett be. A családfők, a törzsi vezetők, a sejkék és

¹ SZATHMÁRY Béla: *Református egyházjog*, Sárospatak, Hernád Kiadó, 2020, 40.

² Uo.

a vének, továbbá a bírák³ kontrollálták az emberöltőkön keresztül alkalmazott íratlan szokásjogot a nép egészségének megbízásából vagy jóváhagyásából. Amikor a termőterületek vagy egyéb életkörülmények jelentős változásokon mentek át, esetleg újabb népcsoportok érkeztek, akkor a szokásjog bizonyos átalakulása indult meg.

Az etika elsőse azonnal megnyilvánul, amint az erkölcs és a büntetőjog kollízióba kerülnek egymással.⁴

A nomádok alatt olyan vándorló népelemeket értünk, akiknek fő tevékenységük a pásztorkodásból állt.⁵

A legelők a törzsek közös tulajdonába tartoztak, akárcsak az itatóhelyek, amely nélkül az egész csoport halálra volt ítélve. Gyakran előfordult, hogy a legelők vagy az itató használata váltotta ki a törzsi háborút, melynek vége az lett, hogy a gyengébbet elűzte az erősebb és agresszívabb törzs.⁶

Ebben az időben már a pásztorok és a földművelők között erős harc, háború dúlt még a vallás tekintetében is. A földművelők, ha nem voltak eléggé szilárdak, akkor elveszítették a területeiket, mivel a pásztorok állatai lelegették a mezőgazdasági növényeket.

A nomád társadalom törvényei természetesen íratlanok voltak. Olyan hagyományokra épültek, melyeket a szóbeliség⁷ tartott fenn az alapelveken, így a vérbosszú gyakorlata fölött is szigorú szabályokkal őrködtek. A családok adták tovább ezeket az alapelveket, a vérbosszú elvét, a „szemet szemért, fogat fogért” elvet, amely azt is jelenti, hogy ezekben az időkben a nagyobb közösség – a törzs – mellett a család jelentette az egyik legfontosabb integráló erőt, ami közvetlen felelősséget hordozott a tagjaiért.

³ A jogalkotó és jogalkalmazó ebben az időszakban gyakorta egybeesett, sőt bizonyos tisztségek is olykor-olykor egybemosódtak: a családfő a bíró szerepét is betöltötte az ősi törzsi időszakban. Később viszont az elkülönülés és elszigetelődés elválasztotta egymástól ezeket a tisztségeket, így megindult a jogfejlődés.

⁴ SZATHMÁRY: i. m., 43.

⁵ A nomádok állandó lakóhely nélkül éltek generációkon keresztül, a legjobb legelőt keresve. Mint edzett és a szabadban élő népek, kiváló harcosok voltak. A nomád elem rendkívül fontos tényező volt az izraelita letelepedési időszakban, mivel a térség politikai, vallási, kereskedelmi és büntetőjogi alakulásánál a szemléletük mindenképp hatással bírt mindazokra, akikkel valamilyen kapcsolatba kerültek. Bővebben OPPENHEIM, A. Leo: *Az ókori Mezopotámia*, Budapest, Gondolat Kiadó, 1982, 65–66.

⁶ KLENGEL, HORST: *Nomádok az ókori Elő-Ázsiában*, Budapest, Gondolat Kiadó, 1985, 160.

⁷ A Biblia előállításának eredeti formája a kimondott szó alakjában valósult meg. „A Biblia tehát szóban, a folklór gyökerű alkotásokhoz hasonlóan született az Isten ihletésére” – SZIGETI Jenő: *A Biblia képzelet vagy valóság?, Az európai kultúra alapja*, Budapest, Arany Forrás Kiadó, 2007, 34–35.

A családok alkotta közösségek képezték a népcsoportot, amelyek gyakran azért egyesültek, hogy nagyobb biztonsággal tudjanak fellépni mindazon körülmények ellen, amelyek a fennmaradásukat gátolták volna. Egy-egy ilyen egyesülés alkalmával átvették egymás szabályrendszerét, a közös ősi jogelveket pedig megerősítették, továbbra is érvényben tartották.

Az ókori világ nomád körülménye között elfogadott és alkalmazott büntetési elvet jelenti a „szemet szemért és fogat fogért”.⁸

Nem maradt fenn a Mózes Töráján és a Hammurapi Törvénykönyvön⁹ kívül egyéb olyan jogszabálygyűjtemény, amely a kutatási területünkre vonatkozólag segítségünkre lehetne a „szemet szemért, fogat fogért” büntetési elv gyakorlati vonatkozásában.¹⁰

Ugyanakkor arra következtethetünk, hogy az óbabiloni törvénynél régibb, archaikus szokásokat már ismerték és alkalmazták a „szemet szemért és fogat fogért” elv mellett, a jóvátételi jognak egy kezdetlegesebb formáját.

A „szemet szemért, fogat fogért” elvet úgy alkalmazták Hammurapi törvénye alapján, hogy bármilyen házba való illetéktelen betörést a hely-

⁸ Bárki szeme világának elvesztése súlyosan érintette egzisztenciáját. Azonban a fog elvesztésénél arra kívánunk rámutatni, hogy sokkal súlyosabb következményt jelentett, mint a mai világunkban, ahol a modern orvostudomány ezen tud segíteni. Bővebben JACKSON, Bernard: *The Problem with Exodus XXI. Ius Talionis*, Edinburgh, [k. n.], [é. n.], 274.; Továbbá GAZELLES, H.: *Études sur Code de l' Alliance*, Párizs, [k. n.], 1946.; PHILLIPS, Anthony: *Ancient Israel's Criminal Law*, Oxford, Basil Blackwell, 1970, 11.

⁹ Hammurapi babilóniai király Kr. e. 18. századi törvénygyűjteményét 1902-ben francia származású régészek fedezték fel. A kódexet egy hatalmas diorit (egyfajta különleges szemcsés szerkezetű szürke mélységből származó kőzet, csiszolva és faragva alkalmazták a térség építőművészei és szobrászai) sztlére írták fel. Bár a régészet legújabb felfedezései között szerepelnek már a Hammurapi törvénygyűjteményétől idősebb lelet-töredékek is, azonban Hammurapi-kódexre még ma is a leg híresebb törvénygyűjteménynek számít. A sztlé felső részében Hammurapi uralkodó látható, amint Samas, a jog istene és a napisten előtt áll meg, hogy legitimitását biztosítsa saját népe körében. Hiába várnánk azt, hogy a törvény így kezdődjön: „Én Hammurapi...”, mivel a király neve csupán az istenek megemlézése után található meg a törvényben. Az uralkodó képét a lehető legkedvezőbben és legközérthetőbben fogalmazták meg az alattvalók számára a törvénykönyvben. A szöveg befejező szakasza a felsorolt törvények teljes betartására figyelmeztet, a megszegő az istenség szigorú büntetésére számíthat. Amikor az óbabiloni korban nagy forradalmi változások következtek be, akkor rögzítették a törvényeket írásos formába, amelynek része volt a „szemet szemért, fogat fogért” elv is. Bővebben KMOŠKÓ Mihály: *Hammurabi törvényei*, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület Jog- és Társadalomtudomány Szakosztálya, 1911.

¹⁰ A két törvénykönyv mellett megemlítjük még az ún. közép-asszír táblákat (M. Ass. C.) is.

színen büntették meg, a tettest az áttört fal, vagy betört ajtó előtt ölték meg (21. §). Az emberi életre vonatkozóan a kódex úgy rendelkezett, hogy amennyiben a rablógyilkost nem találták meg, akkor a faluközösség az áldozat hozzátartozójának egy manúm ezüstöt fizetett meg, tehát ennyi volt egy teljes jogú ember értéke az óbabiloni időkben.¹¹

A Közel-Kelet földművelő térségében kialakult fejlettebb társadalmi rétegek már ismerték és alkalmazták azt az elvet, miszerint pénzzel vagy egyéb értékkel sok vétket el lehetett rendezni. Így arra is kialakult a lehetőségük, hogy akár súlyosabb crimeneket is „jóvátegyenek”.

Azonban a tehetősebb és gazdagabb réteg a jóvátételi jog vonatkozásában előnyöket élvezett a szegényebbekkel szemben. Már az óbabiloni törvény is világos distinkciót tesz arra vonatkozólag, hogy az elkövető és az áldozat milyen társadalmi rangon helyezkedett el. A jóvátételi tarifa minden esetben a vagyoni állapottól függött, akár az elkövető, akár a szenvedő fél oldaláról közelítjük meg a kérdést.

Ezért kissé bizonytalanságban vagyunk, hogy az ókori nomád törzseknel mi volt a törvényes és törvénytelen, hiszen az egymás között kialakult és elfogadott íratlan – tehát szóbeli – szokásjog alakította és formálta ítélkezési szokásaikat. Sokkal könnyebb helyzetbe kerülünk akkor, amikor már az állam létrejötté utáni állapotot elemezzük, mivel – ekkor már – a kényszerintézkedések kialakult írott formáira támaszkodhatunk.

A „szemet szemért, fogat fogért” elv eredetét tekintve jóval ősbibb, mint ahogy a mózesi könyvek írott szövegeiben megjelennek. Valószínűleg a közel-keleti törzsi szervezetek szóbeli szokásaira és hagyományaira épült rá, mivel a fenti jogelv széles körben elfogadott közösségi büntetési forma volt. Ezt a „szemet szemért, fogat fogért” elvet, hosszú ideig nem foglalták írásba, mivel nem volt szükségük az írott formára, ugyanis a törzsek vezetői és bírái éberben őrködtek e büntetési jogelv gyakorlati érvényesülési felett.¹²

Mivel a fent említett nomád népcsoportokat az élet rákényszerítette arra, hogy csak a rendszeres helyváltoztatással tudták a vándorló életmódjukat fenntartani, így állandóan újabb és újabb, zárt etnikai népcsoportokkal kerültek érintkezésbe. Bizonyos – erkölcsi és jogi – normák kialakultak, melyek a megszilárdulásukat követően már hosszú generációkon keresztül fennmaradtak, anélkül, hogy lényegileg jelentős formában megváltoztak volna; akár a megfogalmazás, vagyis az alapelv, akár

¹¹ KLIMA Josef: *Mezopotámia, Ősi civilizáció és kultúra a Tigris és az Eufrátesz mentén*, Budapest, Gondolat Kiadó, 1976, 202–203.

¹² KLENGEL: i. m., 139–140. – itt a szerző rámutat a szóbeli hagyományörzés ősi és hangsúlyos jellegére.

a jogalkalmazás tekintetében. A „szemet szemért, fogat fogért” elv mai megítélése során nem feledkezhetünk el arról, hogy ez az eljárás tipikusan nomád ítélkezési formának számított.

A későbbi korban letelepedett népcsoportok előbb-utóbb az államilakulatnak valamilyen kezdetleges formáját alakították ki, amelyben lassan-lassan állami monopóliummá vált az ítélkezés. Gondoljunk Salamon király bölcs ítéletére, amelyet mindenki elfogadott, tehát senki sem vonta kétségbe az uralkodói döntés legitimitását.

Megfigyelhetjük azt, hogy az évezredek változásai sem szüntették meg, továbbá nem alakították át alapvetően az ősi szokásokat, ugyanis a „szemet szemért, fogat fogért” elvet még napjainkban is alkalmazzák a közel-keleti beduin törzsek és családok, főként a vidéki elmaradott környezetben.

A változások következő fázisában már igen nehéz egymástól elválasztani a nomádok és a letelepültek ítélkezési formáit, annál is inkább, mivel gyakran előfordult, hogy egymás jogintézményeire kölcsönösen hatást gyakoroltak.

Sőt azt is megállapíthatjuk, hogy kialakult egy olyan közös jogi normarendszer, amelyben a büntetéseket azonos alapelvek és gyakorlat szerint alkalmazták.¹³

A vérbosszú törvénye

Mint már korábban megjegyeztük, a „*ius talionis*” alapvető elve az volt, hogy az elkövető, amilyen jogsérelmet okozott az áldozat és családja iránt, ugyanazzal a joghátrányban részesüljön saját maga is. Eme jogelvet nem csupán az izraeliták alkalmazták, hanem az egész Közel-Kelet térségében számtalan kultúra és népcsoport ismerte a mindennapi pereskedések alkalmával.

Jogi kifejezésekkel szemléltetve a „*ius talionis*” azt jelentette, hogy minden jogellenes magatartás büntetésben részesül, még hozzá pontosan olyan formában, amilyenben a jogellenes cselekedet megtörtént. A közösség nem fog elnéző lenni még egy kék folttal szemben sem, hogy elejét vegye a felesleges bántalmazásnak vagy vérontásnak.¹⁴

Egy ember vérének erőszakos kiontása és halála az égbe kiáltott bosszúért. Az istenség pedig a többség érdekében a kiontott vért és a ha-

¹³ Az általunk vizsgált térségben alakult ki a nomád ítélkezési forma, az úgynevezett „*talio*”, amelyet megtorlásnak nevezhetünk, a másik pedig a halálbüntetés gyakorlása. Gyakran előfordul, hogy a „vérbosszút” és a „*taliót*”, mint két eltérő jogintézményt összekeverik. Tanulmányunkban a két intézmény különbségére és elválasztó *distinctio*-jára különösen tekintettel vagyunk.

¹⁴ DYBDALH, John: *The Abundant Life Bible Amplifier, Exodus*, Boise, Idaho, Pacific Press Publishing Association, 1994, 204–205.

lált megbosszulta, emiatt érvénybe lépett a vallási alapú, kompromisszumos megtorlás.

Az eredeti szokásjog szerint a szándékos emberölés csak az elkövetőt érintette, a családjának egyéb tagjaira már nem lehetett alkalmazni a vérbosszú törvényét.¹⁵

A vérbosszúval kapcsolatos fontosabb textusokat vizsgáljuk meg, melyek a következők:

1Mózes 4,10:

וַיֹּאמֶר מַה עָשִׂיתָ קוּל

דְּמִי אָחִיךָ צָעֲקִים אֵלַי מִן־הָאָדָמָה:

Monda pedig az Úr: Mit cselekedtél?

A te atyádfiának vére¹⁶ kiált én hozzám¹⁷ a földről.

1Mózes 9,6:

שִׁפְךָ דַם הָאָדָם בְּאָדָם דָּמוֹ

יִשְׁפָּךְ כִּי בְצַלְם אֱלֹהִים עָשָׂה

אֶת־הָאָדָם:

Aki embervért ont,¹⁸ annak vére ember által ontassék ki;

mert Isten a maga képe¹⁹ teremté

az embert.

1Mózes 37,26:

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מַה־בָּצַע

כִּי נִהְרַג אֶת־אָחֵינוּ וְכַסִּינוּ

אֶת־דָּמוֹ:

¹⁵ Az ide vonatkozó törvények és rendelkezések: 1Móz 4,10; 9,6; 37,26; 2Móz 21,12–27; 3Móz 24,17–21; 4Móz 35,16–33; 5Móz 19,11–13; 24,16.

¹⁶ A vér דְּמִי kifejezés többes számú *status constructus*-ban található. Káin azáltal, hogy megölte Ábelt, megölte egyben a születendő lehetséges utódait is. Ezért áll az idézett helyen a vér többes számban. „Aki elpusztít egyetlen emberi életet, az olyan, mintha egy egész világot pusztítana el” – HERTZ, J. H.: *Mózes öt könyve és a Haftárak*, I. kötet, Budapest, Izraelita Magyar Irodalmi Társulat, 1940, 37.

¹⁷ A hozzám kiált gondolattal kapcsolatban Jób 16,18 így szól:

וְיֹאמֶר אֶל־הָאָדָם: „*Óh, föld, az én véremet el ne takard, és ne legyen hely az én kiáltásom számára.*” Bővebben HERTZ: i. m., 37.; Továbbá ISAIAH, Ben Abraham – SHAREFMAN, Benjamin: *The Pentateuch and Rashi's Commentary*, Genesis, Brooklyn, Publishing Company, [é. n.], 80–81.

¹⁸ Ember által kiontott emberi vér azt jelentette, hogy emberi közvetítés által történt a cselekmény, tanúk vallomása alapján, bírák ítélete szerint. HERTZ: i. m., 80.; ISAIAH – SHAREFMAN: i. m., 80–81.

¹⁹ Az Isten képe¹⁹ teremtett ember nem sülyedhet olyan mélyre, hogy elvittassa embertársának az élethez való jogát. HERTZ: i. m., 80.

És monda Júda az ő atyjafiainak: Mi haszna,
ha megöljük a mi atyánkfíát, és eltitkoljuk
az ő vérét?

Elemezzük Mózes 2. könyve 21,12–27 verseit, mivel szorosan a témánkhoz tartozik ennek a szakasznak az áttekintése!

2Mózes 21,12:

מכה איש נמת מות יומת:

A ki úgy megver²⁰ valakit, hogy meghal, halállal lakoljon.

2Mózes 21,13:

ואשר לא צדה והאלהים אנה
לִידוֹ ושמתי לך מקום אשר
ינוס שמה: ס

*De ha nem leselkedett,²¹ hanem Isten ejtette
kezébe:²² úgy helyet
rendelek néked,²³ a hova meneküljön.*

2Mózes 21,14:

וכי יוד איש על-רעהו להרגו
בקרמה מעם מזבחי תקחנה
למוות: ס

*Ha pedig valaki szándékosan tör felebarátja ellen,
hogy azt orvul megölje, oltáromtól²⁴ is elvidd azt
a halálra.*

²⁰ A מכה kifejezés eredeti jelentése: „ütni, leütni”. Lehetséges így is a fordítás: „Aki embert leüt úgy, hogy az meghal, halállal vesszen el.” HERTZ J. H: *Mózes öt könyve és a Haftárak*, II. kötet, Budapest, Izraelita Magyar Irodalmi Társulat, 1940, 243.; ISAIAH, Ben Abraham – SHARFMAN, Benjamin: *The Pentateuch and Rashi's Commentary, Exodus*, Brooklyn, S.S. & R. Publishing Company Inc., 1949, 234–235.

²¹ A וַאֲשֶׁר לֹא צָדָה „*de ha nem leselkedett*” kifejezés azt jelenti a Tóra alapelve szerint, hogy nem szándékos cselekedetről van szó, hanem gondatlanságból elkövetett tetről, akkor Isten lehetőséget biztosított a menedékvárosban az elkövető számára. HERTZ: i. m., II. kötet, 243.

²² A והאלהים אנה לִידוֹ „*hanem Isten ejtette a kezébe*” gondolat azt jelenti, hogy nem előre kitervelt módon következett be a találkozás, hanem véletlenszerűen, spontán. HERTZ: i. m., II. kötet, 243.

²³ Külön érdekessége a vizsgált szakasznak, hogy az elkövetőre vonatkozó nyelvtani alak minden esetben hímnemben található, tehát eleve férfi elkövetőt feltételez. A mózesi Tóra törvényei eredetileg nem is feltételeztek női elkövetőt, mivel az ilyen erőszakos cselekmények tettesei kizárólag a férfitársadalom köreiből kerültek ki.

²⁴ Még akkor is végrehajtották a Tóra fenti rendelkezését, ha az illető pap volt és az oltár körül végzett szolgálatot. Az oltár szarva a szándékos elkövetők számára nem nyújthatott menedékhelyet. HERTZ: i. m., II. kötet, 243.; ISAIAH – SHARFMAN: *Exodus*, 236.

2Mózes 21,15:

וּמִכָּה אֲבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת:

A ki megveri²⁵ az ő atyját vagy anyját, halállal lakoljon.

2Mózes 21,16:

וְגַב אִישׁ וּמִקְרֹוֹ וְנִמְצָא

בְּיָדוֹ מוֹת יוּמָת:

*A ki embert lop,²⁶ és eladja azt,
vagy kezében²⁷ kapják, halállal lakoljon.*

2Mózes 21,17:

וּמִקְלָל אֲבִיו וְאִמּוֹ מוֹת

יוּמָת:

2Mózes 21,17:

*A ki szidalmazza²⁸ az ő atyját vagy anyját,
halállal²⁹ lakoljon.*

2Mózes 21,18:

וּכְיִרְיֹבֵן אֲנָשִׁים וְהִקָּה אִישׁ

אֶת־הָעֵדָה בְּאֶבֶן אוֹ בְּאֵמָרָף

וְלֹא יָמוּת וְנִפְלַ לְמִשְׁקָב:

*És ha férfiak összevesznek, és megüti valaki
az ő felebarátját kővel vagy öklével,
és nem hal meg³⁰, hanem ágyba esik:*

²⁵ Abban az esetben járt a halálos büntetés, ha a szülők bántalmazását követően sebhely maradt az áldozatok testén, ahogy a Szánhedrin 84 b részében megtaláljuk. HERTZ: i. m., II. kötet, 244.; ISAIAH – SHARFMAN: *Exodus*, 236.

²⁶ Az emberrablás minősített eseteivel találkozunk, melynek eredeti célja az volt, hogy az áldozatot rabszolgaként külföldön értékesítsék. HERTZ: i. m., II. kötet, 244.; ISAIAH – SHARFMAN: *Exodus*, 237.

²⁷ A halálbüntetés akkor lett kiszabva az elkövető számára, ha a szavak szó szerint teljesedtek, vagy ha a tanúk látták az áldozatot az emberrabló kezében. HERTZ: i. m., II. kötet, 244.; ISAIAH – SHARFMAN: *Exodus*, 237.

²⁸ A kifejezés *Piél* igeformájában megátkozást jelent. A *Qiddúsin* előírása és szabálya szerint a szülőket megátkozni éppolyan bűn, mint az Isten személyére átkot mondani. HERTZ: i. m., II. kötet, 244.

²⁹ A *יוֹמָת* „halállal lakoljon” kifejezés azt jelentette, hogy törvényes bírósági eljárás során meghozott ítéletet követően hajtották rajta végre a halálbüntetést, nem a megsértett szülők voltak az ítéletvégrehajtók. Bővebben HERTZ: i. m., II. kötet, 244.; ISAIAH – SHARFMAN: *Exodus*, 236.

³⁰ Amennyiben az ütés következtében a későbbiekben mégis meghal az áldozat, akkor a „szemet szemért, fogat fogért” elvet alkalmazták az elkövetőn, vagyis meghozták

2Mózes 21,19:

אִם-יִקְוֶה וְהִתְחַלֵּךְ בַּחוּץ
עַל-מִשְׁעֵנֹתוֹ וְנָקַה הַמַּכָּה רֶגֶל
שְׁבֵתוֹ יָתֵן וּרְפָא יִרְפֵּא:

Ha felkél³¹, és mankóján kinn jár:

*ne legyen büntetve az, a ki megütötte; csupán fekvéséért fizessen³²
és gyógyíttassa meg.*

2Mózes 21,20:

וְכִי-יִכָּה אִישׁ אֶת-עַבְדוֹ אוֹ
אֶת-אִמָּתוֹ בַּשֶּׁבֶט וּבַמֶּטֶל אֶת-תַּחַת
רֵגְלוֹ יָקַם יָקָם:

Ha pedig valaki úgy üti meg szolgáját³³ vagy

szolgálóját bottal,³⁴

hogy az meghal keze alatt,

büntetessék meg³⁵.

felette a halálos ítéletet. HERTZ: i. m., II. kötet, 245.; ISAI AH – SHARFMAN: *Exodus*, 238–239.

³¹ Ha a sértett férfi saját erejéből képes – még ha segítséggel is – járni-kelni, akkor az elkövető nem vonható emberölési eljárás alá. ISAI AH ISAI AH – SHARFMAN: *Exodus*, 239.

³² A kiesett munkát, továbbá az orvosnak adott költséget és az esetleges gyógyszerek ellenértékét a Tóra alapelvei szerint kellett kifizetnie az elkövetőnek. HERTZ: i. m., II. kötet, 245.; ISAI AH – SHARFMAN: *Exodus*, 239.

³³ Ez a szolga idegen eredetű lehetett, mert a következő versben nevezett „pénzének” kifejezés nem vonatkoztatható izraelita származású ’ebed’-re.

³⁴ A שֶׁבֶט jelen esetben olyan bot volt, amivel a rabszolgákat fenyítették alá vonták. Azoknak a gazdagoknak, akik nagyszámú szolgálával rendelkeztek, a hatalom jelképét is jelentette a bot. A tulajdonosnak volt joga arra, hogy a szolgát testi fenyítéskben részesítse, de ez a fizikai bántalmazás az élet elvételének határához nem közelíthetett. HERTZ: i. m., II. kötet, 245.

³⁵ Nem lehetett előre meghatározott büntetés a gazda számára, hogy milyen joghatrányt alkalmaznak majd vele, ha a szolgáját agyonverte. Ekkor a bíróság meghozta az ügyben az ítéletét. A Mechitta szerint az ilyen rabszolgartatót az embertelensége miatt kivégezték. Vö. Szánhedrin 52b. Ne felejtjük el, hogy a törvény szerzője, Mózes pontosan egy ilyen ügy miatt vált földönfutóvá Egyiptomban és kellett elmenekülnie a pusztába. Ugyanakkor az is benne van a textus gondolatában, miszerint Izrael rabszolanépként élte mindennapjait a Nílus-menti országban, akik bizonyára számtalanszor megtapasztalták, hogy mit jelent jog nélküli rabszolgaként élni a nagyhatalom közepette. A Tóra kimondottan védi a rabszolgák jogait is. Nem lehetett elvenni egyetlen ember életét sem, akár szabadról, akár rabszolgáról legyen szó. Lásd HERTZ: i. m., II. kötet, 249.; Péld 10,13:

בְּשִׁפְתֵי נְבוֹן תִּמְצֵא חֵכְמָה וּשְׁבֵט לְזֵוֹ חֲסֵד-לֵב „Az eszesek ajkain bölcsesség található; a bot pedig a bolond hátának való.” ISAI AH – SHARFMAN: *Exodus*, 240–241.

2Mózes 21,21:

אִךְ אֲמַדִּים אִם יוֹמִים יַעֲמֹד
לֹא יָקָם כִּי כִסְפוֹ הוּא:

*De ha egy vagy két nap életben marad,
ne büntetessék meg,³⁶ mert pénze ára az.*

2Mózes 21,22:

וְכִי יִנְצוּ אֲנָשִׁים וְנָגְפוּ
אִשָּׁה הָרָה וַיִּצְאוּ יַלְדֶיהָ וְלֹא
יְהִיָה עִנּוֹן עִנּוֹשׁ יַעֲנֹשׁ
כְּאִשֶּׁר יִשִּׁית עֲלָיו בַּעַל הָאִשָּׁה
וְנָתַן בַּפְּלָאִים:

*Ha férfiak veszekednek
és meglöknek valamely terhes asszonyt,³⁷
úgy, hogy idő előtt szül,³⁸*

³⁶ Amikor a szolgáló egy vagy két napig még életben maradt, akkor nem büntették meg a tulajdonost, mivel a bántalmazás nem az élet elvételére irányult szándékába; ha mégis meghalt az áldozat, akkor ezt véletlen balesetnek tekintették. HERTZ: i. m., II. kötet, 246.; Lásd még ISAIAH – SHARFMAN: *Exodus*, 241.

³⁷ A terhes asszonyt ért sérelemmel a következő törvények foglalkoznak: a Hammurapi-kódex 209–214. § része. Később a közép-asszíriai törvények (M. Ass. C.) A 21. §, valamint az 50–52. §, továbbá a hetita törvények, Hitt C. 17–18. §, XVI, XVII. Közép-Asszír állam: I. Adad-nirári (Kr. e. 1307–1275), I. Sulmánu-asaridu (Kr. e. 1274–1245), továbbá I. Tukulti-Nimurta (Kr. e. 1244–1208). Bővebben: HORST: i. m., 220–222.

A Hammurapi-kódex így fogalmaz a 209. §-ban:

summa awilum mǎrat awilim imhas-ma

sa libbi-sa ustaddi-si 10 siql

kaspam ana sa libbi-sa isaqqal,

Tehát: If an *awilum* strikes the daughter of an *awilum*

and causes a miscarriage to her, he will pay 10 shekels
of silver for her fetus.

Tehát: ha egy *awilum* megüti egy *awilum* lányát,
és ez okból koraszülés áll elő, akkor fizessen 10 ezüst sékelt
az asszony magzatáért.

A közép-asszíriai törvények teljesen hasonlóan fogalmaznak, csakúgy, mint a hetita törvények. Bővebben: ECKART, Otto: *Town and Rural Countryside in Ancient Israelite Law*, Mainz, Ev. Theologie Seminar, 1989, 9–15.

³⁸ Az idő előtti születésre vonatkozóan igen sok kommentár és vélemény hangzott el SALAMON BEN JICCHÁK (RÁSI) ABRAHAM IBN EZRA, RABBI SIMON szájából. Az idő előtti születés nem csupán az újszülött életét figyelni, hanem arra is szigorú tekintettel van, hogy az anya egészségével kapcsolatban sem merülhet fel semmilyen kétség. ISAIAH – SHARFMAN: *Exodus*, 241–242.; A téma részletesebb eligazításához lásd: JACKSON: i. m., 44.

*bírságot fizessen a szerint,
amint az asszony férje azt reá kiveti,³⁹ de bírák előtt fizessen.*

Az asszír joggyakorlatról az úgynevezett közép-asszírjai törvények árulnak el a legtöbbit, melyek 14 agyagtáblán kerültek elő a régészek ásója nyomán. Ezekben a jogi rendelkezésekben nem találunk közvetlen utalásokat a menedékvárosokra, viszont a *ius talionis* kifejezésre igen. E törvények Kr. e. 14–12 századból származnak, melyek az asszír királyok egyeduralmi és olykor zsarnoki pozícióit erősítették meg. A környörületségre egyetlen törvény vonatkozott, mégpedig az, hogy „a hatalmas a gyengét meg ne károsítsa”.⁴⁰

Mózes 2. könyve 21,22 versét olyan betoldásnak vélik a tudósok, amelyik eredetileg nem tartozott a vizsgált kontextusba. Véleményünk szerint pusztán nyelvészeti alapon és irodalmi szempontok alapján nem lehet eldönteni teljes biztonsággal, hogy mi a betoldás és mi a primer szöveg tartozéka.⁴¹

2Mózes 21,23:

וְאִם־אִשׁוֹן יִהְיֶה וְנִתְּתָה
נֶפֶשׁ תַּחַת נֶפֶשׁ:

*De ha veszedelem történik:
akkor életért életet⁴² adj.*

2Mózes 21,24:

עֵין תַּחַת עֵין שֵׁן תַּחַת שֵׁן
יָד תַּחַת יָד רֶגֶל תַּחַת רֶגֶל:

*Szemet⁴³ szemért, fogat fogért,
kezet kézért, lábat lábért;*

³⁹ A férjnek volt az előjoga, hogy a kártérítés összegét meghatározza. Amennyiben a fájdalomdíj túlságosan magas volt, úgy a bíróság állapította meg a méltányos összeget. HERTZ: i. m., II. kötet, 246.

⁴⁰ KLIMA: i. m., 210.; DRIVER, G. R. – MILES, J. C.: *Assyrian Laws*, Oxford, Clarendon Press, 1935, 44.

⁴¹ DIAMOND, A. S.: *Primitive Law, Past and Present*, London, Methuen & Co. Ltd., 1971, 98–101, 398–399.

⁴² A szöveg azt mondja נֶפֶשׁ תַּחַת נֶפֶשׁ *’nefest a nefes’-ért*, vagyis „leket a lélekért”, tehát „életet az életért”. Ez következetes jóvátételt jelent, viszont az eredeti bírói szándék itt sem irányulhatott eleve az élet kioltására, hanem csak az arányosságra. A kártérítés az okozott kárral, sérelemmel volt arányos. HERTZ: i. m., II. kötet, 246.; ISAIAH – SHARFMAN: *Exodus*, 242.

⁴³ Ezen jogi kifejezés már átvezet bennünket a *talió* szokásához. Numeri 35,31 így fogalmaz a *talió*-val kapcsolatban: וְלֹא־תִקְחוּ כֶּפֶר לְנֶפֶשׁ רֹצֵחַ אֲשֶׁר־הָרָחַק הָשָׁעָה לְמוֹת כִּי־מוֹת יִמָּוֶת. „Az olyan gyilkos életéért pedig ne vegyetek el váltságot, aki halálra való gonosz, hanem halállal lakoljon”. ISAIAH – SHARFMAN: *Exodus*, 242–243.

2Mózes 21,25:

כְּנִיָּה תַחַת כְּנִיָּה פָּצַע תַּחַת
פָּצַע חֲבוּרָה תַחַת חֲבוּרָה:
*Égetést égetésért, sebet⁴⁴
sebért, kéket kékért.*

2Mózes 21,26:

וְכִי יִכֶּה אִישׁ אֶת־עֵין עַבְדּוֹ
אוֹ-אֶת־עֵין אֶמְרוֹ וְשִׁחַתְהָ
לְחַפְשֵׁי יִשְׁלַחְנּוּ תַחַת עֵינוֹ:

*Ha valaki az ő szolgájának szemét,
vagy szolgálójának szemét úgy üti meg, hogy elpusztul,
bocsássá⁴⁵ azt szabadon az ő szeméért.*

2Mózes 21,27:

וְאִמְרָשׁן עַבְדּוֹ אוֹ-שֵׁן אֶמְרוֹ
יִפִּיל לְחַפְשֵׁי יִשְׁלַחְנּוּ תַחַת
שָׁנוּ:

*Ha pedig szolgájának fogát,
vagy szolgálójának fogát üti ki, bocsássá azt szabadon
az ő fogáért.⁴⁶*

A rendelkezésünkre álló szövegek és hagyományok egyértelműen azt bizonyítják, hogy a vérbosszú nem csupán egy teoretikus formában létezett, hanem az élet mindennapjaiban igenis gyakorolták. A menekültek között gyakran szerepeltek – az ékírásos táblák tanúsága szerint – olyanok, akik erdős hegyvidékeken éltek, és a megtorlástól való félelem arra

⁴⁴ Ha csak sérülést okozott az elkövető, akkor ezt a jóvátétel megállapításánál figyelembe kellett venni, azonban ezen felül az idővesztéséget, a gyógyítással járó költségeket, az esetleges maradandó testi károsodást figyelembe vették. ISAIAH – SHARFMAN: *Exodus*, 243.

⁴⁵ A rabszolga bármilyen testrészének az elvesztése azonnali szabadon bocsátást jelentett számára, amennyiben urának kegyetlen bántalmazása következtében állt be a sérülése, csonkulása. Rabinikus szövegeértelmezés szerint a fenti textus csak az idegen eredetű rabszolgákra vonatkozott, a héber szolga egészen eltérő jogi státusban volt. A zsidó származású rabszolga sérülésénél a közösség ugyanúgy járt el az elkövetővel szemben, mintha szabad jogállású egyénen követték volna el a bűncselekményt. Másrészről viszont a héber szolga nem kaphatta vissza a szabadságát úgy, mint az idegen származású rabszolgák esetében. A szemet és fogat csupán példának tekintették, ugyanakkor huszonnégy szertvet sorolnak még fel, aminek elvesztése esetén ezt a törvényt alkalmazták. Bővebben HERTZ: i. m., II. kötet, 247–248.; ISAIAH – SHARFMAN: *Exodus*, 244.

⁴⁶ Bővebben ISAIAH – SHARFMAN: *Exodus*, 244.

kényszerítette ezeket a népelemeket, hogy elhagyják a korábbi közösségüket, családjaikat, és elmeneküljenek távolabbi ismeretlen területekre és ott telepedjenek le, ahol menedéket kaptak és az üldözőiktől később sem kellett már tartaniuk.⁴⁷

A vérbosszú

Ismerjük Mózes 4. könyve 35,21 rendelkezését, amelyik így szól:

או באיכה הכהו בידו ומת
מותיימת המכה רצח הוא
נאל הדם ומית את הרצח
בפגעו בו:

*Vagy ellenségeskedésből kezével üti meg azt úgy, hogy meghal:
halállal lakoljon az, a ki ütötte; gyilkos az;
a vérbosszuló rokon ölje meg azt a gyilkost,⁴⁸
mihelyt találkozik vele.*

A vérbosszú a törzsi és nemzetségi szervezet keretei között volt hatásos jogi eszköz a közösség védelme és túlélése érdekében. A vérbosszúval párhuzamosan gyakorolták a közösségből való kiűzés szokását. A vérbosszú szokása, ahogyan korábban említettük, még napjainkban is élő, teljes mértékben legitim törvénykezési forma a Közel-Kelet bizonyos területein.

Az ókori rabszolgotartó társadalomban is fennmaradt a vérbosszú szokása, de csupán a szabad jogállású egyének irányában gyakorolhatták. Értelemszerűen a rabszolgákat nem büntették elűzéssel. A vérbosszú olyan erősen visszatartó erő volt a gyilkossággal szemben, amely a közösség fennmaradását, megbízhatóságát segítette elő, az értelmetlen vérontásnak mindennemű formáját eleve kizárta a mindennapokból. A vérbosszú viszont a mindenkori közösségi felelősség prioritását hangsúlyozta az egyéni felelősséggel szemben.

A vérbosszú alkalmazását a fejlődés későbbi fokán felváltotta a *talió*⁴⁹ ítélezési elve. A fentebb említett óbabiloni törvénygyűjtemény ér-

⁴⁷ HORST: i. m., 109–110.

⁴⁸ A témához bővebben ISAIAH, Ben Abraham – SHARFMAN, Benjamin: *The Pentateuch and Rashi's Commentary, Numeri*, Brooklyn, S.S. & R. Publishing Company Inc., 1949, 364.

⁴⁹ A *talió* elnevezést a római jog közvetítésével ismeri a mai jogrendszer. Azonban a babiloni és az asszír törvénykezési formákban már a nagyon ősi időkben megjelenik ez a gondolat. A *talió* a későbbiekben a római XII táblás törvényben (latinul: *lex duodecim tabularum*, vagy *duodecim tabulae*) is kialakul, mint az egyik legfontosabb büntetési forma. HAMZA Gábor: *Jogösszehasonlítás és az antik jogrendszerek*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1998, 165–188.

dekessége az is, hogy az uralkodó kódexben rögzítette a kétféle jogszokást, az ősi szokásjogot és a saját korának modernebb ítélkezési formáit:

- a nomád életforma már hosszú generáció által elfogadott és a mindennapokban alkalmazott törzsi ítélkezési normarendszerét,
- és a letelepedett, urbanizált, fejlettebb társadalmi normákat.

Ez azt jelentette a gyakorlatban, hogy – egyrészt megtaláljuk – a „szemet szemért, fogat fogért” archaikusabb elvét, másrészt a törvénykönyv teljesen világosan és egyértelműen rögzítette a jóvátétel, a kompenzáció fejlettebb formáját. Tehát egy jogszabályban felleljük egymás mellett a régi és az új törvények alapelveit és megfogalmazásait.⁵⁰

Talió – ítélkezési forma

A *talió* olyan időszakban jelentkezett hangsúlyosan a jog területén, amikor az újonnan kialakult állam nem tűrhette el, hogy a magánbosszú, az egyes személyek, a családok, a törzsek és a népcsoportok között szabadon folyjék, hiszen ez nem csupán az érintetteket gyengítette, hanem a társadalomban szintén teljes jogbizonytalanságot okozott; és bizonyos fokig mindennemű gazdasági fejlődést megakadályozott volna. Ezért már igen korán, az állami lét kialakulását követően, korlátok közé szorították a vérbosszút, mint a magánbosszú ilyen jellegű formáit, éspedig azáltal, hogy előre meghatározta a magánbosszú mértékét, vagyis a megtorlást korlátok közé szorította. A *talió* szokásjogának állami törvénnyé való felemelésével, „a szemet szemért, fogat fogért” elvet alkalmazták.⁵¹

A *talió* elve azt jelentette, hogy az okozott cselekmény nem vért követelt már a későbbiekben, hanem a megtorlás helyett tulajdont, vagyis az „életet életért, fogat fogért” már korábban kialakult elv helyett kompenzációt kért az áldozatot képviselő közösség. Rendkívül jelentős szemléletbeli változás következik be a *talió* megjelenésénél, mivel – ahogyan már az előzőekben is megemlítettük, kultúrtörténeti szempontból – az egyéni felelősség került előtérbe, a kollektív felelősség pedig háttérbe szorult.⁵² Házállatot, vasat, aranyat, vagy egyéb értéket lehetett követelni a vétkes féltől kompenzációként.

⁵⁰ HORST: i. m., 140–141. oldalán teljesen egyértelműen levezeti, hogy az ősi szokásjog éppúgy jelen van, mint a nóvum. A kétféle törvény a régi és az új párhuzamosan van jelen a Hammurapi-kódexben.

⁵¹ A *talió*, latinul *talio*, jelentése: *olyan, hasonló*. Jogi szempontból a *talió* azt jelentette, hogy a sértett *hasonlóval* történő viszonzást alkalmazott az elkövetővel szemben. Bővebben FÖLDI ANDRÁS – HAMZA GÁBOR: *A római jog története és institúciói*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996⁴, 555–556.

⁵² HORVÁTH TIBOR: *Büntetési elméletek fejlődési vázlatja*, Budapest, Akadémia Kiadó, 1981, 13–16.; A szerző leírja a *talió* és kompozíció elvének legfontosabb szempont-

A *talió*-nál súlyosabb megtorlás pedig éppolyan büntetendő cselekménnyé vált, mint az, ha a *tarifális compositio*-t megfizetni hajlandó elkövetőn a sértett és rokonai, a *talió* ellenére bosszút álltak.

A jogtörténet következő lépcsőfoka az volt, amikor a jogrend a magánbosszú gyakorlását már egyáltalán nem – *talió* formájában sem – tette lehetővé, hanem arra szorította mind a sértettet, vagy annak a családját, hogy peres úton követelje az elkövetőtől a *poena*-t⁵³.

Az elkövető által a sértettnek fizetett pénzösszeget – *poena* –, a kárpótló büntetés hosszáig ideig egyszerűen „váltságdíjnak”, a bosszú megváltásának díjaként tekintették. Tehát olyan lehetőségnek, amellyel az elkövető élhetett abból a célból, hogy önmagát a bosszútól, később pedig a szigorú végrehajtási eljárástól mentesítse. Ez a jogi folyamat többé-kevésbé eltérő kultúrákban és társadalmakban is hasonló módon ment végbe.

Az óbabiloni uralkodó Hammurapi⁵⁴ (Kr. e. 1792–1750) kódexe⁵⁵ sok hasonlóságot mutat a mózesi törvénygyűjteménnyel, a Tórával. Az óbabiloni korban jelentős fejlődésen megy keresztül az egyéni gazdálkodás, a kölcsön, a kamatszedés és az uzsora, a rabszolgaság, vagy a bér-munka kérdései. Tehát az élet változása egyre bonyolultabbá alakítja a mindennapokban a közösség és egyén kapcsolatát.

Azt gondolnánk, hogy a jogi törvénykezések írásba foglalásával azonnal megszűntek a korábban gyakorolt és már megszilárdult ítélkezési formák. Nos, nem így történt. Különös jelentősége van annak, hogy a

jait. Az egyéni és közösségi felelősség elve gyakran váltották egymást még egy jogrendszeren belül is.

⁵³ A *poena* görög kifejezés, jelentése: *büntetés*. A *poena* kifejezés egyértelműen a solóni törvények hatását mutatja, amely majd a római XII táblás törvények szövegében is megjelenik (XII tab. 8,5). Bővebben FÖLDI – HAMZA: i. m., 556.

⁵⁴ A hagyomány szerint Hammurapi Marduktól, a babiloni főistentől kapta meg az úgynevezett „igazság pálcáját”, ami felhatalmazta őt a legfőbb törvényalkotó és bírói hatalomra. Ezzel a felhatalmazásával alkotta meg híres törvénykönyvét, amelyet különleges kőre, diorit-oszlopra vésetett, több másolatban birodalma jelentős helyein – nagyobb templomokban –, valamint a főváros központi szentélyében felállított, hogy minden szabad ember olvashassa azokat a törvényeket, amelyet a nagy király alkotott. A kőoszlopok a történelem viharai között eltűntek, így csupán egyet találtak meg, amelyről a következő lábjegyzetben olvashatunk, lásd *Magyar Katolikus Lexikon*, V. kötet, Budapest, Szent István Társulat, 1993, „Hammurápi” címszó alatt.

⁵⁵ Hammurapi-kódexét 1902-ben fedezték fel francia régészek Súsza városában. Mintegy 2,2 méter magas ékírásos formában akkád nyelven írták fel a törvényeket. Az ókori jogszabálygyűjtemény 282 paragrafusában olyan *pönitenciális* rendelkezések jelennek meg, amelyek szigorú büntetést helyeznek kilátásba a törvény megszegőjével szemben. *Magyar Katolikus Lexikon*, IV. kötet, Budapest, Szent István Társulat, 1993, „Hammurápi törvénykönyve” címszó alatt.; Lásd még OPPENHEIM: i. m., 516.

nomád életforma korábban kialakult és elfogadott jogszokásai továbbra is fennmaradtak, párhuzamosan léteztek, sőt az élő és mindennapi ítélkezési gyakorlatban tovább fejlesztették a עין בעין שן בשן „szemet szemért, fogat fogért” elvet.

Nem voltak hajlandók feladni a megszokott ősi és szigorú szokásjogukat a még le nem telepedett nomád törzsek, akik szabadabban tudták meghozni döntésüket, mint azok a közeli testvér törzsek, akik a letelepedés biztonságát választották. Olykor még akkor sem változtattak, amikor majd a későbbiekben a már letelepedettek törvénykönyvben biztosították a számukra előnyösebbnek vélt kompenzációt.

A jóvátétel vagy kompenzáció, miként a fentiekben utaltunk is rá, azt jelentette, hogy bizonyos kisebb vétséget anyagi ellenszolgáltatással vagy bírság, vérdíj fejében lehetett jóvátenni. Az emberölés semmilyen körülmények között nem volt kompenzálható, kivételt képez ez alól a rabszolga halálesete.

A mózesi törvényben egyaránt találunk példákat mind a *talió*-ra, mind a kompenzációra vonatkozólag.

2Mózes 21,26:

וּכְרִיכָה אִישׁ אֶת־עֵין עֲבָדוֹ

אוֹרֶתְעֵין אֶתְקוֹ וּשְׁתַּקָּה

לְקַפְּשֵׁי יִשְׁלַחְמוּ תַחַת עֵינוֹ:

Ha valaki az ő szolgájának szemét,

vagy szolgájának szemét úgy üti meg⁵⁶,

hogyan elpusztul⁵⁷, bocsássa azt szabadon az ő szeméért.

⁵⁶ A „szemet szemért” törvény – más néven a *ius talionis* – büntetési forma nem csupán az izraelitáknál volt ismert, hanem a Közel-Kelet bizonyos részein még ma is használják. A Tóra előírásai szerint csak a gyilkosságnál – jogi kifejezés szerint emberölésnél – használták szó szerint a *ius talionis*-t.

וּלְאֶתְקוֹ כִּפְר לְנֶפֶשׁ רֵצַח אֲשֶׁר־הוּא רָשָׁע לְמוֹת כִּי־מוֹת זִקְוָה „Ne fogadjatok el válságdíjat a gyilkos lelkéért (életéért), aki el van ítélve halálra, hanem öletessék meg” (4Mózes 35,31). Ebből teljesen egyértelműen következik, hogy más testi sérüléseket okozó helyzetekben, amelyek nem jártak a sértett halálával, anyagi elégtétel, jóvátétel járt a sértett és a közvetlen családja számára. A jóvátételt, kompenzációt pénzben vagy egyéb pénzben kifejezhető értékben kellett végrehajtani, amelynek igazságosnak és azonnalinak kellett lennie. Tehát nem lehetett hosszú időn keresztül részletekben törleszteni. A témához lásd ISAIAH – SHARFMAN: *Exodus*, 244.

⁵⁷ Az „elpusztul” kifejezés nem a sértettre, hanem a szemére vonatkozott, vagyis a sérülés olyan nagy és jelentős volt, hogy az áldozat elveszítette teljes mértékben a szemét világát. Rabszolga esetében egy testrésznek az elvesztése az azonnali szabadon bocsátást jelentette a sértett számára, amennyiben a sérülés a gazdájának kegyetlen bánásmódjára vezethető vissza. A rabbinikus írásmagyarázat szerint 2Mózes 21,26-27 versei kizárólag a pogány rabszolgákra vonatkozott, melyről a korábbiakban említést tettünk. Amennyiben a szolga héber származású volt, akkor olyan jogi kárté-

2Mózes 21,27:

ואמדתן עבדו או־שן אִמְרו
יִפֹּל לְחַפְּשֵׁי יִשְׁלַחְנוּ תַּחַת
שָׁנוּ:

*Ha pedig szolgájának fogát,
vagy szolgálójának fogát üti ki,
bocsássa azt szabadon
az ő fogáért.⁵⁸*

A mindennapi jogi eljárásban a kompenzáció azt jelentette, hogy bizonyos bűncselekményeknek a jóvátételi tarifarendszere megszilárdult, melyet a közösség jogalkalmazása és bírói gyakorlata alakított ki és formált meg, mely a későbbiekben⁵⁹ mindenkire kötelező érvényű törvénné vált.⁶⁰

Összegzés

A „*ius talionis*” alapvető elve az volt, hogy – mivel az elkövető jogsérelmet okozott az áldozatnak és családjának – a büntetésnek ugyanolyan jellegűnek és mértékűnek kellett lennie, mint amelyet a büntetendő cselekmény okozott. Ezt a jogelvet nem csupán az izraeliták alkalmazták, hanem az egész Közél-Kelet térségében számtalan kultúra és népcsoport használta a mindennapi bírások alkalmával. Jogi kifejezésekkel szemléltetve a „*ius talionis*” azt jelentette, hogy minden jogellenes cselekedet elnyeri a büntetését, méghozzá pontosan úgy, ahogy a jogsértő cselekedet megtörtént. A közösség nem lesz elnéző még egy ütés által okozott kék folttal

rítésben részesült, mint a szabad jogállású héber ember. Azonban a kártérítés után, *de facto* nem nyerte el automatikusan a szabadságát. Lásd HERTZ: i. m., II. kötet, 247–248.; A témához bővebben ISAIAH – SHARFMAN: *Numeri*, 244.

⁵⁸ 2Mózes 21,27 gondolatához lásd még ISAIAH – SHARFMAN: *Numeri*, 244.

⁵⁹ A Talmud Bábá Kama 8a így fogalmaz: „aki másnak sérülést okoz, ötféle dolgot köteles megtéríteni: a károsulást, a fájdalomdíjat, a gyógykezelési költséget, a munkából való kimaradási kárt és a szegyenkezést.” A Bábá Kámá 8a kezdősorait idézzük: ליתני שור גווני תרי ליתני כר״ע 8 ליה סבר אי עצמן פי על משלמין אין דאמר כר״ע לה סבר ליתני הוא דממונא זוממין עדים לגזוייה ר״ע תבריה הא נק שלם במותר משלם באדם שחבל תם אף אומר ר״ע דתנן אדם דאויק שור וליתני שור דאויק שור האונס העלייה מן משלם ואינו משלם מגופו לו I עשה לומר תלמוד העלייה מן ישלם באדם שחבל תם אף יכול אומר ר״ע דתניא ליתני הוא דממונא רע שם והמוציא והמפתה...

⁶⁰ A Tóra rendelkezése 5Mózes 19,21-ben így hangzik .

ולא תחוס עיניך נפש בהנפש עין בעין שן בשן ד: ביד הקל בקל : „Ne nézz reá szájalommal; lelket lélekért, szemet szemért, fogat fogért, kezét kézéért, lábat lábért.”

szemben sem, teszi ezt azért, hogy elejét vegye minden további bántalmazásnak vagy vérontásnak.

Az emberi élet olyan érték, amelyet pénzben és vagyonban nem fejezhetünk ki. Ezért mindent meg kell tennünk az élet feltétlen védelme érdekében. Talán napjainkban még aktuálisabb e gondolatok felvetése, mint bármikor a korábbiakban, mivel világunkban az erőszakos halál minden pillanatban szedi áldozatait.

Fontos tehát megértenünk az Úr Isten gondviselését az ember életének keskeny és látható útján, mely aranyfonalként húzódik végig a történelemben, ugyanis a Teremtő mindenkiel szemben érvényre juttatja erkölcsi akaratát.

EMLÉKEZÉSEK
KÖSZÖNTŐK

DR. SZATHMÁRY BÉLA, A MIKÓHÁZI REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉG TAGJA

Dr. Szathmáry Béla számos elismerés, kitüntetés és díj birtokosa. Kiváló szakmai eredményeiért, sokrétű tudásáért, közösségekért végzett munkájának gazdagságáért méltán kapta ezeket a visszajelzéseket, amelyeknek mi is vele együtt örülünk, és büszkeséggel töltenek el bennünket. Számunkra azonban Dr. Szathmáry Béla elsősorban nem a tudós jogász és theologiai professzor, hanem gyülekezetünk tagja, Krisztusban testvér.

Családjával 17 esztendeje költözött Mikóházára és azonnal bekapcsolódott kicsiny gyülekezetünk életébe. Az istentiszteleteken, gyülekezeti alkalmakon kezdetektől fogva rendszeresen részt vesz, jószívű adakozásával segíti mindennapjainkat. Kedves, közvetlen és derűs természete révén hamar megszerettük és reméljük, hogy ő is jól érzi magát köztünk.

Nagy örömünkre szívesen vállalja, hogy gyülekezeti csendesnapokon, ünnepi istentiszteleteken előadásokkal szolgáljon hitben és ismeretekben való épülésünkre. Különösen is emlékezetes az egyházközség tagjai számára templomunk felszentelésének 30. évfordulóján elhangzott előadása, melyben egy gyülekezettörténeti kutatásának eredményeit ismertette. Korabeli dokumentumok és levelezések alapján számolt be a mikóházi hívek első templomépítési szándékáról, amely a világi és egyházi vezetők ellenállása miatt 1972-ben még nem valósulhatott meg. Több mint 10 évet kellett várni a mikóházi reformátusoknak, hogy 1984-ben, sok küzdelem után hozzákezdhessenek templomuk építéséhez. Nagyon érdekes volt hallani az előadásban a közelmúlt egyházpolitikai történéseiről, és jó volt hallani a mikóháziak kitartásáról, akik valósággal sóvárogtak a templom után. Szolgált közöttünk előadással a mikóházi református presbitérium által szervezett kistérségi rendezvényen, a Hegyközi Presbiterek Találkozásán is „A reformációra váró egyház” címmel. Szívesen ajánl figyelmünkbe szép zenéket, verseket, tanulmányokat is a számára kedvesek közül. Ily módon is törődik velünk.

Dr. Szathmáry Béla testvérünk „sokat” kapott az Úrtól, és tudja: „Akinék sokat adtak, attól sokat kívánnak, és akire sokat bíztak, attól sokat kérnek számon” (Lk 12,48). Megáldotta őt az Úr áldásaival bőségesen, és ő azon munkálkodik, hogy áldássá legyen mások számára, gyülekezetének tagjai számára is. Hála legyen érte Istennek!

Hadd álljon itt egy rövid elmélkedés arról az ígéről, amelyik eszünkbe juthat, ha ünnepelt testvérünkre gondolunk. Ő tud örülni a közel lévő Úrban jó napok és próbák között is, megőrzi szelidségét és azt a békességet sugározza felénk kedves mosolyával, amit csak az Úrtól lehet kapni.

„Örüljetek az Úrban mindenkor! Ismét mondom örüljetek! A ti szelidségetek legyen ismert minden ember előtt. Az Úr közel! Semmiért se aggódjatok, hanem imádságban és könyörgésben mindenkor hálaadással tárjátok fel szíveteket Isten előtt; és Isten békessége, mely minden értelmet meghalad, meg fogja őrizni szíveteket és gondolataitokat a Krisztus Jézusban.”

(Fil 4,4-7)

Egy egyszerű és érthető felhívással kezdődik ígénk: „Örüljetek!”. És mi vágyunk is örülni, szeretnénk örvendező keresztyének lenni, mégis olyan sokszor hiányzik a tiszta, a valódi öröm az életünkből. Milyen jó, hogy Pál leszögezi, sőt kikiáltja: „Az Úr közel!” Mert a közel lévő Úr újra és újra hív bennünket magához, és a vele való szívbéli találkozás a valódi öröm kezdete. Mert a valódi, az el nem múló, a körülményeinktől, az éppen aktuális élethelyzettől, a minket körülvevő világ állapotától független öröm az Úrtól, az Úrban való öröm. Az Ő megváltó kegyelméből fakad, és ez a megváltó kegyelem hordoz mindenkor bennünket.

Talán nincs okunk öröme sokszor önmagunkra, életünk alakulására, a világra nézve, de van okunk öröme Krisztusban, aki úgy szeretett, hogy meghalt értünk a kereszten, és aki dicsőségesen feltámadt. Élő Urunk a mennyben, az Atya jobbján most is értünk esedezik, és nekünk készíti a helyet maga mellett, és az Ő szeretetétől soha senki és semmi sem szakíthat el bennünket. Ez a mi örömünk. Ez az állandó belső nyugalom, biztonság, reménység, derű, mert tudom, hogy Jézus szeret engem, és az Ő kezében vagyok, és Ő velem marad életemben, halálomban, és azután is.

Bárcsak ez az öröm teljesen eltöltené szívünket, áthatná életünket! Pál apostol azonban tudja, hogy sokszor megrontja örömünket a kicsinyhitűség, az aggodalmaskodás és a félelem. Ezért folytatja így: „Semmiért se aggódjatok!”

A Szentírásból is tudunk aggodalmaskodó emberekről. Elég a tanítványokra gondolni, amikor a háborgó tengeren hajóznak. Erős szél, hullámok veszik őket körül, a hajó kezd megtelni vízzel. Elveszünk! – tör ki

belőlük a félelem. A Mester eközben alszik, mintha nem törődne velük. Majd szólnak neki, azonnal cselekszik és „egészen csendes lett a tenger”. Aztán elhangzik Jézus kérdése: „Miért féltetek, miért nincs hitetek?” (Mk 4,35kk.) S egy másik történetben, amikor a tengeren megy feljűk, azt mondja riadt tanítványainak: „Bízzatok, én vagyok, ne féljete!” (Mk 6,50) Egy egészen más élethelyzetben való aggodásról is halljuk Jézus tanítását: „Márta, Márta sok mindenért aggodsz és nyugtalankods, pedig kevésre van szükség, valójában csak egyre. Mária a jó részt választotta” – mondja Mártának, aki miközben testvére csendesen ül Jézus lábainál és hallgatja a Mestert, csak a vendéglátással törődik, sűrűg-forog Jézus és tanítványai körül. (Lk 10,38kk.)

„Semmiért se aggodjatok!” Persze könnyű ezt mondani. Nem akarunk mi aggodni, de nyomaszt bennünket sokféle nyomorúság. Legtöbbször nem is csak a jelen terhei, gondjai, betegségei, nehéz élethelyzetei kötnek le, hanem a jövő feladatok, nehézségek. A bizonytalanság: hogyan is lesz ezután. Természetes, hogy foglalkoztat a jövő, vannak terveink, vágyaink – kell is, hogy legyenek –, csakhogy ezekhez gyakran társulnak szorongások, félelmek is.

Mit tegyünk velük? Mit tett Pál? A Filippi levél fogságból íródott, Pálnak elég rosszak az életkilátásai, elég borongós lehetett volna a jövőképe, de ő azt mondja: örüljete, hálát adjatok. S ő így is tesz. Neki az élet Krisztus, tehát öröm, a meghalás nyereség, az öröm kiteljesedése. Rábizza magát az Úrra, és teljesen nyugodt. Pál a jövőre azért tekint ilyen jó reménységgel, ilyen örömmel, minden aggodalom nélkül, mert nem önmagára néz. Mert elsősorban nem arról szól az élete, mint amiről a miénk sokszor: mi lesz velem, ha ez vagy az történik, ha ez vagy nem sikerül, ha jön a betegség, ha magam maradok? Mi lesz az én terveimmel, az én céljaimmal? Elég lesz-e az erőm, a tehetségem, megfelelek-e az elvárásoknak, és sorolhatnánk még a kétségeskedő kérdéseinket.

Pál Krisztusra néz. Önmagáról mindig Krisztusra fordítja a tekintét, és azt akarja, hogy mi is Krisztusra figyeljünk.

Aggodalmaink, félelmeink akkor töltenek el, ha önmagunkra nézünk, és csak azzal számolunk, hogy mi telik ki tőlünk. Bizony látjuk, hogy milyen kevés sokszor a fizikai, lelki, anyagi erőnk – és akkor jön a szorongás.

De nem egyedül küzdünk. Roppant tanulságos történet Elizeusnak és szolgájának az esete. Körülveszik a várost az ellenséges áramok, s a szolga riadtan kérdezi: Jaj, uram, mit tegyünk? Most mi lesz? Nekünk végünk! És Elizeus az ő számára is látást kér Istentől, hogy hadd lássa ő is: nem egyedül kell megküzdeni az ellenséggel, nem lesz végük, mert az Úr a mennyei haderővel velük van (2Kir 6,8kk).

Az aggódás nem más, mint elfeledkezés Isten jelenlétéről, hatalmáról, már megtapasztalt szeretetéről. Bárcsak ne lennénk ilyen feledéke-nyek, és tudnánk, hogy nemcsak arra számíthatunk, ami nagyon is véges – az emberi lehetőségünk –, hiszen Isten velünk van, velünk lesz!

Az evangéliumi történetek közül az egyik legcsodálatosabb remény-ségre, örömrre buzdító az emmausi tanítványoké. Mennek az emmausi tanítványok szomorúan hazafelé Jeruzsálemből. Teljes a reménytelenség, csüggedés, úgy érzik, vége mindennek. Semmit sem értenek. Urukot keresztreszre feszítették, meghalt, eltemették. Pedig mennyire bíztak abban, hogy Ő Izráel Megváltója, hogy most minden másképpen lesz! S akkor maga Jézus odaszegődik melléjük, hogy velük menjen, és örven-dező tanítványokká tegye őket, akik lelkesen viszik az örömhírt a többi-eknek: Élő Urunk van, Jézus feltámadt (Lk 24,13kk).

Jön a mi Urunk, hogy a mi emmausi útjainkon ne magunk menjünk, hogy ne csak búsan bandukoljunk, hanem értsük meg, hogy számolha-tunk Vele. Az élő Úr Jézus Krisztus ereje a mi erőnk, győzelme a mi győ-zelmünk lehet bajok felett, betegségek felett, kísértések felett, halál felett.

„Semmiért se aggódjatok!” Ez nem felelőtlenség, nemtörődöm la-zaság. Nem a „majd csak lesz valahogy, az idő megoldja” gondolkozása, hanem az a boldog bizonyosság, hogy ha Krisztus az életünk Ura, akkor bátran bízhatjuk rá magunkat.

Hogyan is kezdődik ez? Úgy, hogy imádkozunk. Ne aggódjatok, hanem imádkozzatok. „Hanem!” Aggódás helyett valami mást ajánl az apostol: Imádkozzatok!

„Az imádság és könyörgés alkalmával mindenkor hálaadással vigyé-tek kéréseiteket az Isten elé!” Az imádságunk és könyörgésünk, amellyel feltárjuk szívünket Isten előtt, feltárjuk gondjainkat Urunk előtt, a mi hitünk kifejeződése. Az Istenhez tartozás legalapvetőbb ismertetőjegye. Olyan az imádkozás drága lehetősége, mint amikor egy gyermek elmegy otthonról, és a szülei azzal bocsátják útnak: Ha megérkezel, azonnal hívj fel! Az örökkévaló Isten ezt a drága lehetőséget adja élénk: Hívj! Az imád-ságban keress engem! Mondd el az örömet is, a gondot is, és kérhetsz is bátran! Az imádság drága ajándék, hogy senki ne maradjon egyedül. Élő kapcsolat: Istennel megoszthatjuk az életünket. Az előbbiekből kiderül, hogy az imádkozás elmaradásának súlyos következményei vannak. Elhi-degülnünk Istentől, meggyengül lelki erőnk, hitünk, reménységünk, biz-tonságérzetünk, ellenállásunk a bűnnel szemben. S jön az aggodalom, a félelem, az elbukás.

Aggódás helyett imádkozni kell! Ha magasra csapnak a gondok, ha megsokasodnak a nehéz feladatok, ha súlyosbodik vállunkon és szívün-kön a teher, kezdjük el Istent magasztalni hálás szívvel, mint Pál és Szi-

lász tette a börtönben (ApCsel 16,25), mert ez azt jelenti, hogy látjuk az életünket nemcsak a magunk, hanem Isten szemszögéből is, aki minde- nek felett hatalmas és diadalmas.

Imádságainkra legyen jellemző a hálaadás! Keressük meg naponta újra és újra, hogy miért adhatunk hálát! S ha tudatosan tesszük ezt, egy- szer csak rájövünk, hogy felsorolni sem tudjuk, mi mindent kell megkö- szönnünk Istennek, az apró hétköznapi dolgoktól kezdve egészen Isten- nek Jézus Krisztusban nyilvánvalóvá lett kegyelméig. S ha erre rájövünk, akkor hittel tudjuk Isten elé tárni kéréseinket. „Aki tulajdon Fiát nem kímélte, hanem mindnyájunkért odaadta, hogyne ajándékozna nekünk vele együtt mindent?” (Róm 8,32)

Istennek dicsőséget adva, hálaadással azért, amit velünk és értünk cselekedett, tárjuk fel kéréseinket, öntsük ki szívünket! És az egyik leg- nagyobb csoda történik meg, amikor nemcsak szájjal, hanem szívünkkel közelítünk hozzá és mindent elé tárunk, máris átéljük a megvigasztaló- dás, a megerősítés, a megújulás örömét.

Annáról, Sámuel edesanyjáról olvassuk: „lelke mélyéig elkeseredve könyörgött az Úrhoz, és keservesen sírt”. De miután imádkozott – aho- gyan ő mondja Élinek: „lelkemet öntöttem ki az Úr előtt” – már ezt ol- vassuk róla az Igében: „elment a maga útjára, evett és nem volt többé szomorú az arca.” (1Sám 1,10.18)

Az evangéliumokban olvashatunk Jézusnak a Gecsemáné kerti tusakodásáról. Tanítványi közösségben akar imádkozni, a három ki- választott tanítványával, akik folyton elalszanak. Jézus magára marad és készülve az Ő megáldoztatására, a szörnyű kínhalálra, elmondja az Atyának a legmegrendítőbb imádságot: „Atyám, ha lehetséges, tá- vozzék el tőlem ez a pohár; mindazáltal ne úgy legyen, ahogyan én akarom, hanem amint Te!” (Mt 26,39kk) S aztán amikor harmadszor is imádkozott, így fordul a tanítványokhoz: „aludjatok tovább, és pi- henjete, eljött az óra”. Az imádságban, az Atyával való beszélgetésben felkészült, megerősödött, békességet nyert. „Ébredjete, menjünk!” – kelti fel övéit. És indul, hogy engedelmeskedjen.

Urunk példája tanít. Ez történik, ha valaki szívét kitarja: erőt, békességet nyer.

„És az Isten békessége, mely minden értelmet meghalad, meg fogja őrizni szíveiteket és gondolataitokat a Krisztus Jézusban.”

A folytatás itt nem egészen az, amit mi szeretnénk: Imádkozzatok, és Isten teljesíti kérésiteket. Nem azzal hiteget Pál, hogy Isten rábólint mindenre, amit mondunk. Igaz, hogy bármit kérhetünk, és Urunk meg- adja, ha valóban javunkra van. De Isten először az Ő békességét kínálja nekünk. Azt az örömet és biztonságot, hogy Ő Jézus Krisztusban meg-

békélt velünk, nem vagyunk már haragja alatt. Bocsánatot nyert, megváltott gyermekek vagyunk. Minden értelmet meghaladó ez a békesség a Szent Isten és a bűnökből megváltott ember között. Nagyobb ez, mint a mi jól kigondolt kéréseink teljesítése. Ez a békesség az Istennel való szövetségben őriz meg bennünket. Ha pedig ebben a szövetségben éljük az életünket, akkor ez a bizonyosság megőrzi az aggodalmaskodástól, a reménytelenségtől, az örömtelen léteztől, sőt szüntelenül megújít, megerősít a keresztyén életfolytatásban. Ha Isten békessége eltölti szívünket, ahonnan gondolataink kiindulnak, akkor a legreménytelenebb helyzetben is megbízunk Isten bölcs vezetésében és el nem múlt szeretetében.

Aggódás helyett imádság, az imádkozás következményeképpen Istentől nyert békesség, hit és erő Krisztusban. Ez mind a miénk. Bizony, van okunk örülni!

S így már eleget tudunk tenni Istentől kapott feladatainknak, és járhatunk az engedelmes, bizonyosságtevő életben, mint az övéi lelkesen, ahogyan az apostol biztat: „Ezért tehát szeretett testvéreim, legyetek szilárdak, rendíthetetlenek, buzgólkodjatok mindenkor az Úr munkájában, hiszen tudjátok, hogy fáradozásunk nem hiábavaló az Úrban!” (1Kor 15,58) Ámen!

*Füle Lajos: Amikor megáll az idő
Akadnak néha próbált életünkben
napok, amikor megáll az idő,
és mondhatatlan béke árad künn, benn,
és minden Ige oly melengető.
Mikor a lelkünk örömet talál
mind ama jóban, mit nekünk az ÚR
imádságunkra – ingyen, válaszul –
elénk terít az élet asztalán.*

Az Úr áldása legyen Dr. Szathmáry Béla testvérünkön, gyülekezetünk tagjain és e könyv olvasóin!

BARNÓCZKI ANITA

**„EGYÜTT A RENDTEREMTÉS
MUNKÁJÁBAN”:
FŐTISZTELETŰ CSOMÓS JÓZSEF
PÜSPÖK GONDOLATAI
DR. SZATHMÁRY BÉLÁRÓL,
A JOGÁSZRÓL, PROFESSZORRÓL
ÉS BARÁTRÓL**

Mi a legelső dolog, ami eszébe jut professzor úrról Püspök Úrnak?

Ami időrendben az első, az az első találkozásunk. Máskülönben, ami először eszembe jut róla, az leginkább az alázat, ahogyan az egyházjogot tanította. Együtt ültünk többször a lelkészjelöltek záróvizsgáján. Mellette ültem, és pontosan láttam a jegyzeteit, ebből pedig azt, hogyan készült föl az óráira, hogyan kérdez ezekből az anyagokból: nem tudok jobb szót, mint az alázatot – a diák felé és még inkább a szent tudomány felé.

Időrendben az első emlékem az, amikor 1990-ben megvolt a püspökváltás, új felállás alakult, és talán '91-ben egy szakmai megbeszélésre hívtak, ahol a Sárospataki Kollégium szervezeti és működési szabályzatát kellett volna kitalálni. Én akkor még nem ismertem azt az úriembert, aki nagyon értelmesen szólt hozzá a témához, látszott rajta, hogy ízig-vérig benne van a témában, és teljesen egyformán gondolkodtunk a koncepcióról. A kérdés ugyanis az volt, hogy egy öregdiák nosztalgia viszi el a Kollégium jövőjét, vagy egy újfajta koncepció jön létre, amelyben nem a korábbi személyes emlékek és tapasztalatok határoznak meg mindent, hanem megálmodunk valami működőképeset. Ez utóbbiban értettünk egyet azzal az úriemberrel, akiről később megtudtam, hogy ő Szathmáry Béla, aki bíró és öregdiák is. Mi azt képviseltük, hogy egy modern közgazgatói hivatal alakuljon, ami bizonyos értelemben decentralizál és egyben össze is fog. Ezzel szemben álltak érvek is és ellenérvek is, és végül győzött a másik vonal, amiből aztán lett egy nagy létszámú igazga-

tótanács, amellyel kapcsolatban nem szeretnék bántóan fogalmazni, de emlékszem, hogy másfél év után otthagytam.

Mikor, hol kezdődtek a rendszeresebb együttműködések?

Ez már akkor volt, amikor püspök lettem, és megkértem egyházkerületi bírónak. A kerületi bíróság kapcsán voltak nem könnyű történetek, amelyekben együtt dolgoztunk. Egyházi bírót találni nagyon nehéz. Nem bántom a lelkésztársakat, de attól, hogy valakinek lelkési oklevele van, még nem biztos, hogy megvan az az adottsága, amivel bírászkodni lehet. Azzal, hogy Szathmáry Béla a polgári életében is egy elismert bíró volt, egyértelmű volt, hogy szakmailag verhetetlen lesz. A másik érv az volt mellette, ahogy Sárospatakon róla mint gyülekezeti tagról vélekedtek, ami szintén elengedhetetlen. Nem dicsekedni akarok, de szerintem a Jósiten nekem is adott valamennyi érzéket a jogi kérdésekhez, de az a szint, ahogy Bélának az esze kereke forog, utolérhetetlen: ha kell egész lassan, hogy minden a helyére kerüljön, ha kell egész gyorsan, hogy azonnal legyen megoldás. Ehhez társul még a végtelen szorgalom és munkabírás, ami lehetővé tette például, hogy egyetlen éjszaka alatt elkészített akár egy tíz oldalas előterjesztést is, amit kértem tőle. Jó néhány olyan ügy volt, amelyben elvéreztünk volna, vagy nem az a végeredmény lett volna, ha nem ő van ott. Ilyen volt az első rendszeres közös munkánk.

A másik fontos munka volt, amikor hál' Istennek bevitték a Teológiára is tanítani. Senki ne tudja meg, milyen kínos volt korábban, őelötte, amikor a lelkési záróvizsgán a jelen levő püspök tudja, hogy a hallgató helyesen és naprakészen felel a hatályos alkotmány szövegéből, amit a vizsgáztató tanára kijavít egy korábbi, akkor már nem érvényes verzióra. Nagyon kínos és kellemetlen volt. Nagyon nagy váltás és nyereség volt tehát, hogy Bélából professzor lett. Talán van is ebben egy kis részem, mert amikor szóba került, hogy lehetne váltás, akkor épp volt egy személyzeti átrendezés a Károli Egyetemen, ahol ő tanított. Akkor leültünk többször beszélgetni és sikerült meggyőzni arról, hogy otthon is van munka, a tudását haza is hozhatná Patakra. Az egésznek adott egy plusz lökést, hogy a zsinati tagságom második ciklusától a Jogi Bizottságnak lettem a referens püspöke (előtte a Kommunikációs Bizottságnak voltam, mondván, hogy én vagyok a „médiapüspök” a rádió és a folyóirat miatt, mert azt hitték, hogy én a könyvkiadáshoz is értek – pedig dehogy). Ez időben egybeesett Béla hazahívásával. Ekkor találtam ki – bizonyos mértékig önző okból, mivel ez az én munkámban óriási segítséget jelentett –, hogy Tiszáninnen hozzon létre egy Egyházjogi Kutatóintézetet a Teológia falain belül, de egyházkerületi fenntartásban. Így lehetett a két félállást egy-

beszerkeszteni, amely már kiadott egy egyetemi tanári fizetést. Az nem titok, hogy az egyházjog oktatása nem folyik olyan óraszámban, hogy egy teljes állás kijöjjön belőle. Lehetett volna úgy, hogy fenntartóként hatalmi szóval visszük véghez az állás létrehozását, de ez egészségtelen lett volna, és szerintem Béla nem is jött volna másképp – teljesen jogosan. Ez így is maradt mostanáig, mert a ciklusom végén a jelenlegi utódommal, akkori helyettesemmel egyeztetve hosszabbítottuk meg a szerződését az Egyházjogi Kutatóintézetben, Béla pedig vállalta, hogy amíg erre a munkára szükség van, elvégzi ezt a feladatot. Azt sokan nem tudják, hogy a magyarországi és kárpát-medencei törvényalkotásban kulcsszerepe volt a Kutatóintézetnek és Szathmáry Bélának.

Püspök úr és Professzor úr nagyon aktívan vettek részt a törvényalkotási folyamatokban. Mi jellemezte ezt a munkát?

Ha valamit megtanultam Szathmáry Bélától, az az volt, hogy a törvényalkotás egy szakma. Lehet ötletelni, lehet teológiai alapokon vitatkozni, lehet nagyszerű célokat kitűzni, vagy a valós életből számtalan problémát előhozni, de amikor ezek letisztultak, és a törvényalkotó tudja, hogy mit akar és hova akar eljutni, mit szeretne a megalkotandó törvény működésétől, akkor ezt a szakmára kell bízni. Pontosan ez látszott a zsinati törvényalkotásban. Akkoriban egy nagyon jó csapat dolgozott együtt, nagyon jó jogászok képviselték a szakmát és készítettek elő a törvényeket. Kicsit sajnáltam is őket néha, mert a munkát elvégezték, aztán a zsinati üléseken meg kellett vitatni a törvénytervezetet, és mondjuk fölállt egy lelkes, hogy „neki azt mondta a gondnokbácsi a múlt héten, és akkor ez ellentétes azzal, hogy...”, és képtelenség volt meggyőzni az illet, hogy napi dolgokat ne hozzon ide.

Amikor Béla hazajött Patakra, akkor a Zsinat Jogi Osztályával lett nagyon szoros munkakapcsolata. Én, mint a Jogi Bizottság referens püspöke szerintem a végén már kevesebbet tárgyaltam Bélával a törvényalkotásról, mint a zsinati jogtanácsos és a Jogi Osztály vezetője.

Mi volt ennek a törvényalkotási munkának a célja?

A református egyházban a törvényalkotás egy történelmi folyamat. Amikorra eljutunk ahhoz az időszakhoz, amelyről beszélünk, kiderül, hogy nem rosszak a törvények, de most már rendet kellene tenni. Mondok egy példát. A lelkészekről különböző helyeken, különböző törvényekben volt szó, itt is, ott is, amott is, teljesen logikusan, hiszen például hogy a lelkésznek az egyházközségben mi a dolga, azt valahol szabályozni kellett,

a választásokkal kapcsolatosan szabályozni kellett, hogyan választunk lelkészt, vagy ha nyugdíjba megy, mi történik – ez három terület, három törvényben szabályozva. Logikus, de ember legyen a talpán, aki össze tudta szedni, hogy mi van a lelkészekkel. Már nem tudom pontosan, kinek volt az ötlete, lehet a jogtanácsos asszonyé, lehet, hogy Szathmáry Béláé, hogy meg kellene alkotni egy önálló lelkésztörvényt. Ezt Béla képviselte is erősen. 2013-ban lettünk kész egy hosszú folyamat végén, és emlékszem, hogy milyen nehezen boldogultunk. Ebben kellett a szakma mellett az egyházban élés tapasztalata is. Ha ők, a jogászok azt kezdték – logikusan –, hogy hova kell eljutnia a törvénynek, akkor én elkészítettem nekik egy táblázatot az egyházi életpályával, hogy ezt vegyük alapul. Sokféle kérdésre kellett válaszolni. Mert például mi az a pont, ahol egy fiatal ember belép a pályára? Ez a legáció. Mindegy, hogy valaki tizennyolc éves, ha karácsony van, elküldték legációba, felmegy a szószékre, abban a pillanatban ő a lelkész. Én például Nyírbátorban voltam először legátus, ahol a nagytiszteletű úr megmondta, hogy ott a bejárat felett van a nagy kámpószeg, annak beszélek, máskülönben nagyon visszhangzik a templom és senki nem hall semmit. Abban a pillanatban ott én voltam a lelkész. Ez tehát azt jelenti, hogy erről valahol már rendelkezni kell, hogy milyen kötelezettségek és jogok járnak ezzel. Aztán nem ragozom a teljes életpályát. A lelkészi szolgálat végén az ember elmegy nyugdíjba, de ha valaki megkéri helyettesíteni, visszajön megint ugyanarra a pályára. Közben pedig sok minden történik. Van házasság, születnek gyerekek, és hogy ne égien ki teljesen, el kellene menni szabadságra. Amikor ezt a koncepciót le tudtam tenni az asztalra, akkor – hogy úgy mondjam –, a törvényalkotási szakma egyenesbe állt, és megszületett egy szerintem jó lelkésztörvény. Kellett persze azon javítgatni, hiszen egy-két év alatt született. Volt például egy fejezet a lelkésznők jogállásáról, amiről kiderült, hogy már eleve a szóhasználat sem jó, mert a lelkész végzettségű férjet is megilleti például a GYES. A törvényalkotásban tekintettel kellett lenni arra, hogy nem lehet ellentétes az állam törvényeivel. Tehát a gyermeket nevelő lelkészről kellett beszélni.

Volt persze olyan tervezet is, ami nem ment át. Például vissza lehet keresni a zsinati jegyzőkönyvekben a gyülekezetek szavazatainak számértékével kapcsolatosan tett javaslatot. Van ugyanis egy olyan nem mostani helyzet, hogy a kis gyülekezetnek ugyanannyi a szavazati joga, mint egy nagy gyülekezetnek. Ez nem újkeletű dolog, hanem történelmi örökség. Tiszántúlon például mindig azt mondták, hogy nem Debrecen választ püspököt, hanem a szatmári falvak. Vagy ott van egy másik történelmi példa: Ravasz László úgy lett püspök, hogy végiglátogatta Baranyát, az ellenfele pedig elment Ceglédre, Nagykovácsra és Budapestre. Szerintem

nagy alkotmányi változtatás nélkül, pontrendszerrel meg lehetett volna oldani a kérdést, de ebből végül nem lett változtatás.

Ami az utolsó és nagy dolog volt, az a nyugdíjtörvény rendbetétele. Engem mindig zavart, amikor hallgattam a nyugdíjintézeti beszámolót, amely örömet fejezte ki, hogy az előző éves mondjuk 22%-hoz képest már csak 18% az eltérés a két befizetés között, mivel a lelkész befizet 15%-ot, a gyülekezet 21-et (ha befizeti), és a kettő között már csak ennyi a különbség. Mindig mondtam, hogy 1% különbség is sok. Így jött az ötlet, hogy vágjuk át a gordiuszi csomót. Ebben a kérdésben az ötlet az enyém, a kidolgozásba pedig Béla rengeteg sziszifuszi munkát ölt bele, hogy szüntessük meg ezt a helyzetet és vonjuk össze a kettőt. Kapjon minden lelkész egy nyilvántartási számot, és minden pénz, ami arra a számra érkezik, ehhez kapcsolódik, ez legyen összesen 36%. Amikor én '76-ban kezdtem, akkor az volt a helyzet, hogy valaki úgymond minimálbéren „tartotta magát”, mintha nem is temetne, semmi stólat nem kapna, és mivel az utolsó öt év számított bele a nyugdíjba, onnan tudtam, hogy ki készül öt év múlva nyugdíjba menni, hogy valakinek a javadalom jelentése egyik napról a másikra ötszörösére vagy tízszeresére nőtt. Ez enyhén szólva nem volt biblikus eljárás. Egyszóval, fúrtuk-faragtuk a törvényt, próbáltuk csiszolni, de látszott, hogy nem megy. Ekkor rendeztük a befizetések kérdését az összevont 36%-kal. Így született meg a nyugdíjtörvény. A Nyugdíjintézet igazgatója és a Zsinat elnöke már Szathmáry Bélával egyeztetett erről.

Volt Professzor úrnak tanácsadó szerepe is Püspök Úr mellett? Egy püspök nyilvánvalóan sok problémás helyzettel is találkozik...

Azt mondanám, hogy volt, de az már nem igazán a hivatalos püspöki tanácsadás volt, sokkal inkább Szathmáry Béla és Csomós József baráti beszélgetései.

Milyen barát professzor úr?

Barátnak is olyan, mint az élet minden más dolgában. Az egyenessége, alázata ebben is jellemzi. Lehet rá számítani. Ha valamiben nem akar direkt válaszolni, akkor megmondja, hogy nem. Sosem fordult elő, hogy valamikor felhívtam és ne vette volna fel a telefont, hogy ha nem is jókor hívtam, de legalább annyira fölvette, hogy visszahívlak. Nem tudtam soha olyat kérdezni, ami elől kitért volna, pedig voltak azért kényes ügyek. Csak egy apró példa. Egyszer tudtomon kívül beleszaladtam „adócsalásba”. Kaptam a hivatalos papírt és el lehet képzelni, milyen kellemetlen

volt! El nem tudtam képzelni, mi történt. Béla segített tájékozódni, majd annyit kérdezett tőlem, főztem-e birsalma pálinkát? Mondtam, hogy főztem, de hogy jön ez ide? Kiderült, hogy ilyen „adócsalást” azok szoktak elkövetni, akik birsalmát főznek, mert azt januárban szokták kifőzni, mégpedig az előző éveset, és mire az ember augusztusban kifőzi a barackot, elfeledkezik a januári birsalmáról, hogy ez is az a naptári év. Kiderült, hogy velem is ez történt: január 10-én kifőztem a birset, és amikor augusztusban megkérdezték a barackpálinka főzésekor, hogy főztem-e az idén, én teljes nyugalommal válaszoltam, hogy nem, hiszen az még az előző éves birsalma volt... Természetesen kifizettem az adót, megettem mindent, amit kellett, a barátom pedig velem nevetett: hiába, így jártál!

Ami hiányossága a barátságunknak, hogy olyan sokszor hívott, hogy menjünk horgászni, és nekem sokszor nem volt időm. Voltunk egyszer-kétszer, de azt mondta, hogy ha nyugdíjasok leszünk mind a ketten, majd akkor megyünk. Ez lassan neki is közeleg. Még nem tartunk ott, de remélem, hogy megvalósul.

Valójában nem is tudom, hogy lehet-e egy igazán jó barátságot minősíteni. Szerintem olyan ez, mint a jó házasság, hogy van, de hogy mitől olyan amilyen? Attól, hogy van. Ezt a feleségeinken tudom lemérni, akik mintha nem is tudom, mióta lennének barátnők, pedig eredetileg mi voltunk Bélával barátságban.

És még az is belefért, hogy voltak olyan ügyek, amelyekben nem értettünk egyet. Ezt nem nevezem meg most konkrétan, azóta is mindketten ragaszkodunk a véleményünkhöz, de ez is belefér. Az volt a kérdés, hogy milyen barát. Ilyen.

EMLÉKEK ÉS GONDOLATOK

*„Igazság és jog trónodnak támasza, szeretet és hűség jár előtted.”
(Zsolt 89,15)*

Amikor negyedéves teológusok voltunk, már rebesgették, hogy ötödéven más lesz az egyházjog oktatója, mint a korábbi években. Egyesek azt is tudni vélték, hogy egy nem lelkeszi végzettségű oktató jön. Ez mindig rizikós, mert nem tudja a lelkesz-palánta, hogy mire számítson. Az egyházjog izgalmasnak, sőt komolynak tűnt, nem véletlenül csak ötödévtől volt tanulható – gondoltuk, és bizonyos fölényességgel beszéltünk is róla, hogy „mi már egyházjogot fogunk tanulni”. Aztán eljött az ötödév, ahol ugyan már választani kellett a tantárgyakat (akkoriban került bevezetésre a bolognai rendszer), de azért még nekünk kellett beírni saját kézzel az indexet, nem számítógépes rendszer kezelte az adatokat. Így hát beírtuk az egyházjoghoz: Dr. Szathmáry Béla.

Akkor már volt internet, de korántsem volt olyan informatív, mint manapság, így inkább egymástól kérdezősködtünk, hogy ki mit tud az új professzorról: szigorú-e, mire számítsunk. Az első órákon aztán kiderült. Mint ahogy az is, hogy nem csak nekünk új a helyzet, mert bizonyos tekintetben együtt haladunk Professzor Úrral, aki azokban az időkben írta az egyházjog tankönyvet, és ezt az „együtt haladást” nem is titkolta el. Az a fajta nyíltság volt jellemző az óráin, amely egyrésztől megtartotta a kereteket, ugyanakkor utat engedett a kérdéseknek és az őszinte gondolatoknak. A „száraz” egyházjog a valós élettel került találásra a bibliai alapoktól, Szentpéteri Kun Bélán keresztül az aktuális és akkor hatályos jogi szabályozásig. Már az első előadásakor elhangzott a sokat emlegetett idézet, miszerint „minden református lekipásztor született jogásznak érzi magát, és úgy is viselkedik”. Úgy vélem, ez a megállapítás különösen is igaz az ifjú titánokra. Aztán megértettük, hogy a törvényt tudni kell olvasni, nem csupán elolvasni, és az élet mindig tud olyan helyzeteket produkálni, amire nincs írott törvény, vagy valahogy más megítélés alá esik. Pál azt mondta: „A betű megöl, a lélek az, ami megelevenít”

(2Kor 3,6), és ez így is van, de az Úr Jézus felhívta rá a figyelmet, hogy „egy ióta, vagy egy vessző sem vész el a törvényből” (Mt 5,18).

Ezt egy egészen furcsa esemény tette élővé számomra, melynek kapcsán konkrét neveket nem is szeretnék feljegyezni. A kiváltó esemény utáni rendőrségi jegyzőkönyv így kezdődik: „... barátommal kimentünk meginni *egy bort*” (sic!). Történt pedig, hogy egy „vitézi hely” elérése előtt nem sokkal elkezdett vitézkedni előttünk egy megbátorodott, tőlünk idősebb, de még nem középkorú, kigyúrt ember. Először pénzt kért, de mi nem akartunk adni. Erre tartott egy küzdősport bemutatót, rajtam illusztrálva egyik rúgását, immár fenyegetőzve, elmondva, hogy ő „a császár”, most jött a Rivieráról, stb. Nem vagyunk ijedősek a barátommal, de egymásra nézve felmértük annak esetleges következményeit, hogy ha mi most verekedésbe keveredünk, akkor ötödéves teológiai tanulmányaink könnyen más irányt vehetnek... Inkább úgy döntöttem, hogy a Tokaj szőlővesszein csepegtetett nektárra szánt kis pénzt odaadom. Jobb a békesség. Emberünk elment az egyik irányba, mi a másikba. Hazafelé beszélgettünk, hogy az mégsem járja, hogy csak úgy elveszik az ember pénzét, és mivel a pataki rendőrörs előtt haladtunk el, megszólítottuk az éppen akkor kijövő egyenruhást. Elmondtuk, hogy mi történt, mire ő betessékelt minket az őrszobára és közölte: nagyon szép, hogy nem akarunk semmi komoly ügyet ebből, de neki hivatalból feljelentést kell tennie ismeretlen tettes ellen és meg kell kezdenie a nyomozást. Ennek első lépése volt az említett jegyzőkönyv. A hivatalos adminisztráció végeztével éppen kikísért minket a rendőr, amikor az utca túloldalán egy messzebbi pontra mutatva megkérdezte: nem ő az? Pontosan illett a személyleírás és azonnal fel is ismertük, hogy de igen, ő a mi emberünk. A szolgálatvezető ennyit mondott a járőröknek: „hozzátok be”, majd felénk fordulva elmondta, hogy az illető pár napja szabadult a börtönből, korábban is volt már büntetve, mert az Iskolakertben kiskorúakat rabolt ki... Engem az orvosi rendelőbe küldtek, ahol látleletet vettek a nyolc napon belül gyógyuló sérülésemről, és mellékeltek a dokumentumot az eljáráshoz. A szembesítés után folytatódott az élet a megszokott keretek között, míg egy egyházjog órán Professor Úr jelezte, hogy pár nap múlva találkozunk a tárgyaláson. Mint kiderült, ő kapta az ügyünket, mivel gyakorló bíróként is dolgozott. Nagy meglepetés volt, olyannyira, hogy egyeztetés után az egész évfolyam részt vett személyesen a bírósági tárgyaláson. Természetesen mindenben a hatályos jogszabályok szerint kellett eljárni, és nagyon jó érzés volt egy egész évfolyammal a hátunk mögött ülni egy valódi bírósági tárgyaláson, ahol „útonállás-szerűen, megfélemlítés eszközével elkövetett rablás” elszenvedőiként voltunk jelen szobatársammal. Úgy vélem, mindnyájunk szemében nagyot nőtt

ekkor egyházjog professzorunk. Látni azt, hogy a polgári, tehát nem egyházi berkekben valaki mit ért el, és emellett az egyházjog tudományát is felső fokon műveli, igazán tiszteletre méltó.

Lehetne szólni a későbbi közös élményekről, hivatalos vagy baráti találkozásokról, vizsgákról és szigorlatokról, nekem személyesen mégis leginkább az jelent sokat, hogy egyszerre testvér Krisztusban, és szakmájának is mestere. Noha megpirongat („neked ezt tudnod kéne, én tanítottam neked az egyházjogot!”), de mindig őszinte szeretettel és közvetlenül teszi, aztán segít, eligazít. Ma is szívesen kérek tanácsot tőle, mert egyszerre hittestvér és professzor, barát és bíra... Tudom, sokan vannak még így vele. Isten éltesse!

CSIZMÁR JÁNOS

LAUDÁCIÓ DR. SZATHMÁRY BÉLA PROFESSZOR ÚR 65. SZÜLETÉSNAPJÁRA

Megilletődöttséggel, ugyanakkor örömmel fogadtam a felkérést, hogy részt vehetek a tanulmánykötet elkészítésében, továbbadhatom mindazon gondolataimat, melyek dr. Szathmáry Bélához fűztek, fűznek.

Mint keresztyén emberek, nem vagyunk és saját erőnkől nem is lehetünk különbek nem keresztyén humanista embertársainknál. Talán annyi előnnyel bírunk, hogy mi hisszük és valljuk, hogy Isten országának polgárai vagyunk. Az ilyen ember – de bármely ember, akit hasonló feladatra kérnek fel – elgondolkodik azon, hogy mit jelent számára az a személy, akinek a laudációját írja. Jelen esetben vajon ki számunkra egyen-egyenként dr. Szathmáry Béla: barát, kolléga, pályatárs, „ellenfél”, ismerős, „pataki diák”?

Életpályám „pataki diákként” indult, még Sárospatakon ismertem meg a 80-as években dr. Szathmáry Bélát és pedagógus feleségét. A 90-es évek közepétől kollégaként tekintettem rá, hisz ő bíróként tevékenykedett, én ügyészként dolgoztam. A későbbiekben már a főügyészség keretein belül büntetés-végrehajtási ügyészként gyakoroltuk hivatásunkat a Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön működését segítve. A 2000-es években Református Egyházunk zsinati bírói székében váltottam dr. Szathmáry Bélát. Ebből adódóan, ha nem is mindennapos munkakapcsolatban voltunk, de a közel 30 év alatt, kölcsönös szakmai és emberi tisztelet megadása mellett, számos alkalommal került sor mind elméleti, mind gyakorlati kérdésben történő vitára közöttünk.

Ezen laudációnak ma reggel kezdtem hozzá, kicsit elkésve, de hála az emlékeztető e-mailnek, még időben. Anélkül, hogy elgondolkodtam volna rajta, azonnal egy igevers jutott eszembe, mely hiszem, hogy jellemzi dr. Szathmáry Béla életét és munkásságát. (Engedtessek meg nekem, ugyan önkényesen, hogy a továbbiakban csak Bélaként írjak róla.)

Máté evangéliuma 25. rész, 45. vers: „Akkor felel majd nekik mondván: Bizony mondom néktek, amennyiben nem cselekedtétek meg egygel eme legkisebbek közül, én velem sem cselekedtétek meg”.

Azt gondolom, hogy bármi jót vagy rosszat is tudunk elmondani Béláról, azzal mindenki egyet kell, hogy értsen, hogy páratlan szakmai felkészültsége mind világi jogi, mind egyházi jogi kérdésekben igen nehéz ellenfélle tette, és reménység szerint teszi a jövőben is – felelőtlen felkészületlenséggel reménytelen vele vitázni. Ilyen esetekben nem meggyőzőtt, hanem kijelentett és követte a „Nem engedünk a ’48-ból” nemes hagyományait. Mint ahogy emberi értékét mutatja az a tény is, hogy következetes elvei sokszor szembementek, mennek mind a világi, mind az egyházi szabályokkal, de az ő igene az *igen*, a neme *nem*, ezek pedig valódi jelentéssel bírtak, bírnak.

Mi, akik ismerjük, hálásan gondolunk a beszélgetésekre, az általa nyújtott segítségre. Arra nem tudnék példát mondani, hogy bármely szakmai (világi vagy egyházi) kérdésben ne segített volna, még akkor is, ha a lényegi kérdésben egyezsége nem jutottunk, de az odavezető út feltérképezéséhez mindig segítséget nyújtott és nyújt a mai napig is.

Ha ügyészként tekintek Bélára, most is látom azt a tekintetét – ismerve sokszor pejoratív véleményét az ügyészségről –, amely szigorú, de szarkasztikus, enyhe mosollyal mondja azt, hogy „*Ügyész úr csak nyugodtan, bár felkészültebben szerencsésebb lenne*”. A későbbiekben büntetés-végrehajtási ügyészként – tanulva az előbbiekből – már értelemszerűen „foghatatlannak” gondoltam magam, bár több esetben ez tévedés volt. Több alkalommal azt felejtettem el, hogy a fogvatartotti iratanyagokban sok minden fellelhető az elítélt személyiségének feltérképezése kapcsán, adott esetben nem feltétlenül helytálló módon. Több olyan büntetés-végrehajtási ügyben tárgyaltunk, mikor is az ügyészi indítvány arra irányult, hogy az elítéltet a törvényszék büntetés-végrehajtási bírása bocsássa feltételes szabadságra, mert arra érdemes. A Béla döntése csak annyi volt, hogy *nem*. Az indoklás meghallgatása után azonban már nem csodálkoztam, hiszen a több évtizedes munkássága az elítéltek igen nagy körét érintette, megismerve életük legapróbb részeit is, mely elősegítette a helyes döntés meghozatalában.

Helyismerete, a perbeli felekről való többletinformációi sokszor olyan helyzeti előnyhöz juttatták, mellyel az ügyészség, sőt sok esetben a büntetés-végrehajtási intézet sem rendelkezett, ugyanakkor mindez nem kis terhet rótt is rá, mert ezekkel az emberekkel nap mint nap találkozhatott, adott esetben „utcai beszélgetés szintjén” számonkérhették rajta a történeteket, de karaktere, határozott jelleme ezt úgy gondolom, mindig kezelhetővé tette és teszi.

(Mindehhez kapcsolódva azonban kénytelen vagyok azt a tényt megemlíteni, hogy napjainkban már változófélelben van Béla véleménye az ügyészség javára, hiszen mindkét jogász gyermeke ügyészi pályára lépett: Zoltán a Legfőbb Ügyészség keretein belül, míg István a Központi Nyomozó Főügyészségen teljesített szolgálatot – remélem édesapjuk öröme.)

Elengedhetetlen megemlíteni Zsinati Bíróági tevékenységét és az azt követő éveket, de tisztán csak az én olvasatomban. Mikor letettem a Zsinati Bíróági esküt, természetesen Bélához fordultam kétségbeesve az első ügyem kapcsán is, és „jól kipanaszkodtam magam neki”, hogy nem jó az Egyházi Bíróági Törvény, nem egyértelműek a jogfogalmak, hogy lehetett ebből dolgozni, miért nem hoztatok több jogegységi határozatot, miért nem kodifikáltatok. Egy-egy ilyen panaszkodásom alkalmával békésen hallgatott, majd szarkasztikusan csak annyit mondott: „*Én próbáltam, ők nem is akarták*”. Mindezek ellenére az eddig letöltött Zsinati Bíróági két ciklusom során tőle telhetően minden segítséget megadott, hogy helyes döntést tudjak, tudjunk hozni. Ebből következően bátran mondhatom, ha nincs Béla, akkor a 2008-as zsinati bírótársaim, dr. Kocsis Márta akkori jogtanácsos és dr. Bakó Szilvia akkori jogi osztályvezető hathatós segítségével nem indítjuk el a Bíróági Törvény kodifikációját. (Bár megjegyzem, hogy kicsit lassan halad. Ugyan még nem telt el csak 12 év...)

Kétségtelen tény azonban, hogy egy konkrét ügyben zsinati bíróként eljárva (ez időben Béla egyházkerületi bírói funkciót töltött be), a Béla által vezetett Egyházkerületi Bíróóság döntését hatályon kívül helyeztük, és új eljárásra utasítottuk ezen bíróságot. Sajátos módon Béla – ugyan a jogszabályi előírásoknak megfelelően – az új eljárásban lényegét tekintve ugyanazt a döntést hozta meg, sőt meg is indokolta, hogy miért rossz a mi döntésünk.

Mindezek mellett mint gyakorló jogász, mint egyházjogász számára példaértékű és követendő (napjainkban feltétlenül érvényesítendő elvként) Béla gondolata, miszerint „Az állam és az egyház elválasztásának alkotmányos rendelkezéséből következően hagyományaink tiszteletben tartása mellett elengedhetetlenül szükséges újra gondolni a népegyházból a hitvalló egyházba való átmenet lelki és anyagi természetű feladatait, meg kell teremteni az egyházon belül az egyházjog művelésének feltételeit, fel kell nevelnünk egy új tudós nemzedéket”.

A fentebb írt igevershez kapcsolódva kissé bővebben, de jómagam is dr. Szathmáry Béla életére és további munkásságára az Úr áldását kérve, álljon itt Máté Evangéliumának 25. rész 31-46. verseihez fűződő magyarázat a Jubileumi Kommentárból: „Az ítéletnek egyetlen alapja van: az embernek a másik ember iránt tanúsított, Isten irgalmasságára válaszoló irgalmassága, bármely helyzetben az 'egy szükséges formában'”.

TISZTA SZÍVVEL! (KOL 3,22)

Balatonfüred speciális mikroklimája, a tiszta levegő, a hatalmas vízfelület, ami télen fűti, nyáron hűti a levegőt, és a „savanyúvíz” együttesen ideális környezetet biztosít a szívbeteg emberek gyógyításához. Nem véletlenül nevezik a „szívbetegek Mekkájának”. Olyan közismert betegek kerestek itt megnyugvást, mint Kossuth Lajos, Széchenyi István, Wesselényi Miklós, Kisfaludy Sándor, Vörösmarty Mihály. De itt gyógyult Rabindranath Tagore irodalmi Nobel-díjas költő, író, zeneszerző, akiről később egy sétányt is elneveztek.

A Tagore sétány mellet, a Balatontól 50 méterre található a Balatonfüredi Rehabilitációs Kardiológiai Intézet. Tábori lelkési minőségemben 2002 óta heti rendszerességgel megjelenek az intézményben, lehetőséget biztosítva a betegeknek a testi gyógyulás mellett a lelki felüdülésre is. Itt találkoztam Szathmáry professzor úrral mint műtét utáni rehabilitációra beutalt beteggel.

Rögtön kiderült számomra, hogy egyformán gondolkodunk az élet nagy dolgairól, és a miértek felvetése helyett arról értekeztünk, hogy vajon megtisztulhat-e a szív könnyek nélkül és lehet-e teljes az élet szenvedés nélkül. Ezen beszélgetések alkalmával rajzolódott ki előttem professzor úr lelki képe, aki ebben a helyzetben is élete boldog napjainak szép emlékét hálával őrzi szívében és mond érte köszönetet élete Urának.

Számára fontosabb a tett, mint az érzelem, illetve az érzések szavakba öntése. Azt láttam, hogy fontos számára az orvosok utasítása, a gyógyulás felgyorsítása, mert testének gyengesége akadályozza hivatása teljesítésében. Az Ő hivatása pedig, a megszerzett tudás továbbadása.

Jó látni azt a bátorságot, amivel helyt áll a megpróbáltatásban, amikor a kereszt keményen nyomja a vállát és a csúcs, melyet maga elé tűzött, elérhetetlennek tűnő távolba kerül.

Látszott, hogy minden adomány, amellyel Isten eddig megajándékozta, arra szolgált életében, hogy akiket szeret, azoknak szívét örvendezővé tegye, legyen ez a család, az egyházi közösség, a teológia, vagy a jogtudományt művelők közössége. Ő Isten közelében élte és éli életét

és azt szeretné, ha minél többen megismernék e gazdag Istent, akinek gyermekei lehetünk, egymásnak pedig testvérei. Mindezt pedig derűsen és jó kedvvel tenni a legnagyobb kiváltság. Egyik dunántúli püspökünk szavai visszhangoztak bennem Béla bátyámmal beszélgetve, aki úgy tartotta, hogy az élethez a „3 H” elengedhetetlen: A *hit*, a *hűség* és a *humor*.

Azt hiszem, sokan tapasztaltuk már, milyen nagy különbség van aközt, amikor valaki úgy végzi a munkáját, úgy él a házasságában, családjában, úgy gyakorolja a hitét, hogy abban benne van a *szíve* mindenestül, vagy ha mindezt úgy cselekszi, hogy úriember módjára szigorúan betartja a határokat: csak a kötelességét teljesíti, csak amit rajta számon kérhetnek, azt nyújtja, a *szíve* azonban nincs benne; szív nélkül vagy félszívvvel cselekszik. Ugye érezzük a különbséget, sőt tapasztaljuk napról-napra! Itt lesz világossá az ige: „ne látszatra szolgáljatok, mint akik embereknek akartok tetszeni, hanem tiszta szívvel, félve az Urat.” (Kol 3,22)

A hagyomány úgy tartja, hogy a füredi víz segített egy apa megkövült szívének meglágyításában. Meg vagyok győződve arról, hogy a Balatonfüreden töltött idő és a baráti beszélgetések „Béla bátyám” szívét is meggyógyították, meglágyították és megújították. Istennek legyen érte hála!

TÖRŐ NIKOLETT

MI MINDEN FÉR EGY EGYHÁZJOG ÓRÁBA!

Egyházjog: egy olyan tantárgy, amiről első hallásra nem is gondolná egy teológus, mennyire élettel teli, színes, gazdag, érdekes és fontos. Hiszen a hallgató ezen az órán nem egyszerűen a paragrafusok fekete-fehér útvesztőjében tájékozódhat, hanem látókör-szélesítésben, a lelkipásztori elhívásban és a lelkeszi identitás megerősödésében újabb jelentős lépcsőfok megtételére is lehetőséget kap – ezekhez nyújt lehetőséget Szathmáry Béla professzor úr órája. Hiszen ez a kurzus és az órát tartó professzor is eszköz az Isten kezében. Tanárúr úgy tanít meg a református egyházjogra, hogy egyszerre találkozássra hív: szembenézésre önmagunkkal és megállásra az élő Isten előtt, továbbá felkészít a majdan ránk bízott közösségekről és emberekről való felelős gondolkodásra, a felújulásra. Mindezt a lehető legnagyobb felelősséggel teszi, ugyanakkor kéri és várja tőlünk is ugyanezt a felelősséget és elkötelezettséget. Teszi ezt hol burkoltan, hol halkán intve minket, de ha szükségesnek érzi, határozottan és direkt módon is utat mutat és tanácsol. Mindegyik módszerére szükségünk van ma és a jövőben; tanításai olyanok, mint a magvak, melyeknek a maguk idejében szárba kell szökkenniük. Hallgatótársaim nevében is kijelenthetem, hogy nem hiábavaló az egyházjog tanulmányunk egyetlen órája sem. Mind következetesen egyfelé mutatnak, a mi elhívásunkat ajándékba adó Istenünkre, aki az Ő szolgálatára különböző utakon vezet és készít minket. A jogszabályok mellett, előtt, meg azok sorai között mindig felfedezhetjük, kihallhatjuk az evangéliumot: akár annak betűjét, akár annak lelkiségét. Mert tanárúr óráin ebben a kontextusban hallgatjuk és tanuljuk az egyházjogot. Szathmáry Béla professzor úr személyében olyan pásztort és jogászt ismerhettünk meg, aki nem csak tudományterületének kiváló ismerője és művelője, de hiteles és elkötelezett református keresztyén, s aki szakmai kvalitásai és mindennemű talentumai mellett végtelen türelemmel, maximális segítőkészséggel s példás alázattal van jelen közöttünk. Tanárúr pontosan tudja, hogy tárgyának praktikus értelme és haszna van, s nem mulasztja

el felhívni a figyelmünket arra, hogy milyen gyakorlati szükségünk lesz mindazon ismeretre és tudásra, amit óráin tanulhatunk. Minden előadásának kihagyhatatlan része a gyakorlati szempontokra mutató, előrevetítő és nem fájrad el hangsúlyozni, hogy mi minden vár ránk lelkesítő szolgálatunk során, amire már előre gondolhatunk és készülhetünk, és ezen túl általában is a rend és a rendszerben gondolkodás, a rendszeresség, a pontosság és alaposág fontosságára és szépségére tanít és nevel. Tőle tanultuk, hogy egyéni felelősségünk nem öncélú, és hogy református közösségeinkben mit jelent és mennyire fontos a megosztott felelősség és a közösen végzett szolgálat, hiszen erre rendel minket Urunk. Megtanítja, hogy a lelkipásztor nem különb, nem több másnál, nem is feljebbvaló, hanem szolgatárs. Mert az egyetemes papság isteni rend, amivel létrejöhet Krisztusban az egység, az igazi és élő közösség.

Professzor úr nem hivatkozik sohasem a tudásával, de megtalálja az útját és módját, hogy úgy vezessen végig minket az ismeretekben, úgy ossza meg velünk hatalmas tudásának és tapasztalatának egy részét, hogy az az életre és a szolgálatra készítsen fel. A mindennapokból vett példával olyan érthetően, hitelesen és érdekesen tanít, hogy a teológusnak kedve támad az egyházjoghoz. Precizálásával pedig úgy motivál minket, hogy nem csak az „életszagú” példákat értjük és jegyezzük meg, hanem igyekszünk megtanulni – amikor kell – a jogszabályok pontos betűjét és az egyházjog szaktudományos apparátusát.

Szathmáry Béla professzor úr Istentől kapott talentumaival, az azokkal való bölcs sáfarkodásával gazdagítja teológiai közösségünket és egész egyházunkat. Életére szerető Istenünk jelenlétét kívánva, tisztelettel és köszönettel tartoznak diákjai, mert tanári munkássága meghatározó, hatékonysága életre szóló, szakmai eredményei, életműve maradandó, egész élete áldott szolgálat. Isten éltesse sokáig!

INTERJÚ DR. SZATHMÁRY BÉLÁVAL

Az SRTA 60 éves generációjának kerekasztal beszélgetése,
Sárospatak, 2016. október 15. szombat, Öregdiák találkozó¹

Résztevők

dr. habil. Dienes Dénes, dr. habil. Enghy Sándor, dr. Fodor Ferenc,
dr. Fodorné dr. habil. Nagy Sarolta, dr. Kádár Ferenc,
dr. habil. Szathmáry Béla

Téma

egyházkép, szolgálat, teológia

1. KÉRDÉS (egyházkép): *röviden foglalják össze, milyen volt az egyház, amiben elkezdtek a szolgálatukat? Találkoztak-e az azzal az egyházzéppel, amire készültek?*

A jelenlévők közül azért vagyok itt, hogy többek között bizonyítsam, az egyház nemcsak lelkészekből áll, hanem vannak világi egyháztagok is. Én nem vagyok ugyanis lelkész, én az egyházi oktatással, és egyéb más tevékenységek kapcsán kerültem a teológiával, illetőleg a Sárospataki Református Kollégiummal kapcsolatba, és vagyok itt mint tanár. Több szempontból is, habár nem is nagy különbséggel, de én vagyok talán a legidősebb az itt ülők között. De ez persze nem sokat jelent, mert ugyanabba a korosztályba tartozunk, a 60 évesek, az 56-osok korosztályába, és ezért most a 60. évforduló kapcsán ekként is vagyunk együtt.

A nem lelkészi egyháztag hogyan kezdi a szolgálatát? Dédnagyapám Szathmáry Ferenc (1849-1925), nagyapám Szathmáry Ferenc (1875-1963) is egyházi szolgálatban állt, nem lelkészként, hanem tanítóként és kántorként szolgálták az egyházat. Apai nagyapám felesége sz. Gruber Mária (1878-1968) a református óvodában volt óvónő. Nyolc gyermeket tudtak felnevelni. Akkor ugyanis egy református tanító és egy óvónő fel tudott nevelni nyolc gyermeket úgy, hogy egy kivételével mindenkinek felsőfokú végzettsége volt. Aztán jött édesapám, dr. Szathmáry Dezső (1907-1973), aki Zemplén vármegye utolsó főispánjaként ezt a Kollégiumot – azt, hogy mi most itt ülhetünk és beszélgethetünk ebben az épületben – megmentette attól, hogy a visszavonuló német csapatok fel-

¹ A hanganyagot Nagy Károly Zsolt szorgalmának, a szöveg leírását Pálfi Edinának és Sáriné Nagy Magdolnának köszönjük.

robbantsák. Ez volt az utasítás ugyanis, hogy a bevonuló román illetőleg szovjet csapatoknak ne maradjon megfelelő szálláshely. Katonai objektumként erre a sorsra jutott volna ez az épület is. Nos, erre hála Istennek nem került sor.

Édesapámat 1946-ban háborús bűntett miatt mégis népbíróság elé állították, és bizony, az akkori időkben az akkori főispánok jelentős részét halálra ítélték, és ezt végre is hajtották. Az, hogy édesapámat nem végezték ki, többek között annak köszönhető, hogy a Kollégiumban már akkor szolgáló Újszászy Kálmán bácsi, a Kollégium közigazgatójaként levelet írt a népbíróságnak. Beleírta az édesapámnak a kollégiumért tett szolgálatait, érdemeit. Többek között ilyen és több más hasonló vallomásnak is köszönhetően édesapám ezért a tevékenységéért csak 2 év teljes ellátást kapott a váci fegyházban, és 1948-ban szabadult. Akkor még jellemző volt az egyházban ez a “mindenki egyért, egy mindenkiért” gondolkodás, mert hiszen 1946-ban már nem feltétlenül minősült az jó pontnak, ha valaki egy háborús bűnnel vádolt ember mellett kiállt. Ezt a levelet én mind a mai napig ereklyeként őrzöm, és nagyon büszke vagyok rá, hogy Kálmán bácsival én magam is dolgozhattam.

A Rákóczi Gimnáziumba jártam, tehát nem református iskolába, de az itt jelenlévők közül – kérem, ne értse félre senki! – én vagyok igazi patoki diák, aki itt végzett a gimnáziumban. És nemcsak a gimnázium volt a lényeg, hanem a Nagykönyvtár, ahova tanulni jártunk, ahova kutatni jártunk, és ahol Szentimrei Miska bátyánknak az atyai felügyelete alatt készültünk az életre. Kezünkbe adott olyan könyveket, amit az iskolában nem feltétlenül ajánlottak a figyelmünkbe, és sok-sok beszélgetés útján része volt a mi egyházi nevelésünknek.

Így talán sorsszerű volt az, hogy 1988-ban, amikor az ország első emberét még Grósz Károlynak hívták, elindultak a tárgyalások a Kollégium visszavételét illetően, majd alakult egy vegyesbizottság, ami a későbbi visszaadást-átadást tervezte és végezte. Én ennek a vegyesbizottságnak lettem a tagja, a jogi ügyeket én intéztem az egyház részéről. Sajnos, többen nincsenek és nem is lehetnek már itt, akik abban a munkában részt vettek. Mindenesetre a Kollégium visszakerült egyházi kezelésbe, de ennek érdekében itt töltöttük gyakorlatilag minden szabadidőnket, szombatunkat, vasárnapunkat. Először a gimnázium egyházi élete kezdődött, majd utána a Teológiáé. Jöttek sokan, sokan újak, aztán azt vettük észre, hogy mint hogyha fölöslegessé váltunk volna. Így aztán éppen a Teológia indulásának az évében én is – hálát adva Istennek, hogy eddig itt dolgoztam és tevékenykedtem –, úgy gondoltam, hogy ideje más feladat után nézni.

De azért még visszatérnék arra a két évre, vagy majdnem szűk három évre, amikor itt a visszaadás körülményei között harcoltunk és dolgoztunk. Milyen volt az akkori egyház? Az akkori egyház tele volt ellentmondással. Kinyitották az ajtót-ablakot, beáramlott a friss levegő, a friss szél, de a “hogyan továbbot” azért nagyon sokan sokféle módon értelmezték. Voltak, akik teljes megújítást gondoltak az egyházban; mindenkitől, akiről úgy gondolták, hogy a régi rendszernek bármilyen kiszolgálója volt, meg kell szabadulni, meg kell válni. A másik oldal pedig mérsékeltebb gondolkodás mellett úgy vélte, hogy azért a hagyományokra is építeni kell, és az életünknek, az egyházi életünknek a részét képezi az a „parányi” időszak is, és nem mindenki feltétlenül vétkes módon volt része az akkori rendszernek.

Később főgondnokként nagyon rövid idő múlva bekapcsolódott a munkába Szabó Dani bácsi. Talán meg tudja erősíteni azt, hogy bizony az akkori igazgatósági üléseken személyekért is kellett harcolni, így többek között Kürti László püspök úrral. Az, hogy Viktor Isti bátyám itt ül közöttünk, itt lehetett, ide kerülhetett vallástanárként abban az időszakban, nagy része volt a mi határozott kiállásunknak, hogy igenis ide kell hozni új embereket, más embereket, mint akit ők gondoltak.

Ezt követte 1995, amikor én –nem Patakon – Debrecenben kezdtem el tanítani az egyházjogot az ottani teológusoknak. Azt tudni kell, hogy 1948 óta az egyházjog oktatása, mondjuk úgy, hogy mostohagyermek volt a teológiai oktatásnak, hiszen egyháztörténészek tanították, nem túl nagy lelkesedéssel. Debrecenben elkészültek az új jegyzetek, tankönyvek. Jellemző volt egyébként nem csak az akkori időszakra, amikor a teológiai oktatás ismét elkezdődött, hogy nem az egyetemről, más egyetemekről kerültek ide tanárok, nem tanársegédként, adjunktusként végig járva a számléírárt képeztük magunkat. Tanultunk úgy, mint annak idején az angol- és némettanárok a II. világháború után, amikor egyik napról a másikra oroszra kellett tanítaniuk. Így egy-két leckével jártunk előtte a tanulmányainkban azoknak, akiket tanítottunk, tehát tanulva tanítottunk és fordítva. Ezeket az időszakokat ma már talán sokak feledni látszanak, de tessék elhinni, hogy ez így volt! Magunkat képeztük azzá, amiké lettünk, és úgy gondolom, nem kell szégyenkezniünk emiatt a pataki Teológián és az itt jelenlévő kollégáim erre büszkék lehetnek.

Milyen a mostani egyház? Mivé változott? Változott-e valamit? Én úgy gondolom, hogy egyet kell értenem Fodor Ferenc tanár úrral, aki azt mondta, hogy az egyház az ugyanaz. Mi emberek vagyunk, akik változunk, hol ilyenek, hol olyanok vagyunk. Református emberként tudjuk jól, hogy igen, mi bűnös emberek vagyunk. Ebből következően ez a bizonyos látható földi egyház, a jogilag szerveződő egyház – nem a teológiai

egyház, a kiválasztottak közössége – hanem mi emberek tesszük ezt az egyházat olyanná, amilyen. Ez az egyház természetesen sok jó tulajdonsággal is rendelkezik, de sok rosszal is, ami a mi bűnös állapotunkból fakad. És olyan lehet, amilyenné tudjuk tenni. Mi arra vállaltunk itt kötelezettséget – és úgy gondolom, hogy valamennyiünk nevében mondhatom –, hogy megpróbáljuk ezt jobbá tenni.

2. KÉRDÉS (szolgálat): hogyan sikerült minden változás mellett a láthatatlan egyházat látni? hol keressük ma ezt az egyházat?

Nehéz mindig utolsóként szólni, hogy a fáradt tekintetek is egy kicsit érdeklődéssel figyeljenek az emberre. Hála Istennek református hitünk által, az adott személyiségünk által, ahogyan a Heidelbergi Káté 54. kérdéséről szóló válasz szerint hisszük, hogy annak a bizonyos kiválasztottak közösségének mi is tagjai vagyunk és azok is maradunk. Hogy aztán ezt ki, hogyan gondolja, és minként gondolja, ez nem biztos, hogy számunkra, mások számára nyilvánvalóvá válik. A magunk hite a fontos ebben a tekintetben. Ez úgy gondolom egy hitvalló egyháztagnak ezt érezni, tudni kell. Mi az egész életünkkel prédikálunk, viselkedésünkkel, magatartásunkkal bizonyítjuk hitünket. Aztán ez vagy sikerül, vagy nem.

Az más dolog, hogy ez a látható, a világban működő egyház, hogyan kapcsolható össze a nem láthatóval. Dienes Dénes professzor úr nagyon szépen elmondta, a sokak által is hangoztatott véleményt, hogy mi az egyháznak az igazi feladata. Sokan gondolják úgy, hogy nem szabad eltolódnia az egyháznak abba az irányba, amit most egyesek szerint az egyházunk művel és folytat, mely szerint a súlypont áthelyeződött az iskolafenntartásra, a szociális munkára. Azt tanítjuk a Teológián, hogy az egyház feladata az igehirdetés, a sákramentumok kiszolgáltatása, diakónia, egyházfegyelem. Amikor arról beszélünk, hogy tanügyekkel, iskolákkal, tanítással, iskolaszervezéssel foglalkozzon-e az egyház, benne van a tanítás, a nevelés kérdése, és ez, tudjuk, nagyon fontos a jövő nemzedéke szempontjából. Amikor arról szólunk, hogy fontos az öregotthonok, szociális otthonok létesítése, fenntartása, csecsemőknek, veszélyeztetett gyermekeknek és családoknak a gondozása: ott vagyunk a diakónia feladatában. Igen, ez is az egyház feladata, ezzel is foglalkozni kell.

Az egyházfegyelem, azt hiszem, nálunk ez lenne a legfontosabb. Az egyházfegyelemmel is kellene foglalkoznunk és nem feltétlenül a hivatalos szolgálók szintjén. Azt megtapasztaltuk, hogy a lelkészekkel szemben indulnak fegyelmi eljárások, ha nem úgy végzik a feladatunkat, ahogy azt kell, de az egyháztagok között abszolút nem foglalkozunk egyházfegyelmi kérdésekkel. Úgy gondolom, hogy az előbb elmondottaknak a tükré-

ben talán az egyik legfontosabb feladat az lenne, hogy ha ezt komolyan vegyük. Amikor mi Magyarországon 1996-ban elfogadtuk az egyházi bíraskodásról szóló törvényt, az azt megelőző vitában már elhangzott, hogy a presbitériumnak mint az egyháztagok egyházi fegyelmi hatóságának, bíróságának a szerepét egyszerűen hagyjuk ki a törvényből, mert úgysem működik. Én is azok között voltam, akik erősen szót emeltünk az ellen, hogy véletlenül se tegyük, sőt inkább hangsúlyozzuk ennek a szerepét. Ha és amennyiben az egyháztagjaink, a presbitereink az életükkel nem mutatnak példát, nem prédikálnak az életükkel, a maguk módján nem hirdetik helyesen az evangéliumot, akkor az egyház valóban válságban lesz, és még jó ideig válságban lesz.

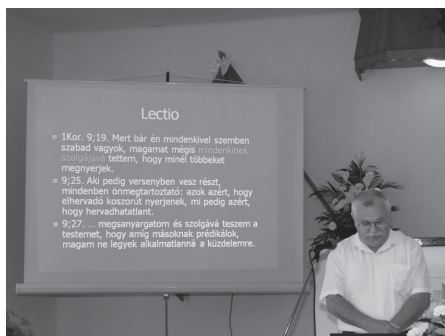
De tudjuk jól – ahogyan Klaus Douglass is mondja –, hogy a válság az jó, az helyes, mert a felszínre hozza egyrészt a problémákat, másrészt készítet minket arra, hogy ezen változtassunk. Tegyük annak érdekében, hogy megreformáljuk, javítsuk, újítsuk meg az egyházat! Ez is benne szerepel ugyanis abban a kálvini örökségben, hogy az egyháznak változó társadalmi körülmények közt kell kifejtetni, megvalósítani az örökké állandó feladatait, és ehhez mindig meg kell találni a legjobb eszközöket és módszereket, hogy a feladatokat aktuálisan jól tudjuk megvalósítani.

3. KÉRDÉS (teológia): mindaz, amit a teológián teszünk, küldetés-ként, feladatként, az hogyan készít fel arra, hogy ezt az egyházat lássuk?

A lelkészképzésről külön lehetne akár egy napot is beszélnünk. Sokat tettünk már, sok eredménye még pillanatnyilag nincsen, de talán úgy gondolom, hogy nem véletlenül. Amikor azt mondjuk, hogy komplex képzés kell ma, teológia, jogi, szociológiai, pedagógiai, pszichológiai stb. képzésről beszélünk. Miért? Azért, mert a lelkész gyakorlatilag egyedül van a közösségében. Ritka az a presbitérium, amely úgy áll fel a lelkész mellett, hogy mindazokat a szervezési és egyéb szakmai feladatokat, amit egyébként egy lelkészi vezetőnek el kell látni, azt megfelelő módon tudja segíteni. Talán éppen ez a Sárospataki Református Teológiai Akadémiának az előremutató lépése, hogy felvállaltuk, lelkészi munkatársakat, közösség szervezőket képezünk, akik vélhetőleg nagy segítségére lesznek majd a lelkész mindennapi munkájában mindazoknak a feladatoknak az ellátásában, amire ma a lelkészeknek – hogy jó gyülekezetet tudjanak építeni – szükségük lesz. És akkor valóban elérhetjük azt, hogy a lelkésznek a lelki dolgokra, a jó igehirdetésre, a meggyőző igehirdetésre legyen ideje és tudjanak erre koncentrálni.

ΚΕΡΕΚ

Szathmáry Béla szolgál a hegyközi presbiterek találkozóján (2012)

Mikóházi csendesnapon (2007)

Mikóházi csendesnapon (2007)

*Szathmáry Béla előad
a 30 éves mikóházi
református templomban.
Hálaadó nap, 2017*

Mikóházi csendesnapon (2007)

SZERZŐK

- Baksyné Mózes Emese** – a Mikóházi Református Egyházközség lelkipásztora
- Barnóczki Anita (PhD)** – református lelkipásztor, a Sárospataki Református Teológiai Akadémia adjunktusa
- Benke András** – a Szendrői Református Egyházközség lelkipásztora, Szathmáry Béla egykori tanítványa
- Csizmár János (dr. jur.)** – főügyészügyi ügyész, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Főügyészség; a Magyarországi Református Egyház Zsinati Bíróságának tagja
- Csomós József** – a Tiszáninneni Református Egyházkerület nyugalmazott püspöke
- Homoki Gyula** – református lelkipásztor, a Sárospataki Református Teológiai Akadémia tanársegéde, a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Doktori Iskolájának doktorandusza
- Horváth Dóra (dr. jur.)** – bírónő, a Miskolci Törvényszék Büntető Kollégiumvezető-helyettese
- Karacson István (PhD, habil.)** – egyetemi tanár, a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar Őszövetségi Tanszékének vezetője, a komáromi Selye János Egyetem Református Teológiai Kar Őszövetségi és Újszövetségi Tanszékének vezetője
- Kormos Erik (PhD)** – teológus, az Adventista Teológiai Főiskola docense, az Újszövetségi Tanszék vezetője
- Lapis József (PhD)** – irodalomkritikus, irodalomtörténész, a Sárospataki Református Teológiai Akadémia szakkönyvtárosa
- Marjovszki Tibor (PhD)** – református lelkipásztor, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem nyugalmazott tanára, a Sárospataki Református Teológiai Akadémia tiszteletbeli tanára
- Molnár Gábor (dr. jur.)** – nyugalmazott kúriai bíró, tanácselnök
- Nagné Nádasi Erika** – református lelkipásztor, a Sárospataki Református Kollégium Gimnáziumának vallástanára, Szathmáry Béla egykori tanítványa
- Oláh Emil** – ezredes, a Honvédelmi Minisztérium Protestáns Tábori Lelkészi Kar vezetője
- Ormóshegyi Zoltán (dr. jur., Th.M.)** – református lelkipásztor, családjogi szakjogász, mentálhigiénés szakember, kormánytisztviselő
- Rácsokné Fügedi Zsófia (dr. jur.)** – a Miskolci Járási Ügyészség ügyésze, református lelkész, a Sárospataki Református Teológiai Akadémia tanársegéde, a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Doktori Iskolájának doktorandusza
- Rákos Loránt (dr. jur., PhD)** – a Szlovákiai Református Egyház egyetemes lelkészi főjegyzője
- Tokics Imre (PhD, habil.)** – egyetemi tanár, az Adventista Teológiai Főiskola Őszövetségi Tanszékének vezetője
- Törő Nikolett** – teológus-lelkész szakos hallgató, Sárospataki Református Teológiai Akadémia

